

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

3 / 2017 • 14 €

Vaino vai vapaus?

&

rajanvetoja

rajanylityksiä

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

115. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Anu Lahtinen

Toimitussihteeri: Heidi Kurvinen

Toimittajat: Johanna Ilmakunnas, Ville Kivimäki, Tuomas Laine-Frigren,

Simo Mikkonen, Johanna Rainio-Niemi

Hallitus: Janne Virkkunen (pj), Marja Jalava, Risto Jussila, Petri Karonen,

Sari Katajala-Peltomaa, Kaarina Palojärvi

Ulkoasu: Miia Huttu

Historiallinen Aikakauskirja noudattaa tieteellistä vertaisarviointikäytäntöä.

www.historiallinenaikakauskirja.fi ■ ISSN 0018-2362

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Anu Lahtinen, Vaino vai vapaus? 273

Artikkelit

✎ *Sirpa Aalto*, ”Mæp hund ok bughæ” – Metsästys ja sen sääntely keskiajan Ruotsissa 275

✎ *Irina Takala*, ”Ikimuistosen läksyn me kaikille luumme” – Suuren terrorin kansallisuusoperaatioiden erityispiirteitä Karjalassa 291

✎ *Matti Välimäki*, Kansainvälisten muutosten puristuksessa – Keskuksen, kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien pakolaispolitiikka 1973–2015 303

✎ *Tommi Kotonen*, Äärioikeisto Suomessa kylmän sodan päättyessä – Kansallinen radikaalipuolue ja angloamerikkalaiset vaikutteet 317

✎ *Hanna Korsberg*, Helsinki kylmän sodan näyttämönä – International Theatre Institutun maailmankongressi 1959 332

Katsaus

✎ *Mari Isoaho*, Yksityiskohdista kokonaisuuteen – Häme Novgorodin kronikoissa 346

Historian Ystävä

Kari Salmi, Historian Ystävien Liiton kuulumisia 357

Historiallinen fiktio

Henna Karppinen-Kummunmäki, Taistelu tuulimyllyjä vastaan? – Historiallinen romaani ja menneisyyskuva 358

Historian käyttö

Katri Vuola, Pyhät ja pakanat – ihmisyyden kuvia 360

Satu Lidman, Eettistä historiaa moninaisille yleisöille 364

Keskustelua

Alex Snellman, Esinekeskeisyys ja toimijuus vakiintumassa 366

Arvioita

Carl Oliver Blomqvist, Flerspråkighet eller språkförbistring? – Finska segment i svenska medeltidsbrev 1350–1526 (*Marko Lamberg*) 368

Riitta Laitinen, Order, Materiality and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden (*Petri Karonen*) 369

Heikki Pihlajamäki, Conquest and the Law in Swedish Livonia (ca. 1630–1710) (*Jaakko A. Björklund*) 371

Miia Kuha, Pyhäpäivien vietto varhaismodernin ajan Savossa (vuoteen 1710) (*Raisa Maria Toivo*) 372

Ella Viitaniemi, Yksimielisyydestä yhteiseen sopimiseen – Paikallisyhteisön poliittinen kulttuuri ja Kokemäen kirkon rakennusprosessi 1730–1886 (*Kimmo Katajala*) 374

Oula Silvennoinen, Marko Tikka ja Aapo Roselius, Suomalaiset fasistit – Mustan sarastuksen airuet (*Tuomas Tepora*) 375

Sari Näre, Sota ja seksi – Rintamamiesten seksuaalikerrotaa talvi- ja jatkosodan ajalta (*Ilari Taskinen*) 377

Sinikka Selin, Mikä sinusta tulee isona? – Koulutus- ja ammattisuunnitelmat 1950–60-luvun Helsingissä (*Arto Nevala*) 379

Miika Siironen, Mustan lipun alla – Elias Simojoen elämä ja utopia (*Marko Tikka*) 380

Laura Kolbe, Nykyajan nainen – Pirkko ”Pii” Kolbe – äiti ja toimittaja (*Heidi Kurvinen*) 381

Jyrki Paaskoski, Ihmisen arvo – Helsingin Diakonissalaitos 150 vuotta (*Johanna Annola*) 382

Tapio Salminen, Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika (*Anu Lahtinen*) 384

Konferenssiraportteja

Jan Kuhanen ja Kalle Kananoja, Afrikan historian tutkijatapaaminen 386

Petri Paju, Tarjolla digitaalisia työvälineitä humanisteille 389

Tiina Lintunen ja Hanne Koivisto, Sisällissodan jäljet 391

Jenni Merovuo, Pohjoismaiset historiantutkijat kokoontuvat Aalborgiin 394

Tiedemaailma

Heidi Kurvinen, Hallinnon paperiaineistot jäämässä historiaan 396

Kotimaista tunnetutkimusta kootaan bibliografiaksi 396

Konferenssi biografiatutkimuksen rajoista 397

Heidi Kurvinen, Suomi 100 -vuosi näkyy myös Ruotsissa 397

Kansi: Erialaista etnistä taustaa olevat ihmiset tulivat suomalaisille enenevässä määrin tutuiksi 1960- ja 1970-luvulla voimistuneen kansainvälisen solidarisuusvoiminnan myötä. Ensimmäiset pakolaiset saapuivat Suomeen Chilestä vuonna 1973 ja Vietnamista vuonna 1979.

Kuva: Kansan Arkisto, Suomen Rauhanpuolustajat ry:n kokoelma, KansA110625. Kuvaaja: valokuvaamo Kari Hyvärinen, Turku.

Vaino vai vapaus?

Tämä *Historiallisen Aikakauskirjan* numero tarkastelee hyvin ajankohtaisia aiheita, nimittäin rajanvetoa ja rajojen ylittämisiä. Artikkeleissa ja lyhyissä kirjoituksissa tarkastellaan yhtäältä heimo- ja kansallisuusmääritelmiä sekä toisten kulttuurien tai kansojen kohtaamista. Toisaalta huomio kohdistuu karsinointiin, ääriilikkeisiin ja vainoihin.

Sirpa Aalto ja Mari Isoaho kohdistavat artikkeleissaan katseensa keskiaikaan. Aalto käsittelee keskiaikaista metsästyslainsäädäntöä ja sitä, mitä lainsäädäntö kertoo (tai ei kerro) metsästyksen ja riistan merkityksestä paikallisesti tai kansainvälisessä kaupankäynnissä. Mari Isoaho puolestaan tarkastelee venäläisten kronikoiden tapaa käsitellä Hämettä ja laajemminkin nykyisen Suomen aluetta ja sen asukkaita. Isoaho kiinnittää huomiota kronikoiden heimomääritelmiin ja niiden ongelmallisuuteen.

Muissa artikkeleissa liikutaan 1900-luvun Euroopassa, suurelta osin väkivallan tai konfliktin varjossa. Irina Takalan artikkeli käsittelee kansallisuuden merkitystä Stalinin Suuressa terrorissa. Esimerkkiaineistona ovat Karjalaa käsittelevät lähteet, ja suomalaisten kohtalot Karjalassa asetuvat laajempaan yhteyteensä.

Muita numeron artikkeleita kehystävät kylmä sota sekä sen päättyminen ja uudellenarviointi. Hanna Korsberg analysoi sitä, millainen merkitys vuoden 1959 kansainvälisellä teatterialan konferenssilla oli yhtäältä suomalaisille ja toisaalta kansainvälistyvälle, kylmän sodan jakamalle teatterimaailmalle.

Matti Välimäen ja Tommi Kotosen artikkeleissa liikutaan myös Suomen maaperällä, joskin aiheena ovat kansainväliset kohtaamiset. Välimäki käsittelee Suomen suurten puolueiden pakolaispolitiikkaa ja sen muutoksia kylmän

sodan ilmapiiristä 2000-luvulle. Tommi Kotonen puolestaan kääntää katseensa marginaaliin eli kylmän sodan jälkeiseen suomalaiseen äärioikeistoon ja sen pyrkimykseen päivittää viholliskuvansa kommunismin jälkeisessä maailmassa.

Artikkelit käsittelevät enimmäkseen 1900-luvun poliittisia tapahtumia ja keskusteluja. Käsitellyillä ilmiöillä on kuitenkin myös vahva ja huolestuttava yhteys nykypäivään. Länsimaat ovat jo hyvän aikaa nähneet tulevaisuuden kansainvälisenä ja globalisoituvana, mutta viime vuosina on käynyt selväksi, että monet aiemmin arvostetut kansainvälisyyden tavoitteet ovat vastatuulella.

Globaali keskinäinen riippuvuus tuskin hellittää, mutta kiristynyt ja hermostunut ilmapiiri ei voi olla vaikuttamatta politiikkaan, yleiseen maailmankuvaan ja myös tiedemaailmaan. Tiedepoliitikassa elää yhä voimakkaasti puhe kansainvälisyydestä ja avoimuudesta, mutta millaiset ovat tieteen reunaehdot ja mahdollisuudet tulevaisuudessa? Jos kansainvälinen vuorovaikutus ja ajatustenvaihto joutuu vastatuuleen, sillä on vaikutuksensa myös suomalaiseen tiedekenttään.

Alkuyksystä eurooppalaisessa mediassa levisi laajasti uutinen ansioituneesta suomalaistutkijasta, joka oli sadan muun EU-maan kansalaisen lailla saanut Britannian viranomaisilta kehotuksen poistua maasta. Tämä kehoitus tuli huolimatta siitä, että tutkijalla oli hyvä rahoitustilanne, hän maksoi veronsa Britanniaan ja oli naimisissa britin kanssa.

Poistumiskehotukset todettiin vahingossa postitetuiksi, mutta asian selvittely oli raskasta ja tapaus tarjoaa yhden esimerkin siitä, millaisia varjoja nykyinen ilmapiiri heittää tiedemaailmaan. Samaan aikaan monissa maissa yliopistot instituutioina ovat joutuneet ahtaalle. Turkin tilannetta on seurattu huoli sydämessä. Euroo-

passa, unionin jäsenmaassa, Unkarin Central European University on joutunut poliittisesti ahtaalle. Yhdysvalloista taas kantautuu tietoja, että ilmastonmuutoksen tutkijoita painostetaan loiventamaan tutkimuksessa käyttämiään käsitteitä, jos mielivät saada rahoitusta.

Tilanteet, joissa tieteen tekijät eivät ole enää arvostettuja eivätkä tervetulleita, palauttavat historioitsijan mieleen helposti esimerkiksi maailmansotien välisen ajan ja tutkijoiden siirtymisen Saksasta muihin, tuolloin vastaanottavaisempiin maihin. Havainnot herättävät myös huolen siitä, että tulevaisuudessa tieteen periaatteet ja vapaus voivat jälleen kerran jäädä altavas-taajan asemaan.

Samanaikaisesti on tietenkin korostettava, että on myös rinnakkaisia hyvin myönteisiä yhteistyön ja vuoropuhelun juonteita, ja meillä on edelleen mahdollisuuksia edistää tiedettä yleisesti ja historiantutkimusta erityisesti. Myös

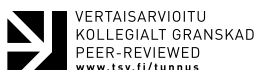
tämän numeron konferenssiraportit ja muut katsaukset osoittavat, että meneillään on paljon kiinnostavaa yhteistyötä, jossa tartutaan aikakauden temaattisiin ja teknologisiin haasteisiin.

Historioitsijat kohtaavat yhä yli yliopistojen, naapurimaiden, digitaalisten ja maantieteellisten rajojen. Historiallisen tiedon käytöllä voi olla myös tärkeä merkitys arjessa, kuten Satu Lidmanin kuvaamissa opetustilanteissa, joissa koulujen ja sosiaalialan työntekijät pohtivat menneisyyden perheväkivaltaa ja sen perintöä nykypäivässä. Myös kirja-arvioissa ja muissa lyhyissä jutuissa sivutaan historiantutkimuksen eettisiä velvoitteita ja mahdollisuuksia osallistua nykypäivän keskusteluihin ja vaikuttaa historian käyttöön.

Mieluisa tehtäväni on kiittää jälleen kerran kaikkia kirjoittajia, arvioitsijoita ja lyhyempien juttujen kirjoittajia sekä toimitusta kaikesta tehdystä työstä. Toivotan hyviä lukuhetkiä *Historiallisen Aikakauskirjan* uusien artikkelien parissa!

ANU LAHTINEN

ANU.Z.LAHTINEN@HELSINKI.FI

Sirpa Aalto

”Mæp hund ok bughæ”

METSÄSTYS JA SEN SÄÄTELY
KESKIAJAN RUOTSISSA

Sirpa Aalto käsittelee artikkelissaan metsästyksen merkitystä elinkeinona keskiajan Ruotsissa tutkimalla, mikä lainsäädännössä katsottiin säätelemisen arvoiseksi ja miten se voi heijastella todellista tilannetta. Maakuntalait ja maanlait avaavat artikkelissa näkymän yhtäältä alueelliselle ja toisaalta valtakunnan tasolle. Metsästystä on tarkasteltu usein turkiskaupan kautta, mutta etenkin niin sanotun kotitarvepyynnin merkityksestä ei tiedetä juuri mitään.

Tutkimuskirjallisuudessa törmää erilaisiin väitteisiin siitä, millainen merkitys metsästyksellä oli elinkeinona keskiajan Ruotsissa. Niissä esitetään vuoroin, että metsästyks oli joko merkittävä elinkeino ylipäätään¹, että se oli merkittävä vain turkiskaupan kannalta² tai että se oli vähämerkityksellinen elinkeino³. Näkee myös väittämää, että metsästyks oli merkittävää vain rintamaiden ulkopuolella. Jää epäselväksi, kuuluiko esimerkiksi

FT **Sirpa Aalto** työskentelee Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa tutkimuskoordinaattorina ja on Skandinavian keskiajan historian dosentti Oulun yliopiston historiatieteissä. Sähköposti: sirpa.aalto@oulu.fi.

osa Itämaasta rintamaihinkin vai ei. Verot maksettiin Itämaassa kuitenkin myöhäiskeskiajalle saakka suurelta osin turkiksina.⁴ On selvää, että

1. John Granlund, Jakt. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid (KLN)* 7. Rosenkilde ok Bagger 1981, 533–540; Jaana Luttinen, Metsän hahmottaminen ja haltuunotto. Teoksessa Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Ihminen ja metsä. Kohtaamisia arjen historiassa* I. Metsäkustannus 2012; Voionmaa kutsuu turkiskaudeksi kansainvaellusten jälkeen alkanutta aikaa, joka oli hänen mielestään eräkauden huippu- ja loppukausi. Väinö Voionmaa, *Suomalaisia keskiajantutkimuksia*. WSOY 1912, 51–89; Väinö Voionmaa, *Hämäläinen eräkausi*. WSOY 1947, 29–30.
2. Sven Ekman, *Norrlands jakt och fiske*. Två Förläggare Bokförlag 1983 [1910], 457; Jouko Vahtola, Majava pohjoisen varhaishistoriassa. Teoksessa Janne Ikäheimo & Sanna Lipponen (toim.) *Kiveäkään kääntämättä. Juhlakirja Pentti Koivuselle*. Tornion kirjapaino 2009, 71–80.
3. Eli Heckscher, *An Economic History of Sweden*. Harvard University Press 1963, 48. Heckscher ei mainitse turkiskauppaa lainkaan vientituotteena tekstissä, mutta osoittaa, että vuonna 1368 Tukholman ja Lyypekin välisessä kaupassa turkisten ja nahkojen osuus oli 16 %; Eli Heckscher, *Svenskt arbete och liv*. Bonniers boktryckeri 1969, 53; Lena Huldén & Larry Huldén, Karjalaisten keskiaikainen turkismetsästyks. Teoksessa Jukka Korpela (toim.) *Viiipurinläänin historia* II. Gummerus 2004, 164–168.
4. Eljas Orrman, Keskiajan maatalous. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia* 1. SKS 2003a, 87–114, erit. 107–110; Eljas Orrman, Talonpoikainen maalaisyhteiskunta. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.) *Suomen maatalouden historia* 1. SKS 2003b, 115–129, erit. 125.

Ruotsin valtakunnassa oli alueellisia eroja siinä, miten merkittävä elinkeino metsästys oli, mutta silti yleisteosten väittämät vaikuttavat jopa risti-riitaisilta keskenään.

Tutkin tässä artikkelissa, millä tavoin metsästyksensä ja riistaeläimet esiintyvät Ruotsin keskiaikaisissa laeissa. Niiden analysointi osoittaa, mitkä ovat vain yleisesti esitettyjä, mutta ehkä perusteettomia väittämiä metsästyksen merkityksestä ja mitkä seikat puolestaan pohjautuvat tosiasioihin. Lait antavat yhden näkökulman metsästyksen merkitykseen: mikä oli säätelemisen arvoista yhteisön tai kuninkaanvallan näkökulmasta.

Aluksi selvitän, mikä merkitys turkiskaupalla oli keskiajan Ruotsissa ja sen itäisessä valtakunnan osassa. Tämän jälkeen annan esimerkkejä metsästäystä koskevista laeista kahdesta eri näkökulmasta: minkälaista säätelyä kohdistui yhtäältä haittaeläinten ja toisaalta muun riistan pyyntiin. Mitkä olivat varsinaiset riistalajit? Miksi tietyt riistalajit mainitaan, mutta toiset jäävät täysin huomiotta? Lopuksi esitän johtopäätökseni siitä, miten lakitekstien mainitsemiin riistalajeihin ja niiden metsästäystä koskeviin säännöksiin tulisi suhtautua, ja mitä niiden perusteella voidaan sanoa metsästyksestä elinkeinona.

Metsästys maakuntalaieissa ja maanlaieissa

Ruotsin eri maakunnissa noudatettiin kunkin maakunnan omaa lakia ennen kuin koko maata kattava maanlaki tuli voimaan noin vuonna 1350. Maakuntalait ovat mitä todennäköisimmin olleet alun perin suullista perimätietoa, ja niiden muistiin kirjoittaminen alkoi 1200-luvulla. Vanhin kirjoitettu maakuntalaki on (vanhempi) Länsi-Göötanmaan maakuntalaki, joka on ajoitettu 1220-luvulle. Lait jaetaan yleensä göötalaisiin lakeihin (*göotalagar*) ja svealaisiin lakeihin (*svealagar*). Göötalaisiin lakeihin luetaan kuuluviksi Länsi- ja Itä-Göötanmaan lait (VgL, ÖgL), Smålandin laki sekä Gotlandin laki (GL, *Gutalagen*). Svealaisiin lakeihin kuuluvat Upplannin (UL), Södermanlandin (SdmL), Västmanlandin (VmL), Taalainmaan (DL) ja Hälsinglandin (HL)⁵ lait sekä mahdollisesti Närken laki, josta ei ole säilynyt käsikirjoitusta.⁶ Edellä mainituista laeista en käytä lähteenä Smålandin lakia, josta on säilynyt vain kirkkoa koskeva kaari ja joka ei siten tarjoa mitään tietoa metsästyksestä. Skånen lain olen rajannut pois lähteistä, sillä Skåne ei kuulunut keskiaikaiseen Ruotsin valtakuntaan⁷ eikä sen lakia edes lueta kuuluvaksi göötalaisiin tai svealaisiin lakeihin.⁸

5. Ragnar Hemmer, Ännu i frågan om karaktären hos Finlands rättsordning vid slutet av 1300-talets förra hälft. *Särtryck ur Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2 (1943); Kauko Pirinen, Finlands rättsedvånjor. Teoksessa *KLNM* 4.

Rosenkilde og Bagger 1981, 271–275; Hannu Tapani Klami, *Jus Finnicum. Ruotsalaisen maa- ja metsäoikeuden omaksumisesta Suomessa*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja n:o 154. Suomalainen lakimiesyhdistys 1981; Mia Korpiola, Maallisen oikeuslaitoksen tuottamat lähteet. Teoksessa Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen (toim.) *Keskiajan avain*. SKS 2009, 203–221; Hälsinglandin lain soveltamisesta Itämaassa on esitetty erilaisia teorioita. Tapio Salminen pitää Hälsinglandin maakuntalain soveltamista keskiajan Suomessa epätodennäköisenä, koska siitä ei ole säilynyt näyttöä. Tapio Salminen, *Vantaan ja Hälsingin pitäjien keskiaika*. Otava 2013, 140–149.

6. Jan Liedgren, Landskabslove. Sverige. *KLNM* 10. Rosenkilde og Bagger 1981, 231–233; Elsa Sjöholm, Laws. Sweden. Teoksessa Phillip Pulsiano (toim.) *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Garland Publishing Inc. 1993, 386–387.

7. Huomioon ei oteta sitä lyhyttä aikaa, jolloin Skåne kuului hetkellisesti Ruotsin valtakuntaan (1332–1360).

8. Lakiviitteet on noudettu Fornsvenska textbankenista, <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/huvud.html> (29.10.2015). ÖgL ei ole paikoin lukukelpoinen tietokannassa, joten sen osalta lakitekstit on tarkistettu myös painetusta versiosta: C.J. Schlyter (toim.) *Östgöotalagen. Samling af Sveriges Gamla Lagar, vol. II*. P.A. Norstedts & søn. 1830. KL ei ole saatavilla sähköisessä tietokannassa, joten viitataan sen osalta painettuun versioon. C.J. Schlyter (toim.) *Konung Christoffers landslag. Samling af Sveriges Gamla Lagar, vol. XII*. Berlingska Boktryckeriet 1869. Tietokannassa vanhempi Västmanlandin laki on sama kuin Taalainmaan laki ja nuorempi Västmanlandin laki on erikseen. Viitataan tässä tietokannan mukaisesti vanhempaan Västmanlandin lakiin Taalainmaan lakina (DL) ja nuorempaan Västmanlandin lakiin lyhenteellä VmL. VmL:n kaaret Köpmaalabalker ja Bygninga balker puuttuvat tietokannassa, joten ne on tarkistettu painetusta versiosta: C.J. Schlyter (toim.) *Westmannalag. Samling af Sveriges gamla lagar, vol. V*. Berlingska Boktryckeriet 1841; Tutkijat ovat kiistelleet siitä onko ollut olemassa erillinen Taalainmaan laki vai onko se sisällytynyt Västmanlandin lakiin ja ollut samaa lakipiiriä. Elsa Sjöholm, *Sveriges medeltidslagar. Europeisk rättstradition i politisk omvandling*. Institutet för rättshistorisk forskning 1988, 321–329; Dalagenin piiriin on saattanut kuulua myös Värmland. Gerhard Hafström, Dalalagen. *KLNM* 2. Rosenkilde og Bagger 1980, 623–625; Jan Liedgren, Västmannalagen. *KLNM* 20. Rosenkilde og Bagger 1982, 341–342; Fredrik Charpentier Ljungqvist, *Kungamakten och lagen. En jämförelse mellan Danmark, Norge och Sverige under högmedeltiden*. Stockholms universitet 2014, 74.

Maakuntalait ovat hyvin samankaltaisia keskenään, mikä voi johtua siitä, että niiden taustalla on ollut jokin yhteinen nimittäjä tai malli.⁹ Ne ovat kieleltään arkaaisia ja kertovat konkreettisia esimerkkitapauksia, mitä on pidetty todisteena siitä, että ne pohjautuisivat mahdollisesti suulliseen perimätietoon.¹⁰ Vertaan maakuntalakeja myöhempiin maanlakeihin: kuningas Maunu Eerikinpojan maanlakiin (n. v. 1350, lyh. MEL) ja kuningas Kristofferin maanlakiin (v. 1442, lyh. KL), jotka koskivat koko valtakuntaa¹¹. Niiden käyttö vertailukohteena on perusteltua, sillä ei ole selvää, koska maakuntalakien käyttö lakkasi ja maanlait alkoivat koskea koko valtakuntaa.¹²

Lakitekstit ovat kuitenkin aina yhteydessä käytännön elämään riippumatta siitä, kuka niiden laatimiseen on vaikuttanut ja milloin ne on kirjoitettu muistiin.¹³ Kysymykseen siitä, kuka on vaikuttanut lakien sisältöön, on mahdotonta vastata yksiselitteisesti. Yhtäältä ne ovat monessa suhteessa suullista perimätietoa, mutta toisaalta niistä on löydettävissä vaikutteita vaikkapa roomalaisesta oikeusperinteestä, jonka on täytynyt tulla oppineiden maallikoiden tai kirkonmiesten kautta ja jotka ovat vaikuttaneet lakiteksteihin niiden kirjoitetussa muodossa.¹⁴

Maakuntalait jakaantuvat eri kaariin, jotka käsittelevät eri aihealueita kuten kirkkoa ja perinnönjakoa. Metsästys esiintyy lain eri kaarissa riip-

puen siitä, mikä metsästyksen aspekti on kyseisen kaaren kannalta kiinnostava. Kirkkokaassa metsästys tulee toisinaan esiin, kun puhutaan kymmenysten maksusta. Metsästysoikeus puolestaan liittyy pääsääntöisesti rakentamisen ja asuttamisen kaareen, sillä jo keskiajalla metsästysoikeus oli sidottu maanomistusoikeuteen.¹⁵ Metsästysoikeus mainitaan esimerkiksi maanvuokrasopimuksissa.¹⁶ Lainkaaret osoittavat, että metsästyksen tuotosta ja säätelystä olivat kiinnostuneita erityisesti kirkko ja paikalliset yhteisöt.

Maakuntalakien osalta voi myös miettiä, millaisia intressejä paikallisyhteisöllä oli kontrolloida metsästystä ja miten se on vaikuttanut siihen, mitkä riistalajit mainittiin. Metsästysrikos taas oli rikos yhteisöä vastaan, koska kolmannes sakoista (*andelsböter*) kuului yhteisölle. Tällä perusteella voidaan toki todeta, että samalla se oli rikos myös kuningasta vastaan, koska hänelle kuului oma kolmannes sakoista.¹⁷

Västmanlandin laissa todetaan, että kaikki saivat käyttää jakamattomia eli yhteismetsiä ilman sakkoa, mutta jos metsät jaetaan, kunkin (omistajan) tuli tuntea oma osuutensa.¹⁸ Jo 1100-luvulta lähtien Ruotsin kuninkaas esittivät, että heille kuului kolmannes yhteisistä maista Itä- ja Länsi-Göötanmaalla sekä osissa Smålandia. Tanskassa ja Norjassa kuninkaas vaativat regaalioikeuksia kaikkiin yhteismaihin.¹⁹ Maan-

9. Sjöholm 1988, 85.

10. Tässä maakuntalait eroavat maanlaeista, jotka saivat vaikutteita alasaksasta. Lars Lönnroth, From Old Nordic to Early modern Nordic. The Types of Text. Teoksessa Oscar Bandle et al. (toim.) *The Nordic languages*, Vol. 2. Walter de Gruyter 2005, 1193.

11. KL ei noudatettu Ruotsissa poliittisista syistä keskiajalla, mutta sisältönsä puolesta sitä kannattaa käyttää verrokkina. Kuten myöhemmin osoitan tässä artikkelissa, se poikkeaa joiltakin metsästyksen liittyviltä kohdilta MEL:sta. KL oli voimassa Ruotsissa vuoteen 1734 saakka.

12. Klami 1981, 131 ja viitteet.

13. Ljungqvist 2014, 67.

14. Ks. roomalaisen oikeuden vaikutuksesta esim. rikostapauksiin Ljungqvist 2014, 87. Joidenkin maakuntalakien osalta mainitaan laamanni tms., joka on ollut vaikuttamassa lain kirjoittamiseen. Sjöholm 1988, 82–83. Maakuntalait ovat osa samaa tapaoikeuden kirjallistamisen aaltoa kuin monet saman aikakauden tai varhaisemmat ranskalaiset ja saksalaiset lait.

15. Ruotsin maanlaeista puuttuu kirkkokaari, koska ilmeisesti kirkko ja kruunu eivät päässeet yksimielisyyteen sen sisällöstä. Korpiola 2009, 206–207.

16. Ks. SDHK 659, 660, 1120, 14322 ja 19805. *Svenskt diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (7.12.2015).

17. Ljungqvist 2014, 130.

18. DL Bygninga b. 43; ks. myös HL Viþerbo b. 7, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015).

19. Ljungqvist 2014, 260. Maunu Eerikinpojan maanlaki esittää, että kaikki yhteismaille tehdyt uudisasutukset olivat kruununtiloja.

omistus kattoi käytännössä oman alueen vesien omistuksen ja metsästysoikeuden. Esimerkiksi Hälsinglandin laki sanoo, että jokainen (maan-omistaja) hallinnoi omia kalavesiään.²⁰ Lait kirjaavat tarkasti, mitä korvauksia piti maksaa vesistön omistajalle, jos laski sinne esimerkiksi merran tai veti nuottaa.

Otan Hälsinglandin lain esimerkiksi siitä, miten metsästys mainitaan lakitekstissä. Sen mukaan metsästys oli yksittäisen miehen ja mahdollisesti koiran toimintaa.²¹ Lainkohta antaa hyvin rajallisen kuvan metsästyksestä, sillä metsästys ei tapahtunut aina yksin ja koiran kanssa. Teksti voidaan tuki ymmärtää symbolisella tasolla: puhutaan vain miehestä, jousesta ja koirasta, mutta tarkoitetaan metsästystä laajemmin. Lakiteksteissä saattavat korostua puheenparret ja esimerkiksi allitteraatiot, jotka on tulkittu lain suullisen perimävaiheen jäänteiksi. Ilmaus ”*mæþ hund ok bughæ*” voi olla juuri tämän tyyppinen vakiintunut fraasi. Jousi kuvaa hyvin sitä, miten merkittävä metsästyksen tuotto on ollut verotukselle, sillä jousi veroyksikkönä tarkoitti täysikuntoista miestä, joka kykeni jännittämään jousen. Jousi liittyi pääasiassa kirkolliseen verotukseen, mutta paikoin myös kruununverotukseen, ja sitä käytettiin Hämeessä, Savossa, Pohjanmaalla ja Karjalassa.²²

Turkisten merkitys kaupankäynnissä

Kun puhutaan metsästyksen merkityksestä elinkeinona pohjoisessa Euroopassa, tarkoitetaan yleensä nimenomaan turkiseläinten metsästystä ja niiden nahkojen myyntiä. Pohjoista Eurooppaa on pidetty turkisten rajattomana aittana, josta arvonahkoja virtasi Euroopan ja Aasiankin markkinoille. Turkiseläimet nostetaan toisinaan Ruotsin tärkeimpien vientituotteiden joukkoon antamatta minkäänlaista tilastotietoa siitä, kuinka monta prosenttia turkiskauppa oli kokonaisviennistä tai mikä oli sen rahallinen arvo.²³ Vanhempi historiankirjoitus on painottanut turkistalouden merkitystä keskiajan Suomessa, vaikka konkreettisia tietoja turkiskaupasta on yllättävän vähän. Turkisten merkitys kaupankäynnille on tunnus-tettava, mutta samalla myös se, että emme tosiasiassa usein tiedä, minkälaisesta volyymista turkiskaupassa oli kysymys.²⁴ Arvio on, että nahkojen ja turkisten yhteisosuus viennistä olisi ollut noin 16–20 %:n luokkaa.²⁵ Turkiseläinten kaupallista merkitystä ja metsästyksen merkitystä yksityisille kotitalouksille on pohdittu vähemmän. Muu kuin turkisriista esiintyy ikään kuin ohimenneiden muiden – vaikkapa metsästyksen kulttuurihistoriallisen puolen – tutkimuksien yhteydessä.²⁶

20. ”Nu skal whar man sialfwr fiskævatnum sinum rapa.” HL Viperbo b. 14; UL Viperbo b. 16, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (29.10.2015); ks. Hemmer 1943, 142; Kiistat kalavesistä olivat tyypillisiä. Anu Lahtinen, Kartano ja kyläläiset. Sundholman omistajien ja lähiseudun asukkaiden omaisuuskiistoja 1500-luvun Kalannissa. *Ennen ja nyt* 1 (2013), <http://www.ennenjanyt.net/2013/09/kartano-ja-kylalaiset-sundholman-omistajien-ja-lahiseudun-asukkaiden-omaisuuskiistoja1500-luvun-kalannissa/> (8.12.2015).

21. ”Ganger man i skogh annars mæþ hund ok bughæ. bötæ II öræ.” HL Viperbo b. 8, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (30.10.2015).

22. Orrman 2003b, 126.

23. Franz Irsigler, *Der hansische Handel im Spätmittelalter*. Teoksessa Jörgen Bracker, Volker Henn & Rainer Postel (toim.) *Die Hanse. Lebenswirklichkeit und Mythos*. Schmidt-Römhild 1999, 703–705.

24. Jalmari Jaakkola, *Suomen sydänkeskiaika*. WSOY 1944, 229–234; vrt. Georg Haggren, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman. *Muinaisuutemme jäljet*. Gaudeamus 2016, 416; Esimerkiksi Johan Söderberg ei ota turkiksia Ruotsin keskiaikaisten vientituotteiden hintavertailuun lainkaan. Johan Söderberg, *Prices and Economic Change in Medieval Sweden*. *Scandinavian Economic History Review* 55:2 (2007), 128–152.

25. Jukka Korpela, *The World of Ladoga. Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000–1555*. LIT Verlag 2008, 240; Vaikka meillä on keskiajalta yksittäisiä tietoja suurista turkismääristä, joita myytiin esimerkiksi Suomen alueelta muualle, niiden edustavuudesta turkiskaupan volyymin suhteen ei ole mitään takeita. Phillippe Dollingerin mukaan esimerkiksi Hansan kaupasta on mahdotonta saada mitään luotettavaa tilastollista tietoa ennen vuotta 1275. Phillippe Dollinger, *The German Hansa, vol. I*. Routledge 1999 [1970], 210; Gunvor Kerkkonen esittää Kustavi Grotenfeltin tutkimuksiin perustuen, että vuonna 1558 nahkojen osuus viennistä Suomessa olisi ollut noin 22 %. Gunvor Kerkkonen, *Bondesegel på Finska Viken. Kustbors handel och sjöfart under medeltid och äldsta Wasatid*. Svenska Litteratursällskapet i Finland 1959, 134.

26. Esim. Matti Enbuske, *Erämaiden asutus- ja pyyntikulttuurin elinkeino ja olosuhteet*. Teoksessa Kai Häggman (toim.) *Suomalaisen arjen historia 1. Savupirttien Suomi*. Weilin+Göös 2007, 33–53; Jussi-Pekka Taavitsainen on pohtinut kaskiviljelyn ja metsästyksen yhteyttä. Jussi-Pekka Taavitsainen, *Kaskeaminen ja metsästys erämailla*. Teoksessa Pekka Laaksonen & Sirkka-Liisa Mettomäki (toim.) *Metsä ja metsänviljaa*. SKS 1994, 187–207.

On arvioitu, että turkiskaupan huippu osui 1300-luvulle ja sen jälkeen se lähti laskuun.²⁷ Turkikset olivat muodissa 1300-luvulla, koska niiden avulla yläluokka saattoi viestittää asemastaan. Muoti levisi muihinkin kansankerroksiin, jolloin yläluokan kiinnostus turkiksiin hiipui 1400-luvulla.²⁸ Samaan aikaan esimerkiksi oravannahoista alkoi olla yltarjontaa, minkä seurauksena niiden hinta laski ja samalla varakkaiden kiinnostus pukeutua niihin.²⁹ Syyksi turkiskaupan hiipumiseen on esitetty myös turkiseläinkantojen ehtymistä.³⁰ Kotieläinten kuten nautojen vuodattous nousivat esimerkiksi Suomessa merkittäväksi vientituotteeksi, kun turkiskauppa hiipui.³¹ Koska turkikset saattoivat tuoda merkittävää varallisuutta, yhteisön kannalta oli tärkeää säädellä turkiseläinten pyyntiä. Ruotsissa kruunu varasi etuosto-oikeuden arvonnahkoihin.³²

Turkiskaupan merkityksen arviointia vaikeuttaa se, ettei keskialjalta ole säilynyt kattavia tilastoja koskien Ruotsia ja Suomea eikä aina ole selvää, puhutaanko turkiskaupan määrästä vai

laadusta. Esimerkiksi Hansa-kauppaa koskeva tutkimus on osoittanut, että turkiksia – erityisesti oravannahkoja – jaettiin lukuisiin eri arvoluokkiin.³³ Turkisten arvotuksessa vaikuttaa olleen ainakin näennäisesti hienoinen ristiriita, kun tarkastellaan kirkon kymmenysten keräämistä. Kauko Pirinen on tutkinut kirkon kymmenysverotusta keskialjalla, ja hänen mukaansa ilveksennahkakymmenykset jaettiin synodaalitatuteissa papin ja kirkon kesken, sen sijaan näädän-, karpän-, saukon-, majavan-, ahman- ja hillerinnahat kuuluivat ”vähempiarvoisiin” turkiksiin, jotka pappi sai pitää yksin.³⁴ Ilveksennahkaa pidettiin kyllä kaikkein arvokkaimpana, mutta tuntuu erikoiselta, että sellaiset eläimet kuten näätä, karpää ja majava olisivat olleet ”vähäarvoisia”, mutta arvotus voi olla Pirisen omaa tulkintaa.³⁵ Kyseessä lienee pikemminkin ollut käytäntö: Turkisten arvo ei ollut suoraan verrannollinen kappalemäärään, vaan turkiksen laatu vaikutti hintaan.³⁶ Pieniä turkiksia oli myös helpompi jakaa kuin yhtä isoa. Turkisten hin-

27. Voionmaa 1947, 144; Heikki Lehikoinen, *Tuo hiisi hirviäsi. Metsästyksen kulttuurihistoria Suomessa*. Teos 2007, 151; Mika Kallioinen, Varhainen yritystoiminta. Rajat, tavat ja menetelmät. Teoksessa Kai Häggman (toim.) *Suomalaisen Arjen historia 1. Savupirttien Suomi*. Weilin + Göös 2007, 74.

28. Robert Delort, *Le commerce des fourrures en Occident à la fin du Moyen Age I-II*. École française de Rome 1978, 327, 560; Hannele Klemettilä, *Federigon haukka ja muita keskiajan eläimiä*. Atena 2013, 166; Turkisten käyttö vaikuttaa silti olleen sidottu sosiaaliseen luokkaan vielä keskiajan lopulla, sillä Tukholman raati kielsi vuonna 1486 prostituoituja käyttämästä oravannahkoja, koska ne olivat ylellisyustuotteita. Lena Huldén, Ei Carhua witsalla lyömistä ole. Piirteitä suomalaisen metsästyksen historiasta. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 43.

29. Elspeth M. Veale, *The English Fur Trade in the Later Middle Ages*. Clarendon 1966, 138–139.

30. Orrman 2003a, 112.

31. Salminen 2013, 329. Jos turkiskauppa Tukholmasta Lyypekkiin oli vuonna 1368 suurin piirtein samoissa luvuissa kuin kuparin venti eli noin 16–17 % kokonaisviennistä, se oli enää 1500-luvulla Kustaa Vaasan aikana muutaman prosentin luokkaa Ruotsin kokonaisviennistä eli turkiskaupan merkitys väheni huomattavasti keskiajan loppua kohti. Heckscher 1963, 62; Philippe Dollinger, *Die Hanse*. Alfred Kröner Verlag 1966, 312.

32. Seppo Suvanto, *Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa. Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle*. SHS 1995, 339.

33. Michel P. Lesnikov, *Der Hansische Pelzhandel zu Beginn des 15. Jahrhunderts*. Teoksessa Gerhard Heitz & Manfred Unger (toim.) *Hansische Studien I*. Akademie Verlag 1961, 219–272; Delort on käsitellyt kattavasti turkiskaupan volyyymia läntisen Euroopan osalta keskialjalla, mutta hänenkään teoksensa ei valota syvällisesti Ruotsin ja Suomen turkiskauppaa, vaan Delort nojaa tiedoissaan Voionmaan (1912) ja Kerkkosen (1959) teoksiin. Delort 1978.

34. Kauko Pirinen, *Kymmenysverotus Suomessa ennen kirkkoreduktiota*. SHS 1962, 27; Piispalle maksetuista veronahoista, Voionmaa 1912, 65; Voionmaan teosta on kritisoitu siitä, että se yleistää liikaa Suomen keskiajan verotusta, joka oli kuitenkin alueellisesti hyvin erilaista. Terhi Kivistö, Keskiajan ’alkukantaisuus’? Turun linnalääninverotuskäytäntöä 1470–1530. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) *Verotushistoriaa 1*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51. Turun yliopisto 1991, 26.

35. Dollingerin mukaan Hansa-kaupassa kalleimpia turkiksia olivat soopeli, näätä ja majava. Keskihintaisiin turkiksiin kuuluivat ilves, saukko ja karpää. Yleisimpiä turkiksia olivat orava ja jänis, erityisesti eteläisessä Euroopassa. Dollinger 1990, 235; Myös Delort 1978, 321–322; Ilveksen nahan arvosta, Voionmaa 1947, 350.

36. John Bernström, Båver. *KLNM 2*. Rosenkilde og Bagger 1980, 490–492; Huldén 2005, 44–45; Oravannahkojen luokittelusta, Luttinen 2012, 76.

noissa oli vaihtelua eri aikoina ja eri paikkakunnilla.³⁷

Turkiseläinten merkitys kauppatavarana väheni keskiajan loppua kohti samoin kuin niiden käyttö veroparseleina: turkis oli kannattavampi myydä ja käyttää saatu tulo verotukseen kuin antaa turkis suoraan verottajalle.³⁸ Vielä 1300-luvulla vaikuttanutta drotsi Matts Kettilmundsson on pidetty turkisruhtinaana, sillä hänen testamentissaan mainitaan tuhansia turkiksia.³⁹ Vaikka turkikset olivat kysytty tuote, niitä on yhä vähemmän vientituotteiden listoissa 1500-luvulla. Talonpojat korvasivat turkikset muilla tuotteilla, kuten nahoilla ja elävillä eläimillä.⁴⁰

Turkiseläimet verotuksessa

Maakuntalakiin lähtökohta oli, että kymmenykset maksetaan maatilan tuotteilla.⁴¹ Pirisen mukaan sellaisilla sopimusveroalueilla, joilla kymmenyksiä ei talouden rakenteen vuoksi voitu maksaa vain viljana ja karjatalouden tuotteina (esim. Savossa ja Karjalassa), piispan- ja papinverot kannettiin turkiksina. Arvokkaimmat vei

piispa. Kun turkiseläinten määrä väheni 1400-luvulla, siirryttiin rahaveroon.⁴² On hyvin todennäköistä, että piispanveroihin on ainakin Suomen sisäosien osalta kuulunut muitakin turkiseläimiä kuin edellä mainittu ilves.⁴³ Paikallisten olojen huomioiminen kymmenysmaksuissa näkyy Hälsinglandin laissa, jossa kymmenysten joukossa mainitaan lintujen, eläinten ja pikkukalojen lisäksi hirven- ja karhunliha.⁴⁴ Lapissa verotus on perustunut juuri turkiseläimiin ja verot on voinut maksaa niiden eläinten turkiksilla, joita verotettu on onnistunut pyytämään. Esimerkiksi vuonna 1555 Kemin Lapissa yhden ”jousen” vero oli yhden näädännahan ja viidentoista oravannahan verran.⁴⁵

Majavaa on pidetty erittäin merkittävänä turkiseläimenä kaupalle ja verotukselle.⁴⁶ Majavasta otettiin talteen myös hausta, jota käytettiin lääkinnällisessä mielessä ja hausta on ilmeisesti ollut jopa merkittävämpi syy metsästä majavaa kuin itse turkki.⁴⁷ Majavanlihan syönti oli keskiajalla sallittua paaston aikana, koska se rinnastui kaloihin – uihan se vedessä. Sen vuoksi majavanliha ei ollut arvotonta, vaan muun ruokavalion lisä.⁴⁸

37. Voionmaa 1947, 321.

38. Esimerkiksi Turun linnaläänissä turkikset eivät olleet enää veroparseleita 1400-luvun lopulla, ja turkisvero oli muutenkin hyvin paikallinen. Sen painopiste oli Pohjanlahden rannikolla ja Peräpohjolassa. Kivistö 1999, 35; Välimäki 2000, 63; Terhi Kivistö, Ympäristön vaikutus veronmaksuun keskiajan Varsinais-Suomessa. Teoksessa Anna Saukkonen (toim.) *Ympäristöhistorian monet kasvot*. Turun yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 62. Turun yliopisto 2002, 146.

39. DF 328, *Diplomatarium Fennicum*, <http://df.narc.fi/document/328> (4.4.2017); Delortin mukaan Matts Kettilmundson olisi turkisomaisuudellaan päihittänyt useat Novgorodin pajarit, joille turkiskauppa oli tuottoisaa. Delort 1978, 250.

40. Kuten Kerkkonen on osoittanut Suomenlahden kauppaa koskevassa tutkimuksessaan, 1600-luvulla talonpoikien kauppaamien tuotteiden joukossa ei ole enää lainkaan turkiksia. Kerkkonen 1959, 141, 151.

41. Terhi Kivistö, Den finländska allmogens möjligheter att påverka kronans beskattning under medeltiden. Teoksessa Christer Kuvaja (toim.) *Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal*. Edita 2006, 13–31.

42. Pirinen 1962, 221; Hannu Välimäki, Raamatusta ruokalisään. Kirkollisverotuksen taustaa ja alkuvaiheita Suomessa. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) *Verotushistoriaa 2*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 58. Turun yliopisto 2000, 61; Suvia Seppälä, Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609. SKS 2009, 43; Luttinen 2012, 75.

43. Hämeessä maksettiin piispankymmenyksiä valkonahkoina eli etupäässä kärpännahkoina. Voionmaa 1947, 54.

44. HL Kyrkiub, 7, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); Norjassakin karhunliha näyttää olleen kymmenysten maksuvälineenä toisinaan, joten Hälsinglandin lainkohta ei ole poikkeuksellinen. DN IV, nr. 268. *Diplomatarium Norvegicum*, http://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html (4.12.2015); Välimäki 2000, 66.

45. Anu Vahtola, Svenska kronans lappskatt i Kemi lappmark fram till skattereformen 1695. Teoksessa Christer Kuvaja (toim.) *Skatternas långa historia. Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal*. Edita 2006, 215–229.

46. Esim. Ekman 1983, 208; Huldén 2005, 44; A. J. Europaeuksen mukaan esimerkiksi birkarl-nimitys olisi juontanut sanasta *biurkarl*, joka olisi tarkoittanut majanpyytäjää ja majavannahkojen kauppiasta. Tämä teoria ei ole kuitenkaan saanut laajaa kannatusta. Birger Steckzén, *Birkarlar och lappar. En studie i birkarlaväsendets, lappbefolkningens och skinnhandels historia*. Almqvist & Wiksell 1964, 20.

47. Gunnar Brusewitz, *Metsästys*. Otava 1976, 206; Huldén 2005, 44–45.

48. Huldén 2005, 44–45.

Majavannahoilla maksettiin kruunulle veroja osassa Lappia, missä se oli suorastaan veroyksikkö. Majavanmetsästys oli intensiivistä, ja laji hävisi ilmeisesti Sisä-Suomesta ja Karjalasta 1500-luvulla.⁴⁹ Tätä tulkintaa tukee edellä mainittu Pirisen esimerkki, jonka mukaan kymmenyksiä alettiin maksaa 1400-luvulla turkisten sijaan rahana. Majavanpyynnillä oli niin suuri merkitys keskiajalla, että siitä määrättiin Pähkinänsaaren rauhansopimuksessa vuonna 1323 erikseen.⁵⁰ Sopimustekstin mukaan siinä mainitut vesialueet jaettiin puoliksi Novgorodin ja Ruotsin kanssa. Sen jälkeen mainitaan kaksi paikkaa (Kehoheua/Kedhewe ja Kunustaniemi/Kunustayna), joiden ”majavista kuudesosa näiden maamerkkien sisällä kuuluu Novgorodille.” Sopimustekstin kohta voidaan ymmärtää väljästi siten, että Novgorodin asukkailla eli tässä tapauksessa ilmeisesti karjalaisilla oli oikeus pyytää majavaa tai saada kuudesosa alueen majavasaa- liista sopimustekstissä mainituilta paikoilta.⁵¹

Majava mainitaan vain ohimennen Hälsinglandin laissa, mikä on yllättävää ottaen huomioon majavan turkin kaupallisen arvon. Laissa todetaan, että lintujen ja majavien loukkupyntiä koskee sama laki kuin muuta loukkupyntiä, mikä tarkoitti, että se oli kielletty toisen mailla.⁵² Loukkupynti lienee ollut yleinen tapa pyytää majavaa, ja ainakin Norrlannissa majavaa on pyydetty verkoilla.⁵³ Majavan metsästys jousella ja

nuolella on ollut vaikeaa, sillä saadessaan osuman majava pyrkii sukeltamaan ja karkaa siten metsästäjältä.

Hälsinglandin lain lisäksi majavanpyynnin rajoitus mainitaan Itä-Göötanmaan laissa, mutta se puuttuu muista maakuntalaeista.⁵⁴ Syynä voi olla se, että majavakanta oli tuolloin vielä niin runsas, ettei millekään säätelylle ollut tarvetta. Majavanpyyntikielto on kuitenkin otettu mukaan kuningas Kristofferin maanlakiin, jossa mainitaan, että majavien pesä ei saanut hävittää eikä eläintä saanut tappa.⁵⁵ Majavat saattoivat aiheuttaa suurta vahinkoa patoamalla vesistöjä, jolloin pesän rikkominen oli aiheellista. Toisaalta, jos majavia haluttiin pyydystää vaikuttamatta liikaa majavakantaan, pesää ei kannattanut rikkoa. Muutoin koko majavakanta kärsisi tai jopa häviäisi. KL:n asetus indikoi mahdollisesti sitä, että majavakanta oli harventunut Ruotsissa, ja sitä oli syytä suojella.

Syynä KL:n kieltoon ei tietenkään ollut eläin- suojelunäkökohta, vaan kenties toive siitä, että turkiksia riittäisi jatkossakin. Lainkohta on myös osittain tulkinnanvarainen: majavan tappamista tai pesän hajottamista ei varsinaisesti kielletä maanomistajalta, vaan ulkopuolisilta. Lainkohdan loppuosa antaa ymmärtää, että jos majava otetaan kiinni (tai tapetaan) yhteismailla, siitä ei seuraa sakkoa. Keskiajan jälkeen majavanpyynti oli kielloista huolimatta niin kiivasta, että laji

49. Armas Luukko, Bäver. Finland. *KLNM* 2. Rosenkilde og Bagger 1980, 492–493; Huldén 2005, 45.

50. ”Wor gitzla lag aff Nogorde med watn oc fiske haffue Yleuesi halfft, Kokinkallio halfft, Watekiffui halfft, Somewesi halfft, Yxepæ halfft, Vrpelax halfft, i Kedhewe siætte lothen aff biuremen, i Kunustayna siætte lothen aff biuremen. Innan landmerki hõra tessom (= tesse) till Noogordh.” DF 313, *Diplomatarium Fennicum*, <http://extranet.narc.fi/DF/df.php> (4.12.2015); John Lind, Om Nødeborgsfrede og dens grænser. *Historisk tidskrift för Finland* 3 (1985), 305–336; Lehikoinen 2007, 124–126.

51. Ks. myös Steckzén 1964, 20. Majavien määrä (1/6) on sinänsä mielenkiintoinen yksityiskohta, koska tekstistä ei käy ilmi puhutaanko elävistä majavista vai saalistetuista. 1/6 lukuna tuntuu hankalalta: miksi ei esimerkiksi puolet, jos sopimuksessa oli mainittu vesistöjä, jotka kuuluivat puoliksi kahteen valtakuntaan. Luvulle 1/6 voi esittää sellaisen mahdollisen perustelun, että se tulee kirkon kymmenysveroista. Esimerkiksi Hälsinglandin laissa papille ja kirkolle kuului 1/6 kymmenyksistä lopun osan mennessä arkipiispalle, mikä oli kyllä poikkeuksellista verrattuna muihin maakuntalakeihin. Pirinen 1962, 27.

52. HL Vjperbo b. 8:3, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015).

53. Ekman 1983, 215–220.

54. ÖgL Bygninga b. 36, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (12.11.2015); Steckzén 1964, 156–157.

55. KL Bygninga b. 14 (Addit. B), 401. On huomionarvoista, että majavia koskeva lakiteksti ei suinkaan esiinny kaikissa KL:n käsikirjoituksissa. Kohta löytyy Uppsalan yliopiston käsikirjoituksesta nr. 38, jonka vanhimmat osat ajoitettu 1500-luvun alkupuolelle.

56. Petri Nummi, Majavat. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 216; Jere Malinen, Majavanmetsästys. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 221.

Kuva 1. Olaus Magnuksen Carta Marinassa (1539) saukko noutaa kalan isännälleen. Saukkoja kesytettiin ilmeisesti kalastustarkoitukseen, vaikka Olaus Magnuksen tietoja tästä on epäilty. Saukko oli ensisijaisesti riistaeläin turkkinsa vuoksi. Lähde: Wikimedia Commons.

hävisi Suomesta ja Ruotsista sukupuuttoon 1800-luvulla.⁵⁶

Orava mainitaan suurimmassa osassa maakuntalakeja riistaeläimenä. Sen sijaan lait eivät mainitse näättä, kärppää tai ilvestä.⁵⁷ Orava ei äkkiseltään tunnu merkittävältä turkiseläimeltä, mutta oravannahoilla vuorattiin vaatteita, joita voitiin käyttää kylmillä säillä. Varsinaisia arvokkaita turkiksia olivat niin sanotut valkonahat eli näädän ja kärpän nahat. Keskiakaisissa kauppaan liittyvissä asiakirjoissa orava vaikuttaa kuitenkin olleen yleisempi vientituote pohjoisesta Euroopasta muualle kuin vaikkapa näättä, mikä johtuu siitä, että oravaa pyydettiin määrällisesti eniten.⁵⁸

Oravan pyyntiajalle annettiin rajoituksia maakuntalaeissa. Västmanlandin laissa sanotaan, ettei oravaa saanut pyytää ennen kuin ”talviyö” (*vinternat*, 14.10. eli n. 24.10.⁵⁹) oli kulunut. Tämä on hyvin tyypillinen ajankohta metsästyksen aloitukselle.⁶⁰ Huomattavaa on, että oravaa ei saanut pyytää edes omassa metsässä ennen sallittua pyynnin alkamispäivää. Hälsinglandin maakuntalaki ei mainitse mitään oravan tai muiden tärkeiden turkiseläinten pyynnistä, mikä on hieman yllättävää, sillä Upplannin laki – Hälsinglandin lain mahdollinen esikuva – mainitsee oravan, ja pyynnillä on täytynyt olla merkitystä erityisesti Ruotsin pohjoisissa osissa. Hälsinglandin lakia voisi tulkita siten, että seutujen harva asutus ei muodostanut millään tavalla uhkaa kannalle eikä pyyntiä sen vuoksi rajoitettu. Muualla sen sijaan oravametsät olivat tärkeitä, eikä toisen metsästä saanut pyytää oravia.⁶¹

Maanlait mainitsevat oravan lisäksi näädän ja kärpän, joiden pyynti alkoi samaan aikaan kuin oravan eli pyhäinpäivän jälkeen.⁶² Näitä lajeja sai pyytää sallitun pyyntiajan alettua myös toisten metsistä. Kruunua on varmasti kiinnostanut valkonahoista saatava verotulo, joten kärpän ja näädän pyyntiä saatettiin säädellä sen vuoksi. Eri asia on, oliko säätelyllä merkitystä syrjäisemmällä seuduilla, minne valvonta hädin tuskin ylsi. Toisaalta metsästäjillä ei ole voinut olla intressiä pidentää pyyntiaikaa suuntaan tai toiseen, koska turkiseläinten nahan laatu oli talvikauden ulkopuolella huonompi.

57. DL Bygninga b. 44; VmL Bygninga b. 15:3; UL Viperbo b. 15:1; SdmL Bygningæ b. 19; GL af i. cornum 57; myös MEL tabula af bygninga balkenum 19, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015); KL Bygninga b. 24.

58. Phebe Fjellström, Northern Scandinavian Hunting culture as Reflected in Mediaeval Records. Teoksessa Åke Hultkrantz & Ørnulf Vorren (toim.) *The Hunters. Their Culture and Way of Life*. Universitetsforlaget 1982, 87–100, tässä: 93–94; Veale esittää, että esimerkiksi vuonna 1384 Lontooseen tuotiin kolmen kuukauden aikana 377 200 oravannahkaa. Veale 1966, 69.

59. Keskiajalla käytettyyn juliaanisen kalenterin ajankohtaan tulee lisätä noin 10–11 päivää, jotta se vastaisi omaa kalenteriamme. Tapio Salminen, *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Otava 2013, 168.

60. VmL Bygninga b. 15:3, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); Upplannissa pyynnin alkamisajankohdaksi määriteltiin pyhäinpäivä ja Gotlannissa Pyhän Simeonin ja Juudaksen messu eli 28.10. UL Viperbo b. 15; GL ”af i. cornum”, 57, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (6.11.2015).

61. Ks. esim. DF 302 ja DF 986, *Diplomatarium Fennicum*, <http://extranet.narc.fi/DF/df.php> (4.12.2015); Voionmaa 1947, 122–123.

62. MEL Bygninga b. 19, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); KL Bygninga b. 24.

Haittaeläimet

Kaikissa laeissa mainitaan, että karhun ja suden metsästys oli sallittua aina ja myös toisen mailla. Erityisesti susi koettiin lakitekstien perusteella haitalliseksi, mutta haittojen suuruudesta ei ole tietoa.⁶³ Mikäli taloudessa ei ollut susiverkkoa eikä kukaan sen jäsenistä osallistunut sudenmetsästyksen, joutui maksamaan sakkoja. Tämä lainkohta esiintyy ainoastaan Itä-Göötanmaan ja Södermanlandin maakuntalaeissa, mutta sudenpyynti mainitaan myös maanlaeissa.⁶⁴ Miksi muista maakuntalaeista puuttuu velvoite susiverkosta ja kollektiivisesta pyynnistä? Kuitenkin Upplannin maakuntalain ja maanlakien mukaan haittaeläimiä sai pyydystää toisen metsästä jalkarautoilla tai muilla pyydyksillä. Pidettiinkö niissä itsestäänselvytenä, että esimerkiksi sutta pyydyttiin yhdessä eikä siitä tarvinnut erikseen määrätä? Suden tai karhun pyynti oli aina useamman miehen puuhaa, mikäli ei käytetty ansoja.

Susi vaikuttaa olleen suurempi haitta kuin karhu, koska sen metsästyksessä säädettiin erikseen ja miehet velvoitettiin osallistumaan siihen. Esimerkiksi Linköpingin hiippakunnan asukkaat valittivat vuonna 1376 kuningas Albrekt Mecklenburgilaiselle, että sudet ja karhut aiheuttavat ihmisille ja karjalle suurta vahinkoa, jolloin kuningas määräsi sakon uhalla joka kuudennuksen antamaan kaikista pyytämistään susista yhden sudennahan voudille.⁶⁵ Toisin sanoen kuningas velvoitti kuudennukset sudenpyyntiin.

On huomionarvoista, että verkkopyyntiin ja pyynnin osallistumispakkoon liittyvät säädökset koskevat nimenomaan sudenpyyntiä eivätkä muita haittaeläimiä. Vaikka karhukin on voinut

aiheuttaa tuhoja viljapellossa tai jopa tappaa karjaa, se ei ole ollut samanlainen haittaeläin kuin susi. Karhu mainitaan ”lainsuojattomana”, mutta mistään yhteispyynnistä ei kerrota. Yhteisestä karhunajosta on maininnat vasta 1600-luvun metsäsäännöissä.⁶⁶ Lakitekstit eivät paljasta, miten ihmiset suhtautuivat näihin petoeläimiin paikallistasolla. Esimerkiksi saamelaisessa ja suomalaisessa kulttuurissa karhunpyyntiin on liittynyt rituaaleja ja sillä on ollut symbolista arvoa yhteisössä, etenkin metsästäjien kesken.⁶⁷ Karhu oli kunnioitettu ja pelätty eläin. Laajemmalle levinneestä kunnioituksesta kertovat muun muassa Pohjois-Euroopan esikristillisen ajan hautaukset, joissa vainajan mukaan oli haudattu esimerkiksi karhun kypäliä, hampaita tai turkki.⁶⁸

Kettu ei tee yhtä paljon haittaa ihmiselle kuin susi, joka voi tuhota lyhyessä ajassa esimerkiksi ison osan lammaslauhasta, mutta se mainitaan usein lakiteksteissä suden ja karhun jälkeen kolmantena haittaeläimenä, jota sai pyytää missä vain ja koska vain.⁶⁹ Haittaeläinten kohdalla on mielenkiintoista, että Hälsinglandin laki mainitsee ahman, mutta ei kettua: ”...*hafwi þæn biorn ok wargh ok iærf sum weþer. hafwi þe friþ ii ængum staþ.*”⁷⁰ Laki näyttää ottavan huomioon paikalliset olot tässä kohdassa, koska ahma puuttuu muista maakuntalaeista, mutta keskiajalla se lienee ollut pohjoisessa varsin yleinen eläin. Vaikka haittaeläimistä suden, karhun ja ahman nahkoja tavaataan 1500-luvun veroluetteloissa, ketunnahalla oli todellista myyntiarvoa. Ketunnahan hinta vaihteli riippuen siitä, mikä sen väritys oli: musta kettu oli arvokkain.⁷¹

63. Suden haitallisuudesta ihmisille ja kotieläimille löytyy tilastollista tietoa 1800-luvulta eteenpäin. Jouko Teperi, Susi ongelmana Suomessa, *Historiallinen Aikakauskirja* 74 (1976), 311–325.

64. ÖgL Bygninga b. 36:4; SdmL Bygninga b. 27; MEL Bygninga b. 18:1, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (30.10.2015); KL Bygninga b. 21; Luttinen 2012, 79.

65. SDHK 10918, *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (7.12.2015).

66. K. R. Melander, Metsästyksessä maassamme 1500- ja 1600-luvulla, *Historiallinen Aikakauskirja* 26 (1928), 89–111.

67. Risto Pulkkinen, *Suomalainen kansanusko. Samaaneista saunatonntuihin*. Gaudeamus 2014, 212–229.

68. Esim. Oliver Grimm, Bear-skins in northern European burials and some remarks on other near-related furnishings in the north and middle of Europe in the 1st millennium AD. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 277–296.

69. Esim. UL Viperbo b. 15; MEL Bygninga b. 18, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (5.11.2015); KL Bygninga b. 21.

70. HL Viperbo b. 8:2, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (6.11.2015).

71. Dollinger 1999, 235; Huldén 2005, 43.

Kuva 2. Kuvan asetusjousi antaa käsityksen siitä, minkä tyyppisiä ansoja viritettiin suurriistalle. Esimerkiksi keihäsansan käyttö hirvelle kiellettiin kuningas Maunu Eerikinpojan ja kuningas Kristofferin maanlaeissa. Lähde: Museoviraston kuvakokoelmat, Antellin kokoelmat, Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma, SUK35:56. Kuvaaja: Artturi Kannisto.

Varsinaiset saaliseläimet: hirvi

Esittelen seuraavaksi niitä riistaeläimiä, joilla on voinut olla merkitystä kotitarvepyynnille. Osa riistalajeista on mainittu lakiteksteissä (taulukko 1), osaa taas ei. Niiden lajien kohdalla, joita lait eivät mainitse, pohdin lajien metsästyksellistä merkitystä ja syytä siihen, miksi niitä ei mainita.

Maakuntalait eivät pääsääntöisesti mainitse hirvenpyyntiä lukuun ottamatta vanhempaa Länsi-Göötanmaan lakia, Itä-Göötanmaan ja Hälsinglandin lakia. Vanhempi Länsi-Göötanmaan lakikin mainitsee hirven vain ohimennen, kun todetaan, että hirvi kuuluu kaatajalleen. Itä-Göötanmaan laki, joka on muutenkin kaikkein tarkin maakuntalaki mitä tulee metsästyssää-

döksiin, antaa yksityiskohtaisia tietoja siitä, kenelle kaadettu hirvi missäkin olosuhteissa kuuluu.⁷²

Maanlait sen sijaan säätävät erikseen hirvenpyynnistä. Hirvenpyynnissä käytettiin yleisesti ansa- tai pyyntikuoppia. Ensin lait esittävät, että hirvenpyynti on kielletty valtakunnassa sakon uhalla – laki puhuu nimenomaan hirven surmaamisesta keihäsansalla: *”Engin ma ælghia spiut læggia...”*⁷³ Sen jälkeen luetellaan ne alueet, joilla hirvenpyynti on sallittua, joten kiello ei ollut kategorinen.⁷⁴ Hirvenpyyntikielto maanlaeissa ei viittaakaan siihen, että kuninkaalla olisi ollut vielä yksinoikeus hirvenpyyntiin, vaan se on myöhempää perua.⁷⁵

72. HL Viperbo b. 8:1; ÄVgL Förnamix b. 7:1; ÖgL Bygninga b. 36:2, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015).

73. ML Bygning B 8:4; myös KL Bygninga B. 23; Hirven ansapyynnistä Brusewitz 1976, 130; Voionmaa 1947, 334.

74. ”... vtan þessin land se vndan takin: dal i væstragötlande, værmaland, dala i væstmanna lande, gestrika land ok helsinga land.” ”Finland” on otettu mukaan sata vuotta myöhemmin Kristofferin maanlakiin kohtaan, jossa säädetään hirvenpyynnin sallimisesta tietyillä alueilla. vrt. MEL Bygninga b. 18:4, <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/> http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015) ja KL Bygninga b. 23; Ruotsalaiset eivät saaneet pyytää hirveä Jämtlannin alueella, joka kuului Norjaan. SDHK 2033, *Svenskt diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (4.12.2015); ks. myös Ljungqvist 2014, 75.

75. Huldén 2005, 45.

Edellä käsiteltiin jo hirvenpyyntiä koskevia rajoituksia. Lait eivät mainitse mitään hirvenhiihdosta, mikä on yllättävää, koska se oli perinteinen tapa pyytää hirveä.⁷⁶ Hälsinglandin laissa mainitaan, että hirveä ei saanut hätyyttää talvilaitumelta liikkeelle toisen metsästä, mikä voisi viitata hirvenhiihtoon.⁷⁷ Koska hirvenpyynti oli helppoa talvella, saattaa olla, että hirven liikkeelle ajo talvilaitumelta on ollut sallittua yhteisillä mailla. Hirvenpyyntikielto oli voimassa paaston ajasta helmikuulta Olavin messuun eli heinäkuun loppuun saakka. Tämä osoittaa selvästi, että hirvenmetsästystä pyrittiin ohjailemaan ylemmältä taholta maanlaeissa, mutta tämä ei näy lainkaan maakuntalaissa.

Hirvenpyyntiä on kenties säädelty maanlaeissa sen vuoksi, että laji on saattanut käydä harvinaisemmaksi.⁷⁸ Tulkinnan puolesta puhuvat maanlain poikkeuskohdat, joissa hirvenpyynti sallitaan vain harvaanasutuilla seuduilla, joilla hirvikanta on voinut olla vahvempi. Esimerkiksi Juhana-herttua kielsi hirvenpyynnin Suomessa vuonna 1556, koska hirvikanta oli ilmeisesti romahtanut ainakin läntisen Suomen alueella.⁷⁹

On vaikea esittää arvioita siitä, miten hirvikanta muuttuu luonnossa ilman metsästyksen painetta, mutta on esitetty, että hirvikannan vaihtelu noudattaisi luonnostaan sadan vuoden sykliä.⁸⁰ Retrospektiivinen arvio Euraasian hirvikannasta ulottuu 1500-luvulle ja sen mukaan hirvikanta olisi ollut huipussaan noin vuoden 1500

tienoilla. Se merkitsisi sitä, että oletettu kannan alhainen lukema olisi ollut vuosien 1400–1450 ja mahdollisesti edelleen vuosien 1300–1350 tienoilla, mikä olisi voinut periaatteessa vaikuttaa niihin maanlakien kohtiin, joissa hirveä suojeltiin. Tämä perustuu kuitenkin vain oletuksiin hirvikannan vaihtelusta vuoden 1500 jälkeen, joten sitä ei voi pitää täysin luotettavana. Sen perusteella, mitä hirventaljoista mainitaan 1500-luvun lähteissä, hirvi on ollut jo tuolloin harvinainen eli kanta on todellakin vähentynyt rajusti keskiajalla. Kuten edellä mainittiin, Juhana-herttua halusi rauhoittaa hirven Suomessa ja myöhemmin kuninkaana ollessaan koko valtakunnassa. Hän rakennutti Flottsundiin hirvitarhan, jonka esikuvana on voinut olla muualla Euroopassa tunnetut aatelisten yksityiset metsästyspuistot.⁸¹

MEL ja KL mainitsevat, että kenelläkään muulla kuin kuninkaalla ei ollut oikeutta pyytää verkolla.⁸² Verkkopyyntiä käytettiin susijahdin lisäksi erityisesti metsäkaurisjahdissa.⁸³ Metsäkauris mainitaan kuninkaan riistaksi Itä-Göötanmaan laissa eli se laskettiin suurriistan kuuluvaksi.⁸⁴ Tämä on ainoa maakuntalain kohta, joka antaa ymmärtää, että kuninkaalla olisi metsästyksessä jonkinlainen etuoikeus, joka puuttuisi muilta. Maunu Eerikinpojan maanlaissa kiellettiin eläinten verkkopyynti (lukuun ottamatta sutta) ja verkkopyyntioikeus oli vain kuninkaalla.⁸⁵ Jälleen kerran on vaikea arvioida sitä,

76. Hirvenhiihtoa harrastettiin perinteisesti keväällä, jolloin hirvi oli helpompi saada kiinni suksilla: kevähanki kantoi metsästäjän muttei hirveä. Hirvenhiihto mainitaan esimerkiksi Norjan maanlaissa. R. Keyser & P.A. Munch (toim.) *Norges Gamle Love indtil 1387*. Chr. Gröndahl 1846, 143; hirvenhiihdosta ks. Granlund 1981, 535; Ekman 1983, 40–43.

77. HL Vjberbo b. 8:1, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (11.11.2015).

78. Brusewitz esittää, että hirvi olisi ollut jopa harvinainen Ruotsissa keskiajalla, erityisesti Norrlandissa, mutta tätä on mahdotonta todentaa. Uudella ajalla hirvikanta on tunnetusti ollut alhainen, Brusewitz 1976, 132; myös Ekman 1983, 30–37.

79. Luttinen 2012, 93.

80. Kaarlo Nygrén et. al., The Dynamics and Management of North European Moose, Moose (*Alces alces* L., 1758) in Virgin and Anthropogenic Altered Landscapes. Teoksessa *Proceedings of the VIth International Moose Symposium*, Yakutsk, Russia, 14–20 August, 2008, 93–99.

81. Ruissalossa oli kuninkaankartanon mailla 1500-luvun lopulla aitaus saksanhirviä varten. Voionmaa 1947, 340–341; Brusewitz 1976, 128; Robert Liaddiard, Introduction. Teoksessa Robert Liddiard (toim.) *The Medieval Park. New Perspectives*. Windgather Press 2007, 1–8; Haggrén et. al. 2016, 217.

82. MEL Bygninga b.18:3, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (26.11.2015); KL Bygninga b. 23.

83. Verkkopyynnistä John Aberth, *An environmental history of the Middle Ages. The Crucible of Nature*. Routledge 2013, 189.

84. ÖgL Bygninga b. 36:5, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (29.10.2015); Brusewitz 1976, 190.

85. MEL Bygninga b. 18, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (26.11.2015).

miten tätä lakia noudatettiin. Ehkä kuninkaiden pyrkimyksenä oli luoda vain kuninkaalle sallittuja oikeuksia, kuten verkkopyynnin yksinoikeus osoittaa. Metsäkauris ei kaikesta päätellen ollut niin yleinen riistaeläin keskiajalla kuin se on tänä päivänä.⁸⁶

Pienriista ja hylkeenpyynti

Länsi-Göötanmaan laki on ainoa ruotsalaisista maakuntalaeista, joka mainitsee saukon riistaeläimenä.⁸⁷ Saukon mainitseminen riistaeläimenä ei ole itsestäänselvyys, sillä keskiajalla ei ollut vielä selvää, laskettiinko saukko – majavan tapaan – kuuluvaksi nisäkkäisiin vai oliko se nisäkkäiden ja kalojen ”ylimenomuoto”. Saukkoa pyydystettiin pääasiassa samanlaisin tekniikoin kuin kaloja. Saukon nahkaa arvostettiin, mutta sitä metsästettiin myös sen vahingollisuuden takia. Lisäksi kuivattua ja jauhettua saukkoa käytettiin lääkkeenä.⁸⁸

Haukka mainitaan Länsi-Göötanmaan maakuntalaeissa metsästettävien eläinten joukossa, mutta se puuttuu muista maakuntalaeista. Se ei tietenkään ole itsessään riistaeläin, vaan sitä käytettiin metsästyksen. Laki mainitsee, että jos löytää haukan metsästä ja ottaa sen itselleen metsästyskäyttöön (eli sitoo jalkahihnat haukalle), kukaan toinen ei saa ottaa haukkaa pois.⁸⁹

Haukanmetsästyksen maininta maakuntalaeissa on erikoinen siinä mielessä, että se on yhdistetty nimenomaan yläluokan metsästysharrastukseen.⁹⁰ Sen ensi sijaisena tarkoituksena ei ollut riistan saaminen ravinnoksi tai muu hyödyntäminen. Yläluokalle metsästys haukalla oli itsensä esittelyn paikka sekä fyysisten ja henkisten taitojen harjoittamista.⁹¹ Jalmari Jaakkola esittää, että Suomessakin pyydystettiin keskiajalla haukkoja kesyttämistä varten, joten metsästyshaukkojen myynnillä on voitu hankkia tuloja.⁹²

Tässä yhteydessä on vaikea antaa vastausta siihen, miksi haukanmetsästyksen puuttuu muista kuin Länsi-Göötanmaan maakuntalaeista. Pitäisi todennäköisenä syynä sitä, että haukkojen ottaminen kiinni ja myyminen eteenpäin toi tuloja, minkä vuoksi se on kannattanut mainita. Lainkohdalle löytyy vertailukohta Norjan maanlaista. Norjan maanlain mukaan haukat kuuluivat alueen herralle (*landzdrottin*), jonka tuli aina ensi sijassa tarjota haukkoja myyntiin kuninkaalle ennen muita.⁹³

Seuraava esimerkki hieman poikkeavasta riistaeläinmaininnasta on jänis. Se mainitaan Länsi-Göötanmaan, Itä-Göötanmaan ja Gotlannin maakuntalaeissa. Jänis on tavallinen riistaeläin, minkä vuoksi sen olisi voinut olettaa löytyvän muistakin maakuntalaeista. Toisaalta jäniksen

86. Esimerkiksi Suomeen metsäkauris on tullut vasta 1900-luvun alussa Karjalan kannaksen kautta 1900-luvun alussa. Mikael Luoma, Metsäkauris. Ripeä levittäytynyt. Teoksessa Petri Nummi & Veli-Matti Väänänen (toim.) *Jahtimailla*. Weilin+Göös 2005, 101; Vaikka Olaus Magnus mainitsee saksanhirven riistaeläimenä, niitä ei ole ollut luonnostaan kuin harvalukuinen määrä ehkä eteläisessä Ruotsissa ja 1500-luvulta alkaen kuninkaallisissa metsästyspuistoissa. Brusewitz 1976, 122–123.

87. Länsi-Göötanmaan laki muistuttaa tässä Norjan maakuntalakia vuodelta 1274, joka kieltää saukon ansapynnin toisen mailla kielletään. Keyser & Much (toim.) 1846, 143.

88. Brusewitz 1976, 216, 241.

89. ÄVg. Förnamix b. 7, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (17.11.2015).

90. Maria Vretemark, The Vendel Period royal follower's grave at Swedish Rikeby as starting point for reflections about falconry in Northern Europe. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 385; Haukkametsästyksellä on tietoja myös Karjalasta, missä oli myös ammattimaisia haukanpyytäjiä. Virtanen 1981, 540–544; Korpela 2008, 315; Matts Kettilmundssonin testamentissa on mainittu Henzikino Falkiner, mikä voisi viitata siihen, että ammattimaisia haukankasvattajia tai -hoitajia on ollut yläluokkaan kuuluvilla Suomessakin. DF 328 *Diplomatarium Fennicum*, <http://df.narc.fi/document/328> (7.4.2017).

91. Sigmund Oehrl, Bear hunting and its ideological context. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 301.

92. Jalmari Jaakkola. *Suomen Sydänkeskiaika*. WSOY 1944, 232; ks. myös Birgitta Fritz & Eva Odelman, *Svensk falkexport till Egypten på medeltiden. Studier kring en affärshandling från 1345 i Barcelona*. Skrifter utgivna av Institutet för rättshistorisk forskning, 18. Nordiska bokhandeln 1992.

93. Keyser & Munch (toim.) 1846, 137; Länsi-Göötanmaan maakuntalain yhteyksiä norjalaiseen lakiperinteeseen ei ole tutkittu, mutta edellä mainitut kohdat koskien haukan ja saukon pyyntiä voisivat viitata jonkinlaiseen yhteyteen. Länsi-Göötanmaan maakuntalaki on kirjoitettu vanhin Ruotsin maakuntalaeista, ja vanhimman version syntyajankohdasta noin 1220-luvulla alueella oli selviä yhteyksiä Norjaan.

turkki ei ole laadukas ja kestävä verrattuna esimerkiksi oravan ja näätäeläinten turkkeihin. Silti jäniksen nahat mainitaan Maunu Eerikinpojan kaupunkilaissa (MESt, 1347–1359) myyntiartikkelina – tosin yhdessä kissannahkojen kanssa, mikä osoittaa sen turkin arvon.⁹⁴ Jäniksennahat tekivät kauppansa muualla Euroopassa ja niillä oli kysyntää vielä 1500-luvulla.⁹⁵ Jäniksellä lienee ollut eniten arvoa ravintona. Sillä perusteella laissa olettaisi olevan muitakin nimenomaan ruoaksi kelpaavia riistaeläimiä kuten lintuja.

Ehkä selitys jäniksen maininnalle on lain muotoilussa: ”Se omistaa ketun, joka sen ajaa ylös, jäniksen se, joka sen ottaa kiinni” (*Nu a þæn raf sum resir: hæra þæn sum handum takær*).⁹⁶ Ruotsinkielinen muotoilu osoittaa, että lauseessa hyödynnetään allitteraatiota, joka oli yksi muistamista helpottava keino. Tämä on ollut tärkeää siinä vaiheessa, kun lait eivät olleet kirjallisessa muodossa. Miten allitteraatio liittyy riistalajeihin? Hypoteesini on, että osa riistalajeista on valikoitunut lakiteksteihin sen perusteella, että ne toimivat vain esimerkkinä ja että samaa lainkohdtaa voitiin ehkä soveltaa muuhunkin pienriistaan. Lakitekstissä ei mitenkään voitu käydä läpi kaikkea pienriistaa mäyristä metsoihin, joten on oletettavaa, että Itä-Göötanmaan maakuntalain lause viittaa kaikkeen pienriistaan. Laki antaa puitteet, mutta ei välttämättä yksityiskohtaisia ohjeita jokaiseen tapaukseen, mikä on tyyppillistä

keskiaikaiselle lainasäädännölle. Näin laki kertoo miten toimitaan pienriistan kohdalla yleisesti ottaen, vaikka kyse ei ole taloudellisesti yhtä arvokkaasta riistasta kuin turkiseläinten kohdalla. Pienriistalla oli merkitystä ravintona ja niilläkin, kuten jäniksillä ja linnuilla, maksettiin veroja kruunulle.⁹⁷

Hylkeenpyynti oli merkittävää Itämeren pohjoisosissa rannikoilla, mutta se ei erityisesti tule esiin lakiteksteissä. On arvioitu, että hylkeenpyynti olisi ollut erityisen intensiivistä vuosien 800 ja 1300 välillä.⁹⁸ Esimerkiksi Gotlannissa hylkeenpyynti on ollut merkittävää, mutta siitä ei ole mainintaa maakuntalaissa.⁹⁹ Hylkeenlihaa syötiin, mutta tulojen kannalta hylkeessä merkittäväntä oli traani ja nahka, jotka mainitaan muun muassa 1500-luvun veroluetteloissa.¹⁰⁰

Kuningas Maunu Eerikinpojan kaupunginlaissa mainitaan hylje kauppatavarana, ja se on myös mainittu kirkon kymmenesyysikkönä.¹⁰¹ 1500-luvulta on tietoja Pohjanmaalta ja Kymijosta itään kannetusta hyljeverosta.¹⁰² Hylkeenpuuttuminen lakiteksteistä voi johtua useista syistä, joita voi vain arvailla konkreettisempien tietojen puuttuessa. Yksi syy voi olla, että hylje ei ole ollut samalla tavalla arvokas kauppatavara kuin arvoturkikset, vaikka traanikauppaa ei voikaan väheksyä. Traani oli kenties houkutteleva tulonlähde, sillä hylkeenpyyntiin lähdettiin pitkiäkin matkojen takaa.¹⁰³ Toisekseen hylkeen-

94. MESt, Köpmala b. 14, <http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/> (7.12.2015).

95. Kerkkonen 1959, 141; Veale 1966, 65; Gunvor Kerkkonen, *Borgare och bondeseglare. Handelsjöfart på Reval genom och i SV-Finlands skärgård under tidigt 1500-tal*. SHS 1977, 171, 233.

96. ÖgL Bygninga b. 36:5, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (29.10.2015).

97. Voionmaa 1912, 288–293. Voionmaa selvittää, että Hämeessä maksetut kipsis-verot eli kipsis-rahat olivat ”rahoja lintujen ja jänisten edestä”.

98. Ulrich Schmölcke, A short history of seals and seal populations in northern European waters. Teoksessa Oliver Grimm & Ulrich Schmölcke (toim.) *Hunting in Northern Europe until 1500 AD*. Wachholtz Verlag 2013, 96.

99. Brusewitz 1976, 221.

100. Juha Ylimaunu, *Itämeren hylkeenpyyntikulttuuri ja ihminen-hylje-suhde*. SKS 2000, 329–341; Maria Lahtinen, Anna-Kaisa Salmi & Rosa Vilka, Ruoanjätteitä, kariesta ja kemialla. *Historiallinen Aikakauskirja* 111 (2013), 412.

101. MESt Köpmala b. 16, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/alldre_ram.html (7.12.2015); ks. REA 85 ja REA 103, *Registrum Ecclesiae Aboensis*. Suomen Kansallisarkisto 1999. Hylkeentraani on ollut erityisen tärkeä vientituote ahvenanmaalaisille, vaikka hylkeenmetsästys näyttääkin menettäneen merkitystään sen jälkeen, kun saarilla siirryttiin maatalouteen viikinkiajan lopulla. Rudolf Gustavsson, Jan-Erik Tomtlund, Josefina Kennebjörk & Jan Storå, Identities in Transition in Viking Age Åland? Teoksessa Joonas Ahola, Frog & Jenny Lucenius (toim.) *The Viking Age in Åland. Insights into Identity and Remnants of Culture*. Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Humaniora 372. Suomalainen tiedeakatemia 2014, 164.

102. Ahvenanmaalla maksettiin hyljekymmenyksiä kirkolle. Melander 1928, 103; Välimäki 2000, 68.

103. Ekman 1983, 226–248.

pyyntiä ei ole ollut läheskään kaikkialla valtakunnassa, vaan se keskittyi rannikoille.¹⁰⁴ Hylkeenpyynti on myös vaatinut erikoisosaamista, mitä tulee hylkeiden paikantamiseen ja pyyntimeneelmiin. Se ei ollut samalla tavalla sidoksissa maanomistusoikeuteen kuin metsästys yleensä, koska se tapahtui kevättalvella jäällä, mikä selittäisi osaltaan sen puuttumisen lakiteksteistä.

Taulukko 1. Laeissa mainitut riistalajit.

HL	Hirvi, majava, susi, karhu, ahma
DL	Orava
VmL	Susi, karhu, kettu, orava
SdmL	Karhu, orava
UL	Susi, karhu, kettu, orava
ÖgL	Hirvi, majava, susi, karhu, kettu metsäkauris, jänis
ÄVgL	Hirvi, susi, karhu, kettu, sauikko, haukka, jänis
GL	Orava, jänis
MEL	Hirvi, näättä, kärppä, susi, karhu, kettu, orava
KL	Hirvi, majava, näättä, kärppä, susi, karhu, kettu, orava

Muita laeista puuttuvia riistalajeja ovat linnut, joita ei ole eritelty lajeittain, ja metsäpeura. Metsäkanalintuja ja merilintuja ei eritellä, vaikka joissakin laeissa mainitaan lintujen loukkupyynti tai linnut kirkon kymmenyksinä.¹⁰⁵ Lintuja ei välttämättä viety ulkomaille kuten turkiksia, mutta niillä on voinut olla merkitystä kotimaisessa kau-

pankäynnissä, kuten vielä 1700-luvun Suomen kaupunkien pikkutulliluettelot osoittavat.¹⁰⁶ Esimerkiksi pohjoisessa riistalintujen merkitys oli suurempi kuin etelän rintamailla.¹⁰⁷ Lakitekstit eivät mainitse myöskään metsäpeuraa, vaikka Pohjois-Suomessa ja -Ruotsissa se oli merkittävä riistaeläin paikallisille asukkailla.¹⁰⁸

Oliko erikseen laeissa mainitsematta jätettyjen riistaeläinten pyynti jokamiehenoikeus, jota ei ollut syytä rajoittaa? Näin on voinut olla aluksi, mutta esimerkiksi vuonna 1488 Ruotsissa säädettiin yleinen metsästyskielto talonpojille ja hengelliselle rälssille.¹⁰⁹ Verkkopyyntikielto muulle riistalle kuin sudelle, turkiseläinten pyyntiajat ja hirvenpyynnin rajaaminen osoittavat, että kruunu halusi säädellä metsästystä. Käytännössä näitä kieltoja oli vaikea valvoa ja salametsästystä esiintyi.

Niin sanottu kotitarvepyynti ei käy ilmi lakiteksteistä eikä virallisista kirjallisista lähteistä, koska ne käsittelevät vain riistaa, joka oli arvokasta myynnin ja verojen kannalta ja jonka pyyntiä oli syytä säädellä. Niiden avulla on vaikea arvioida pienriistanpyynnin merkitystä, vaikka se on voinut olla tärkeä lisä tuloihin tai jokapäiväiseen ruokavalioon. Keskiajan jälkeiset kirjalliset lähteet, kuten 1500-luvun veroluettelot, eivät voi yksin paljastaa kotitarvemetsästyksen laajuutta, koska kruunu oli kiinnostunut saamaan veroparaseleina ainoastaan sille sopivia tuotteita. Vaikka metsästys ja kalastus eivät tule lakiteksteissä esiin tuloa tuottavina elinkeinoina, ne olivat paikka paikoin merkittäviä tulonlähteitä maanviljelyksen ohella.¹¹⁰

Lakitekstien puutteellisuus riistaeläinten kohdalla osoittaa, että säädökset eivät yksinään riitä

104. Haggrén et al. 2016, 217.

105. Esim. HL Köpmala b. 7 ja Viþerbo b. 8, http://project2.sol.lu.se/fornsvenska/navigationsgrejer/aldre_ram.html (17.11.2015); KL Bygninga b. 20.

106. Mauno Jokipii, Turkisriistan pyynti Suomessa. *Eränkävijä* 1978, 70–75.

107. Haggrén et al. 2016, 217.

108. Lena Huldénin mukaan peurantaljoja ei näy Pohjois-Suomen 1500-luvun tileissä, joten peuran taloudellinen merkitys ei ole ollut suuri. Ekman 1983, 8–29; Huldén 2005, 43.

109. Lindqvist & Ågren 1985, 38. Tanskassa kuningas varasi itselleen omia metsästysalueita 1200-luvulla, mutta Norjassa talonpoikien metsästysoikeutta ei rajoitettu. Arnved Nedkvitne, Hunting. Teoksessa Phillip Pulsiano (toim.) *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Garland Publishing Inc. 1993, 307–308. Metsästyskieltoja oli annettu jo aiemmin vuosina 1462 ja 1474, ks. SDHK 43993, *Svenskt diplomatariums huvudkartotek*, <https://sok.riksarkivet.se/SDHK> (4.12.2015) ja DF 3578, *Diplomatarium Fennicum*, <http://extranet.narc.fi/DF/df.php> (4.12.2015)

110. Esimerkiksi Norrlandin osalta on esitetty, että maanviljelyn ohella metsästyksellä oli keskiajalla vahva asema. Klas-Göran Selinge, *Agrarian Settlements and Hunting Grounds. A Study of the Prehistoric Culture System in a North Swedish River Valley*. Akademi litteratur 1979, 180.

tarjoamaan tietoa metsästyksen merkityksestä. Ne voivat silti osin valaista asiaa. Lakitekstit heijastavat ainakin jossain määrin paikallisia elinkeinoja ja niiden mainitsemista vaihtoparseleista käy ilmi, millä alueella eräelinkeinot olivat edelleen merkittävässä asemassa.¹¹¹ Keskiajan historian yleisesityksissä ei luonnollisesti voida huomioida kuin yleiset linjat elinkeinojen osalta, mutta esitän, että paikalliset, syväluotaavat tutkimukset voisivat monipuolistaa kuvaa metsästyksen merkityksestä elinkeinona. Olennaista olisi verrata kirjallisten lähteiden tietoja arkeologisten löytöjen luuaineistoon.

Tällainen vertaileva, paikallinen tutkimus koskien pohjoisen Suomen ruokakulttuuria myöhäisellä keskiajalla ja varhaismodernilla ajalla on käynnissä Oulun yliopistossa. Otan esimerkkinä Pohjois-Pohjanmaalta Limingan, jota on pidetty jo 1500-luvulla hyvin maatalousvaltaisena paikkana ja josta on jo alustavia tuloksia.¹¹² Maatalousvaltaisuus näkyy Liminkaa koskevista voudintileistä, sillä sieltä on peritty veroja pääasiassa viljana ja kaloina. Uusimmat luututkimukset kuitenkin osoittavat, että riistalla ja kalalla oli merkittävä osuus Limingan Heiskarissa asuvien ruokavaliossa eikä ruokavaliossa tapahtunut merkittävää muutosta eläinperäisten tuotteiden osalta 1200-luvulta 1600-luvulle. Paikka paikoin riistan osuus on ollut ylipäättään pohjoispohjanmaalaisten ruokavaliosta tuolloin noin 30–40 % luokkaa.¹¹³ Tällainen prosenttiosuus ruokavaliosta puoltaisi näkemystä siitä, että kotitarvepyynti ei ollut vähäistä, vaan metsästys oli ainakin paikallisesti merkittävä elinkeino.¹¹⁴

Kohti metsästyksen taloudellisen merkityksen ymmärtämistä

Ruotsin keskiaikaiset metsästystä koskevat lait pyrkivät ohjailemaan ihmisten elämää hyvin

konkreettisesti: mitä sai pyytää, missä ja milloin. Kruunu oli kiinnostunut säätelemään juuri niiden riistaeläinten pyyntiä, joilla oli taloudellista merkitystä ja joiden kautta tai avulla kruunu saattoi saada tuloja. Vähemmän merkittävät riistaeläimet, kuten jänis, hylje tai peura, puuttuvat maanlaeista. Myös maakuntalaeista puuttuvat useat vähäpätöisemmät riistaeläimet kuten linnut tai ne on niputettu yhteen erittelemättä niitä. Maakuntalait osoittavat, että paikalliset olot vaikuttivat lakiteksteihin, sillä niissä nostetaan esiin eri riistalajeja.

Maakuntalait osoittavat siis paikallisia eroja, mutta ne eivät anna kokonaiskuvaa metsästyksen merkityksestä tai laajuudesta kuten eivät maanlaitkaan. Lait eivät kerro johdonmukaisesti siitä, mitkä olivat arvokkaimpia riistaeläimiä tai määrällisesti tärkeimpiä esimerkiksi ravinnon kannalta, vaan ne keskittyvät yhteisön ja hallinnon kannalta kiinnostaviin seikkoihin. Yksistään lakien perusteella ei voida sanoa, oliko jonkin riistalajin metsästys tärkeää vai ei, tai mikä oli merkittävin riistaeläin rahallisesti.

Lähteiden puutteellisuus on hämärtänyt käsitystä siitä, mikä merkitys niin kutsutulla kotitarvemetsästyksellä oli elinkeinona keskiajalla ja vielä uuden ajan alussa. Kuten esittämäni Limingan esimerkki osoittaa, kotitarvemetsästyksen osalta kirjallisten lähteiden tietoja pitäisi verrata esimerkiksi osteoarkeologisen tutkimuksen tuloksiin, jotta metsästyksen paikallinen merkitys selviäisi. Vertailumateriaalina voisi käyttää 1500-luvun verotusasiakirjoja, jotka antavat kruunun näkökulman metsästyksen ja joiden tietoja voi ainakin tietyssä määrin pitää kelvollisina kertomaan jotakin myös keskiajan lopun verotustilanteesta.¹¹⁵ Yhdistämällä edellä mainitun kaltaisten paikallisten tutkimusten tietoa olisi mahdollista saada kattavampi kuva kes-

111. Seppälä 2009, 36, 236.

112. Jouko Vahtola, Liminkalaisten historiaa. Teoksessa Seija Korte (toim.) *Liminka 1477–1977*. Limingan kunta ja seurakunta 1977, 175; Pohjoisen Suomen ruokakulttuuria käsittelevässä tutkimuksessa mukana ovat arkeologian puolelta dosentti, FT Anna-Kaisa Salmi ja FT Tiina Äikäs sekä historian puolelta artikkelin kirjoittaja ja dosentti, FT Ritva Kylli.

113. Anna-Kaisa Salmi, Riistaa, kalaa ja konttiluita. Pohjois-Suomen maaseudun ruokakulttuurista n. 1400–1700 AD. Teoksessa Janne Ikäheimo, Risto Nurmi & Reija Satokangas (toim.) *Harmaata näkyvissä. Kirsti Paavolan juhla-kirja* 2011, 221–236; Lahtinen, Salmi & Vilkkama 2013, 411.

114. Myös Turun yliopistossa on tehty karjatalouteen liittyvää luututkimusta. Auli Bläuer, *Voita, villaa ja vetoeläimiä. Karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa*. Karhunhammas 17. Turun yliopisto 2015.

115. Keskiaikaisen Ruotsin valtakunnan verotuksessa oli suuria paikallisia eroja, joten siltäkin osin paikallinen tutkimus olisi tarpeen. Suvianna Seppälä väitöskirja (Seppälä 2009) on paikannut tätä puutetta osin, mutta varsinkin vertaileva

kiajan metsästyksestä ainakin Suomen alueen osalta.

Toinen lisätutkimusta kaipaava aihe on turkiskauppa keskiaikaisen Suomen alueella. Sen todellisen taloudellisen merkityksen selvittämiseksi tarvittaisiin perusteellinen tutkimus, jossa käyttäisiin läpi sakko- ja veroluetteloiden lisäksi kauppa koskevat asiakirjat ja tulliluettelot keskiajan ja uudenajan alun osalta, mikä ei ole ollut mahdollista tämän artikkelin puitteissa. Kokonaiskuvan saamiseksi venäläisiä lähteitäkään ei ole syytä unohtaa, sillä ne tarjoavat tietoa Karjalan alueen tilanteesta.¹¹⁶ Koska metsästyksen merkityksestä elinkeinona keskiajalla esitetään ristiriitaisia tai hyvin yleistäviä väitteitä, aihetta kannattaisi edelleen tutkia.

Kirjoittaja haluaa kiittää artikkelin anonyymejä arvioitsijoita kommenteista sekä professori Jukka Korpelaa ja FM Ilkka Leskelää arvokkaista huomioista turkiskauppaan liittyen. Kiitokset myös FT Tuire Nygrénille hirvikantojen vaihtelua koskevista tiedoista.

Abstract: "Mæþ hund ok bughæ". Hunting and its regulation in medieval Sweden.

General books about the history of medieval Sweden and Finland tend to give differing views on the importance of hunting as a livelihood. In this article, the author analyses medieval Swedish law in order to investigate whether the laws can reveal something about the importance of hunting. The sources consist of medieval Swedish provincial laws, as well as laws that pertain to the entire realm. Close reading and comparison shows that provincial laws differ from each other. They, for instance, take into account local circumstances regarding fauna. Laws for the whole kingdom, on the other hand, indicate the Crown's desire to control hunting, for example by stipulating which species could be hunted and when. However, the laws do not cover all aspects of hunting, and many game animals are not even mentioned in the laws. The author suggests that in order to discern the significance hunting had for local communities, in-depth studies including archaeological investigations should be made in various locales. In addition, a thorough investigation of the fur trade could cast light on the importance of hunting in medieval Sweden.

Keywords: hunting, medieval, law, game, livelihood

---

tutkimus Ruotsin valtakunnan eri osien välillä toisi tietoa eri elinkeinojen merkittävydestä. Terhi Kivistö, Muuttuva yhteiskunta – muuttuva verotus. Keskiajan verotuksen vertailuongelmia. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) *Verotuksen historiaa* 2. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisu 58. Turun yliopisto 2000, 74–75.

116. Turkiskaupan alueellisista eroista voisi indikoida se, että verrattaessa ruotsalaisia ja venäläisiä lähteitä koskien Itä-Suomea turkiskauppaan liittyvät ammatit esiintyvät harvemmin ruotsalaisissa kuin venäläisissä lähteissä. Korpela 2008, 317.

Irina Takala

”Ikimuistoisen läksyn me kaikille luemme”

SUUREN TERRORIN KANSALLISUUS-
 OPERAATIOIDEN ERITYISPIIRTEITÄ
 KARJALASSA

Tutkijat käsittelevät Suuren terrorin ”kansallisuusoperaatioita” säännöllisesti ainoastaan yleisellä tasolla analysoidessaan laajempia tutkimusongelmia. Vaikka yksittäisistä operaatioista on runsaasti tutkimusta, aihetta ei ole tarkasteltu historiankirjoituksessa kokonaisuutena. Artikkelissaan Irina Takala tutkii Karjalan tasavallan arkistojen aineistoon perustuen kiistakysymyksiä, kuten teesejä terrorin etnistymisestä ja ”viidennestä kolonnasta”, massaoperaatioiden mittasuhteiden laajenemisen syistä sekä ulkopoliittisten seikkojen merkityksestä ja sijasta sortotoimien voimistumisessa.

*Ikimuistoisen läksyn me kaikille luemme
 Kuka vain neuvostokotimme murtautuu
 Jokaisesta silmästä kaksi iskemme
 ja hampaasta hajotamme leukaluun*

*Stalinin (Komsomolin) taistelulaulu
 Sävel A. Tonin, sanat G. Bykova. 1938.*

Nykyaikaisessa länsimaisessa ja venäläisessä historiankuvauksessa Stalinin aika on yksi Neuvostoliiton historian tutkituimpia kausia. Koulukuntien, metodiikan, lähestymistapojen ja tarkasteltujen aspektien monimuotoisuus hämmästyttää. Viimeisten kahden vuosikymmenen kuluessa stalinismin historiakuva on rikastunut lukuisilla

Dosentti **Irina Takala** on PhD, Petroskoin valtioliopiston apulaisprofessori sekä Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutin vanhempi tutkija. Sähköposti: irina.takala@onego.ru.

kiintoisilla ja syvällisillä töillä. Se on ollut luonnollinen seuraus Venäjän 1990-luvun arkistobuumista, joka on johtanut tutkimuksissa tietynlaiseen näkökulman vaihtumiseen. Keskustelut Stalinin hallinnon muotoutumisen, luokittelun ja päämäärien tarkoitusten syistä ovat nousseet aivan uudelle tasolle, samoin kuin keskustelut hallinnon laajamittaisesta sortopoliitikasta, sen sisäisistä ja ulkoisista kiihokkeista sekä sen toteuttamisen mekanismeista.

Kuten Nicolas Werth on oikeutetusti todennut, tiedon jatkuva kertyminen johtaa siihen, että historian tutkijat joutuvat vastaamaan uusiin, entistä vaikeampiin kysymyksiin. Niiden vastaukset eivät enää sovi mitenkään Stalinin valtakunnan väkivalta politiikan selittämisessä käytettyihin totalitaarisen tai revisionistisen lähestymistavan malleihin.¹ Monia Stalinin sortopoliitiikan Aspekteja ei ole myöskään tutkittu riittävästi, kuten esimerkiksi 1920-luvun poliittisen väkivallan ja 1930-luvun massasortotoimien välistä jatkuvuussuhdetta, ulkopoliittisten syiden roolia terrorin kasvussa, Suuren terrorin ajan kansallisten operaatioiden asemaa ja merkitystä, sortopoliitiikan erityispiirteitä eri alueilla ja niin edelleen.

Vuosien 1937–1938 massasortotoimiin liittyen kysymyksiä on vielä paljon jäljellä, vaikka aihetta on tutkittu runsaasti. Tutkijat ovat perinteisesti erottaneet Suuren terrorin kahteen eri ryhmään, nimittäin niin sanottuihin kulakkioperaatioihin ja kansallisiin operaatioihin. Muodollisesti ne pantiin alulle erityisillä käskyillä ja ohjeistuksilla, jotka oli suunnattu määriteltyjen väestöryhmien käsittelyyn ja joissa eriteltiin tutkinnalle erityiset muodot sekä tuomioiden julistamistavat. Missä määrin nämä operaatiot käytännössä sitten noudattivat samaa kaavaa? Oliko niillä yhtenäisiä, yhteisistä lähtöimpulsseista ja niiden ilmestymisen syistä johtuvia kosketuspintoja toisiinsa? Miksi sortotoimien kohteeksi päätyneitä ihmis-

1. N. Vert, *Terror i bezporjadok. Stalinizm kak sistema*. ROSSPEN 2010, 5.

ryhmiä oli Suuren terrorin mittaan laajennettava ottamalla avuksi etniset seikat? Miksi ”kansallisuusoperaatioita” koskevissa käsyyissä ei ollut rajoituksia, ja mitkä syyt toivat paikallistasolla sortotoimien kohteeksi uusia ihmisryhmiä? Missä määrin ulkopolittiset seikat ohjasivat näiden määräysten ilmestymistä? Entä kuinka oikeutettua yleensäkin on puhua vuosien 1937–1938 kohdalla massasortotoimista kansallisuuden perusteella?

Viimeisen vuosikymmenen kuluessa niin sanottujen kulakkioperaatioiden tutkimus on huomattavasti edennyt ennen kaikkea paikallisarkistojen² aineiston vapauduttua tieteelliseen kiertoon ja analysoitavaksi. Sen sijaan kansallisuusoperaatioita tutkijat käsittelevät edelleen huomattavasti harvemmin ja yleensä ainoastaan yleisen kontekstin tasolla analysoidessaan laajempia tutkimuskysymyksiä. Lähinnä puolalais- ja saksalaisoperaatioihin³ keskittyvistä hyvistä tutkimuksista huolimatta kansallisuusoperaatioaihetta ei kokonaisuutena ole vielä tarkasteltu. Tässä artikkelissa keskityn Karjalan asiakirjoihin perustuen eräisiin kiistakysymyksiin, jotka mielestäni ansaitsevat tarkempaa huomiota tutkittaessa kysymystä jatkossa.

Etnistyykö terrori?

Viime aikoina historiankuvauksessa on toimeliaasti puolusteltu teesiä Stalinin terrorin etnistymisestä 1930-luvun lopulla. Sisäasiain kansankommissariaatin (NKVD) kansalliset operaatiot, samoin kuin sota-ajan etniset puhdistukset ja karkotukset, arvioidaan käänteentekeviksi kulmi-

naatiopisteiksi ja tärkeimmiksi todisteiksi Stalinin vallan siirtymisestä luokkaparadigmasta etniseen paradigmaan. Tällainen näkemys esiintyy selvimmin länsimaisten tutkijoiden teoksissa. Jörg Baberowskin mielestä bolševikit unelmoivat ”etnisesti yhdenmukaisesta maisemasta”, eikä sellaisen toteuttaminen ollut mahdollista ilman laajamittaisia etnisiä puhdistuksia.⁴ Kohutussa *Bloodlands*-kirjassaan (julkaistu suomeksi nimellä *Tappotanner*, Siltala 2014) Neuvostoliiton 1930-luvun sortotoimia käsitellyt Timothy Snyder nimittää Stalinia ”kansallisen joukkotuhon edelläkävijäksi”. Kuvatessaan kansallisuuteen perustuvia sortotoimia hän käyttää esimerkkinä puolalaisoperaatiota (toimista muita kansallisuusvastaan on ainoastaan lyhyitä mainintoja) nimitäten sitä ”Suuren terrorin verisimmäksi luvuksi” ja luonnehtien sitä etniseksi joukkomurhaksi.⁵

Kuitenkin monet tutkijat, erityisesti ne, joille Neuvostoliiton sortopolitiikan paikalliset erityispiirteet ovat tuttuja, suhtautuvat teesiin stalinismin etnistymisestä verrattain pidättyväisesti. Kansallisten operaatioiden monimuotoisuuden, moniselitteisyyden ja paikallisten erityispiirteiden huomioonoton välttämättömyydestä kirjoittavien tutkijoiden johtopäätökset kuulostavat mielestäni perustellummilta.⁶ Heidän selvityksissään monet etniset, sosiaaliset, poliittiset ja luokkaseikat limittyvät toisiinsa itse massaoperaatioiden tapaan.

Kansallisten operaatioiden määrä kasvoi jatkuvasti elokuusta 1937 helmikuuhun 1938, vaikka erityisin asiakirjoin (käskyt No. 00439, 00485, 00593 ja NKVD:n ohjeistukset) määriteltiin aino-

2. M. Junge, G. Bordjugov & R. Binner, *Vertikal bolšogo terrora. Istorija operatsii po prikazu NKVD No. 00447*. Novyi Hronograf. AIRO-XXI 2008; M. Junge, B. Bonvetš & R. Binner (toim.) *Stalinizm v sovetskoi provintsii: 1937–1938. Massovaja operatsija na osnove prikaza No. 00447*. ROSSPEN 2009.

3. N. V. Petrov & A. B. Roginski, ”Polskaja operatsija” NKVD 1937–1938 gg. Teoksessa *Repressii protiv poljakov i polskih graždan*. Zvenja 1997, 22–39. I. R. Takala, Natsionalnyje operatsii OGPU/NKVD v Karelii. Teoksessa *V semje jedino: Natsionalnaja politika partii bolševikov i jejo osuššestvlenije na Severo-Zapade Rossii v 1920–1950-e gody*. Izdatelstvo PetrGU. Kikimora 1998, 161–206; N. Ohotin & A. Roginski, Iz istorii ”nemetskoi operatsii” NKVD 1937–1938 gg. Teoksessa *Nakazannyi narod. Repressii protiv rossiiskih nemtsev*. Zvenja 1999, 35–75; I. G. Džuha, *Gretšeskaja operatsija. Istorija repressii protiv grekov v SSSR*. Aleteja 2006; A. J. Vatlin, ”Nu i netšist”. *Nemetskaja operatsija NKVD v Moskve i Moskovskoi oblasti v 1936–1941 gg.* ROSSPEN 2012.

4. I. Baberovski, *Krasnyi terror. Istorija stalinizma*. ROSSPEN 2007, 187.

5. Artikkelin kirjoittaja käyttää lähteenään venäjäksi käännettä laitosta: T. Snaider, *Krovavyje zemli. Jevropa meždu Gitlerom i Stalinym*. Duliby 2015, 127, 145, 428. Ks. myös N. Neimark, *Genotsidy Stalina*. AIRO-XXI 2011.

6. A. I. Savin, Etnizatsija stalinizma? ”Natsionalnyje” i ”kulatskaja” operatsii NKVD. Sravnitelnyi aspekt. *Rossija XXI 3* (2012), 40–61; J. V. Kodin, Bolšoi terror na Smolenštšine. Natsionalnyje operatsii, 1937–1938 gody. *Izvestija Smolenskogo gosudarstvennogo universiteta 4* (2010), 301–329.

astaan kahdeksan: saksalaisia, puolalaisia, romanialaisia, harbinilaisia,⁷ latvialaisia, kreikkalaisia, iranilaisia ja afgaaneja koskeva operaatio. Yhtä aikaa ilmestyneet asiakirjat kuitenkin vähitellen laajensivat näitä operaatiosuuntia koskemaan muitakin kansallisuuksia. Joulukuussa 1937 ”latvialaislinjaa” pitkin sortotoimien kohteeksi joutuneisiin lisättiin erityisellä ohjeistuksella ”suomalais-, virolais-, liettualais- ja bulgaariloikkaarit”. Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin 1. helmikuuta 1938 päivätyssä yleisohjeessa ”puolalaisten, latvialaisten, saksalaisten, virolaisten, suomalaisten, kreikkalaisten, iranilaisten, harbinilaisten, kiinalaisten ja romanialaisten joukossa esiintyvien vakoilija- ja tuholaisryhmien tuhoamiseksi” määrättiin ”samanlainen operaatio” suoritettavaksi bulgaarien ja makedonialaisten suhteen. Asiakirjassa mainitaan yhteensä 17 eri kansallisuuden edustajat, joihin kuuluivat myös ensimmäiset karkotusten uhrin (korealaiset ja kurdit).⁸

Kansallisuuden perusteella sortotoimien kohteeksi joutuneiden määräkin on vaikuttava. (Taulukko 1.) Keskeisimpinä pidettiin kolmea ”linjaa”, nimittäin puolalaisia, harbinilaisia (harbinilais-japanilaista) ja saksalaisia, mikä näkyikin luvuissa selvästi. Kuolemantuomioiden määrän perusteella verisimmiksi muodostuivat kreikkalais-, virolais- ja suomalaislinjat. Kulakkilinjan ja kansallisuuslinjojen perusteella tuomittiin yhteensä 1 137 000 henkeä, joista kansallisuuden perusteella sortotoimien kohteeksi päätyi ainoastaan 28 %.

Tarkasteltaessa konkreettisia alueita huomataan, että sortotoimien kohteeksi kansallisuuden perusteella päätyneiden ryhmien jakaantuminen näyttää kaikkialla erilaiselta myös verrattaessa niitä Neuvostoliiton kokonaislukuihin. Esimerkiksi Karjalassa kansallisuuden perusteella sor-

Taulukko 1. Vuosina 1937–1938 sortotoimien kohteeksi joutuneet⁹

Operaatiolinja	Tuomittu (tuhatta ihmistä)	Joista kuolemaan	
		yhteensä	%
puolalaiset	139,8	111,1	79,4
saksalaiset	55,0	41,9	76,2
harbinilaiset	46,3	31,0	66,9
latvialaiset	21,3	16,6	77,8
iranilaiset	13,3	2,0	15,4
kreikkalaiset	12,6	10,5	84
suomalaiset	11,1	9,1	82
virolaiset	9,7	8,0	82,2
romanalaiset	8,3	5,4	65,6
afgaanit	1,6	0,4	23,5
Peruslinjat yhteensä	319,0	236,0	74,0
Käskyn No. 00445 perusteella	818,0	436,0	53,3
Yhteensä 1937–1938	1345,0	681,7	50,7

totoimien kohteeksi päätyneiden määrä ylittää huomattavasti käskyn No. 00447 perusteella vangittujen ja tuomittujen määrän (vastaavasti 6056 ja 4885 henkeä), ja tärkeimmän operaatiolinjan siellä muodostavat suomalaiset, joista ei annettu erityistä käskyä. Suomalaisuuden perusteella Karjalan autonomisessa sosialistisessa neuvostotasavallassa (Karjalan ASNT) vangittiin ja tuomittiin 5559 henkeä eli lähes 92 % kaikista tasavallassa kansallisuuden perusteella sortotoimien kohteeksi päätyneistä (puolalaisia 4,6 %, saksalai-

7. Harbinilaislinjaa voi kutsua kansalliseksi ainoastaan tietyin ehdoin, sillä operaatio oli kohdistettu Mantšurian Harbinissa asuneisiin, lähinnä venäläisiin entisiin Itä-Kiinan rautatien työntekijöihin. Japanin miehittettyä Mantšurian ja muodostettua siitä Mantšukuon valtion Neuvostoliitto myi tuolle maalle osuutensa Itä-Kiinan rautatiestä, jolloin tuhannet Harbinin venäläiset siirrettiin rautateitse Neuvostoliittoon. Heistä suurin osa päätyi sortotoimien uhreiksi syytettynä vakoilusta ja vastavallankumouksellisesta toiminnasta 20. syyskuuta 1937 päivätyn NKVD:n käskyn No. 00593 perusteella.

8. N. G. Ohotin & A. B. Roginski, ”Bolšoi terror”. 1937–1938. *Kratkaja hronika*, <http://memo.ru/history/y1937/hronika19361939/xronika.html> (1.8.2017).

9. Taulukko on laadittu N. Ohotinin ja A. Roginskin esittämien tietojen mukaan (”Bolšoi terror”. 1937–1938. *Kratkaja hronika*). Luvut vaihtelevat eri tutkimuksissa, eivätkä ne yleisen käsityskannan mukaan ole lopullisia (siksi taulukon luvut on pyöristetty lähimpään tuhanteen), mutta eri operaatioiden suuntaus ja ankaruuden mittasuhteet käyvät hyvin ilmi.

sia 0,8 %, harbinilaisia 0,7 %). Suomalaiset, joiden määrä Karjalan ASNT:ssa 1930-luvulla oli tuskin 3 % väestöstä, muodostivat 41 % kaikista sortotoimien uhreiksi päätyneistä (itäkarjalaisia 27 %, venäläisiä 25 %). Kansallisuuden perusteella tuomittujen joukossa suomalaisten määrä oli vieläkin suurempi, nimittäin 74 % (itäkarjalaisia 16 %, venäläisiä 3 %). Noin puolta heistä syytettiin vakoilusta, ja 85 % tuomittiin ammuttaviksi.¹⁰

Ulkoisesti tämä saattaisi näyttää selkeästi esitetyltä etniseltä puhdistukselta, mutta tietoja on analysoitava ottaen huomioon alueelliset erityispiirteet.

Karjalan erityispiirteet

Karjalan ASNT:n 1920-luvun ja 1930-luvun alkupuoliskon etnisen tilanteen erikoisuus oli, että venäläisten ja itäkarjalaisten asuttaman tasavallan johto oli pienellä suomalaisten poliittisten siirtolaisten ryhmällä, joka oli paennut Suomesta hävittyään sisällissodan vuonna 1918. Jo rajaseudulle muodostetun itsehallinnollisen alueen perustaminen johtui sotilasstrategisista ja ulkopolittisista seikoista: Karjalan työkansan kommuunista (vuodesta 1923 Karjalan ASNT) piti Moskovan ja punaisten suomalaisten mielestä tulla jonkinlainen puskurivyöhyke, jonka kautta Neuvostoliiton vaikutusvaltaa levitettäisiin Suomeen ja Skandinaviaan. Vuodesta 1920 vuoteen 1935 tasavaltaa johti entinen sosialidemokratien kansanedustaja ja yksi Suomen kommunistisen puolueen (SKP) perustajista, filosofian tohtori Edvard Gylling. 1920-luvulla ja 1930-luvun alkupuoliskolla Suomesta tapahtunut maahanmuutto (suomalaiset punaiset ja loikkarit) sekä Pohjois-Amerikasta saapuneet tulokkaat kasvattivat nopeasti Itä-Karjalan suomalaisasutusta, ja vuoden 1933 tienoilla suomalaisten määrä tasavallassa saavutti 15 000 hengen määrän. Suomalaiset muodostivat vain 3,2 % alueen väestöstä, mutta

heillä oli näkyviä virkoja sekä neuvostoissa että puolueessa ja valtionkoneistossa, he johtivat suuria yrityksiä, laitoksia ja järjestöjä sekä toimivat kulttuurin, koulutuksen ja tieteen alalla (Itä-Karjalan historiassa ns. suomalaishauskausi, 1920–1935).¹¹

Tasavallassa asuvan pienen, mutta hyvin vaikutusvaltaisen suomalaisyhteisön olemassaolo ei voinut luonnollisesti jäädä vaille turvallisuuselinten huomiota. Itä-Karjalan suomalaisväestön kasvaessa kasvoi myös mielenkiinto siirtolaisiin, joista suurin osa oli GPU:n katsausten mukaan ”epäluotettavaa ainesta” ja kaipasi jatkuvaa ”käsittelyä”.¹² Suomalainen vakoojadiskurssi oli läsnä rajatasavallan vallanpitäjien sortopolitiikassa koko sotienvälisen ajan, vaikkakin 1930-luvun puoleenväliin asti sitä käytettiin lähinnä vain perusteena ”puhdistuksiin” paikallisen, uuteen valtaan tyytymättömän kantaväestön parissa. Vasta tasavallan suomalaisen johdon poistamisen jälkeen Karjalassa alkoi taistelu ”suomalaisista porvarillista nationalismia” vastaan. ”Suomalaisoperaation” lähtölaskennan voi aloittaa oikeastaan jo syksystä 1935, jolloin turvallisuuselinten huomion kohteeksi päätyivät loikka-reiden ohella poliittiset siirtolaiset, ennen kaikkea SKP:n toimihenkilöt.¹³ Oikeuteen vuosina 1935–1936 päätyneiden suomalaismunnistien tutkintoja saattaa jo täysin verrata Suuren terrorin ajan asiakirjoihin. Etusijassa kummissakin ovat syytteet vastavallankumouksellisesta toiminnasta ja vakoilusta.

Tärkeimpien kansallisuusoperaatioita koskevien määräysten tullessa voimaan vuonna 1937 Karjalan ASNT:n johto päättyi huomattavan haastavaan tilanteeseen. NKVD:n 3. (vakoilunvastaisen) ja 4. (sisäisen vastavallankumouksen vastaisen) osaston ”käsittelyyn” päätyivistä kohderyhmistä tärkeimmät olivat suomalaiset ja itäkarjalaiset, kun taas käskyissä edellytettiin etsittävien saksalaisia, puolalaisia, latvialaisia ja virolaisia,

10. Laskelmat perustuvat Liittovaltion turvallisuuspalvelun Karjalan tasavallan hallinnon arkiston Arhiv UFSB po RK aineistoon. Yksityiskohtaisempia tietoja ks. I. R. Takala, *Finnyn v Karelii i v Rossii. Istorija vozniknovenija i gibeli diaspori*. Izdatelstvo ”Žurnal Neva” 2002, 136–143, Priloženije 2, tablitsy 1–7.

11. Suomalaisten merkityksestä tasavallan kehityksessä yksityiskohtaisemmin ks. M. Kangaspuro, *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939*. SKS 2000; N. Baron, *Soviet Karelia. Politics, planning and terror in Stalin's Russia, 1920–1939*. Routledge 2007; I. R. Takala, *Finnyn sovetskoi Karelii i ih vklad v razvitije respubliki (1920-e – pervaja polovina 1930-h godov)*. Teoksessa *Finski faktor v istorii i kulture Karelii XX veka*. KNTs RAN 2009, 107–148.

12. Karjalan tasavallan kansallisarkisto NA RK. F. R-689, op. 1, d. 8/81, l. 178–179.

13. Tarkemmin ks. Takala 2002, 54–61, 93–107.

joiden määrä tasavallassa ("harbinilaisista" nyt puhumattakaan) oli sangen vähäinen.¹⁴ Jakaes- saan aluehallinnoille kansallisuksia koskevia määräyksiään Karjalan NKVD-hallinnon pääl- likkö Kārlis Tenisons vaati alaisiaan samalla edel- leen "pitämään huolellisesti kirjaa kaikista suo- malaisista kansallismielisistä aineksista, ennen kaikkea poliittisten pakolaisten, entisten sociali- demokraattien, entisten SKP:n ja VKP(b):n jäsen- ten, suomalaisloikkareiden, amerikkansuomalais- ten ja ruotsalaisten keskuudessa esiintyvistä".¹⁵ Moskovaan hän puolestaan valitti suomalaisia koskevien virallisten ohjeistusten puutteesta. Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin suomalaisoperaation suorittamista käsittelevä käskyluonnos oli laadittu, ja sen laatija, armeija- kunnankomentaja Mihail Frinovski, esitti, ettei sortotoimia rajoitettaisi kohdistumaan suomalai- siin, vaan ne suoritettaisiin "karjalaisen ja yleensäkin suomalais-ugrilaisen väestön parissa", se kun saattoi auttaa Suomen tiedustelua.¹⁶

Käsky ei julkistettu, mutta Karjalan ASNT:n johto sai kuin saikin luvan suomalaisoperaation suorittamiseen. Sen pohjaksi asetettiin käsky No. 00485 (puolalaisista) ja No. 00693 "Operaatiosta SNTL:n valtionrajaa rikkoneita loikkareita vas- taan" (23.10.1937).

Tähän liittyen on syytä kiinnittää huomiota toisiin, valtion keskuselinten aiempiin ohjeistuk- siin. Jo maaliskuussa 1936 Neuvostoliiton (bolševikkien) kommunistisen puolueen VKP(b):n keskuskomitean politbyroo oli hyväksynyt päätöksen "Neuvostoliittoa vakoilija-, terroristi- ja tuholaisainesten soluttautumiselta suojaavista toimenpiteistä", jonka mukaan poliit- tiset maahanmuuttajat olivat yksiä keskeisim- mistä "kapitalististen maiden tiedustelu- ja poliit- selinten agenteista". Neuvostoliiton sisäasiain

kansankomissariaatin kiertokirjeessä "ulkomaa- laisista" (elokuu 1937) mainittiin jo 21 maata (mukaan lukien Suomi), joiden kansalaisten pysy- vää asumista Neuvostoliitossa varten myönnetty- jen viisumien jatkaminen oli keskeytettävä.¹⁷

Kyseinen kiertokirje selittää, miksi itäkarjalai- sissa asiakirjoissa alkoi esiintyä englantilaisen, turkkilaisen, ruotsalaisen, ranskalaisen, italialai- sen ja unkarilaisen kaltaisia "kansallisia" tutkin- talinjoja.¹⁸ Myös kokonaisuutena asiakirjat, jotka ilmestyivät samoihin aikoihin niin sanottujen "kansallisten" käskyjen ja ohjeistusten kanssa, todistavat selkeästi, ettei sortotoimien kohteeksi joutuneiden väestöryhmien laajeneminen johtu- nut niinkään etnisestä kuin poliittisesta, myös ulkopoliittisesta, periaatteesta. Tämän puolesta todistavat myös kansallisten linjojen mukaan tuomituille langetetut tuomiot, joissa hallitsevat syytteet vakoilusta ja kapinallisesta vastavallan- kumouksellisesta toiminnasta.

On tärkeää huomata myös, että massaoperaa- tioiden jakaminen osiin on hyvin hankalaa: monissa oikeusjutuissa "sisäinen ja ulkoinen vas- tavallankumous" liittyvät toisiinsa. Tästä näkyvin esimerkki on "vastavallankumouksellista kansal- lismielistä järjestöä Karjalassa" koskenut juttu (tunnettu myös epävirallisesti Gyllingin ja Rovion juttuna). Siihen liittyviä vangitsemisia suoritettiin vuonna 1937 sekä kulakki- että kansallisuuskäs- kyjen perusteella, ja keskeiset syytetyt olivat tasa- vallon johtavaa henkilöstöä, sekä suomalaisia, itäkarjalaisia että venäläisiä.¹⁹ Kansallisuuslinjo- jen perusteella suoritettava operointi painottui ensisijaisissa selvityksissä selvästi vasta keväästä 1938 alkaen.

Terrorin etnistymisen eli oikeammin käsityk- sen, jonka mukaan sortotoimet voimistuivat kan- sallisuusperiaatteen mukaan, voi laskea lähinnä

14. Vuoden 1933 väestönlaskennan mukaan puolalaisia, saksalaisia, latvialaisia ja virolaisia oli Karjalan ASNT:n väestöstä keskimäärin 0,2 % (vastaavasti 656, 623, 684 ja 621 henkeä). Perepis naselenija AKSSR 1933 g. Petrozavodsk, 1934. Vyp. I. C. XIII.

15. Arhiv UFSB po RK. F. SDP, p/f. KRO, op. 1, p. 42, l. 63.

16. I. Tšuhin, *Karelija -37. Ideologija i praktika terrora*. Izdatelstvo PetrGU 1999, 60–61; Lubjanka. Stalin i Glavnoje upravljenije gosbezopasnosti NKVD. Arhiv Stalina. Dokumenty vysših organov partiinoi i gosudarstvennoi vlasti. 1937–1938. Meždunaridny fond Demokratija 2004, 652. Frinovski oli sisäasiain kansankomissaari Nikolai Ježovin varamies ja NKVD:n valtionturvallisuuden päähallinnon päällikkö. Suuren terrorin toteutuksessa hänen roolinsa oli vähintään yhtä suuri kuin itse Ježovin.

17. N. G. Ohotin & A. B. Roginski, "Bolšoi terror". 1937–1938. *Kratkaja hronika*.

18. Arhiv UFSB po RK. F. KRO, d. 169, t. 1, l. 5–8.

19. Tarkemmin ks. I. Takala, "Delo Gjullinga–Rovio". Teoksessa *Ih nazyvali KR. Repressii v Karelii 20-30-h godov*. Karelia 1992, 34–73.

keskuselinten määräyksiä huolella toteuttamaan pyrkivien paikallisviranomaisten toiminnan piikkiin. Tapahtumat Karjalan ASNT:ssa olivat verisimmillään vuonna 1938, jonka helmikuusta elokuuhun sortotoimien kohteeksi joutuneiden suomalaisten määrä kasvoi 3,3-kertaiseksi vuoteen 1937 verrattuna.

Massaoperaatioiden jatkamisesta saapuneisiin ohjeistuksiin liittyen Petroskoista alkoi tammikuun 1938 lopusta alkaen kulkea paikallistasolle lukuisia määräyksiä lisätä töitä ”vakoilija- ja tuholaisryhmien tuhoamiseksi”. Aluksi tämä johti vakaviin sekaannuksiin NKVD:n rajonihallintojen ja rajavartiostojen päälliköiden keskuudessa. Rajoneista kantautui pyyntöjä tilanteen selvittämiseksi – kenet oli pidätettävä ja ketä ei – sekä valituksia siitä, ettei ”ole aineistoja suorittamiseen”.²⁰ Karjalan NKVD:n uuden johtajan Stepan Matuzenkon²¹ selvitykset ”suomalaisiirtolaisten parissa tapahtuvan ulkomaisten tiedustelupalvelujen toiminnan lopulliseksi tuhoamiseksi” ja hänen määräyksensä, joiden mukaan käytännöllisesti katsoen kaikki suomalaiset oli vangittava,²² saivat asiat pikaisesti ojenkukseen.

Operaation edetessä paikallistason turvallisuuselimet pääsivät vauhtiin ja toimivat yhä tarmokkaammin. Kun vielä helmikuussa 1938 Petroskoin oli hoputettava paikallistasoa, maalisi- ja huhtikuussa tuli jo tulvimalla vangittavien suomalaisten nimiluetteloita sekä suorituslupapyyntöjä, joihin suostuttiinkin viivytelemättä, toisinaan jopa puhelimesta.²³ Lisäksi nimiluettelon saatteena saattoi olla tämäntapainen viesti: ”Pyydän lupaa vangita 9 Matroosassa asuvaa NKVD:n erityiskirjanpidossa olevaa suomalaisloikkaria.

Todisteita mainittuja suomalaisia vastaan ei meillä ole, mutta ovat mielenkiintoista väkeä. Heidät pitää eristää äkkiä”.²⁴

Tutkijat eivät unohtaneet muidenkaan kansallisuuksien edustajia. Esimerkiksi Kontupohjassa saatiin selville ”turkkilainen vakoilujärjestö”: kolme ”Turkin ystävyys” -arttelin työläistä tunnustivat lyhyen käsittelyn päätteeksi olevansa Turkin tiedustelupalvelun asiamiehiä.²⁵ Karjalan NKVD-hallinnon tietojen mukaan vakoilua Karjalan ASNT:ssa harjoittivat kymmenen valtion tiedustelupalvelut, nimittäin Japanin, Saksan, Englannin, Ranskan, Puolan, Latvian, Viron, Turkin, Norjan ja tietysti Suomen.²⁶

Ennen Suuren terrorin päättymistä, kun tasavallan suomalaiset oli jo käytännössä hoideltu, paikalliset vallanpitäjät eli kansankomissaari Matuzenko ja VKP(b):n aluekomitean ensimmäinen sihteeri Gennadi Kuprijanov käynnistivät taistelun ”karjalaista porvarillista kansallismielisyyttä” vastaan.²⁷ Täysimittaisen karjalaisvastaisen sotaretken käynnistämiseen heidän aikansa ei riittänyt, mutta jopa massasortotoimet keskeyttäneen Neuvostoliiton kansankomissaarien neuvoston ja VKP(b):n keskuskomitean 17. marraskuuta 1938 päivätyn päätöksen ”Vangitsemisista, syytöstoimista ja tutkintajärjestelyistä” jälkeen Kuprijanov jatkoi keskeytetyn toimen eteen raatamistaan antamalla ilmi kollegansa kansankomissaari Matuzenkon ja tasavallan syyttävä Mihailovitšin. Joulukuussa 1938 hän kirjoitti Moskovaan:

NKVD:n elimet ovat näiden kahden vuoden mittaan kiistatta tehneet valtaisan työn kansanvihollisten, vakoojien jne paljastamiseksi. Tutkintatyön virheiden vuoksi emme silti ole saaneet kaikkea,

20. Arhiv UFSB po RK, F. SDP, p/f. KRO, op. 1, p. 53, l. 2, 10–13, 19, 73–82.

21. Kärliis Tenisons kutsuttiin pois Karjalan ASNT:sta helmikuun alussa. Kansallisuudeltaan latvialaisena häntä ei kaiketi arveltu kykeneväksi jatkamaan kansallisuusoperaatioiden suorittamista kunnolla. Huhtikuussa 1938 Tenisons vangittiin syytettynä oikeistotrotskilaisesta toiminnasta ja Latvian turvallisuuspoliisin asiamiehenä toimimisesta. Kuukautta myöhemmin hän menehtyi Butyrkin vankilan sairaalassa oikeuteen ehtimättä. Tšuhin 1999, 105–106, alaviite 16

22. Arhiv UFSB po RK, F. SDP, p/f. KRO, op. 1, p. 53, l. 26–34.

23. Esimerkiksi Kalevalan NKVD:n päällikön tehtävää väliaikaisesti hoitanut kersantti Martynov, joka oli vasta hiljattain valittanut ”aineiston puuttumisesta”, kirjoitti jo 2. huhtikuuta 3. osaston päällikkö Antonoville: ”Tutkintaan käytettävissä olevan ajan vähyden vuoksi pyydämme antamaan vangitsemismääräykset sähköitse, jotta ehtisimme ”hoitamaan” jutut 15. huhtikuuta mennessä...” Arhiv UFSB po RK, F. SDP, p/f. KRO, op. 1, p.52, l. 263.

24. Sama, l. 135.

25. Sama, F. SDP, p/f. KRO, op. 1, p.42, l. 199–201.

26. Sama, F. SDP, p/f. Sekretariat, op. 1, p. 82, l. 17.

27. I. R. Takala, Repressivnaja politika v otnošenii finnov v Sovetskoi Karelii 30-h godov. Teoksessa *Voprosy istorii Jevropeiskogo Severa*. Izdatelstvo PetrGU 1993, 127.

mitä olisimme voineet saada. Emme ole tutkineet tarpeellisella tasolla Suomen tiedustelun vakoilijoiden värväys-, käsittely- ja soluttautumistapoja, emme ole kehittyneet tarpeeksi päästäksemme selvyyteen Suomen ja Saksan tiedustelupalvelujen yhteistyöstä, emmekä ole edes saaneet selville rajanylityspaikkoja, kaikkia näitä teitä ja polkuja, joita pitkin Suomen tiedustelu on asiamiehään Karjalaan lähettänyt. Emme ole päässeet selville kapinallisjärjestöjen Suomesta harjoittaman ase- tuonnin reiteistä tai tavoista emmekä ole löytäneet kyseisten aseiden kätköpaikkoja...

Kuprijanovin johtopäätökset ovat yksiselitteiset: mahdollisimman nopeasti ”on oikaistava kaikki virheet, jotta puolueemme ja kansamme viholliset saataisiin tehokkaammin paljastettua”.²⁸

Kokonaisuutena arkistoasiakirjojen analysointi osoittaa, että tärkein seikka potentiaalisen uhrin päätyemisessä ”kansallisten” operaatioiden luetteloihin oli jokin yhteys ulkomaille, ei hänen kuulumisensa johonkin etniseen ryhmään. Esimerkiksi Petroskoissa, jossa sortotoimien kohteeksi päätyi eniten ihmisiä koko tasavallassa, suomalaissiirtolaiset, joita oli 7 % kaupungin väestöstä, muodostivat 51 % kaikista massaoperaatioiden uhreista. Huomionarvoista on sekin, että Karjalan ASNT:n pääkaupungissa sortotoimien kohteeksi päätyneistä vain 20 % oli syntyisin Itä-Karjalasta. Kontupohjassa, jossa suomalaisia oli eniten, heidän osuutensa sortotoimien uhreista oli vielä suurempi, nimittäin 70 %. Rajanpinnan kansallisilla alueilla suurin osa uhreista oli itäkarjalaisia,²⁹ mikä selittyy heidän kansallisen koostumuksensa yhtenäisyydellä, mutta myös paikallisväestön vanhoilla talous- ja sukusiteillä Suomeen. Ampumistuomioiden osuus kaikista saavutti monilla raja-alueilla 90 %.³⁰

Muistakin tutkimuksista löytyy johtopäätöksiä, jotka kyseenalaistavat teesin terrorin etnistymisestä. Georgiassa suoritetuista kansallisista operaatioista kirjoittaneet tutkijat ovat korostaneet, että siellä tärkein seikka sortotoimille kansallisuuden mukaan ei ollut etnisuus vaan yhteydet ulkomaille, ”neuvostovastainen” käyttäytyminen ja sortotoimen kohteeksi joutuneen ”epäilyttävä” asema yhteiskunnassa.³¹ Ne taas määrittivät itse ”kansalliset” ominaispiirteet, joiden joukossa oli myös ”harbinilaisuus”. NKVD:n toimintaa ”harbinilaisia” vastaan ei näin ollen voi mitenkään pitää etnisenä puhdistuksena. Noiden vuosien asiakirjojen kieltä käyttäen yksittäisiä kansallisia linjoja noudattavat operaatiot oli suunnattu ”ympäröivien kapitalistimaiden vakoilija- ja tuholaiskannan” hävittämiseen Neuvostoliitossa, ja siksi vierasmaalaisten siirtokunnista sekä muista suoraan tai välillisesti ulkomaiden kanssa yhteydessä olevista yhteisöistä tuli sortotoimien tärkein kohde.

Oliko viidettä kolonnan?

Nykyiseen tutkimuskirjallisuuteen on jo vakiintunut kanta, jonka mukaan tärkein Suuren terrorin puitteissa suoritettujen kansallisten operaatioiden tarkoitus oli taistelu oletettua ”viidettä kolonnan” vastaan valtion sisällä. Tähän liittyen tärkein isku oli suunnattu ennen kaikkea Stalinin johdon kannalta ”vihamielisiin” Neuvostoliittoon rajoittuviin valtioihin liittyviin kansallisiin ryhmiin.

Todellisuudessa Espanjan sisällissodan aikana syntynyttä ”viidennen kolonnan” käsitettä alettiin Neuvostoliitossa käyttää vasta toisen maailmansodan aikana ja laajemmin vasta sodan jälkeen, jolloin sitä käytettiin myös oikeutuksena 1930-luvun terrorille.³² Sotaa edeltävän ajan Neuvosto-

28. NA RK. F. P-3, op. 5, d. 86, l. 69–70, 73. Kuprijanovin kielteistä arviota Karjalan ASNT:n turvallisuuselinten toiminnasta Suuren terrorin vuosina ei ole syytä pitää minään osoituksena katumuksesta osanottoon tai halusta oikaista tilannetta.

Noiden aikojen Neuvostoliiton toimintatapoihin oli jo juurtunut käytäntö, jonka mukaan virkamiehistö rituaalinomaisesti ruoski itsensä aina poliittisen pelin sääntöjen muuttuessa.

29. Poikkeuksena oli Kalevalan alue, jossa suomalaisten osuus uhreista oli 57 %.

30. Tšuhin 1999, 90–103.

31. Tarkemmin ks. M. Junge & B. Bonvetš (toim.) *Bolševistski porjadok v Gruzii. V 2 t. T. I. Bolšoi terror v malenkoi kavkazskoi respublike*. AIRO-XXI 2015, 169–207.

32. Molotovin kuuluisaa lausetta, jonka mukaan sodan uhatessa vuonna 1937 on välttämätöntä päästä eroon potentiaalisesta ”viidennestä kolonnasta” (F. Tšujev, *Sto sorok besed s Molotovym. Iz dnevnika F. Tšujeva*. Terra 1991, 390), käytetään monissa sisäisen terrorin ankaruutta, ennen kaikkea vuosien 1937–1938 kansallisia operaatioita ja väestön joukkokarkoituksia, selittämään pyrkivissä nykyajan tutkimuksissa.

Kuva 1. Suomalaisten työläisten lähetystö vieraili Petroskoissa vuonna 1927. Kuvassa lähetystön kunniaksi Työnpalatsin luona järjestetty ulkoilmakokous. Itse lähetystö seisoo parvekkeella. Kuva: Kansan Arkisto, KansA234-1947b.

liiton virallisessa puheenparressa käsite ei esiinny, vaan tuolloin käytettiin täysin erilaista sanastoa kuvaamaan sisäisen opposition liittymistä ulkoiisiin uhkiin. Silti yhdeksi tärkeimmistä perusteista oikeuttamaan voimistuvaa terrorismia muodostui teesi ”ulkoisesta uhasta”, joka muutti vähitellen muotoaan sisällissotakauden vastavallankumouksmöröstä 1920-luvun lopun ”sodanuhkaan” ja 1930-luvun vakoilumaniaan.

On huomattava, että Neuvostoliiton propagandassa kyseisestä teesistä tuli aina vain varteenotettavampi tekijä valtion rajojen tiukentamisessa, turvallisuuselinten mahdin kasvaessa ja väestön mahdollisuuksien pitää yhteyksiä ulkomaailmaan vähetessä. Vielä 1920-luvulla rajaseudut olivat osittain etnisiin kulttuureihin ja puolivirallisiin taloussiteisiin liittyvien yhteyksien alueita. Esimerkiksi Itä-Karjalassa sukulaiset pitivät yhteyksiä rajan molemmin puolin kirjein, paketein ja laittomin rajanylityksin, myös salakul-

jetettua tavaraa kaupattiin. 1930-luvun alussa Neuvostoliiton rajat kuitenkin jo noudattivat tehtäviään esteinä ja rajoitteina, ja GPU seurasi tarkasti rajaseudun lukuisten ”puhdistusten”, ”poistojen” ja karkotusten ansiosta sangen harvennutta asujaimistoa. Siitä huolimatta sisäinen oppositio oli tärkeä saada liitettyä ulkoiisiin uhkiin yhteiskunnan sosiaalisen liikekannallepanopoliittikan onnistumiseksi. Mikäli tällaisia uhkia ei ollut, ne piti keksiä.

Sisäistä ”kansanvihollista” hyödyntävän ”ulkoisen vihollisen” yleistettyä mallia juurrutettiin tarmokkaasti kansanjoukkoihin koko neuvostovallan olemassaolon ajan. Se näkyy aikakauden poikkeuksellisen sotaisassa ja hyökkäävässä puheenparressa. Sotien välisten kahden vuosikymmenen poliittinen kieli oli suunnattu väestön puutteellisesti koulutetulle kerrokselle, ja se oli yksinkertaista, karkeaa, tautologista ja täynnä poliittisia kielikuvia sekä vilisi ”vihollisen” mallin

33. Ks. E. R. Lassan, Diskurs Bolšogo terrora. Ritoritšeskije sredstva i ”lingvistitšeski terrorism” Teoksessa *Istorija stalinizma. Žizn v terrore. Sotsialnyje aspekty repressii*. ROSSPEN 2012, 166–176; V. J. Štšetnjov, Jazyk stalinskoi epohi. Teoksessa *Problemy istorii massovyh političeskikh repressii v SSSR. K 70-letiju Vsesojuznoi perepisi naselenija 1939 goda: materialy VI Meždunarodnoi nautšnoi konferentsii*. Ekoinvest 2010, 93–97; J. S. Kostylev, *Leksitšeskije sredstva sozdanija obraza vraga (na primere tekstov sovetaskoi massovoi petšati 1919–1953 gg., osveštšajusštših lokalnyje i regionalnyje konflikty): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. Ural. feder. un-t im. pervogo Prezidenta rossii B. N. Jeltsina*. Jekaterinburg (ilman kustantajaa) 2012.

muodostumiseen tarkoitettuja sanontoja. Se oli suoraa vetoomusta kohderyhmän tunteisiin ja mielen alitajuisiin rakenteisiin: sanat riisuttiin niiden alkuperäisestä tarkoituksesta, ja ne osoittivat enää arviota tai herättivät tiettyjä mielleyhtymiä.³³ Tärkeintä neuvostokielessä olivat vähälukuiset, mutta selkeästi ja emotionaalisesti värityt sanonnat, joilla luonnehdittiin vihollisen älyllistä ja henkistä ala-arvoisuutta (järjetön, hullu jne), hänen rikollista olemustaan (rosvo, ryöväri), hyökkäävyyttään (valtaaja, militaristi), suhteellista vähälukuisuuttaan (klikki) sekä hänen taidottomuuttaan sotilasasioissa (sotaseikkailu). Saman sanaston toistaminen erilaisia vihollisia kuvatessa mahdollisti mallin yhdistämisen johonkin jo tunnettuun, jolla oli kielessä jo vakiintunut kielteinen sävy. Vuorossa olevan vihollisen etninen merkintä suoritettiin osittain liittämällä kansallisuuden nimitykseen aiemmin luotu leima (valkopuolalainen, valkosuomalainen) tai käyttämällä vihollisen kansallisia ominaispiirteitä korostavia lainasanoja (paani eli puolalainen pan l. herra, samurai, šjutskor l. suojeluskunta).³⁴

1920-luvun lopussa Neuvostoliiton johto piti maan tärkeimpänä läntisenä vihollisena tulevassa sodassa Puolaa, joka nautti Englannin ja Ranskan rahallista ja poliittista tukea sekä aikoi mahdollisesti liittoutua Romanian, Viron ja Latvian kanssa.³⁵ Lisäksi 1930-luvulla tärkeimpiin vihollisiin liitettiin Saksa ja Japani. Suhteet Suomen kanssa pysyivät 1920-luvun loppupuoliskolla kylminä ja kireinä, mutta vallinneen käsityksen mukaan tilanne oli normalisoitunut. 1930-luvun alusta alkaen Suomeen alettiin jälleen suhtautua varmana vastustajana, mikä osaltaan johtui sen sisä- ja ulkopoliittikan muutoksista.³⁶

Kansainvälisen tilanteen jännittyminen ei voinut olla näkymättä valtion sortopolitiikassa. Rajaseuduilla toimenpiteisiin niiden puhdistami-

seksi ”epäluotettavista aineksista” ryhdyttiin jo 1920-luvulla. 1930-luvun alussa niitä jatkettiin OGPU:n suorittamilla laajoilla operaatioilla Suomeen, Viroon, Latviaan, Puolaan, Romaniaan, Turkkiin ja Iraniin suoraan rajoittuvilla seuduilla. Keväällä 1933 suoritettu rajavyöhykkeen puhdistustoimi oli ensimmäinen Neuvostoliiton Euroopan-puoleisissa osissa suoritettu turvallisuuselinten suuren mittakaavan operaatio, joka osoitti taistelun vakoilua vastaan olevan suotuisa tekosyy poliittisille massasortotoimille. Ukrainan, Valko-Venäjän, Länsialueen, Taka-Kaukasian ja Leningradin sotilaspiirin GPU-hallinnot kohdistivat sortotoimet yli 19 000 ihmiseen, joista noin 5 000 julistettiin ulkomaisten tiedustelupalveluiden asiamiehiksi ja loput kapinallisten tuholaisjärjestöjen ja -ryhmien jäseniksi.³⁷

Suomen-vastaisella rajaseudulla (Karjalan ASNT ja Leningradin oblasti) operaatiosta käytettiin nimitystä ”Suomen yleisesikunnan salaliiton juttu”. Siitä tuli yksi koko maan laajimmista noin kolmine tuhansine syytettyineen, ja sen tulokset raportoitiin Stalinille.³⁸ Sortotoimien kohteeksi päätyneistä enemmistö oli itäkarjalaisia ja inkerinsuomalaisia talonpoikia. Heidän sosiaalinen ja kansallinen koostumuksensa osoitti selvästi, ettei koko operaation tärkein tarkoitus ollut ”suomalaisen asiamiesverkoston hävittäminen”, vaan tilinteko kollektivointipoliittikkaan ja tehostetun teollistamisen seurauksiin tyytymättömien kanssa sekä muiden pelottelu. Tästä todistaa myös jutun alustava selonteko (huhtikuulta 1933), jossa esiintyy kauhukuvia Karjalan ASNT:n alueella syntyneestä nälänhädästä.³⁹

Näin ollen jo 1930-luvun alussa yhteiskunnallisen, taloudellisen ja poliittisen kriisin vallitessa vallanpitäjiltä vaadittiin verrattain laajoja pelottelutoimia, joiden yhteyteen vakoilukuvio sopi rajaseuduilla varsin hyvin. Niissä kokeiltiin toi-

34. Kostylev 2012, 6, 13–14. Tässä kiintoisassa tutkimuksessa tarkastellaan myös suomalaisista esitettyä kuvaa sellaisena kuin se esiintyy Neuvostoliiton ja Suomen välisiä aseellisia yhteenottoja vuosina 1918–1944 käsittelevissä teksteissä. Suomalaisvihollisen luonnehdinnan peruspiirteitä ovat hyökkäävyys, yhteys valkoisiin ja toiminnan seikkailuluonne. Mainintojen yleisyydessä (ks. taulukko alempana) suomalaiset jäivät suuresti jälkeen japanilaisista (2,5-kertaisesti) ja puolalaisista (lähes kaksinkertaisesti).

35. A. A. Melija, *Mobilizatsionnaja podgotovka narodnogo hozjaistva SSSR*. Alpina Biznes Buks 2004, 18–19.

36. J. M. Kilin, *Karelija v politike Sovetskogo gosudarstva, 1920–1941 gg*. Izdatelstvo PetrGU 1999, 115–116.

37. *Organy bezopasnosti Karelii*. Petrozavodsk Scandinavia 2008, 84–85.

38. Tšuhin 1999, 24.

39. Arhiv UFSB po RK. Delo No. P-18456. T. 17, l. 166–167.

mintatapoja, joita käytettiin sittemmin menestyksekkäästi Suuren terrorin vuosina.

Lisäksi sotienvälisen ajan Neuvostoliiton ulkopolitiikan asiantuntijat ovat todistaneet vakuuttavasti, ettei Neuvostoliittoa kohdannut perustamisestaan lähtien aina 1930-luvun loppuun mikään todellinen, välitön ja laajamittainen uhka.⁴⁰ Monet maat harjoittivat tiedustelutoimintaa maan alueella, mutta tiedustelun mittasuhteita ei voi mitenkään verrata Neuvostoliiton vallanpitäjien 1920-luvun lopusta alkaen harjoittamiin vastatoimiin, jotka oikeastaan olivat ennaltaehkäiseviä.

Jos taas tarkastellaan Itä-Karjalaa, Suomen tiedustelu toimi tietysti tasavallan alueella. Suomen erityiselimet tekivät tiivistä yhteistyötä Ruotsin, Saksan, Englannin, Latvian, Viron ja Puolan vastaavien kanssa.⁴¹ Eräiden tutkijoiden mukaan Neuvostoliittoon lähetettiin Suomen tiedustelun tehtävissä 326 henkilöä vuosina 1918–1939. Heistä monet kulkivat rajan yli vuosittain.⁴² Samaan aikaan Neuvosto-Karjalaan lähetettiin 135 asiamiestä.⁴³ Heidän toimintansa huippukohta sijoittui vuosille 1921–1927, jonka jälkeen rajanylitysten määrä vähentyi jyrkästi: 1930-luvun lopulla Neuvostoliiton luoteisraja ei enää ollut läpinäkyvä, vaikkakin sen saattoi vielä ylittää. Samaan aikaan pelkästään vuosina 1929–1936 Karjalan ASNT:n sisäasiain kansankomissariaatin 3. osasto (vakoilunvastainen) suoritti 1719 pidätystä.⁴⁴

Suomalaisten tiedustelutoimintaa ei voi verratakaan Neuvostoliiton tiedustelun toimintaan,

jota harjoitettiin Suomessa muun muassa suomalaisten maanalaisten kommunistien avulla. Esimerkiksi vuonna 1933 Etsivä keskuspoliisi pidätti noin 3 000 vakoilusta epäiltyä henkilöä, joista 516 todettiin oikeudessa syyllisiksi valtiopetokseen.⁴⁵ Laittomia rajanylitysreittejä käytettiin tarmokkaasti aina 1930-luvun puoliväliin asti. Etsivän keskuspoliisin Sortavalan toimipiste ilmoitti syksyllä 1933, että rajalta tulee jatkuvasti tietoja GPU:n agenttien kohtaamisista ja rajanylityksistä, joita oli mahdoton torjua poliisin voimavarojen vähäisyyden vuoksi.⁴⁶

Jos Etsivän keskuspoliisin onnistuikin saada tietoja kommunistien kulkureiteistä, se kykeni silti hyvin vähäisessä määrin katkaisemaan GPU:n, puna-armeijan esikunnan ja Leningradin sotilaspiirin tiedusteluosastojen käyttämiä etappiteitä. Ymmärtäen, ettei rajaa saanut millään kiinni pitävästi, eräät rajaviranomaiset esittivät vastustajan tiedustelutoiminnan laajuuden rajoittamista puhdistamalla rajaseutu poliittisesti vaarallisesta aineksesta.⁴⁷ Tässä Suomen turvallisuuselimet eivät kuitenkaan mitenkään kyenneet kilpailemaan Neuvostoliiton vastaavien kanssa. Rajan valvonnan voimistuminen Neuvostoliiton taholta vähitellen 1930-luvulla (joukkosortotoimin, väestön karkoituksin rajaseuduilta, piikkilankaesteiden rakentaminen jne.) johti rajanylitysten määrän huomattavaan laskuun, mikä antoi Suomen arvovaltaisille elimille mahdollisuuden johtopäätöksiin: rajalla ei voinut esiintyä muita kuin SKP:n ja OGPU:n tai NKVD:n edustajia.⁴⁸

40. O. N. Ken, *Mobilizatsionnoje planirovanije i političeskie rešenija (konets 1920 – seredina 1930-h gg.)*. Izd-vo Jevropeiskogo universiteta 2002, 306, 325; V. Haustov & L. Samuelson Stalin, *NKVD i repressii 1936–1938 gg.* ROSSPEN 2010, 326. Ks. myös L. N. Nežinski, *V interesah naroda ili vopreki im? Sovetskaja mezhdunarodnaja politika v 1917–1933 godah.* Nauka 2004, 243–276; L. N. Nežinski, *Byla li vojennaja ugroza SSSR v kontse 20-h – natšale 30-h godov? Istorija SSSR 6 (1990)*, 14–30; A. V. Golubjev, *Sovetskoje obštšestvo i "vojennyje trevogi" 1920-h godov. Otetšestvennaja istorija 1 (2008)*, 49–53; A. V. Golubjev, *"Jesli mir obrušitsja na našu Respubliku". Sovetskoje obštšestvo i vnešnjaja ugroza v 1920–1940-je gg.* Kutškov pole 2008.

41. Ks. *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta*. Painekeskus Oy 1994; M. Kosonen, *Raja railona aukeaa. Tiedustelua Neuvosto-Karjalassa 1920–1930-luvuilla*. Kustannusyhtiö Ilias Oy 2001; E. P. Laidinen & S. G. Verigin, *Finskaja razvedka protiv Sovetskoi Rossii*. Petrozavodsk RIF 2004; E. Elfvingren & E. P. Laidinen, *Vakoilua itärajan takana. Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918–1939*. Minerva 2012.

42. E. P. Laidinen & S. G. Verigin, *Finskaja razvedka protiv Sovetskoi Rossii*. RIF 2004, 175, alaviite 41

43. Elfvingren & Laidinen 2012, 306–307. Tekijät huomauttavat tietojensa olevan suuntaa-antavia.

44. Arhiv UFSB po RK. F. SDP, p/f. KRO, op. 1, p. 42, l. 171–174.

45. J. Rislakki, *Maan alla*. Love Kirjat 1986, 166.

46. A. I. Rupasov & A. N. Tšistikov, *Sovetsko-finljandskaja granitsa. 1918–1938 gg.* Jevropeiski dom 2000. 139.

47. Ibid, 140.

48. Ibid.

Etsivä keskuspoliisi havaitsi selvän laskun suomalaisten kommunistien rajanylityksissä vuodesta 1935 alkaen. Tämä on selitettävissä Neuvostoliitossa alkaneella taistelulla ”suomalaista porvarillista kansallismielisyyttä” vastaan. Sen seurauksena Neuvostoliiton turvallisuuselimet aiheuttivat Suomen kommunistiselle puolueelle sellaista vahinkoa, ettei Suomen turvallisuuspalvelun toimintaa voinut siihen verratakaan.⁴⁹

Tällä tavoin Suuren terrorin kansallisten operaatioiden ankaruus ei vastannut mitenkään todellista tilannetta. Maineikkaan ”viidennen kolonnansa”, jos sellaisesta edes saattoi puhua, Stalinin valta muodosti itse kaikella politiikallaan. Yhteiskunnan spontaanit reaktiot tuota politiikkaa kohtaan katsottiin bolševikkien keskuudessa uhaksi valtiota vastaan ja johtivat lisääväkivaltaan. Tuo väkivalta puolestaan kasvoi ja kehittyi yhdessä vallan ja yhteiskunnan kanssa, ja niiden välillä syntyneet ristiriidat kasvattivat yhteiskunnassa turhautumisprosesseja muodostaen kriittisen massan, josta selviytyäkseen vallanpitäjien oli aikaa myöten yhä mahdottomampaa luopua sortotoimista ja laajennettava niitä jatkuvasti.

Uusia kysymyksiä johtopäätösten sijaan

Oliko Suuren terrorin kansallisuusoperaatioiden ydin ja tarkoitus siis vain taistelussa kuvitteellista ”viidettä kolonaa” vastaan? Miksi operaatioita jatkettiin monta kertaa lisäämällä samalla ankaruutta ja tutkintalinjoja? Kuinka selittyvät terrorin lisäsuuntausten samaan aikaan ilmestyneet uudet muodot – loikkareita, sotilaita, vallankumouksellisia sosialisteja, menševikkejä, anarkisteja, rautatieläisiä, sähköalan työläisiä, kuljetusalan väkeä, uhrien sukulaisia ja niin edelleen koskeneet käskyt ja ohjeistukset? Miten on arvioitavissa Vyšinskin käsky ”keskusteluista” annettavien tuomioiden jyrkentämisestä (8.10.1937) tai Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin yleisohje työätekevien valppauden ilmentymien esittämisestä lehdissä (10.10.1937)?

Muodostuu käsitys, jonka mukaan Suuren terrorin kansallisuusoperaatioita on tarkasteltava joukkosortotoimien kokonaiskuvassa yhtenä

lukuisista politiikan elementeistä (ja käytännöistä), joilla maan väestö suunniteltiin alistumaan Stalinin vallalle. Kahden eri linjan, sisäisen ja ulkoisen, yhteys vallitsi kasvavan terrorin ideologisessa perustelussa 1920-luvun lopulta asti. Samanaikaisesti toistuvat ideologiset mielipiteenmuokkauskampanjat ”omien” ja ”vieraiden” kuvan juurruttamiseksi paitsi mahdollistivat yhteiskunnan tyytymättömyyden kanavoimisen ”vihollisia” vastaan, myös tekivät väestöstä osallisen sortotoimiin antaen terrorille oikeutuksen. Monessa mielessä sosiaalisen insinööritaidon spontaanit kokeilut, jotka oli suunnattu täysin neuvostoliittolaisista ihmisistä koostuvan, valtion ylivallan yksilön yli hyväksyvän uuden sukupolven muodostamiseen, kantoivat jo 1930-luvun puoliväliin mennessä hedelmää moninkertaisen järjestelmän kannattajien ja aktiivisten avustajien määrän. Silti paikallistasolla jatkuneet valtion valvontapolitiikan vastustamisyhteydet johtivat väkivallan kiihtymiseen entisestään. 1930-luvun loppupuoliskolla kriittinen massa totaaliseen terroriin siirtymiseksi oli jo koossa, ja sen oli tarkoitus saada jo koko maan väestö mukaansa.

Kansallisuusoperaatioiden terävin kärki oli suunnattu niitä ihmisryhmiä vastaan, joiden todellinen tai kuviteltu toisinajattelu johtui muiden yhteiskuntajärjestelmien tuntemuksesta. Uuden, vallankumouksen jälkeen kasvaneen neuvostoliittolaisukupolven ei pitänyt tietää muunlaisesta elämästä, jottei sillä ollut mitään, mihin verrata ympäröivää todellisuutta. Ei siis ihme, että kansallisten operaatioiden pääuhreiksi päätyivät poliittiset siirtolaiset, loikkaarit ja ulkomaiset asiantuntijat. He olivat nähneet muiden maiden elämää ja olivat monessa mielessä jo ehtineet pettymään sosialismin aatteeseen. Alueelliset erot kansallisuusoperaatioiden toteuttamisessa olivat varsin suuret, ja rajaseuduilla ne selkeistä syistä saattoivat muodostua ankarammiksi kuin maan sisäosissa. Siksi niistä seuranneesta vaikutuksestakin saattoi tulla voimakkaampi. Itä-Karjalassa, jossa tuhansia suomalaisia tuhottiin fyysisesti, miehet lähes viimeistä myöten, peloteltiin myös verilöylystä

49. Tarkemmin ks. Takala 2002, 84–107.

50. Ks. A. Golubev & I. Takala, *The Search for a Socialist El Dorado. Finnish Immigration to Soviet Karelia from the United States and Canada in the 1930s*. Michigan State University Press 2014, 142–155, 171–173.

hengissä selvinneet niin perusteellisesti, että he uskaltautuivat kertomaan koko asiasta vasta viisikymmentä vuotta myöhemmin.⁵⁰

Monissa teoksissa on jo korostettu, että on välttämätöntä tutkia yksityiskohtaisemmin rakenteellisia seikkoja eri alueilla (taloudellisia, etnisiä, sosiaalis-demografisia ja muita) sekä maantieteellisen sijainnin (esimerkiksi rajaseudun) ja käytännön poliittisen tilanteen (paikallisojohtajien suhtautumisen) vaikutusta paikallistaloudella.⁵¹ Syntyneen käsityksen mukaan massaoperaatioiden yksityiskohtainen analysointi ottaen huomioon paikalliset erityispiirteet ja paikallisarkistojen aineiston voi korjata olennaisella tasolla käsityksiämme neuvostovaltion sortopolitiikan syistä, päämääristä, toteuttamistavoista ja seurauksista.

Artikkelin käännös venäjänkielisesti alkutekstistä: Mirko Harjula, FM.

Abstract: "We will teach everyone a memorable lesson". On the studies of national operations of the Great Terror.

As a rule, researchers address the "national" operations of the Great Terror mostly in the general context within the analysis of wider issues. Despite the presence of a number of research publications on specific operations, this phenomenon in its entirety is still not deliberated in the historiography. In this article, based on documents in Karelian archives, the author discusses a number of disputed issues, such as theses on ethnization of the Great Terror and the "fifth column", the causes of expanding of the mass operations' scale and the role of foreign policy factor in the intensification of repressions.

Keywords: Great Terror, NKVD national operations, ethnization of the Great Terror, "fifth column", espionage, Karelia, Finns.

---

51. Junge, Bordjugov & Binner 2008, 250.

Matti Välimäki

Kansainvälisten muutosten puristuksessa

KESKUSTAN, KOKOOMUKSEN
 JA SOSIAALIDEMOKRAATTIEN
 PAKOLAISPOLITIikka 1973–2015

Artikkeli käsittelee keskustan, kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien pakolaispolitiikkaan liittyvien näkemysten kehitystä vuosina 1973–2015. Tutkimus osoittaa, että puolueiden varsin yhtenevien näkökulmavalintojen, aihepiirin poliittisen merkittävyyden kasvun ja kansainvälisen toimintaympäristön muutosten pohjalta on eriteltävissä kolme muutoskautta.

Maahanmuuttoon ja Suomessa asuviin ulkomaalaisistaustaisiin ihmisiin liittyvät kysymykset ovat 2010-luvulla kansalaiskeskustelun, julkisuuden ja poliittisen päätöksenteon arkipäivää. Tiedotusvälineet käsittelevät näitä aiheita päivittäin, ja puolueet ovat esittäneet 2000-luvulla aikaisempia vuosikymmeniä laajemmin näkemyksensä maahanmuuttopolitiikasta. Maahanmuuttokysymyksiä tarkastelevaa tutkimusta, jossa kiinnitettäisiin huomiota poliittisen keskustelun ja puolueiden näkemysten pitkän aikajänteen muutoksiin, ei Suomesta kuitenkaan löydy. Aikaa ennen 1990-lukua on tutkittu erityisen vähän, ja puolueiden näkemykset ovat tällöinkin jääneet suurelta osin katveeseen.¹ Synnä tähän saattaa olla oletus, etteivät puolueet ottaneet aiempina vuosikymmeninä kantaa aiheeseen.

VTM, HuK **Matti Välimäki** toimii tohtorikoulutettava Turun yliopiston poliittisen historian oppiaineessa. Sähköposti: mtaval@utu.fi.

Tässä artikkelissa tarkastelen kolmen eduskuntavaalikannatuksella mitattuna menestyneimmän² puolueen – keskustan, kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien (SDP) – näkemyksiä pakolaispolitiikasta vuosina 1973–2015. Kansainvälistä suojelua Suomesta hakevia ihmisiä oli tutkimusajanjaksolla tyypillisesti alle 10 prosenttia kaikista Suomeen muuttaneista³, mutta tämä ryhmä on saanut suhteellista osuuttaan enemmän poliittista huomiota.

Pakolaispolitiikan aikakaudet

Puolueiden maahanmuuttonäkemyksiä käsitellyt ulkomainen tutkimus on valtaosin keskittynyt maahanmuuttopolitiikkaan kokonaisuutena sekä

1. Ks. kuitenkin esim. Eija Ristimäki, *Hallituspuolueiden pakolaispoliittiset kannanotot puoluekokousasiakirjoissa vuosina 1973–1989*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1990; Outi Lepola, *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi*. SKS 2000; Anna-Maria Nykänen, *Hyöty vai haitta, uhka vai uhri? Argumentit maahanmuuton puolesta ja vastaan Suomessa vuosina 2003–2011*. Siirtolaisuusinstituutti 2012; Matti Välimäki, *Maahanmuutto*. Poliittikan arka aihe. Teoksessa Ville Pernaa & Erkki Railo (toim.) *Jytky. Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Kirja-Aurora 2012, 264–291; Pasi Saukkonen, *Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka*. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat*. Gaudeamus 2013, 81–97; Suvi Keskinen, *From welfare nationalism to welfare chauvinism. Economic rhetoric, the welfare state and changing asylum policies in Finland*. *Critical Social Policy* 36:3 (2016), 352–370; Saara Pellander, *Gatekeepers of the Family. Regulating Family Migration to Finland*. Helsingin yliopisto 2016.
2. Keskusta, kokoomus ja SDP ovat ainoina puolueina saaneet yli 15 prosentin kannatuksen kaikissa eduskuntavaaleissa 1970–2015. Tilastokeskus, Suurimpien puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa 1945–2003, www.stat.fi/til/vaa.html (3.8.2016); Tilastokeskus, Eduskuntavaalit 1983–2015, puolueiden kannatus, www.stat.fi/til/vaa.html (3.8.2016).
3. Kansallisarkisto, Sosiaali- ja terveysministeriö, Ma: 1 asiakirjoja, Pakolaisasiain neuvottelukunta 1981–93, Sosiaalihanke 31.3.1988, Suomen vastaanottamat pakolaiset v. 1973–1988; Maahanmuuttoviraston tilastot, Turvapaikka- ja pakolaistilastot, www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot (3.8.2016); Tilastokeskus, Muuttoliiketilastot, www.stat.fi/til/muutl/index.html (3.8.2016).

lyhyen aikajänteen tarkasteluun. Maahanmuutonäkemyksen taustatekijöistä on painotettu puolueiden välisen kilpailun⁴, kannattajakunnan mielipiteiden⁵ ja taloudellisten nousu- ja laskukausien⁶ vaikutusta. Uusimmassa tutkimuksessa eniten huomiota on kiinnitetty kansallismielisiin oikeistopopulistisiin puolueisiin⁷. Toisin kuin suurimmassa osassa koti- ja ulkomaista tutkimusta⁸, keskityn tässä artikkelissa lähelle poliittista keskustaa sijoittuvien puolueiden pakolaispoliittisten näkemysten pitkän aikavälin muutokseen. Käytän pakolaispolitiikka-termiä yleiskäsitteenä kuvaamaan kansainvälistä ja kansallista politiikkaa, joka koskee kansainvälistä suojelua hakevia ja pakolaisstatuksen saaneita. Pakolaispolitiikka kattaa sekä kiintiöpakolais- että turvapaikkapolitiikan.

Aineistona ovat puolueiden sisäisen hierarkian merkittävimmät politiikkaa linjaavat kirjalliset julkilausumat vuosilta 1973–2015⁹. Laajan aineiston läpikäynti on ollut välttämätöntä, sillä yksinomaan maahanmuutto- tai pakolaispolitiikkaa käsittelevät julkilausumat ovat olleet puolueissa harvinaisia. Tarkastelu alkaa valtioneuvoston vuonna 1973 tekemästä päätöksestä ensimmäisten – maailmansotien jälkeisten¹⁰ – pakolaisten vastaanottamisesta. Päätepisteenä on vuoden 2015 Euroopan laajuinen turvapaikanhakijakriisi. Julkilausumat ovat aikansa poliittisen kulttuurin ja keskustelun kuvastajia ja niissä käy-

vät ilmi keskustelun rajat sekä puolueiden merkittävimmät huolenaiheet, tarkastelukulmat ja tulevaisuuden tavoitteet. Niillä viestitään äänestäjien kanssa sekä luodaan puolueen yhteisöllistä itseyttä ja jatkuvuutta.¹¹ Julkilausumien tavoitteet saattavat kuitenkin erota esimerkiksi puolueiden koalitionhallitusten osana toteuttamasta politiikasta.

Tutkimuskysymykset nostavat esiin sekä pakolaispoliittisten näkemysten maahanmuuttaja- ja maahanmuuttajapolitiikkaan¹² että kansainväliseen politiikkaan liittyvät näkökohdat. Lisäksi analysoin julkilausumien painopisteiden muutoksia. Mitä Suomen valtion tulisi tehdä kansainvälisen pakolaistilanteen suhteen? Miten julkisen vallan tulisi huomioida pakolaisten tarpeet ja oikeudet Suomessa? Selitystä puolueiden näkemysten kehitykselle haen sisä- ja ulkopoliittikan olosuhteiden muutoksista ja julkilausumissa esiin tuoduista puolueiden aatemaailmoista. Puoluekohtaisten painotuserojen lisäksi paikannan pakolaispoliittisten kysymyksenasettelujen aikakaudet, joita määrittävät kullekin ajalle ominaiset tarkastelukulmat.

Kansainvälisen politiikan ja yksittäiskysymysten aika (1973–1987)

Suurin osa 1970- ja 1980-lukujen pakolaispolitiikkaa koskevista päätöksistä tehtiin valtioneuvostossa tai virkamiestasolla ja lähes ilman eduskun-

4. Esim. Andrej Zaslove, *The Politics of Immigration. A new electoral dilemma for the right and the left?* *Review of European and Russian Affairs* 2:3 (2006), 10–36.

5. Esim. Martin A. Schain, *Commentary. Why political parties matter.* *Journal of European Public Policy* 15:3 (2008), 465–470.

6. Esim. Hanspeter Kriesi & Takis S. Pappas (toim.) *European Populism in the Shadow of the Great Recession.* ECPR 2015.

7. Esim. Hans-Georg Betz, *Radical Right-wing Populism in Western Europe.* St. Martin's Press 1994; Rauli Mickelsson, *Suomalaisten nationalistipopulistien ideologiat.* Teoksessa Matti Wiberg (toim.) *Populismi. Kriittinen arvio.* Edita 2011.

8. Ks. kuitenkin esim. Jonas Hinnfors, Andrea Spehar & Gregg Bucken-Knapp, *The missing factor. Why social democracy can lead to restrictive immigration policy.* *Journal of European Public Policy* 19:4 (2012), 585–603.

9. Tutkimusta varten käytiin läpi keskustan, kokoomuksen ja SDP:n puoluekokousten, -hallitusten/-toimikuntien ja -valtuustojen/-valtuuskuntien/-neuvostojen hyväksymät ohjelmat ja kirjalliset kannanotot. Lisäksi huomioitiin puolueiden eduskuntaryhmien kirjalliset kannanotot, joissa käsiteltiin pakolaispolitiikkaa. Tekijä kiittää yhteistyöstä Yhteiskuntatieteellistä tietoarkeistoa, keskustan, kokoomuksen ja SDP:n puolueetoimistoja sekä Keskustan ja maaseudun arkistoa, Porvarillisen työn arkistoa ja Työväen arkistoa.

10. Maailmansotien aikaisesta pakolaispolitiikasta ks. esim. Kristiina Erhola, *Suomen pakolaispolitiikka 1917–1922.* Helsingin yliopisto 1994; Taimi Torvinen, *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella.* Otava 1984.

11. Eeva Aarnio, *Puolueohjelma tekoina.* Teoksessa Sami Borg (toim.) *Puolueet 1990-luvulla.* Turun yliopisto 1997, 172–180; Pertti Lappalainen, *Puolueohjelmien merkitys.* Teoksessa Jukka Paastela & Heikki Paloheimo (toim.) *Suomen puolueiden periaateohjelmat.* Tampereen yliopisto 2006, 260, 267.

12. Siirtolaisuuspolitiikan tutkimuksessa tehdään usein ero maahanmuutto- ja maahanmuuttajapolitiikan välille. Maahanmuuttopolitiikka käsittelee maahan pääsyä ja maassa oleskelua, ja maahanmuuttajapolitiikka maassa oleskelevien ulkomaalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Esim. Tomas Hammar, *Introduction.* Teoksessa Tomas Hammar (toim.) *European immigration policy.* Cambridge University Press 2009, 9–10.

nan täysistuntokeskustelua¹³. Pakolaiskysymysten käsittelyn niukkuus selittyi lisäksi Suomen vastaanottamien kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vähäisyydellä¹⁴. Myös muut maahanmuuttoaiheet nousivat tällä kaudella vain harvoin puolueiden julkilausumiin.

Ensimmäisen kerran pakolaiskysymykset nousivat keskustan ja SDP:n kannanottoihin vuonna 1973 Chilessä tapahtuneen vallankaappauksen myötä¹⁵. Keskustan ainoassa aihetta käsitelleessä julkilausumassa puoluehallitus tuomitsi Chilen tapahtumat ja esitti toivomukseenaan Suomen ”hallituksen harkitsevan uusia toimenpiteitä Chilen pakolaisten auttamiseksi esim. varaamalla valtion budjetista taloudellista apua tähän tarkoitukseen”¹⁶. Sen sijaan SDP:lle Chilen pakolaisten tukeminen oli huomattavasti keskeisempi teema¹⁷. Tätä selittävät paitsi SDP:n asema pääministeripuolueena hallituksessa, joka päätti pakolaisten vastaanottamisesta¹⁸, myös puolueen perinteinen aatemaailma, jossa on painotettu kansainvälistä solidaarisuutta ja heikompiensa tukemista sekä kotimaassa että kansainvälisesti¹⁹. Lisäksi se, että pakolaiset olivat oikeistodiktatuuria pakenemaan joutuneita ihmisiä, sopi vasemmistopuolueen tavoitellulle erityisen hyvin kylmän sodan toimintaympäristössä²⁰. Diktatuurien, siirtomaavallan ja oikeistolaisuuden vastustus olivat SDP:n aikakauden ulkopoliittisten julkilausumien ydinsanomaa ja ”chileläisten toverien” todettiin tarvitsevan ”so-

Kuva 1. Chilestä pakolaisiksi lähtenyt Perezin perhe saapui marraskuussa 1973 Helsinki-Vantaan lentoasemalle. Kuva: Journalistinen kuva-arkisto. Kuvaaja: Matti Tapola

salidemokraattisen liikkeen aktiivisen tuen taistelussaan työväenliikkeen oikeuksien puolesta”²¹. Erityisesti Chilen työväenliikkeeseen kuuluvien

13. Irene Rinne, *Suomen pakolaispolitiikka. Valtion kannanotot pakolaiskysymyksessä 1973–87*. Sosiaalhallituksen raporttisarja nro 21. Sosiaalhallitus 1989, 44–45, 62–64; Antero Leitzinger (toim.) *Mansikkamaan vartijat. Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä*. Maahanmuuttovirasto 2010, 40–45, 51–52.

14. Vuosina 1973–1987 Suomi otti vastaan 785 pakolaista. Pakolaisasiain neuvottelukunta, *Suomen pakolaispolitiikka*. Julkaisuja 3/1989. Sosiaali- ja terveysministeriö 1989, 79.

15. Suomi otti vastaan vuosina 1973–1977 valtioneuvoston päättämien kiintiöiden puitteissa 182 eteläamerikkalaista pakolaista. Pakolaisasiain neuvottelukunta 1989, 79.

16. Keskusta, *Julkilausuma*. Keskustan puoluehallitus 1973.

17. Oikeistolaisissa lehdissä pakolaisten vastaanottoon suhtauduttiin kielteisesti, koska katsottiin, että pakolaisten vastaanottamisessa ei ollut kyse humanitaarisesta vaan poliitisesta kysymyksestä, jota ennen muuta vasemmistolaiset tahot ajoivat. Marjaana Vuorinen, *Pakolaiskirjoittelu lehdissä. Viiden lehden pakolaiskirjoittelu vuosina 1973, 1979, 1985, 1987 ja 1989*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 1990, 74; Heikki Hiilamo, *Kuoleman listat. Suomalaisten salainen apu Chilen vainotuille*. Otava 2010, 263.

18. Kalevi Sorsan hallitus (1972–1975).

19. SDP, *Periaateohjelma*. SDP 1952; SDP, *Sosialidemokraattinen ulkopoliitiikka*. SDP 1969.

20. Kansainvälisen suojelun kysymysten politisoitumisesta kylmän sodan aikana ks. Charles B. Keely, *The International Refugee Regime(s). The End of the Cold War Matters*. *The International Migration Review* 35:1 (2001), 306–311; Alexander Betts, Gil Loescher & James Milner, *UNHCR. The Politics and Practice of Refugee Protection*. Routledge 2012, 18–38.

21. SDP, *Julkilausuma*. SDP:n puoluetuomikunta 1973. Ks. myös SDP, *Ulkopoliittinen kannanotto*. SDP:n puoluekokous 1975a; SDP, *Ulkopoliittinen kannanotto*. SDP:n puoluekokous 1978.

pakolaisten vastaanottamista ja tukemista muilla tavoin pidettiin tärkeänä²². Vuoden 1975 julkilausumassa SDP painotti, että ”Suomen tulisi jatkaa materiaalisen tuen antamista sotilasjuntan uhreille ja heidän omaisilleen sekä tarvittaessa lisätä Suomeen pyrkivien pakolaisten kiintiötä.”²³

SDP erosi 1970–1980-lukujen pakolaispolitiikan muotoilun varhaiskaudella kokoomuksesta ja keskustasta myös siten, että puolue käsitteli jo vuonna 1975 hyväksytyssä *Siirtolaispoliittisessa ohjelmassa* teemoja, jotka olivat ominaisia seuraavan kauden keskusteluille kaikissa kolmessa puolueessa. Ohjelman pääpaino oli ajan keskeisissä siirtolaisuuskysymyksissä, suomalaisten Ruotsiin muutossa ja paluumuuttajissa, mutta siinä käsiteltiin myös pakolaispolitiikkaa itsenäisenä kokonaisuutena sekä korostettiin Suomea pakolaispolitiikassa koskevia kansainvälisiä velvoitteita. SDP esitti, että ”sotilasdiktatuuriin, fasismin ja siirtomaavallan sekä suurkatastrofien uhrien” turvapaikan saamista tulisi helpottaa ja maastakarkoitussäännöstöä lievittää. Tavoitteeksi asetettiin siirtolaisten perusoikeuksien laajentaminen yleisesti. Lisäksi pakolaisten poliittisia oikeuksia vaadittiin laajennettavaksi siten, että ”pakolaisten tulee antaa myös tiedottaa oman maansa oloista sekä järjestäytyä puolueisiin.” SDP viittasi suoraan edustamaansa aate-maailmaan perustellessaan asennoitumistaan:

*Työväenliikkeen taistelu ei tunne rajoja, vaan keskinäinen solidaarisuus on ulotettava rajojen yli, ja erityisen voimakkaasti sen tulee kohdistua siirtolaisiin ja heidän olojensa parantamiseen*²⁴.

Puolueiden asialistalle olivat 1970-luvulla tulleet niin sanotut uuden politiikan kysymykset, kuten kehitysmää- ja ihmisoikeuspolitiikka sekä maailmanlaajuinen eriarvoisuus, jotka edellyttivät kansainvälisiä ratkaisuja ja yhteisvastuun ajatusta²⁵. Sama ajatusmaailma voidaan nähdä puolueiden pakolaispolitiikan taustalla. 1980-luvulla keskusta, kokoomus ja SDP olivat yksimielisiä Suomen vastuusta osallistua kansainvälisen pakolaistilanteen ratkaisemiseen. Keskustan näkemys nojasi vahvasti ulkopoliittikan kautta vaikuttamiseen: ”on edelleen voimakkaasti tuettava YK:n pakolaisavun järjestöjen toimintaa ja pyrittävä pakolaisongelmien syiden poistamiseen”²⁶. Myös kokoomus kannatti Suomen vastuun kasvattamista ja pakolaisten auttamista ”mahdollisimman varhaisessa vaiheessa lähellä alkuperäistä kotiseutua”²⁷. Sekä keskustan että kokoomuksen mukaan Suomen oli lisäksi ”kehitettävä omia valmiuksiaan ottaa hallitusti vastaan lisää pakolaisia”²⁸.

SDP korosti 1980-luvun lopulla kansainvälistä vastuuta pakolaisten auttamisesta sekä keskustan tapaan YK:n järjestöjen kautta tapahtuvaa pakolaispolitiikkaa, jota Suomi oli toteuttanut rahallisen tuella jo 1950-luvun alusta lähtien²⁹. Lisäksi pakolaispolitiikka ymmärrettiin SDP:ssa kansainvälisen eriarvoisuuden vastaisena toimintana: ”Rikkaiden valtioiden on kehitettävä myös omia valmiuksiaan ottaa vastaan pakolaisia eri puolilta maailmaa.”³⁰ ”Maailman pakolaisongelmaan” vaikuttaminen katsottiin kehitysyhteistyön ja kansainvälisen solidaarisuuden yhdeksi muodoksi³¹, eli kansainvälisen politiikan piiriin kuuluvaksi.

22. SDP, *Julkilausuma*. SDP:n puolueuuevosto 1973. Solidaarisuustoiminnasta ks. Linda Heinonen, ”Chilen kansa ei ole yksin”. *Suomalaisen Chile-solidaarisuusliikkeen nousu Chilen vuoden 1973 vallankaappauksen jälkeen*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 2013, 55–90. SDP:n aktiivisuudesta chileläisten pakolaisten avustamisessa ks. Hiilamo 2010, 138–143, 156–158.

23. SDP, *Kannanotto Chile-solidaarisuuspäivänä*. SDP:n puoluetoimikunta 1975b.

24. SDP, *Siirtolaispoliittinen ohjelma*. SDP 1975c.

25. Ilkka Ruostesaari, Agraarinen/keskustalainen aatetraditio Suomessa. Teoksessa Jukka Paastela & Heikki Paloheimo (toim.) *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampereen yliopisto 2006, 50–52; Rauli Mickelsson, *Suomen puolueet*. Vastapaino 2015, 273.

26. Keskusta, *Tavoiteohjelma 1980-luvun loppupuolelle*. Keskusta 1986a. Ks. myös Keskusta, *Ulkopoliittinen kannanotto*. Keskustan puoluekokous 1986b.

27. Kokoomus, *Lähiajan tavoiteohjelma*. Kokoomus 1981.

28. Keskusta 1986a. Vrt. Kokoomus 1981.

29. Ulkoasiainministeriön arkisto, Cb VN:n ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1960–1964, Ulkoasiainvaliokunnan istunto 17.3.1960, Muistio 5/60; Rinne 1989, 33–34.

30. SDP, *Ulkopoliittinen asiakirja*. SDP:n puoluekokous 1987a.

31. SDP, *Periaateohjelma*. SDP 1987b.

Kuva 2. Vasta Suomeen tulleita vietnamilaisia Nurmijärven Kotorannan vastaanottokeskuksen pihalla talvella 1988. Lähde: Journalistinen kuva-arkisto. Kuvaaja: Pekka Nieminen

SDP:n näkemykset myös ennakoivat seuraavan kauden teemoja korostaessaan, että Suomen tulisi luoda paremmat valmiudet kansainvälistä suoje-lua hakevien ihmisten vastaanottamiselle julkisen vallan ja kolmannen sektorin yhteistoiminnalla.³²

Reaktiivisuuden ja oikeuksien lisäämisen aika (1988–1998)

Suomen pakolaispolitiikka kansainvälistyi maan ulkopuolisten kehityskulkujen muokatessa kansallista päätöksentekoa ja poliittista keskustelua 1980-luvun lopulta alkaen. Monien kysymysten näkökulma laajeni kansallisesta kansainväli-seksi³³. Kylmän sodan jälkeen Suomi sitoutui Euroopan yhdentymiskehitykseen, mikä tarkoitti ylikansallisen päätöksenteon ja kansainvälisten

sopimusten vaatimukseen sopeutumista myös pakolaispolitiikassa.

1980-luvun lopussa lisääntyneet ja yksityiskohtaisemmat pakolaispoliittiset näkemykset olivat pitkälti reagoitua valtioneuvostossa luodun kiintiöpakolaisjärjestelmän kehittämiseen³⁴, ulkomaalaislain muokkaamiseen kansainvälisten velvoitteiden paineessa sekä valtioneuvoston asettamien työryhmien vaatimukseen puolueiden aktivoitumisesta maahanmuuttopolitiikassa³⁵. SDP:n ja kokoomuksen puoluekokouksissa tehtiin pakolaiskysymyksistä myös ensimmäiset aloitteet vuonna 1987, ja seuraavana vuonna aloitteita tehtiin keskustan puoluekokouksessa³⁶. Aktivoituminen johti siihen, että kaikki kolme puoluetta julkaisivat maahanmuutto- ja pakolais-

32. SDP 1987a. Ks. myös SDP, *Kohti palvelukuntaa. SDP:n kunnallispoliittinen ohjelma*. SDP 1988a.

33. Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä*. Schildts 1999, 500–504; Anu Kantola, *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsingin yliopisto 2002, 267.

34. Ks. tarkemmin Sanna Laiho, *Kivenä kengässä? Suomen kiintiöpakolaispolitiikka 1973–2007*. Siirtolaisuusinstituutti 2008, 15–17.

35. Esim. Pakolaisasiain neuvottelukunta 1989, 63.

36. Ristimäki 1990, 44, 50, 56.

poliittisen julkilausuman vuosina 1988–1990³⁷. Keskustalle ja kokoomukselle nämä olivat aihepiirin ensimmäiset erityisohjelmat, mutta SDP oli julkaissut ensimmäisen erityisjulkilausumansa jo vuonna 1975³⁸. Kannanotoissa puolueet määrittivät maahanmuuttopolitiikan periaatteita sekä ulkomaalaislainsäädännön muutostarpeita, joista keskeisimmät toteutuivat 1990-luvun lainsäädännössä.

Vuosittainen turvapaikanhakijoiden määrä nousi 1980-luvun muutamista kymmenistä useaan tuhanteen 1990-luvun alussa. Turvapaikanhakijoista tuli monien Euroopan maiden tapaan³⁹ polttava poliittisen ja julkisen keskustelun aihepiiri, ja kansalaismielipide muuttui 1990-luvun alussa aiempia vuosia kielteisemmäksi pakolaisia kohtaan⁴⁰. Aiemmin puolueet olivat keskittyneet kiintiöpakolaisiin ja pakolaiskysymysten ratkaisuun kansainvälisellä areenalla, mutta 1990-luvulla turvapaikanhakijoiden vastaanoton ja maahanmuuttajapolitiikan kysymykset tulivat niitä merkittävämmiksi ja painotus jatkui 2000-luvulla.

Puolueet olivat 1990-luvun taitteessa yksimielisiä kiintiöpakolaisten määrän lisäämisestä ja Suomen vastuusta maailman pakolaisia kohtaan. Kokoomus ja SDP asettivat tavoitteeksi kiintiön korottamisen tuhanteen henkeen. SDP:n mukaan Suomen vastaanottamien pakolaisten määrän tulisi joustaa suhteessa ”kansainvälisen pakolaisliikenteen huippuihin”.⁴¹ Keskustan varovaisempi linja taas katsoi, että vastaanotettavien ihmisten määrän tuli pohjata kansainvälisen tilanteen

kehityksen sijaan kansallisiin lähtökohtiin: ”pakolaiskiintiö on asteittain nostettava pitäen lähtökohtana sitä, että maahamme tuleville pakolaisille kyetään takaamaan riittävän hyvät sosiaaliset ja taloudelliset olot”.⁴² Keskusta ja kokoomus pitivät tärkeänä, että lainsäädännössä ja hallinnossa kyetään erottamaan kansainvälisen suojelun tarpeessa olevat ihmiset parempaa elintasoavoittelevista henkilöistä⁴³. SDP taas satoi myös tällä kaudella pakolaispolitiikkansa työväenliikkeen ajatusmaailmaan ja historiaan⁴⁴ sekä arvioi, että sotien ja kansainvälisen eriarvoisuuden vastainen toiminta johtaisi pakolaisuuden väheneemiseen⁴⁵.

Puolueet määrittivät 1990-luvun taitteessa pakolaisuuden yhdeksi uusista globaaleista haasteista, jotka ylittivät maiden rajat ja joiden ratkaiseminen vaati entistä keskinäisriippuvaisemmassa maailmassa tiivistä kansainvälistä yhteistyötä⁴⁶. Kaikki puolueet esittivät pakolaispolitiikan koostuvan kolmesta osa-alueesta, joissa yhdistyivät pakolaiskysymysten ratkominen niin kansainvälisesti lähellä kriisialueita kuin edellistä kautta useammin myös kotimaassa. Kaikkien kolmen puolueen mukaan kiintiöpakolaisten vastaanottaminen ja pakolaisia lähellä lähtöalueita avustavien kansainvälisten järjestöjen rahoittaminen olivat yhä keskeisiä pakolaispolitiikan muotoja. Lisäksi kolmantena näiden rinnalle nostettiin turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevan hallinnon ja lainsäädännön kehittäminen. Kahdesta muusta poiketen kokoomus korosti, että turvapaikanhakijoiden vastaanottaminen on

37. Kokoomus, *Pakolaispoliittinen kannanotto*. Kokoomus 1988a; SDP, *Ulkomaalais- ja pakolaispoliittinen ohjelma*. SDP 1988b; Keskusta, *Keskustan ulkomaalais- ja pakolaispoliittinen asiakirja*. Keskusta 1990.

38. SDP 1975c.

39. Stephen Castles, Hein de Haas & Mark J. Miller, *Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan 2014, 112–113.

40. Magdalena Jaakkola, *Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007*. Helsingin kaupungin tietokeskus 2009, 30.

41. Kokoomus 1988a; SDP 1988b; Kokoomus, *Kansainvälispoliittinen kannanotto*. Kokoomuksen puoluekokous 1989. Ks. myös Kokoomus, *Lähiajan tavoiteohjelma*. Kokoomus 1988b; Kokoomus, *Periaateohjelma*. Kokoomus 1993.

42. Keskusta 1990.

43. Kokoomus 1988a; Keskusta, *Kunnallispoliittinen asiakirja*. Keskusta 1996.

44. ”Vainottujen ja sorrettujen puolustaminen on jokaisen sosialidemokraatin tehtävä. [...] kun eurooppalaista, myös suomalaista, työväenliikettä vainottiin kotimaissaan, oli tavallista hakea turvapaikkaa vieraasta maasta. Suomen sosialidemokraattinen liike auttoi tsaarin Venäjältä ja natsi-Saksasta pakolaisiksi lähteneitä.” SDP 1988b.

45. SDP 1988b; SDP, *Kansainvälispoliittinen kannanotto*. SDP:n puoluekokous 1991.

46. Puolueiden mukaan muita maailmanlaajuisia haasteita olivat muun muassa ympäristö- ja kehitysyhteistyökysymykset. Keskusta, *Ohjelma 1990-luvulle*. Keskusta 1989; SDP 1991; Kokoomus 1993.

”pakolaisongelman viimeinen ratkaisumalli”.⁴⁷ Puolueiden omaksuma kolmijako noudatteli melko tarkasti YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n vuoden 1950 perustamissopimuksen painopisteitä⁴⁸.

Pakolaispolitiikka oli myös tällä kaudella SDP:lle kahta muuta puoluetta merkittävämpi kysymys, ja puolue esitti niitä enemmän konkreettisia ja yksityiskohtaisia toimenpide-ehdotuksia. SDP painotti muun muassa kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoon liittyvän hallinnon ja lainsäädännön muuttamista kansainvälisten toimenpiteiden sijaan, vaikka puolue esitti myös Suomen YK:n pakolaisjärjestöille antaman tuen nostamista muiden Pohjoismaiden tasolle ja kehitysyhteistyön suuntaamista pakolaisia vastaanottaville kehittyville maille⁴⁹.

Vuoden 1989 Euroopan neuvoston jäsenyys ja siihen liittyneen Euroopan ihmisoikeussopimuksen velvoitteiden täyttäminen ja samana vuonna alkanut perusoikeusuudistuksen valmistelu nostivat ulkomaalaisten oikeusaseman ajankohtaiseksi suomalaisessa politiikassa⁵⁰. Puolueet liittyivät perusoikeuksien laajentamisen kansainvälisten sopimusten velvoitteisiin⁵¹. Sekä keskusta että kokoomus käsitelivät ulkomaalaisten oikeusaseman kohentamista⁵², mutta vahvimmin tätä painotti SDP, joka katsoi muun muassa turvapaikanhakijoiden ja kiintiöpakolaisten tarpeiden huomioimisen ja heitä koskevan oikeusturvan laajen-

tamisen keskeisiksi. SDP:n mukaan ”ulkomaalaislainsäädäntö vuodelta 1983 merkitsee tiettyä parannusta maassa oleskelevien ulkomaalaisten oikeussuojaan”, mutta ”suhtautuminen pakolaisiin [...] on edelleen sangen rajoittava”⁵³. SDP nosti tavoitteeksi muun muassa valitusoikeuden saamisen ulkomaalaislakiin turvapaikka- ja karkotuspäätöksissä sekä ulkomaalaisten poliittisten oikeuksien laajentamisen⁵⁴. Monet puolueiden tavoitteista ulkomaalaisten oikeuksien lisäämiseksi saivat lainsäädännön aseman vuoden 1991 ulkomaalaislaissa ja vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa⁵⁵. YK:ssa ja Euroopan neuvostossa sovittujen ihmis- ja perusoikeuksien huomioimisen ja niistä välittyvän modernin liberalismiin yhdenvertaisuutta ja moniarvoisuutta korostavan ajatusmaailman⁵⁶ mukaisesti puolueiden kannanotoissa oli puhuttu jo aiemmin sukupuolten välisen tasa-arvon ja kansallisten vähemmistöjen kulttuuristen oikeuksien puolesta. Nämä tavoitteet saivat jatkokseen vaatimuksia Suomessa asuvien ulkomaalaisten yhdenvertaisuuden lisäämisestä.

1980-luvun lopulta 1990-luvun loppuun sijoituvalla politiikan uudistamisen kaudella puolueet painottivat myös ulkomaalaisten integroimista suomalaiseen yhteiskuntaan. Sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluiden järjestäminen sekä kielen oppiminen ja työelämään pääsy nähtiin keskeisinä sopeutumislle⁵⁷. Lisäksi suun-

47. Kokoomus 1988a; SDP 1988b; Keskusta 1990. Ks. myös Kokoomus, *Tavoiteohjelma 1995–1999*. Kokoomus 1994.

48. Ks. Betts, Loescher & Milner 2012, 2, 86–89. Kolmijako oli esillä myös Pakolaisasiain neuvottelukunnan vuoden 1989 raportissa. Pakolaisasian neuvottelukunta 1989, 61.

49. SDP 1988b.

50. Suomi ratifioi Euroopan ihmisoikeussopimuksen vuonna 1990. Ks. Lepola 2000, 77, 129–144; Jaakko Blomberg, *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi*. WSOY 2011, 118–120.

51. SDP 1988b; Kokoomus 1989; Keskusta 1990.

52. Kokoomus 1988a; Keskusta 1989; Kokoomus 1989; Keskusta 1990.

53. SDP 1988a. Ensimmäinen Ulkomaalaislaki (L 400/1983) tuli voimaan vuonna 1984.

54. SDP 1988b.

55. Ulkomaalaislaki. L 378/1991; Laki Suomen hallitusmuodon muuttamisesta. L 969/1995; Tapio Kuosma, Ulkomaalaiset ja oikeusturva. Teoksessa Timo A. Järvinen & Antti Kortelainen (toim.) *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Edita 1997, 66–67. Perusoikeuksien soveltamisalan laajennus tuli muun uudistetun perusoikeussäännösten tapaan kirjatuksi myös vuoden 2000 perustuslakiin. Pekka Hallberg, Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Pekka Hallberg et al. (toim.) *Perusoikeudet*. WSLT 1999, 34–36.

56. Liberalismin aatemaailmasta, esim. Olavi Borg, Liberaalinen aatetraditio Suomessa. Teoksessa Jukka Paastela & Heikki Paloheimo (toim.) *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampereen yliopisto 2006, 10–11.

57. Esim. Kokoomus 1988a; SDP, *Nuorisopolitiinen ohjelma 1999–2003*. SDP 1998. Myöhemmin nämä näkökohdat ovat olleet keskeisiä myös kotouttamislaeissa ja valtion kotouttamisohjelmissä. Esim. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. L 493/1999; Valtioneuvosto, *Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016–2019*. Työ- ja elinkeinoministeriö 2016.

nitelmällisen kiintiöpakolaispolitiikan avulla tuli luoda riittävän suuret ulkomaalaisten ”etniset yhteisöt”, joiden uskottiin edistävän kotoutumista, sillä ne mahdollistaisivat ”pakolaisten oman kulttuurin ja äidinkielen säilymisen”⁵⁸. Kokoomuksen mukaan Suomessa ei ollut tarvittavia etnisiä yhteisöjä, jotka auttaisivat pakolaisten sopeutumisessa ja ”tästä syystä julkiselta hallinnolta vaaditaan Suomessa paljon enemmän”⁵⁹. Myös keskusta ja SDP kannattivat julkisten palvelujen ja hallinnon vahvaa roolia kotouttamispolitiikassa⁶⁰. Puolueet asettuivat näillä ulkomaalaisten oman kulttuurin ja kielen säilyttämiseen tähtäävillä kotoutumisen edistämistavoilla tukemaan liberaalin monikulttuurisuuspolitiikan ajatusta etnisistä yhteisöistä, jotka tulee integroida osaksi laajempaa yhteisöä, mutta joille tulee lisäksi taata julkisen toimenpitein äidinkielen ja kulttuurin säilyttämisen mahdollisuus⁶¹.

Euroopan unionin ja rajoittavan politiikan aika (1999–2015)

Vuodesta 2001 lähtien Suomen vuosittainen pakolaiskiintiö oli 750 muutamia vuosia lukuun ottamatta, ja vuosina 1999–2014 turvapaikanhakijamäärät vaihtelivat 1505 ja 5988 henkilön välillä. Vuonna 2015 turvapaikkahakemusten määrä kasvoi edellisen vuoden reilusta 3 600 hakijasta yli 32 000 hakijaan.⁶² Tällä kaudella käsi-

tys pakolaispolitiikasta muuttui monitahoisemmaksi ja pakolaiskysymyksiin katsottiin voitavan vaikuttaa samanaikaisesti kansallisin ja kansainvälisin, niin EU:n kuin unionin ulkopuolisin toimenpitein. Aiempina kausina ja vielä Suomen EU-jäsenyyden alkuvuosina kansainvälinen ulottuvuus tarkoitti puolueille ennen muuta YK:n ja kehitysyhteistyöpolitiikan kautta toimimista sekä kansainvälisten sopimusten velvoitteiden täyttämistä. 2000-luvun taitteesta lähtien puolueet korostivat näiden rinnalla entistä vahvemmin EU:n viitekehyttä.

Kaikki puolueet kannattivat tällä kaudella vuoden 1999 Tampereen Eurooppa-neuvoston kokouksessa tulta alleen saanutta EU:n yhteisen maahanmuutto- ja turvapaikkajärjestelmän luomista.⁶³ Painotus voidaan nähdä jatkona Suomen ulkopoliitiikan aiempien vuosikymmenten länsisuuntautumiselle⁶⁴. Lisäksi puolueiden näkemyksistä välittyi 2000-luvun eurooppalaisessa maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa korostunut turvallisuusnäkökulma⁶⁵. Kokoomus katsoi, että unionin yhteinen turvapaikkajärjestelmä lisäisi turvallisuutta erityisesti unionin ulkorajavalvonnan tehostuessa sekä järjestäytyneen rikollisuuden ja ”laittoman maahanmuuton” ehkäisemisen myötä⁶⁶. Myös SDP viittasi ”laittoman maahanmuuton” ehkäisemiseen ja keskusta sen varmistamiseen, ”etteivät jäsenmaiden rajat vuoda”⁶⁷.

58. Kokoomus 1988a.

59. Kokoomus 1988a.

60. SDP 1988b; Keskusta 1996.

61. Liberaalista monikulttuurisuuspolitiikasta ks. Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys*. Oxford University Press 2007, 61–86; Saukkonen 2013, 84–85. Sama periaate oli esillä jo 1980-luvulla valtioneuvoston alaisten työryhmien mietinnöissä. Esim. Pakolaistoimikunta, *Pakolaistoimikunnan mietintö*. Komiteamietintö 1980:57. Työvoimaministeriö 1980, XII–XIII; Pakolaisasiain neuvottelukunta 1989, 37, 41–43, 62–63. Periaate on sisällynyt myös vuosien 1999 ja 2011 kotouttamislakeihin. Saukkonen 2013, 92–96.

62. Laiho 2008, 81; Maahanmuuttoviraston tilastot. Turvapaikka- ja pakolaistilastot, www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot (2.9.2016).

63. Tästä kehityksestä ks. Andrew Geddes & Peter Scholten, *Politics of Migration and Immigration in Europe*. Sage Publications 2016, 153–157.

64. Länsisuuntautumisesta ks. Christopher S. Browning, *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis. A Case Study of Finland*. Peter Lang 2008, 233–243; Juhana Aunesluoma, *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopoliittikka maailmansodista EU-aikaan*. SKS 2011, 240–279, 387–395, 399–501.

65. Christina Boswell & Andrew Geddes, *Migration and Mobility in the European Union*. Palgrave Macmillan 2010, 41–43. Suomen osalta esim. Nykänen 2012, 116–117.

66. Kokoomus, *Tekojen aika myös Euroopassa*. Kokoomuksen puoluekokous 1999; Kokoomus, *EU-tulevaisuuskannanotto*. Kokoomuksen puoluekokous 2001; Kokoomus, *Eurovaalijulistus*. Kokoomus 2004.

67. SDP, *Visio-ohjelma Euroopan tulevaisuudesta*. SDP 2005; Keskusta, *Urhousta Eurooppaan. Keskustan vaaliohjelma Euroopan parlamentin vaaleissa 2009*. Keskusta 2009. Ks. myös Keskusta, *Laajempi Eurooppa, naapuruus ja maailmanyhteisö*. Keskusta 2004.

Kuva 3. Kosovon albaaneja saapui Suomeen pakolaisina koko 1990-luvun ajan. 1990-luvun alussa albaanit osoittivat Oulussa mieltään sisäministerinä toimineen keskustan Mauri Pekkarisen ajamaa pakolaispolitiikkaa vastaan. Kuva: Kansan Arkisto, Kansan Tahdon kokoelma, KansA112410.

Lisäksi SDP nosti esille rajavalvonnan ja rikollisuuden torjunnan⁶⁸, mutta painotti turvallisuuskäytännön sijaan edellisten vuosikymmenten tapaan oikeusturvanäkökulmaa toteamalla, että yhteistä turvapaikkajärjestelmää olisi ”kehitettyä ihmisoikeuksia ja perusvapauksia kunnioitetaan”, varmistamalla ”menettelyn oikeudenmukaisuus, korkeatasoinen oikeusturva ja samantasoinen suojelun tarjoaminen koko EU:n alueella”⁶⁹. Vuoden 2005 ohjelmassa SDP totesi kriittisesti, että EU:n ”maahanmuuttopolitiikan rakentamisessa on painottunut ongelmakeskeisyys (laittoman maahanmuuton torjunta) ja pyrkimys tavoitetasoltaan vesitettyyn minimilainsäädäntöön”⁷⁰.

Kaikki puolueet puhuivat tällä kaudella Suomen järjestelmän ”vetovoimatekijöiden” poistamisesta tai vähintään niiden selvittämisestä⁷¹. Keskusta ja kokoomus määrittivät mahdollisiksi ”vetovoimatekijöiksi” sosiaaliturva-, perheenyhdistämis- ja vastaanottojärjestelmän käytänteet, joiden väärinkäyttö olisi mahdollista. 2000-luvun alussa puolueet mainitsivat näiden huolien taustalla EU:n jäsenmaiksi hakevien valtioiden kansalaisten, erityisesti slovakialaisten ja puolalaisten turvapaikkahakemukset, joita jätettiin Suomessa aiempaa enemmän vuodesta 1999 lähtien⁷². Keskusta totesi vuonna 2002: ”Kriteereistä ei ole syytä tinkiä vauhtisokeuden vallassa. [...] Ei voi olla hyväksyttävää, että hakijamaista riittää edel-

68. SDP, *Reilu ja hallittu maahanmuuttopolitiikka*. SDP 2010.

69. SDP, *Euroopan parlamentin vaalit 1999. Ihmisten Eurooppa – yhdessä turvallisesti*. SDP 1999. Ks. myös SDP, *Julkilausuma kansainvälisestä tilanteesta ja Eurooppa-politiikasta*. SDP:n puoluekokous 2002; SDP 2010.

70. SDP 2005.

71. Esim. Kokoomus, *Realismia turvapaikkapolitiikkaan, resurssija kotoutumiseen*. Kokoomuksen eduskuntaryhmä 2009; Keskusta 2010; SDP 2010. Vrt. Keskinen 2016, 359, 363–364.

72. Antti Seppälä, *Muukalainen ja virkavalta. Ulkomaalaishallinto Suomessa vuosina 1973–2003*. Työministeriö 2004, 53. Vuosina 1999–2000 Suomen hallitus asetti kahdesti puoli vuotta kestävä viisumipakon slovakialaisille ja mahdollisesti

leen turvapaikan tarpeessa olevia⁷³. Kokoomuksen mukaan ”järjestelmän oikeudenmukaisuus korostuu, mikäli perusteettomat turvapaikkahakemukset pystytään karsimaan⁷⁴”.

Vuonna 2009 kansainvälinen lama alkoi vaikuttaa Suomessa ja samana vuonna turvapaikanhakijamäärä nousi korkeammaksi kuin aiemmin – 5 988 hakijaan. Keskusta ja kokoomus olivat hallituksessa⁷⁵ ja omaksuivat aiempaa enemmän ja huomattavan samanlaisia turvapaikkahakemusten vähentämiseen sekä mahdollisten väärinkäytösten ehkäisyyn tähtääviä tavoitteita⁷⁶:

Maahanmuuttopolitiikan kokonaistavoitteena on oltava turvapaikanhakijamäärän kasvun taittuminen erityisesti perusteettomien turvapaikkahakemusten ja Dublin-tapausten määrää vähentämällä⁷⁷.

Suomalaiselle sinisilmäisyydelle on kuitenkin rajansa. Oikeudenmukaista on, että turvapaikkajärjestelmän väärinkäytökset estetään ja aiheettomia turvapaikkahakemuksia vähennetään⁷⁸.

Kuten 2000-luvun alun EU:n itälaajentumisen yhteydessä, myös 2010-luvun taitteessa puolueet kiinnittivät huomiota ”perusteettomien hakijoiden” määrän vähentämiseen. Puolueet vertasivat Suomen järjestelmiä muiden Pohjoismaiden turvapaikka-, perheenyhdistämis- ja sosiaaliturvakäytäntöihin. Tavoitteena oli Suomen järjestelmien väärinkäytön estäminen ja ”vetovoimaisuuden” minimoiminen⁷⁹. SDP:lle teema ei ollut yhtä

keskeinen kuin keskustalle ja kokoomukselle, mutta sekin totesi, että ”EU:n sisältä tulevat turvapaikkahakemukset heikentävät turvapaikkajärjestelmän legitimitteettiä suomalaisten silmissä”, ja ne on ”käsiteltävä nopeutetussa aikataulussa⁸⁰”. Kokoomuksen mukaan hakijoiden määrän kasvu johtui Ruotsin ja Norjan tiukentuneesta turvapaikkapolitiikasta, ja bulgariaalaisten ja romanialaisten hakijoiden kasvanut määrä ”viittaa siihen, että Suomen maksama toimeentulotuki houkuttelee sellaisia turvapaikanhakijoita, jotka tietävät palautuksen kotimaahan olevan väistämättä edessä”. Kokoomuksen mukaan EU-kansalaisten hakemusten käsittelyaika oli saatava ”muutamana päivänä pituiseksi” ja toimeentulotuen maksaminen lopetettava ”kielteisen turvapaikkapäätöksen tultua voimaan⁸¹”. Keskusta ja kokoomus näkivät myös alaikäisten, ilman huoltajaa Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden sekä perheenyhdistämishakemusten lisääntymisen⁸² olevan viite suomalaisen järjestelmän ”vetovoimaisuudesta”.

Puolueet luonnehtivat ilman huoltajaa maassa olevia alaikäisiä turvapaikanhakijoita erityisen haavoittuvaksi ryhmäksi, mutta katsoivat, että tähän ryhmään liittyi väärinkäytöksiä. Niiden ehkäisemiseksi keskusta ja kokoomus esittivät muun muassa, että ”alaikäisten turvapaikanhakijoiden iänmäärittämisestä säädetään lailla”, ja ”että perheenyhdistämissäännöksiä tiukennetaan väärin tietojen antamisen, kasvattilasten sekä toimeentuloedellytysten osalta”. Niin ikään SDP hyväksyi ikätestit, mikäli oli syytä epäillä

---

lainsäädännöllä EU-maiden kansalaisten hakemusten pikäkäsitteily. EU-maiden kansalaisten turvapaikkahakemukset vähenivät muutamaksi vuodeksi, mutta vuonna 2002 Romaniasta tuli jälleen turvapaikkahakemustilastojen kärkimää.

Leitzinger 2010, 102, 104. Valtiopäiväkeskustelusta ks. Nykänen 2012, 39–42.

73. Keskusta, *Vaaliohjelma. Koko Suomen voimavarat käyttöön*. Keskusta 2002.

74. Kokoomus, *Globalisaatiokannanotto*. Kokoomuksen puoluekokous 2002.

75. Matti Vanhasen II-hallitus (2007–2010).

76. Vrt. Keskinen 2016, 359–360, 363–365.

77. Kokoomus 2009.

78. Keskusta 2010.

79. Kokoomus 2009; Keskusta 2010; SDP 2010. Vrt. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. HE 266/2010.

80. SDP 2010.

81. Kokoomus 2009.

82. Alaikäisten ilman huoltajaa turvapaikkaa hakevien määrä vaihteli 2007–2011 seuraavasti: 2007 (98 hakijaa), 2008 (706), 2009 (557), 2010 (329) ja 2011 (150). Perheenyhdistämishakemuksia jätettiin 2007–2011 seuraavasti 2007 (5 970 hakemusta), 2008 (7 424), 2009 (8 509), 2010 (10 611) ja 2011 (10 014). Maahanmuuttoviraston tilastot, Oleskelulupatilastot, www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot (17.11.2016); Turvapaikka- ja pakolaistilastot, www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot (17.11.2016).

hakijan antamien tietojen luotettavuutta.⁸³ Kokoomuksen mukaan ”nuorille tarkoitettuja muita laajempia palveluita ei kustannustenkaan takia pitäisi tuhlata täysi-ikäisiin turvapaikanhakijoihin”⁸⁴. Keskustelu maahanmuuttopolitiikkaan ja erityisesti turvapaikanhakemiseen liittyvistä kustannuksista lisääntyi 2000-luvun loppua kohti ja erityisesti kokoomuksen edustajat nostivat esille tätä näkökulmaa⁸⁵. Sen sijaan SDP ei juuri käsitellyt perheen yhdistämishakemusten vähentämisen tarvetta tai julkisten menojen pienentämistä, vaan sen tavoitteena oli muun muassa EU:n sisäisen yhteisvastuun lisääminen: ”EU:n tulee tukea erityisesti niitä jäsenvaltioita, jotka joutuvat voimakkaimpien muuttoliikepainneiden kohteeksi”⁸⁶. Myös keskusta katsoi, että ”maahanmuuton keskittyminen vain tiettyihin jäsenmaihiin on estettävä”⁸⁷.

Valtaosaa keskustan ja kokoomuksen 2010-luvun taitteen tavoitteista oli ehdotettu sisäasiainministeriön vuonna 2009 teettämässä selvityksessä ja on todennäköistä, että niiden näkemykset juontuvat siitä⁸⁸. Näiden puolueiden näkemykset olivat erityisesti turvapaikkahakemusten ja perhesiteeseen perustuvien hakemusten määrän vähentämisen tavoitteilta yhteneviä myös niiden vuoden 2011 eduskuntavaalien aikaisten kannanottojen⁸⁹ sekä vuonna 2015 aloittaneen keskusta-oikeistolaisen hallituksen *Turvapaikkapolitiittisen toimenpideohjelman*⁹⁰ tavoitteiden kanssa.

Ulkomaalaisten oikeusasemaa ja turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa koskevaan lainsäädän-

töön edellisellä kaudella toteutettujen perustavanlaatuisien muutosten jälkeen nämä kysymykset eivät olleet juuri nousseet esille. Kotouttamiseen liittyvät tavoitteet säilyivät kuitenkin merkittävinä, mihin vaikutti keskeisesti vuosina 1999 ja 2011 voimaan tulleiden kotouttamislakien valmistelu. Kansainvälistä suojelua Suomesta saavien kotoutumista ei enää aiempien kausien tapaan juuri käsitelty erillisenä kysymyksenä, vaan puolueet tähtäsivät yleisesti maahanmuuttajien kotouttamiseen pohjaten aiempaan tapaan näkemyksensä ajatukseen yhteiskuntaan sopeutumisesta sulautumisen sijaan sekä oma kulttuuri ja kieli säilyttäen⁹¹. Kokoomus ja SDP kiinnittivät erityistä huomiota alaikäisten, ilman huoltajaa maassa olevien turvapaikanhakijoiden sopeutumisen tukemiseen⁹².

2010-luvun taitteessa puolueet halusivat lisäksi nopeuttaa vastaanottokeskuksissa asuvien, kansainvälisen suojelun perusteella oleskelluvan saaneiden henkilöiden kuntapaikkojen saamista ja lyhentää turvapaikkahakemusten käsittelyaikoja. Keskusta katsoi, että ”päätöstä ei saa joutua odottamaan kuukausia tai vuosia”⁹³, ja sekä keskustalle että kokoomukselle kyseessä oli pitkälle kustannuskysymys. Vuonna 2009 kokoomus totesi, että ”nykyinen pakolaismäärä on Suomen kantokykyyn nähden realistisella tasolla ja heidän kotouttamisensa on mahdollista hoitaa järkevällä tavalla”. Kokoomuksen mielestä kansainvälistä suojelua saavien määrää tuli arvioida suhteessa kotouttamiseen käytössä oleviin resursseihin.⁹⁴ Sen sijaan SDP näki nopeamman

83. Kokoomus 2009; Keskusta 2010; SDP 2010. Vrt. Nykänen 2012, 44–47. Iänmääritys sisällytettiin vuonna 2010 Ulkomaalaislakiin (L 301/2004, 6 a §, 6 b §).

84. Kokoomus 2009.

85. Nykänen 2012, 115–116, 119; Keskinen 2016, 365–366.

86. SDP 2010. Ks. myös SDP, *Nyt on aika auttaa hädänalaisia*. SDP:n puoluehallitus 2015.

87. Keskusta 2010.

88. Sisäasiainministeriö, *Näkökulmia turvapaikkapolitiikkaan. Kehitysehdotuksia ja pohjoismaista vertailua*. Julkaisuja 21/2009. Sisäasiainministeriö 2009.

89. Välimäki 2012, 285.

90. Valtioneuvosto, *Hallituksen turvapaikkapolitiittinen toimenpideohjelma*. Valtioneuvosto 2015. Juha Sipilän hallituksessa (2015-) istuivat keskusta, kokoomus ja perussuomalaiset.

91. Esim. Kokoomus, *Tulevaisuuskeskusteluasiakirja. Kannanotto*. Kokoomuksen puoluekokous 2001; Keskusta 2010; SDP 2010.

92. Kokoomus 2009; SDP 2010.

93. Keskusta 2009.

94. Kokoomus 2009. Ks. myös Kokoomus, *Matkaopas hyvinvointivaltiosta paremmintovaltioon. Kokoomuksen eduskuntavaaliohjelma 2011*. Kokoomus 2011.

siirtymisen vastaanottokeskuksista kuntiin ja hakemusten käsittelyaikaohjen lyhenemisen kotoutumista edistävinä, kun oleskeluluvan saaneet pääsisivät nopeammin kotouttamistoimenpiteiden piiriin. SDP ehdotti myös oleskeluluvan saaneista turvapaikanhakijoista ja kiintiöpakolaisista kunnille maksettavien korvausten nostamista.⁹⁵ Puolue ei nähnyt tarpeelliseksi pohtia julkisten menojen pienentämistä.

Järjestelmän hyväksikäytön torjumisen sekä yhteiskunnan taloudellisen kestokyvyn painotukset erityisesti keskustan ja kokoomuksen julkilausumissa merkitsivät muutosta edellisiin kausiin, jolloin puolueet korostivat ennen muuta kansainvälisiä velvoitteita ja humanitaarista vastuuta. Kaikki puolueet nostivat kuitenkin edelleen esille myös nämä kysymykset⁹⁶, ja SDP vetosi niihin kahta muuta puoluetta useammin todeten pakolaisten vastaanottamisen olevan jopa ”osa suomalaisen kulttuuriin kuuluvaa kansainvälistä solidaarisuutta”⁹⁷. Keskustan ja kokoomuksen rajoittavamman turvapaikkapolitiikan vaatimusten taustalla voidaan nähdä turvapaikka- ja perheen yhdistämishakemusten määrän kasvu, heikko taloudellinen suhdanne, joka loi painetta julkisten menojen pienentämiseen, 1980-luvulta lähtien näissä puolueissa voimistunut julkisten menojen karsimiseen tähdännyt politiikka⁹⁸, oikeistolaisille ja konservatiivisille puolueille ominaisten kurin ja järjestyksen teemojen painottuminen⁹⁹ sekä järjestelmän väärinkäytöksiä esiin tuonut julkinen keskustelu¹⁰⁰. Myös perussuomalaisten kannatuksen kasvu 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulta lähtien ja sen turvapaikanhakijoiden määrän vähentämiseen tähdänneet tavoitteet saattoivat vaikuttaa

rajoittavamman politiikan omaksumiseen¹⁰¹. Perussuomalaisille maahanmuuttopolitiikka oli keskeinen vaali aihe ja sen äänestäjille yksi merkittävimmistä syistä äänestää puoluetta¹⁰². Sen saama kannatus haastoi myös muut puolueet pohtimaan näkemyksiään.

Politiikkaa toimintaympäristön muutoksessa

Pakolaiskysymysten ratkominen Suomen rajojen ulkopuolella, lähtöalueilla tai niiden lähellä esimerkiksi kansainvälisiä järjestöjä rahoittamalla, kehitysyhteistyöllä tai kiintiöpakolaisia vastaanottamalla, on säilynyt puolueiden asialistalla vuosikymmenestä toiseen. 1980-luvun lopulta lähtien puolueet ovat asettaneet tavoitteeksi pakolaispolitiikan mukauttamisen kansainvälisiin normeihin sekä sopeutuneet siihen, että osa politiikan ja lainsäädännön määrittelyvallasta on siirtynyt eurooppalaisille valtioiden välisille yhteisöille. 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa näitä normatiivisia viiteryhmiä olivat ennen muuta YK ja Euroopan neuvosto ja niiden perus- ja ihmisoikeuksia koskeneet sopimukset, 1990-luvun lopulta lähtien näiden rinnalle tulivat EU ja unionin yhteinen maahanmuutto- ja turvapaikkajärjestelmä. Puolueet pitivät turvapaikanhakijoiden vastaanottoa aina 1990-luvulle asti pakolaiskysymysten viimesijaisena ratkaisuna, mutta kylmän sodan jälkeisen ajan Suomessa turvapaikkapolitiikka on puolueiden asialistalla lähes syrjäyttänyt kiintiöpakolaispolitiikan ja pakolaiskysymysten EU:n ulkopuolisen ratkaisun. Lisäksi kansallisesta hyötyajattelusta lähtevät näkökulmat, kuten menojen karsiminen, väärinkäytösten ehkäisy ja turvapaikanhakijamäärän vähentäminen yleistyivät 2000-luvulla.

95. SDP 2010.

96. Esim. Kokoomus 2002; SDP, *Suomalaisen työn tulevaisuus*. SDP 2008; Keskusta 2010.

97. SDP 2010. Ks. myös SDP, *Kannanotto*. SDP:n puoluevaltuusto 2015.

98. Mikko Lahtinen, Konservatiivinen aatetraditio Suomessa. Teoksessa Jukka Paastela & Heikki Paloheimo (toim.) *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampereen yliopisto 2006, 63, 71; Mickelsson 2015, 273–274, 304. Ks. myös Nykänen 2012, 119.

99. Leon P. Baradat, *Political Ideologies. Their Origins and Impact*. Pearson 2006, 23, 39; Lahtinen 2006, 62, 71.

100. Suvi Keskinen, Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena. Teoksessa Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.) *En ole rasisti, mutta...* Vastapaino 2009, 33–45. Kokoomus viittasi julkiseen keskusteluun ohjelmassaan. Kokoomus 2009.

101. Vrt. Keskinen 2016, 357.

102. Sami Borg, Perussuomalaiset. Teoksessa Sami Borg (toim.) *Muutosvaalit 2011*. Oikeusministeriö 2012, 201–202; Välimäki 2012, 268–269, 280–283. Oikeistopopulistipuolueiden maahanmuuttotavoitteiden vaikutuksesta keskustaoikeistolaisiin puolueisiin ks. esim. Tim Bale, Cinderella and her ugly sisters. The mainstream and extreme right in Europe's bipolarising party systems. *West European Politics* 26:3 (2003), 67–90.

Pakolaisten tarpeisiin vastaamisen tavoitteissa ei puolueiden välillä ole ollut suurta eroa. Puolueet ovat olleet viimeistään 1980-luvun lopulta lähtien ulkomaalaisten perus- ja ihmisoikeuksien sekä oikeusturvan lisäämisen kannalla ja painottaneet kotouttamispolitiikan tärkeyttä¹⁰³. SDP on korostanut keskustaa ja kokoomusta enemmän tarpeiden ja oikeuksien huomioimista koko tarkastelujakson. Kaikkien puolueiden mielipiteistä ovat välittyneet viimeistään 1980-luvun loppupuolelta alkaen modernin liberalismien ideaali¹⁰⁴ suvaitsevaisuudesta erilaisuutta kohtaan sekä yhdenvertaisuuden ja yhtäläisten poliittisten ja sosiaalisten oikeuksien takaamisesta kaikille yhteiskunnan jäsenille.

Puolueiden pakolaispolitiikan kehityksen voi jakaa kolmeen kauteen, joita selittävät ennen muuta lainvalmistelutyö sekä kansainvälispoliittisen viitekehyksen ja kiintiöpakolais- ja turvapaikanhakijamäärien muutokset. *Kansainvälisen politiikan ja yksittäiskysymysten ajalla* (1973–1987) pakolaisaiheita käsiteltiin korostuneesti kansainvälisen politiikan kysymyksinä. Julkilausumista välittyi seuraavina vuosikymmeninä toistunut perusajatus valtiollisesta humanitarismista¹⁰⁵, eli Suomen valtion velvollisuudesta pyrkiä auttamaan hädänalaisia ihmisiä. *Reaktiivisuuden ja oikeuksien lisäämisen ajalla* (1988–1998) edellisen kauden ulkopoliittiset keinot pakolaistilanteeseen vaikuttamiseksi saivat rinnalleen sisäpoliittisen toimenpidevalikoiman, mikä näkyi turvapaikanhakijoiden vastaanoton merkityksen kasvuna sekä kansainvälistä suojelua hakevien oikeusasemaan liittyneiden muutosten vaatimuksina ja kotouttamispolitiikan kehittämisenä. *Euroopan unionin ja rajoittavan politiikan ajalle* (1999–2015) tultaessa EU:n maantieteellinen, poliittinen ja oikeudellinen viitekehys nousi keskeisimmäksi politiikan perusteluksi. Puolueiden näkökannat liittyivät edellisen kauden tapaan lainmuutoksiin ja -valmisteluun, mutta myös EU:n turvapaikkajärjestelmän muo-

toutumiseen. 2000-luvulla keskustassa ja kokoomuksessa lisääntyi politiikan perustelu myös lieveilmiöihin ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoon liittyviin menoihin viittaamalla.

Työväenliikkeen traditio on ollut vahva aatteellinen tukijalka SDP:n valinnoissa, ja puolueen pakolaispolitiikan peruslinja on nojannut ajatukseen yhteiskunnan heikompiosaisten auttamisesta ja kansainvälisen eriarvoisuuden lieventämisestä. Lisäksi SDP on kannattanut vahvoja, riittävästi rahoitettuja palveluita, jotka tukevat kansainvälisen suojelun perusteella oleskeluluvan Suomesta saavia ihmisiä sekä lainsäädäntöä, joka takaa heidän perusoikeutensa. Näiden politiikan perustelujen myötä pakolaispolitiikka on ollut sille kolmesta puolueesta luontaisin kannanottojen kohde aina 1970-luvulta lähtien. Keskusta ja kokoomus eivät ole sitoneet näkemyksiään suoraan aatteelliseen perinteeseensä. Niiden asennoituminen pakolaiskysymyksiin on kuitenkin ollut keskenään hyvin samanlainen pohjaten liberalismiin ja konservatismiin aatemaailman yhdistelmään, jossa sekä kansainvälisen vastuun ja yksilöiden yhdenvertaisuuden että kurin, järjestyksen ja julkisten menojen minimoimisen eetos ovat vaikuttaneet niiden näkemyksiin.

On odotettavaa, että myös tulevaisuudessa maahanmuuttopolitiittinen keskustelu kiinnittyy viime vuosikymmenten tapaan turvapaikanhakijoihin. Aihepiiriin ajankohtaisuus korostaa historiantutkimuksen tarvetta. Lukuun ottamatta pääasiassa eduskunnan täysistuntokeskustelua ja julkista keskustelua tarkastelleita tutkimuksia¹⁰⁶, muun muassa puolueiden ja valtioneuvoston maahanmuuttopolitiikkaan ja ulkomaalaislainsäädäntöön liittyvät sisäiset keskustelut ovat lähes tyystin tutkimatta. Päätöksentekoa instituutioiden sisältä käsin luotaavat tutkimukset valottaisivat edellä tarkasteltujen näkemysten taustaa sekä eri aikojen valtasuhteita ja erimielisyyksiä.

103. Vrt. Lepola 2000, 377–378.

104. Ks. Borg 2006, 10–11; Andrew Heywood, *Political Ideologies*. Palgrave Macmillan 2012, 33–35.

105. Humanitarismista ks. Matthew J. Gibney, *The Ethics and Politics of Asylum*. Cambridge University Press 2004.

106. Esim. Lepola 2000; Keskinen 2016.

Syksyllä 1989 Vietnamista Suomeen pakolaisena saapunut Huynh Ngoc Qui suoritti työelämäänperehdyttämiskurssin harjoittelujakson Tamfeltin kutomossa helmikuussa 1990. Työnopettajana Eija Stålhammar. Kuva: Työväenmuseo Werstas. Kuvaaja: Seppo Välimäki. Originaalikuva: Valmet Fabricsin kuva-arkisto, kuva 14/90/5 (8/90/214).

Abstract: Under pressure from international developments. Refugee politics of the Centre Party, the National Coalition Party and the Social Democratic Party, 1973–2015.

This study is the first account of Finnish political parties' refugee policy statements covering the last four decades. It analyses the official policy statement documents of the three electorally most successful parliamentary parties of the era, i.e. the Centre Party (CP), the National Coalition Party (NCP) and the Social Democratic Party (SDP). The main contribution of the article is the distinguishing of three distinct periods in the formulation of refugee politics from the early 1970s to the 2010s that reflect the parties' policy goals. These are: *the period of international politics and single issues* (1973–1987), *period of re-*

activity and strengthening of rights (1988–1998) and *period of the European Union and restrictive policy* (1999–2015). The article shows that these parties have framed refugee policy issues significantly similarly during these periods. However, the SDP has stood out from the other two by putting more emphasis on international solidarity and basic rights deriving largely from its background as a socialist and working-class movement. The CP and NCP have shared some of the SDP's views concerning integration, basic rights and Finland's international responsibility, but in the 2000s, the two parties have adopted more right-wing and conservative approaches, such as emphasizing law and order issues, and cutting public spending.

Keywords: Finland, political parties, refugees, refugee policy, asylum seekers, immigration

Tommi Kotonen

Äärioikeisto Suomessa kylmän sodan päättyessä

 KANSALLINEN RADIKAALIPUOLUE JA
 ANGLOAMERIKKALAISET VAIKUTTEET

Suomalainen äärioikeisto oli 1990-luvun alussa suunnanmuutoksen edessä. Kommunismi oli ollut keskeinen vihollinen ja uhka edelliset 70 vuotta, mutta Neuvostoliiton romahdusten myötä tuo uhkakuva menetti merkitystään. Tässä artikkelissa kuvataan tuolloista äärioikeiston uuden suunnan etsintää ja uusien viholliskuvien muodostamista yhden keskeisen toimijan, Kansallisen radikaalipuolueen näkökulmasta. Samalla arvioidaan viholliskuvia rakentavia aineksia ja retoriikkaa, sekä angloamerikkalaisia vaikutteita ja salaliittoteorioita, jolle äärioikeiston uudelleen suuntautuminen rakentui.

1. Elokuuta 1993. Tänään on ollut Köyden Päivä – julma ja verinen päivä, mutta väistämätön. Tänään, ensimmäistä kertaa viikkoihin, on hiljaista ja täysin rauhallista kaikkialla eteläisessä Kaliforniassa. Mutta yöt täytyvät hiljaisista kauhuista; kautta tämän laajan kaupunkialueen kymmenistä tuhansista lyhtypylväistä, sähkötolpista ja puista roikkuu kammottavia hahmoja. [...] Yhdestä ylikulkusillasta roikkumassa vain noin mailin verran täältä on noin kolmenkymmenen ryhmä, jokaisella samanlainen kyltti kaulan ympärillä, johon on painettu sanat ”Minä petin rotuni”

Tutkijatohtori **Tommi Kotonen** työskentelee tutkijana valtio-opin oppiaineessa Jyväskylän yliopistossa. Sähköposti: tommi.kotonen@jyu.fi.

Näin alkaa angloamerikkalaisissa äärioikeistopiireissä kulttimainetta saavuttaneen William Piercen *Turner Diaries* -teoksen viimeinen kappale, joka kuvaa tulevaisuuden rotusotaa. Vuonna 1978 ilmestynyt teos on sittemmin kulkenut muun muassa Oklahoman vuoden 1995 pommiiskun tekijän ja Lontoossa vuonna 1999 kauhua kylväneen naulapommittajan taskuissa. Suomessa äärioikeistolaisten suosima yhtye Sniper saattoi neljännesvuosisata myöhemmin laulaa, miten Suomen kansa hymyilee, kun ”hirttoköysi tiukkenee”, ilta tummenee ”klaanimiehen yöksi” ja ”köyden päivä odottaa”. ”Köyden päivästä” on haaveillut myös muun muassa *Sarastus*-lehdessä vaikuttava Kai Murros. Amerikkalainen rotusodan kuvasto on omaksuttu osaksi suomalaistakin äärioikeistokulttuuria.¹

Suhteessa kansainväliseen äärioikeistokenttään suomalainen liikehdintä oli retoriikaltaan pitkälti kotoperäistä aina kylmän sodan päättymiseen asti. Äärioikeistopuhetta oli leimannut sen syntyjuurista asti yksi selkeä viholliskuva ylitse muiden: Neuvostoliitto sekä sen edustama kommunismi ulkoisena ja sisäisenä vihollisena. Vaikka suhtautuminen kommunisteihin ja itänaapuriin sai ajoittain avoimen rodullisiakin piirteitä, ja asennoituminen voidaan nähdä yleisestikin rodullistamisena, rotuopeille ei varsinkaan niiden kansallissosialistisessa muodossaan ollut Suomessa juuri tilausta². Suomalainen äärioikeisto ”löysi” tieteellisemmin perustellut rotu-

1. William Pierce, *Turner Diaries*. Barricade Books 1996. Julkaistu alkujaan *Attack*-lehdessä vuonna 1974 salanimellä Andrew MacDonald; Sniper, Monikulttuurisuuden lieveilmiölaulu. Albumilla *Sotaa! Pogrom* 2003; Benjamin Raymond, *Vastarintaliike!*, <https://web.archive.org/web/20160401082139/http://national-action.info/2015/03/09/vastarintaliike/> (22.8.16).

2. Saksalaisesta propagandasta poiketen edes sotavuosina ei yleensä puhuttu suoraan venäläisten rodullisesta alemmuudesta. Ks. Heikki Luostarinen, *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–1944: tausta ja sisältö*. Vastapaino 1996, 417, 442.

opit laajemmassa mitassa vasta, kun uusille vihollisille alkoi olla tarvetta kommunismin vaikutusvallan vähennyttyä 1980-luvun myötä, kehityksen saaden lopullisen sinettinsä Neuvostoliitonkin painuessa 1990-luvun alussa historiaan³.

Uudenlaisen näkemyksen etsintä korostui erityisesti ”rodullista nationalismia” ajaneen Kansallisen Radikaalipuolueen vuoden 1991 ohjelmassa, jossa puolue esitti haluavansa ”uuden moraalien, terveen ja luonnollisen, syrjäyttävän valheellisen ja itsetuhoisan egalitaristis-humaanisen moraalijatteluun, kuten myös nykypäivän materialistisen moraalittomuuden”⁴. Retorista käännettä voi tietysti näkökulmasta pitää suhteellisenä. Puolueen edustama antiliberismi esimerkiksi on kuulunut oikeastaan aina äärioikeistolaisen ajattelun keskeisiin teemoihin. Suomalaisessa kontekstissa antiliberismi sai kuitenkin aivan uudenlaista merkitystä 1990-luvulle tultaessa, ja se myös korostui retoriikassa uudella tavalla ja uudella painolla.

Salaliiton jäljillä – aineistot ja käsitteet

Tarkastelen tässä artikkelissa uuden äärioikeistolaisen retoriikan ja kulttuurin syntyä 1990-luvun alkuvuosina analysoiden temaattisesti ja lähdekriittisesti sitä aineistoa, jonka perustalle keskeisimmät uudet teesit rakennettiin. Kysyn millaisista aineksista argumentaatio ja sitä tukevat teoriat muodostuivat. Mikä oli keskeisten käsitteiden genealogia, millaiselle maailmankuvalle retoriikka perustui, ja millaisia työkaluja amerikkalainen retoriikka antoi kansallismielisille toimijoille uuden moraalien etsinnässä? Niin sanotut salaliittoteoriat ovat keskeisen huomion kohteena niiden ollessa yksi oleellinen elementti ideologian konstruoinnissa.

Artikkelin keskiössä on Kansallinen radikaalipuolue (KRP), jonka lehdet *Uusi Suunta*, *Kansallinen Suunta* sekä *Kansakunta* muodostavat tutki-

musaineiston ydinosa. Tarkastelen puolueen toimintaa suppeammin myös muun aineiston, kuten puolueen puheenjohtajana ja lehtien päätoimittajana toimineen Tapio Linnan lausuntojen sekä puolueen ohjelmien valossa. KRP, vaikka se muiden saman aatesuunnan toimijoiden tapaan olikin pieni liike, omaa erityistä merkitystä uusien teemojen ensimmäisenä esille tuojana Suomessa. Puolueen ideologian keskeiset teemat ovat osa äärioikeiston ajattelumalleja yhä nykyään ja puolueen toimijoita on edelleen mukana kansallismielisessä liikkeessä. Tapio Linna on esiintynyt muun muassa itsenäisyyspäivän soittokeuhkussa puhujana vuonna 2015. Toinen keskeinen aktiivi ja KRP:n lehtien avustajana toiminut Rami Leskinen puolestaan kirjoittaa säännöllisesti *Sarastus*-lehteen, johon Linnakin ajoittain osallistuu teksteillään. Linna on pitänyt Sarastusta hänen varhemman julkaisunsa, samanlaisia teemoja käsitelleen *Näköpiiri*-lehden työn jatkajana⁵.

Analyysin kohteeksi on valittu puolueen lehdet, joissa puolueen maailmankatsomuksellista perustaa valotetaan puolueen ohjelmatekstejä laajemmin. Lisäksi lehdet pyrkivät ”perustelemaan puolueenkin edustamaa radikaalia nationalistista agendaa”. Ajatuksena oli Linnan mukaan, että lehdet ”vahvistaisivat, ideologisoivat ja radikalisoivat puolueen jäsenten ja muiden lukijoiden kansallista ajattelutapaa”. Lehdet eivät kuitenkaan olleet puolueen virallisia äänenkannattajia vaan itsenäisiä toimijoita, vaikka ”lehdet laajemmassa mielessä tukivat puolueen tavoitteenasetteluja”. Päätoimittaja Linnan mukaan niissä saatettiin käydä myös vapaampaa keskustelua ja nostaa esille ”aiheita, joihin puolueella ei ollut olemassa julkilausuttua kantaa”⁶. Ideologista muutosta ja nousevia aatteita tarkasteltaessa lehdet antavatkin pelkkää ohjelmanalyysia monipuolisemman kuvan nationalistisesta kentästä.

3. Uhkakuvana kommunismi menetti voimansa jo 1980-luvun puoliväliin tultaessa, Tapio Linnan mukaan viimeistään Gorbatšovin valtaannousun myötä, ja Neuvostoliiton romahduksella oli vaikutusta korkeintaan ”epäsuorasti siten, että se laukaisi liikkeelle somalipakolaisten muuttoaallon”. Muutoksen voi havaita yleisemmin esim. Suojelupoliisin äärioikeistoa koskevista seurantatiedoista. Tapio Linnan sähköpostiviesti tekijälle 7.5.2017; asiamappi IXA1, Supo.

4. Kansallinen radikaalipuolue 1991. Ohjelmatekstin on ystävällisesti antanut tekijän käyttöön puolueen puheenjohtajana toiminut Tapio Linna, jota haluan tässä yhteydessä kiittää sekä aineistoista että lehtiä koskevista tiedoista.

5. Tuomas Tähti, Tapio Linna puhuu!, 26.1.2016, <https://tuomastahti.wordpress.com/2016/01/26/tapio-linna-puhuu/> (viitattu 19.5.2017).

6. Tapio Linnan sähköposti tekijälle 7.5.2017.

Kuva 1. Äärioikeisto levitti myös Suomessa ideologiaansa omissa julkaisuissaan. Kuva: Tommi Kotonen.

Analysoidut lehdet muodostavat selkeän jatkumon. Puolue julkaisi vuonna 1993 myös numeron lehteä *Vapaa Suomi*, joka keskittyi ideologian sijaan enemmän päivänpoliittisiin kysymyksiin, ja oli virallisestikin äänenkannattajan roolissa.

Lehtien tilaajalevikki oli Tapio Linnan mukaan ”parhaimmillaan 250–300 välillä, irtonumeroina myytiin noin 150–200 kappaletta”. Aluksi lehtiä myytiin muun muassa Helsingissä Akateemisessa kirjakaupassa, mutta tämä päättyi lehtä vastaan käynnistettyjen oikeustoimien seurauksena, mistä johtuen ”myynnin volyyymi vähintäänkin puolittui”⁷. Lehtiä julkaistiin vuosien 1991 ja 1994 välillä yhteensä kahdeksan kappaletta ja ne olivat säännöllisesti yli 20-sivuisia aikakauslehtimallisia julkaisuja.

Olen käynyt tutkimuksen aluksi läpi kaikki lehdet, ja tämän jälkeen keskittynyt tarkemmin niihin artikkeleihin, joissa käsitellään ideologisia perusteita. Käsitteilytapa on auttanut muodostamaan kuvan ideologian keskeisistä osatekijöistä. Analyysi etenee aineistosta esiin nousevien teemojen kautta, ja samalla valotan teemojen historiaa ja merkitystä äärioikeistoliikkeelle.

Äärioikeistoon luettavien tahojen julkaisuja värittävät usein erilaiset salaliittoteoriat, joita on pidetty jopa yhtenä fasistisen doktriinin ydinteemoista⁸, tai vähintäänkin toistuvina, sisällöltään useimmiten antisemitistisinä selitystapoina⁹, sekä äärioikeiston poliittisen mobilisointien keskeisinä elementteinä¹⁰. Äärioikeiston ajattelulle salaliittoteoriat ovat tietyllä tapaa luontaisia: Atomisoituneena nähdyn liberalistisen yhteiskuntajärjestyksen taustavaikuttajia hahmottelevat salaliittoteoriat vahvistavat teorioiden rakentajien ja niiden kuluttajien determinoitua maailmankuvaa tarjoten näennäisen selkeän ja kokonaisvaltaisen selityksen ajan ilmiöille. Tässä artikkelissa analysoidut julkaisut vahvistavat osaltaan tätä kuvaa ja salaliittoteoriat näyttävät konstitutiivisina erilaisille viholliskuville.¹¹

7. Tapio Linnan sähköpostit tekijälle 20.4.2017 ja 7.5.2017.

8. Meindert Fennema, Populist parties of the right. Teoksessa Jens Rydgren (toim.) *Movements of exclusion. Radical right-wing populism in the Western world*. Nova Science Publishers 2005, 5.

9. Tore Bjørge, ‘The Invaders’, ‘the Traitors’, and ‘the Resistance movement’. The Extreme Right’s Conceptualisation of Opponents and Self in Scandinavia. Teoksessa Tariq Modood & Pnina Werbner (toim.) *The Politics of Multiculturalism in the New Europe. Racism, identity and community*. Zed Books 1997, 65.

10. Richard Saull, The origins and persistence of the far-right. Capital, class and the pathologies of liberal politics. Teoksessa Richard Saull, Alexander Anievas, Neil Davidson & Adam Fabry (toim.) *Longue durée of the far-right. An international historical sociology*. Routledge 2015, 26.

11. Salaliittoteoria on narratiivi, joka on rakennettu selittämään tapahtumia tai tapahtumaketjuja tuloksena jonkin ihmisryhmän salatuista toimista tietyn päämäärän saavuttamiseksi. Analyysin lähtökohta on argumentin rakenteessa. Ks. Clare Birchall, Just Because You’re Paranoid, Doesn’t Mean They’re Not Out to Get You. *Cultural Machine* 6 (2004), <https://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/view/12/11> (28.7.2017).

Käsitteenä äärioikeisto on ambivalentti, eikä se kaikilta osin vastaa sitä kuvaa, minkä KRP itsestään pyrki antamaan. Käytän käsitettä kansainvälisessä tutkimuksessa vakiintuneeseen tapaan kattokäsitteenä erilaisille kansallismielisille ja fasistisille virtauksille.¹² Kansallisen radikaalipuolueen ideologia asemoituu äärioikeiston kentällä lähinnä niin sanottuun *valkoiseen nationalismiin*, jossa painotetaan taistelua valkoisen rodun puolesta kansallisten erojen jäädessä vähemmälle huomiolle. Tämän suuntauksen on Rami Leskinen määritellyt ”valkoiseksi solidaarisuudeksi”. Hän korostaa myös, ettei valkoinen nationalismi asemoidu kovinkaan selkeästi oikeisto–vasemmisto-akselilla, vaan sisältää useita eri tavoin painottuneita suuntauksia.¹³

Käyttökelpoisen, jos kohta melko yleisluonteisen määritelmän äärioikeiston käsitteelle on tarjonnut Hans-Gerd Jaschke:

*Äärioikeistolla tarkoitetaan niiden näkemysten, suhtautumistapojen ja toimien kokonaisuutta, organisoituja tai ei, jotka lähtevät rodullisesti tai etnisesti määritetystä ihmisten yhteiskunnallisesta epätasa-arvoisuudesta, kiistävät ihmisoikeuksien julistuksen tasa-arvopyrkimyksen, korostavat yhteisön ensisijaisuutta yksilöön nähden sekä kansalaisen alistumista valtiollisille päämäärille, ja kiistävät liberaalin demokratian arvopluralismin sekä haluavat muuttaa demokratisoitumiskehityksen suunnan taaksepäin.*¹⁴

Seuraan tässä artikkelissa pääsääntöisesti Jaschken esittämää määritelmää, joka istuu luonteeltaan melko deskriptiivisenä hyvin artikkelin empiirisiin lähtökohtiin. On kuitenkin huomattava, että kyseessä on poliittinen tilakäsite joka on myös aikaan sidottu. Menneisyydessä esiintyneitä liikkeitä ei voi siten suoraan verrata myö-

hempiin ilmiöihin, ja muutokset käsitteiden käytössä ja viittaussuhteissa saattavat tapahtua verrattain nopeastikin. Toivo Nygård on maailmansotien välisen ajan äärioikeistoa koskien todennut, että se mikä oli ”normaalina” vuonna 1918 ei ollut sitä välttämättä enää edes vuonna 1930, vaan saattoi aikalaisille ilmennä radikalismina tai ääriaatteena.¹⁵ Myöskään kylmän sodan aikaista äärioikeistoliikettä ja -käsitettä ei voi suoraan verrata 1990-luvun ilmiöihin muuta kuin korkeintaan edellä viitatussa verrattain geneerisessä mielessä. Käsitettä käytettiin Suomessa erityisesti 1970-luvulla myös leimakirveenä oikeistoon lukeutuvia poliittisia vastustajia kohtaan. Jotkut toimijat myös tukeutuivat käsitteeseen taktisista syistä – muun muassa Pekka Siitoin kutsui itseään äärioikeistolaiseksi pyrkiesään kiertämään ”fasismiin” viittanneen rauhansopimuksen rajoitteita¹⁶.

Tilanne vuosikymmenen vaihteessa

Suomalaisen äärioikeiston propagandassa näkyi 1980-luvulla edelleen Ruotsin vaikutus; propagandamateriaali oli suurelta osin peräisin länsinaapurista.¹⁷ Yhteyksiä oli toki ollut jo aikaisemmin myös muualle. Erityisesti Pekka Siitomen Kansallis-demokraattinen puolue (KDP) oli luonut linkkejä jopa amerikkalaisiin järjestöihin. KDP:n toiminta kuitenkin hiipui 1980-luvulla eikä uudempi sukupolvi ottanut puoluetta kovinkaan vakavasti. Helsingin skinheadien johtaja esimerkiksi kertoi jo vuonna 1987 pitävänsä ”Siitointa osittain pellenä”, vaikka ”yhteistyötä ja yhteisiä tavoitteita” olikin¹⁸.

Vielä vuonna 1993 KDP:n *Rautaristi*-julkaisussa suhtauduttiin lähinnä halveksuen toimijoihin, jotka levittivät ”kuivalukuisia käännöksiä

12. Käsitteistä ks. Cas Mudde, *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester University Press 2003, 165–184.

13. Rami Leskinen, *Valkoista identiteettipolitiikkaa osa 1. Kirjoituksia valkoisesta nationalismista toisen maailmansodan jälkeen*. Heretic Media 2004, 1–4.

14. Hans-Gerd Jaschke, *Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit. Begriffe, Positionen, Praxisfelder*. Westdeutscher Verlag 2001, 30.

15. Toivo Nygård, *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä*. Studia Historica Jyväskylän 25. Jyväskylän yliopisto 1982, 2.

16. Laajemmin kylmän sodan ajan liikkeistä ks. Tommi Kotonen, *Politiikan juoksuhaudat. Äärioikeistoliiikkeet Suomessa kylmän sodan aikana*. Atena 2017.

17. Kotonen 2017, 205.

18. Ilmoitus nro. 366/23.2.1987. Asiamappi IXA1, Supo.

Kuva 2. Kansallisen radikaalipuolueen ideologiaan kuuluvaa muukalaisvastaisuutta ja sitoutumista maanpuolustukseen. Lähde: Kansalliskirjasto, Pekka Siitoimen arkisto, Coll. 417.30. Kuvaaja: Tommi Kotonen.

alan englanninkielisistä julkaisuista”.¹⁹ Lehdessä viitattiinkin lähinnä saksalaisiin esikuviin sekä korostettiin pohjoisen tai arjalaisen rodun selviytymistaistelua. Osin kyse oli painotuseroista ja myös kilpailusta äärioikeiston kentällä. Amerikkalainen valkoisen vallan retoriikka näkyi nimitäin ajoittain myös Siitoimen julkaisuissa, ja hän julkaisi osittaisena käännöksenä ”rasistisen oikeiston raamatun”²⁰ eli Turnerin päiväkirjat vuonna 1993.

Angloamerikkalaisen nuorisokulttuurin, erityisesti niin kutsutun *skinhead-kulttuurin* vaikutus nuorison asenteisiin heijastui myös äärioikeiston toimintaan. 1980-luvun alkuvuosina Helsingissä ja Tampereella aloittaneet skiniryhmät muodostivat alakulttuurisen perustan, josta poliittisemmin painottuneet äärioikeistoryhmät saattoivat toivoa rekrytointipohjaa. Vaikka skinien ja natsismin välille helposti laitettiin ja laiteetaan yhtäläisyysmerkit, tämä ei aina vastannut todellisuutta. Kyse oli löyhemmästä ja epäpoliit-

tisemmin tunnuksin esiintyvistä nuorisoliikkeistä, jonka perusarvoja olivat muun muassa raaka miehisuus, valkoisten miesten omanarvontunto sekä kulttuurisen muutoksen vastustamisena ja isänmaallisuutena ilmenevä konservatiivisuus²¹. Toisaalta skinit korostivat aitouttaan suhteessa amerikkalaisperäisiin nuorisokulttuurin virtauksiin²².

Pakolaisvastaisuuteen kytkeytyi yhtenä tekijänä kouluissa tuotettu, kansallista identiteettiä vahvistamaan pyrkinyt ja kansallista yhtenäisyyttä korostanut *uusisänmaallisuus*, joka näytettyi joissain tilanteissa muukalaisvihana. Opetussuunnitelmiin uudenlainen isänmaallisuuskäsitys tuli vuonna 1985.²³ Tämä kasvatuksellinen muutos ilmeni 1990-luvulla nuorten maanpuolustushenkisyydessä ja ylpeydessä suomalaisuudesta sekä pakolaiskriittisyydessä.²⁴

19. Väinö Kuisma, Analyysi ”juppinati” Tapio Linnasta. *Rautaristi* 1993 (numeroimaton, syksyllä 1993 julkaistu lehti).

20. Camille Jackson, *The Turner Diaries, other racist novels, inspire extremist violence*, <https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/2004/turner-diaries-other-racist-novels-inspire-extremist-violence> (26.4.2016).

21. Jaana Lähteenmaa, *Hip-hoppareita, lähiöläisiä ja kultturelleja. Nuorisoryhmistä 80-luvun lopun Helsingissä*. Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus 1991, 34–36.

22. Lähteenmaa 1991, 44–45.

23. Osmo Virrankoski, *Muukalaisuuden kohtaaminen peruskoulun päättöluokalla. Moraalikasvatus peruskoulussa ja päättöluokan oppilaiden kansalliset muukalaisuskomukset sekä ennakkoluulot sosio-kognitiivisena rakenteena*. Turun yliopisto 1994, 131–144.

24. Nuorisobarometri 1995. Työministeriö 1995, http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_1995.pdf (25.8.2016).

Uuden sukupolven mukaantulo toimintaan ei kuitenkaan katkaissut yhteyksiä aiempiin toimiin. KRP:n historia juontaa juurensa vanhemman polven äärioikeistotoimijoihin. Pekka Siitoinen Kansallis-demokraattisen puolueen varavaltakunnanjohtaja Jarmo Saloseutu perusti yhdessä *Nordiska Rikspartietissa* aiemmin toimineen Börje Himbergin kanssa Kansallisen Yhtenäisyyden Järjestön, joka rekisteröitiin syksyllä 1985²⁵. Aluksi järjestö toimi pääasiassa pöytälaatikkofirmana. Sittemmin toimintaan tuli mukaan myös Helsingin yliopistossa opiskellut Tapio Linna, joka oli 1980-luvun lopulla julkaissut maahanmuuttovastaista lehtistä nimellä *Uusi Suunta*. Vuonna 1991 järjestön nimi muutettiin Kansalliseksi radikaalipuolueeksi, jonka puheenjohtajaksi valittiin Linna.²⁶ Rodulliselle nationalismille ja kansalliselle solidaarisuudelle ideologiansa pohjannut puolue²⁷ julkaisi uutta lehteä Linnan aiemman julkaisun nimellä. Lehti kuitenkin lakkautettiin jo vuonna 1992 kiihottamisesta kansanryhmää vastaan.

Kansallinen radikaalipuolue ja amerikkalaiset esikuvat

*Yhteiskuntamme on sairas. Sairauden oireet ovat nähtävissä kaikkialla ja sen sivuvaikutukset ulottuvat koko kulttuurimme ytimeen. Kerran niin elinvoimainen länsimainen sivilisaatiomme näyttää jo tulleen lyhyen elämänsä loppusuoralle. [...] Valkoinen rotu, sivilisaatiomme luoja, joka melkein pä yksin on kehittänyt sen teknologian ja sivistyksen, jolla nyt koko ihmiskunta ylpeilee, on menettänyt elinvoimansa ja on jäämässä mitättömäksi vähemmistöksi yhä ahtaammaksi käyvällä planeetallamme.*²⁸

Tällaisen vision äärellä Kansallisen radikaalipuolueen lehti *Uusi Suunta* ryhtyi vuonna 1991 tarjoilemaan näkemyksiään rotujen eroista, kansallismielisestä ajattelusta ja vastalääkkeistä yhteis-

kunnalliselle rappiolle. Näkemys kiteytyy kolmeen toisiinsa kytkeytyvään yhteiskunnalliseen rappingin osa-alueeseen: kulttuuriseen, demografiseen ja poliittiseen rappioon, joiden ilmentyminä toimivat juutalaisuus, rotujen tasa-arvo sekä liberalismi.

Kotimaassa esikuvia ei ollut, joten oli luonnollista hakea inspiraatiota ulkomaisista lähteistä, joissa tuntui älyllinen kunnianhimoisuus ja loogisen kokonaisuuden muodostanut nationalistinen ideologia olevan läsnä²⁹. Tapio Linnan johtaman puolueen julkaisut edustavat angloamerikkalaisinta suuntausta äärioikeiston 1990-luvun lehdistä. Vaikutusta kuvaa osaltaan sekin, että lehdistä julkaistiin joitain amerikkalaisen äärioikeiston varsin räikeitä teorioita Bill Clintonin taustoista ja moraalittomuudesta. Linna onkin korostanut juuri angloamerikkalaisten julkaisujen vaikutusta: ”Sisällöllisesti lehden esikuvina olivat amerikkalainen *National Vanguard*, ja brittiläisen *National Frontin* 1980-luvulla julkaisema *Vanguard*.”³⁰ *National Vanguardia* julkaisi William Piercen johtama *National Alliance*. Esikuvana toimineet lehdet ja niiden julkaisijat eivät painottaneet opillisesti kansallissosialismia vaan valkoista nationalismia. Sama painotus oli myös Kansallisen radikaalipuolueen lehdistä: viittaukset kansallissosialismiin ovat hyvin niukkoja.

Kotimaiseen politiikkaan kytkeytyviä artikkeleita on suhteellisen harvassa, ja ne keskittyvät pääasiassa kysymykseen Suomen ja Euroopan Yhteisön välisistä suhteista sekä suomalaisen nationalismin historiaan. Usein ne liittyvät vain löyhästi edellä mainittuihin näkemyksiin yhteiskunnallisesta rappiosta. Päivänpolitiikkaan ja suomalaiseen kontekstiin liittyvän materiaalin määrä lisääntyi jonkin verran *Uuden Suunnan* lakkauttamisen jälkeen. Sama kehitys näkyi puolueohjelmissa: vuoden 1993 ohjelma on jo selvästi vähemmän ideologinen, enemmän politiikan asiakysymyksiin keskittyvä³¹. Linnan mukaan

25. Hs 9A1-30029 (Himberg) ja hm 6668 (Saloseutu), Supo.

26. PRH, yhdistysnetti, haku numero ”142783”, <http://yhdistysrekisteri.prh.fi/ryhaku.htx> (25.8.2016).

27. KRP:n ohjelma 1991.

28. Pääkirjoitus, *Uusi Suunta* 1/1991, 3.

29. Linna 7.5.2017.

30. Tapio Linna, *Kansallisen radikaalipuolueen perustamisesta 25 vuotta*, <http://www.tapiolinna.com/nationalismi/kansallisen-radikaalipuolueen-perustamisesta-25-vuotta/> (19.6.2016).

31. Kansallisen radikaalipuolueen ohjelmat 1991 ja 1993.

National Alliancen vaikutus jäikin ohjelmassa jo vähemmälle³².

Lehdissä kiinnittää huomiota amerikkalaisen lähdemateriaalin runsaus, sekä teemojen eroavaisuus suhteessa varhaisempiin suomalaisiin äärioikeistojulkaisuihin. Aiemmin keskiössä ollut antikommunismi esitetään pikemminkin sivujuonteena eliitin maailmanvaltapyrkimyksissä eli kansallismielisyyden alasajoon tähtäävässä projektissa. Huomion kohteena ovat valkoisen rodun säilymiseen tähtäävät tavoitteet sekä monikulttuurisuuden, liberalismiin ja uusmarxismiin vastaiset teoriat. Kyse on jo tässä vaiheessa myös kulttuurisesta *hegemoniakamppailusta*, joka tosin määritettiin selkeämmin *gramscilaisin* termein vasta Linnan ja Leskisen myöhemmissä julkaisuissa³³.

Leimallista julkaisujen retoriikalle oli pyrkimys ainakin näennäiseen objektiivisuuteen. Argumentointi pyrki muihin aikansa äärioikeiston julkaisuihin verrattuna pitäytymään huomattavan rauhallisissa uomissa, ja sanomaa vahvistettiin vetoamalla lähdekirjallisuuden laatijoiden akateemisiin oppiarvoihin tai muutoin merkittävään asemaan. Ulkoasultaan siistit ja asiallisesti taitetut julkaisut eroavat edukseen esimerkiksi kotikutoisen näköisistä Pekka Siitoimen tuotoksista. Lehdet eivät edustaneet puolueen virallista kantaa, eikä niissä kerrottu puolueen sisäisestä toiminnasta. Sitä vastoin, tyyppilliseen äärioikeistolehdistön tapaan, esitellään runsaasti poimintoja valtaehdistöstä käyden samalla polemiikkia niitä vastaan. Oman osansa haukuista saivat myös kilpailevat äärioikeistojulkaisut. Keskeisenä vastustajanaan Linna näki poliittista korrektiutta ajavan yhteiskunnan, jonka ”hallitsevana maailmankatsomuksena on liberalismi, jonka uskontunnustus pitää sisällään demokratian, opin yksilöiden ja ihmisrotujen välisestä synnynäisestä tasavertaisuudesta ja humanistisen moraalien ihmisoikeus-käsitteineen”³⁴. Itsensä

Linna näki tämän hegemonian vastaisena kamppailijana, ”pyhien arvojen” kyseenalaistajana.

Puolueen yhden ideologisen oppi-isän William Piercen tapaan myös radikaalipuolueen lehdissä kuvailtiin vallankumouksellisen eliitin pohjalle rakentuvaa mallia. Esimerkiksi *Uuden Suunnan* pääkirjoituksessa julistettiin, että vaikkei lehti kykenekään ”kilpailuun massamedioiden kanssa suurten kansanjoukkojen sieluista”, se ehkä ”kykenee kasvattamaan itsenäisesti ajattelevia yksilöitä kansallisen liikkeen palvelukseen, jotka jonakin päivänä muodostavat sen kansallisen etujoukon, joka johtaa herännyttä Suomen kansaa taistelussa mielipidediktatuurin murskaamiseksi ja yleisen mielipiteen tervehdyttämiseksi”³⁵.

”Yleinen mielipide” oli lehden mukaan niin voimakas mahti, ettei sitä vastaan kyennyt moni käymään. Siksi täytyi ainakin aluksi laskea pienen tiedostavan eliitin varaan. Itsenäisen ajattelun ja kansallisen liikkeen palvelemisen välillä voi tietysti nähdä eräänlaisen paradoksin, mutta tässä se asettuu itsenäisyydeksi ”epäterveen” yleisen mielipiteen suhteen. ”Terveessä” muodossaan yleinen mielipide heijastelisi tämän uskomuksen mukaan kansan enemmistön näkemyksiä jonkinlaisena persoonattomana ja abstraktina kansallisenä voimana. Ongelmaksi ei siis nähdä yleisen mielipiteen painetta sinällään vaan mielipiteen omaksuma suunta.

Yleinen mielipide ja siihen liitetyt epäilykset konformismista ja enemmistön tyranniasta – ja ajatus siitä että se ei edusta mitään aitoa kansan näkemystä – on jokseenkin yhtä vanha kuin itse julkisen mielipiteen käsittekin³⁶. KRP:n julkaisujen taustalla vaikuttaa ajatus yleisestä mielipiteestä manipuloituna ja epäaitona. Epäkansallisen mielipidediktatuurin taustalla vaikuttivatkin Linnan esittämän näkemyksen mukaan salatut voimat, jotka voi tunnistaa ”muukalaisista nimistä” ja ”kasvonpiirteistä” – siis juutalaiset³⁷. Teoria juu-

32. Linna 20.4.2017.

33. Gramscilaisuudesta äärioikeistoajattelussa ks. Jouko Jokisalo, *Euroopan radikaali oikeisto*. Into 2016. Gramsci nostettiin esille 1990-luvulla mm. kulttuurimarxismiin oppi-isänä.

34. Tapio Linna, Ei sananvapautta harhaoppisille! *Kansallinen Suunta* 1/1992, 3.

35. Pääkirjoitus, *Uusi Suunta* 2/1991, 3. Tapio Linna on maininnut ajatuksena olleen rakentaa ”KRP:tä leniniläisen kaaderipuolueen malliin”. Linna 7.5.2017.

36. Käsitteen historiasta ks. J. A. W. Gunn, Public opinion. Teoksessa T. Ball, J. Farr & R. L. Hanson (toim.) *Political innovation and Conceptual Change*. Cambridge University Press 1989, 247–265.

37. Tapio Linna, Rotujen tasa-arvo. Ihmiskunnan vaarallisin myytti, osa II. Myytin synty. *Uusi Suunta* 2/1991, 15.

talaisten vaikutusvallasta toimi eri teemoja yhdistävänä taustamyötyinä, johon kaikki pohdinnat lopulta päätyvät ja jonka kautta muodostuu holistinen näkemys politiikasta ja historiasta.

”Rodullisen tasa-arvon myytti”

Radikaalipuolueen lehtien argumentaation yksi kärki oli suunnattu vallitsevaa pakolaispolitiikkaa kohtaan. Lehdissä luotu kuva kuulostaa luonnonvoiman kaltaista pakolaisten virtaa maalaillessaan tutulta nykystäkin maahanmuuttovastaista keskustelua seuraaville: ”Kuin valtaisa heinäsiirkaparvi, tuo muuttovirta voimistuu ja tuhoaa lopulta kaiken tieltään”³⁸.

Retoriikan taustalla vaikutti salaliittoteoria, jonka mukaan ”pakolaiset ovat vain väline kohti suurempia päämääriä tiellä, jonka päässä hämmöttää marxilaisten ja liberaalien yhteinen unelma ’maailmanhallituksesta’ ja ’varallisuuden tasajaosta’”. Pakolaisia voitiin ottaa, jos se oli välttämätöntä, mutta tällöin ”ratkaisevaa on lopulta maahamme pyrkivän ihmisaineksen (geneettinen) laatu”.³⁹ Yhdistäessään marxilaiset ja liberaalit samaan pakolaismyönteiseen rintamaan lehti eroaa antisosialistisin tunnuksin taisteleista edeltäjistään. Muutamaa vuotta aiemmin esimerkiksi Kansallinen Kulttuuririntama, Helsingin skinien keskuudessa syntynyt äärioikeistoryhmä, korosti, että ”epäetnisten vähemmistöjen keinotekoinen luominen maahamme tukee vain epätervettä sosialistista kansainvälisyysajattelua”.⁴⁰ Ryhmä vaati uutta valkoista rintamaa vuoden 1918 hengessä. KRP:n linja nosti kuitenkin sosialistien rinnalle viholliseksi, ja pakolaisuudesta hyötyjiksi myös liberaalit, nähden ne osana samaa länsimaisen yhteiskunnan tavoittelemaa kompromissia, jossa yhdistyvät egalitarismin ja

individualismin eli ”molempien äärimmäisyyksien huonoimmat puolet”.⁴¹

Salaliittoteoriaa tukeva materiaali oli valtasalaltaan ulkomaista alkuperää. Puolueen lehtien käyttämä lähdeaineisto asettuu erityisesti amerikkalaisen rotuerottelupolitiikan ja siitä 1950-luvulta eteenpäin käydyt debatin kontekstiin. Osa teksteistä tuki näennäisen tieteellisen kirjallisuuden avulla ajatusta valkoisen rodun älyllisestä ylivertauisuudesta, toiset keskittyivät tasa-arvoajattelun taustalla vallitseviin tekijöihin ja toimijoihin rakentaen selitysmallia erilaisista salaliittoteorioista. Rotujen älykkyyseroista ei Suomessa äärioikealla aiemmin ollut juuri puhuttu lukuun ottamatta joitain yksittäisiä pamfletteja, joissa lähtökohtana oli ollut lähinnä kallonmittaus⁴². Lisäksi KRP:n kanssa samaan aikaan toimineen Kansallis-demokraattisen puolueen rotuopit edustivat varhaisempaa, jo kolmannesta valtakunnasta tuttua tyyliä⁴³.

Linna tuki esitystään pakolaispolitiikan taustalla vaikuttavasta salaliitosta siteeraamalla esimerkiksi Amerikan natsipuolueen (*American Nazi Party*) johtajaa George Lincoln Rockwellia. Tämä oli käyttänyt englantilaisen marxilaisen sionistin Israel Cohenin teosta *A Racial Program for the Twentieth Century* vuodelta 1912, jossa väitetyksi paljastettiin kommunistien kiihottavan mustaa väestönosaa valkoisia vastaan. Päämääränä tässä oli rodullisten jännitteiden kautta ajaa maa sekasortoon ja lopulta kommunistien haltuun.⁴⁴ Väitettyä teosta esiteltiin vuoden 1957 kongressin istunnossa, jolloin Israel Cohen todettiin keksytyksi hahmoksi ja tekstin väitetyt kytkökset Englannin kommunistiseen puolueeseen perättömiksi. Sittemmin teosta on pidetty amerikkalaisen äärioikeistokirjailijan, maanpetok-

38. Tapio Linna, Taistelu elintilasta. *Kansallinen Suunta* 2/1992, 6.

39. Tosiasiaa ”pakolaisista”. *Uusi Suunta* 1/1991, 19.

40. Kansallisen kulttuuririntaman ohjelma, Ilm. 2305/13.11.1987, Supo.

41. Tapio Linna, Liberalismin syöpä, osa I. Liberalismin vapaus-käsite. *Uusi Suunta* 3/1991, 6.

42. Ks. esim. lentolehtinen ”Suomalainen – mitä tiedät itsestäsi ja omasta rodustasi?” *Kansa ja Isänmaa* 1/1977. Suomalais-isänmaallisen vapautusrintaman julkaisu (Rotututkimusosasto). Julkaisussa arvioitiin ”hämmästyttävää yhdennäköisyyttä neekerin ja Simpanssin välillä”. R 77/77, Keskusrikospoliisin arkisto. Kranologia ei tosin ollut tuntematonta KRP:llekaan. Vrt. *Uusi Suunta* 1/1991, 8.

43. Ks. esim. Olavi Koskela, *Pohjoinen rotu. Taistele tai kuole*. Kansallis-mytologinen yhdistys 1993. Skinhead-ryhmien rotuopeista ks. Vesa Puuronen, ”Puhas Valkonen rotu”. Skinien ideologia ja symbolit. Teoksessa Vesa Puuronen (toim.) *Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismin arki ja arjen rasismi*. Vastapaino 2001, 35–37.

44. Tapio Linna, Rotujen tasa-arvo, osa II. *Uusi Suunta* 2/1991, 7.

sesta tuomitun runoilija Ezra Poundin lähipiiriin kuuluneen Eustace Mullinsin laatimana väärennöksenä⁴⁵. Mullins johti *Aryan League of America* -järjestöä ja oli tunnettu lukuisista muistakin väärennöksistä⁴⁶.

Uusi Suunta -lehden artikkelissa ”Rotujen tasa-arvo: ihmiskunnan vaarallisin myytti”⁴⁷ viitattuihin julkaisuihin kuului myös *A study of the american negro brain* vuodelta 1915 sekä kaksostutkimus vuodelta 1937. Jälkimmäisen tulokset esitetään nuringpäin kääntäen eli todisteena perimän ympäristöä suuremmasta merkityksestä yksilön kehityksessä, huolimatta tekijöiden päinvastaisista näkemyksistä⁴⁸. Koko todistelu tähtäsi siihen päätelmään, että ”neekerirotu on valkoista rotua selvästi primitiivisemmällä kehitystasolla”. Ympäristötekijöiden merkityksen kiistävän ajattelun taustalla oli puolestaan egalitarismin ja individualismin vastainen ideologia, joiden nähtiin pohjaavan ajatukseen synnynnäisestä tasa-arvosta.

Jos valkoisten rodullinen ylemmyys oli selviö, mikä sitten mahdollisti kansalaisoikeustaistelun läpimurron ja rotuerottelupolitiikan tappion? Leonard Zeskind kertoo valkoisen ylivallan kannattajien etsiytyneen 1970-luvulla vanhan tutun selitysmalliin pariin: syynä ovat taustalla vaikuttavat juutalaiset ja heidän onnistuneesti lanseeraamansa rotujen tasa-arvon ideologia. David Duken johtama, 1970-luvulla syntynyt uusi Ku Klux Klan korostikin juutalaisia päävihollisena.⁴⁹ Tosin jo 1960-luvun alussa William Pierce oli todennut olevan ilmeistä, että ”kansalaisoikeusliike romahtaisi, mikäli juutalaiset vetäisivät siltä

tukensa.”⁵⁰ Tätä teoriaa tarjoihtiin myös KRP:n lehdissä. ”Rotujen tasa-arvon myytin” syntyä selitettiin *Uudessa Suunnassa* viittaamalla ”valitun kansan” rooliin tasa-arvoideologian taustalla.

Ajatus juutalaisten roolista kansallismielen hajottajina ja tähän pyrkivien ideologioiden päästrategina oli läsnä vielä *Kansakunta*-lehdesäkin:

*Juutalaiset ovat historiallisessa katsannossa aina vastustaneet kaikkia pyrkimyksiä, liikkeitä ja ilmiöitä, jotka ovat omiaan vahvistamaan heidän kulloisenkin isäntämaansa enemmistökansallisuuden tai -rodun kansallistunnetta ja identiteettiä.*⁵¹

Jokseenkin mikä tahansa tapahtuma voidaan lukea tätä kokonaiskuvaa vasten: Pohtiessaan Saksan uusnatsien pakolaisvastaisia mellakoita *Kansallinen Suunta* näki ne vastapuolen voittona, kenties orkestroituinkin, jolloin tuloksena oli ”kansallismielisten järjestöjen poliittisten oikeuksien rajoittaminen, vastustavien ryhmien voimistuminen ja lisääntynyt monikulttuurisuuden propagointi”⁵². Pakolaiset ja heidän aiheuttamiin esitetyt levottomuudetkin olivat vain väline muihin tavoitteisiin.

”Juutalaisten ylivalta”

”Koko tämän tasa-arvoroskan aloitti juutalainen antropologi nimeltään Franz Boas”. Näin kiteytti *American Nazi Party*n johtaja George Lincoln Rockwell näkemyksensä vuonna 1966⁵³. Boas on tasa-arvoajattelua vastustaville ääriryhmille keskeinen kritiikin kohde yhä nykyäänkin, myös Suomessa.⁵⁴ Kritiikki pohjaa salaliittoteorialle,

45. Arthur Goldwag, *The New Hate. A History of Fear and Loathing on the Populist Right*. Pantheon Books 2012, 137–138.

46. Ks. esim. Mullinsin FBI-kansio ja siihen kopioidut järjestön julkaisut, https://archive.org/stream/foia_Mullins_Eustace_C.-HQ-1/Mullins_Eustace_C.-HQ-1 (12.8.2016).

47. Tapio Linna, Rotujen tasa-arvo, osa I. *Uusi Suunta* 1/1991, 4–8.

48. Tapio Linna, Rotujen tasa-arvo, osa I. *Uusi Suunta* 1/1991, 4; vrt. Horatio H. Newman, Frank N. Freeman & Karl J. Holzinger, *Twins. A Study Of Heredity And Environment*. The University Of Chicago Press 1937, 341, 359–360.

49. Leonard Zeskind, *Blood and Politics. The History of the White Nationalist Movement from the Margins to the Mainstream*. Farrar, Straus and Giroux 2009, 40.

50. Sit. teoksessa Robert S. Griffin, *The Fame of a Dead Man's Deeds. An Up-Close Portrait of White Nationalist William Pierce*. 1st Books Library 2001, 82.

51. Tapio Linna, Vakava muistutus menneisyydestä. *Kansakunta* 1/1993, 19.

52. Pääkirjoitus, *Kansallinen Suunta* 2/1992, 3.

53. Sit. teoksessa Lee D. Baker, *Anthropology and the Racial Politics of Culture*. Duke University Press 2010, 169.

54. Ks. esim. Juuso Tahvanainen, *Kaikki eriarvoisia*, <http://www.vastarinta.com/kaikki-eriarvoisia/> (17.8.2016) sekä Ylewatch, *Ylen antia eli suomalaisvihamielistä oksennusta*, <http://ylewatch.blogspot.fi/2013/01/ylen-antia-eli-suomalaisvihamielista.html> (17.8.2016).

jonka mukaan Boas huijasi ihmiset uskomaan rotujen tasa-arvoon ja *kulttuuri relativismiin*, heikentääkseen valkoista rotua ja voimistaakseen juutalaisten valta-asemaa. Teorian mukaan Boasin *modus operandi* oli valkoisten syyllistäminen rasismista sekä valkoista geeniperimää heikentävä rotujen sekoittaminen. Kuten Lee D. Baker on todennut, Boasiin liitetty salaliittoteoria esiintyy yhä jokseenkin samassa muodossa kuin Rockwellin aikoina. *Uudessa Suunnassa* Boasin perustama sosiaaliantropologian koulukunta esitettiin massamedian tukemaksi tieteelliseksi salaliitoksi⁵⁵.

Myytti Boasin vaikutuksesta syntyi 1960-luvulla alkuaan perinnöllisyyttä koskevan tieteellisen debatin yhteydessä. Debatti sai kuitenkin antisemitistisen käänteen amerikkalaisen, lentoyhtiötä johtaneen Carleton Putnamin toimesta. David Duke on kertonut pitävänsä rotuerottelupoliittikkaa kannattaneen Putnamin julkaisuihin perehtymistä käänteentekevästä omalle uralleen,⁵⁶ ja Putnamia siteerattiin myös *Uudessa Suunnassa*.

Putnam yhdisti älykkyyssomäärään keskittyneet tutkimukset laajempaan kysymykseen rotujen luonteesta esittäen, ettei Afrikassa oltu kyetty koskaan luomaan korkeakulttuureja. Hän tuki jopa näkemystä, jonka mukaan "neekerirotu" kehittyi nykyihmiseksi 200 000 vuotta valkoisten jälkeen, ja on siten kehityksessä saman verran perässä. Pyrkimyksenä oli kyseenalaistaa "Boasin kulttiin" pohjautuvat perusteet rodulliselle tasa-arvolle ja siirtää keskustelu pois osavaltioiden oikeuksista ja muista juridisista perusteluista. Putnamin näkemykset saivat myös hyvin vastakaikua Yhdysvaltain eteläisissä osavaltioissa, ja Louisianassa koululautakunta määräsi Putnamin teoksen *Race and Reason* jopa sisällytettäväksi antropologian yliopisto-opintoihin.⁵⁷

Boasin hahmo on vahvasti läsnä myös Putnamia siteeranneissa Kansallisen radikaalipuolueen teksteissä. Sävy on kuitenkin Putnamin teosta

selkeämmin antisemitistinen ja lähempänä Rockwellin näkemyksiä. *Uudessa Suunnassa* asia esitettiin suorin sanankäntein:

*Juutalaisilla, jotka itsekin olivat vähemmistöryhmä, oli omasta tilanteestaan johtuen luonnollisen voimakas tarve pyrkiä todistamaan, että ihmisrotujen välillä ei ollut mitään merkittäviä synnynnäisiä eroja. Päämääränä oli tietenkin murtaa pohja valkoisen enemmistön kansallismielisyydeltä, jonka he näkivät kohdistuvan heidän omia etujaan vastaan.*⁵⁸

Uudessa Suunnassa Boas leimattiin paitsi lukuisen juutalaisten työtovereidensa vuoksi myös kommunistisen taustan perusteella. Lehdessä väitettiin jopa kommunistiyhteyksiä tutkineen Joseph McCarthyn nostaneen syytteen itseään Boasia vastaan. Boas oli kuitenkin kuollut jo vuonna 1942.

Uuden Suunnan lakkauttamiseen johtaneessa "juutalaisnumerossa" esiteltiin lisää keskeisimpiä juutalaisvastaisia salaliittoteorioita. Kirjo oli kattava: kohteena olivat niin juutalaisten keskeinen rooli Neuvostoliiton synnyssä ja kommunismissa kuin epäperäiset selostukset juutalaisten skitsofreniasta ja vainoharhaisuudesta, rituaalimurhia unohtamatta. Tätä analyysia perusteltiin "kansallisella itsepuolustuksella" jonka vuoksi myös juutalaisuuden muodostama "maailmanlaajuinen uhka"⁵⁹ sekä heidän roolinsa "länsimaista sivilisaatiota vahingoittavissa rappioliikkeissä" oli tunnistettava.⁶⁰ Lähteet olivat tässäkin tapauksessa usein epäperäisiä. Esimerkiksi juutalaisten skitsofrenian osalta viitattiin Nixonin lääkärinäkin toimineen Arnold Hutschneckerin vuonna 1972 kirjoittamaksi väitettyyn artikkeliin. Kyseisen artikkelin kopio julkaistiin muun muassa äärioikeistolaisen *National States' Rights Party*n julkaisemassa *Thunderbolt*-lehdessä jo vuonna 1973⁶¹. Alkuperäisen artikkelin etsijä vetää kuitenkin vesiperän; kyse on yhdestä lukuisista antisemitistisistä väärennöksistä.

55. Tapio Linna, Rotujen tasa-arvo, osa II. *Uusi Suunta* 2/1991, 15.

56. Baker 2010, 174.

57. Baker 2010, 185–186.

58. Tapio Linna, Rotujen tasa-arvo, osa II. *Uusi Suunta* 2/1991, 6.

59. Tapio Linna, Juutalaiskysymys. Mistä on kysymys? *Uusi Suunta* 4/1991, 13.

60. Tapio Linna, Juutalaiskysymys. *Uusi Suunta* 4/1991, 5

61. Tapio Linna, Juutalaiskysymys. *Uusi Suunta* 4/1991, 11; *Thunderbolt* May 1973, 8.

Juutalaisten mediavallan osalta kiintoisa on Rami Leskinen esitys niin sanotusta *holokaustiteollisuudesta*. Leskinen esitti jälleen eräänlaisen salaliittoteorian: kommunismin romahtaessa kansallismielisyys lähti kasvuun ja ”Amerikan suuria televisioyhtiöitä hallitsevat juutalaiset tajusivat tämän vaaran”, sillä heille suurin uhka on ”riippumaton valkoinen kansallisvaltio”. Rasismiin, fasismiin ja kansallissosialismiin liittyvien teemojen lisääntyminen oli Leskinen mukaan vastaus kansallismielisyyden nousulle: ”Esittämällä äärimmäisen negatiivisessa valossa fasismiin [...] se vie pohjan pois nykyajan kansallisilta liikkeiltä”. Kansallismielisten leimaaminen ”ikään kuin olisimme myös vastuussa edellisten sukupolvien rikoksista”, on hänen mukaansa sikälikin väärin, että nykyisellä kansallismielisellä liikkeellä on erilainen strategia eikä sen rikoksiakaan ”ole koskaan täysin todistettu.”⁶² Tässä yhteydessä on kiintoisaa havaita William Piercen esittäneen jo vuonna 1978, miten ”Boasin kultti” kietoutui yhteen niin ”holokaustiteollisuuden” kuin juutalaisen mediavallankin kanssa: ”Myytti kuudesta miljoonasta kaasutetusta juutalaisesta”, jota tuputettiin koko juutalaisen mediavallan voimalla, antoi mahdollisuuden syylistää jokaista, joka uskoi kolmannen valtakunnan rotuteorioihin, ja leimasi heidät Hitlerin tukijoiksi⁶³.

Linnan näkökulmasta kehitys oli johtamassa siihen, että universaalit arvot, demokratia ja ihmisoikeudet olivat hävittämässä kansallisen ja eurooppalaisen ajattelun, kansallishengen sen ”biologisine ulottuvuuksineen”. Tästä johtuen eurooppalaisuus tulisi ”ankkuroida pitävästi Euroopan maaperään ja eurooppalasiin”. Kyse oli tässäkin valkoisen rodun selviytymistäistelusta ylikansallisia toimijoita vastaan, jotka pyrkivät muodostamaan ”uuden maailmanjärjestyksen”.⁶⁴

Teoria kansallisvaltiot tuhoavasta ”uudesta maailmanjärjestyksestä” kuuluu tavanomaisim-

piin antisemitismin ilmentymiin, jos kohta se usein kytketään myös väljemmin ”maailmaa hallitsevan eliitin” toimintaan. ”Globaalikapitalismin” arkkityyppisenä ilmentymänä ”juutalainen” on keskeisessä roolissa useimmissa teorian sovellyksissa. Näkemys juutalaisten hallitsevasta ja kansallismielisyyttä tuhoavasta roolista länsimaisessa yhteiskunnassa on liki yhtä vanha kuin nationalismikin: teesi juutalaisista maailmanvaltiaina esiintyi ainakin jo vuonna 1873 eräässä Wilhelm Marrin juutalaisvastaisessa kirjoituksessa, jossa hän myös lanseerasi termin antisemitismi⁶⁵.

”Liberaali hegemonia”

*Henkinen pahoinvointi, juurettomuus, vieraantuneisuus yhteiskunnasta, yleinen tyytymättömyys ja välinpitämättömyys, moraalin ja perinnäistapojen rappio sekä lukemattomat muut henkisen degeneraation muodot leimaavat tämän päivän länsimaista yhteiskuntaa niin Suomessa kuin kaikkialla muuallakin, minne liberalistinen ”länsimainen yhteiskuntakäsitys” on pesiytynyt.*⁶⁶

Uudessa Suunnassa esitetty polemiikki liberalismia vastaan, joka otsikoitiin ”liberalismin syöpä”, korosti yhteiskunnallisen ”rappion” olevan suoraa seurausta liberalismien opinkappaleiden noudattamisesta. Rappion ulkoisiin merkkeihin kuuluivat ”kasvava muukalaistuonti ja rikollisuus, lisääntyvä päihteiden käyttö, perhe-elämän rikkonaisuus jne.”⁶⁷

Juurettomuus ja vieraantuneisuus, sekä yhteisöjen rappeutuminen kuuluvat liberalismien vastustajien kestoteemoihin. Antiliberalismi muodostaa tietynlaisen poliittisen tradition tai jatkumon. Aatesuuntauksena se ei kuitenkaan koostu mistään yhteisestä ideologisesta pohjasta vaan jaetusta viholliskuvasta ja asennoitumistavasta. Tässä mielessä se on lähinnä *anti-ismi*, ja on itse asiassa yhtä vanha kuin liberalismien aatesuunta-

62. Rami Leskinen, Tv aivopesun välineenä. *Uusi Suunta* 4/1991, 3; ks. myös Tommi Kotonen, Holokaustin kiistäminen ja kansallismielisyyden alasajo. *Tieteessä tapahtuu* 4/2015, 9–15.

63. William Pierce, Sociobiology. The Truth at Last. Teoksessa Kevin Alfred Strom (toim.) *The Best of Attack! and National Vanguard Tabloid 1970–1982*. National Vanguard Books 1984, 93–94.

64. Tapio Linna, EY ja uusi uljas maailma. *Kansallinen Suunta* 1/1992, 4, 7.

65. Alexander Bein, Der moderne Antisemitismus und seine Bedeutung für die Judenfrage. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 6:4 (1958), 346.

66. Tapio Linna, Liberalismin syöpä, osa I. Liberalismin vapaus-käsite. *Uusi Suunta* 3/1991, 4.

67. Tapio Linna, Liberalismin syöpä, osa I. *Uusi Suunta* 3/1991, 4

kin.⁶⁸ Stephen Holmesin mukaan antiliberalismissa ei ole kyse aatteen tai sen keskeisten kirjoitusten virheiden tai puutteiden osoittamisesta, eli kritiikistä sen tavanomaisessa merkityksessä, vaan nykyisen kriisin syiden etsimisestä. Holmesin analysoimat kirjoittajat näkevät Kansallisen radikaalipuolueen tapaan oman aikansa yhteiskunnallisten ongelmien syyt liberalismiin virheellisissä teorioissa ja ihmiskäsityksessä.⁶⁹

1990-luvun alun lamavuosien suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa nousi usein esille tarve moraalille ratkaisuille. Kari Saastamoisen mukaan keskustelussa painottui näkökulma jonka mukaan

”Suomi tarvitsi joko ’uutta moraalialia’ tai ainakin vanhan mutta välillä unohtuneen moraalin palauttamista mieliin”.⁷⁰ Myös Tuija Pulkkinen on 1980-luvun jälkipuolen politiikkaa arvioidessaan esittänyt yleiseen etuun vetoavan moraalisen politiikan erääksi vallitsevaksi snellmanilaisen tradition ilmentymäksi suomalaisessa politiikassa vastakohtana anglosaksiselle liberalismille⁷¹. Tätä kansaa yhteen kokoavaa uusmoralismia heijastelevat myös havainnot kriisipuheesta: esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa alkoi laman syvetessä esiintyä entistä enemmän ”kansallista ”me”-puhetta”, pyrkimystä luoda ”samassa veneessä olemisen tunnetta”. Lisäksi kansaa kokoavina myytteinä nostettiin esille muun muassa ”talvisodan henki”⁷².

KRP:n liberalismikritiikki asettuu osin tähän kontekstiin. Uuden moraalin etsintä oli keskeinen vaade:

Tarvitsemme uutta moraalista normistoa, joka vastaa ympäröivän todellisuuden sille asettamia vaatimuksia.

Uusi moraalialia näyttöytyy radikalismina – sanan alkuperäisessä merkityksessä se viittaa juurille menemiseen – saaden biologisen ilmentymän:

*Kansallisuustunne, rotutietoisuus, istuu syvällä meissä jokaisessa, alkukantaisena veren äänenä, ja tarvittaessa se on sieltä nostettavissa esiin.*⁷³

Käsitys ”liberaalin hegemonian” vallitsevuudesta on kuitenkin ristiriidassa tutkijoiden snellmanilaista jatkumoa korostavien käsitysten kanssa, jotka ovat puhuneet jopa liberaalin tradition heikkoudesta suomalaisessa politiikassa⁷⁴. Puolueen näkökulma on – tässäkin – korostuneen amerikkalainen ja amerikkalaisen liberalismiin keskeiset teemat, individualismi ja ajatus ihmisten synnynäisestä tasavertaisuudesta, ovat erityisen huomion kohteena. Analyysi ei pohjaa kotimaisesta politiikasta nostetuille huomioille joitakin erityiskysymyksiä lukuun ottamatta – puhutaan lähinnä pakolaispolitiikasta, joka sekin esitetään vain väliinä kohti laajempia päämääriä.

Liberalismi näyttöytyy amerikkalaisen keskustelun kautta eräänlaisena kattokäsitteenä kaikille vasemmistolaisille ja vapaamielisille suuntauksille, leimasanan kaikille epämieluisille aatteille. Tässä mielessä näkökulma edustaa selvää suunnanmuutosta suomalaisten kansallismielisten ääri liikkeiden puhettavassa. Verrattuna varhaisempiin toimijoihin, joille keskeistä oli antikommunismi ja Kekkosen vastaisuus, radikaalipuolueella huomio oli selkeästi enemmän moraalialia- ja kulttuurikysymyksissä. Ainoastaan 1960-luvulla toiminutta Isänmaallista Yhtenäisyysseuraa, joka saarnasi ”nuorison aatteettomuudesta” ja traditioiden hylkäämisestä sekä kansallisen yhtenäisyyden puolesta, voi pitää

68. Antiliberalismista ja sen traditiosta ks. erityisesti Stephen Holmes, *The Anatomy of Antiliberalism*. Harvard University Press 1993.

69. Holmes 1993, xv–xvi.

70. Kari Saastamoinen, *Eurooppalainen liberalismia. Etiikka, talous, politiikka*. Atena 1998, 240.

71. Tuija Pulkkinen, Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) *Kansa Liikkeessä*. Kirjayhtymä 1989, 67–68.

72. Minna Aslama & Sanna Valtonen, Laman mittakaavat. Suomen 1990-luvun talouskriisi, kansalaisten kokemukset ja tutkimuksen asemat. *Tiedotustutkimus* 4 (2001), 58, <http://www.mediaviestinta.fi/arkisto/index.php/mv/article/viewFile/218/201> (18.8.2016).

73. Tapio Linna, Taistelu elintilasta. *Uusi Suunta* 2/1992, 7.

74. Ks. erit. Henrik Stenius, Finnish Liberalism. Teoksessa Ilkka K. Lakaniemi, Anna Rotkirch & Henrik Stenius (toim.) *”Liberalism”. Seminars on historical and political keywords in Northern Europe*. Yliopistopaino 1995; vrt. myös Saastamoinen 1998. Stenius kuitenkin korostaa, että liberaalin traditioon kuuluva oikeusvaltioperiaate on ollut Suomessa vahva, ja Saastamoisen (1998, 12) mukaan liberaalis-demokraattinen näkemys sikäli lyönyt itsensä läpi, että kaikki ryhmät oikealta vasemmalle ilmaisevat itseään ”liberalistisesta traditiosta priyetyväällä käsitteistöllä”.

osin vastaavantuypisenä ilmiönä⁷⁵. Yhtenäisyysseurankin retoriikka pohjasi kuitenkin kotimaisille esikuville ja siitä puuttui avoin antisemitismi.

Kulttuurinen aspekti näkyy erityisesti Rami Leskisen musiikkiartikkeleissa. Hän korosti muun muassa, että ”kaikissa yhteiskuntapiireissä alkujaan vastustusta herättänyt punk-liike sai alkurajähdyksen jälkeen yhteiskunnallisen hyväksynnän, kun sen huomattiinkin olevan yksilön etua ajava, persoonallisuutta korostava individualistinen liike⁷⁶. Hippien tai punkkien kapina ei Leskisen mukaan missään vaiheessa kyseenalaistanut ”liberaalidemokratian moraalisia arvoja”. Linna näki populaarimusiikkia käytetyn ”propagoimaan” ”monikulttuurisuuden” ja ”monirotuisuuden” puolesta, sekä ”murtamaan nuorten ihmisten rodullista, kansallista, sukupuolista ja kulttuurillista identiteettiä”. Kontrolli oli juutalaisten hallitsemalla medialla, joka edisti liberaalia agendaansa asteittain identiteettejä tuhoamalla. Nuorisomusiikin kehityksessä ei ollut Linnan mukaan kyseessä omaehtoinen kulttuurin muotoutuminen, vaan sitä ohjasi poliittinen agenda.⁷⁷

Leskinen kirjoitti nuorison ”aivopesusta” myös kansainvälisyyskasvatusta arvostellessaan. Monikulttuurisuuden puolesta esiintyvät, ”kansainvälisyystartunnan saaneet” olivat hänen tulkintansa mukaan ”syöpämäisesti edenneen” *uusvasemmistolaisen* ideologian kyllästämiä. Toisena tätä tukevan ryhmänä olivat suomenruotsalaiset, jotka tukivat pakolaispolitiikkaa oman kieliryhmänsä etujen vuoksi. Kotimaisten liberaalien aatteiden taustalla vaikuttivatkin Leskisen mukaan 1960-luvun uusvasemmistolaiset sekä suomenruotsalaiset.⁷⁸ Toisaalta Tapio Linna korosti juutalaisten merkitystä myös uusvasemmistolaisen liikkeen alullepanijoina.⁷⁹

Kohti traditionaalista kansallista kulttuuria

KRP:n lehdissä tematisoitiin useita uusia näkökulmia suhteessa suomalaiseen aiempaan äärioikeistoliikkeitään: toisiinsa kytkeytyneet teemat liberalismikritiikki, pakolaiskysymys sekä tasa-arvoajattelun vastustaminen muotoiltiin uudella, monella tapaa myös selkeämmin eksplikoitavalla tavalla. Tässä mielessä kyse on selkeästä suunnanmuutoksesta. Sama pätee myös lehtien käyttämiin lähteisiin.

Lehdissä heijastuu se muutos, jota Yhdysvalloissa edusti 1990-luvun alussa republikaanien konservatiivisimman siiven aloittama niin sanottu kulttuurisota. Kyse oli amerikkalaisen konservatiivisen oikeiston parissa kehittyneestä näkemyksestä, jonka mukaan liberaali politiikka edusti vastaavankaltaista absoluuttista vihollista kuin kommunismi. Paleo-konservatiivi Pat Buchananin julistettua vuonna 1992 ”kulttuurisodan” moraalittomia liberaaleja vastaan liberalismi ja marxismi yhdistyivät uudenlaiseksi viholliskuvaksi: vihollinen keksittiin uudelleen ”kulttuurimarxilaisuuden” kaavussa. Thomas Grumke onkin puhunut amerikkalaisen uuden oikeiston yhteydessä ”viholliskuvan uudelleen muotoilusta” käsitteellisten innovaatioiden kautta.⁸⁰

Eryytenä inspiraation lähteenä näyttäytyy niin lehdissä kuin puolueen ohjelmassakin amerikkalainen *National Alliance* ja sen itseoikeutettu johtaja William Pierce. Tätä kautta mukaan tuli myös teemoja, joiden voi sanoa kansainvälisellä tasolla edustavan pikemminkin jatkuvuutta kuin katkosta äärioikeistoajattelussa. Tässä viittaan erityisesti juutalaiskysymyksen jatkuvaan esilläpitoon. Kuten amerikkalaistutkija George Michael on todennut, ”rotu hallitsi Piercen maailmankuvaa”, ja Pierce uskoi, että ”juutalaiset ryhmänä muodostivat ei-juutalaisille valkoisille leppymättömän vihollisen ja eksistentiaalisen uhan.”⁸¹

75. Yhtenäisyysseurasta ks. Tommi Kotonen, Sissisotaa kansallisen yhtenäisyyden puolesta. Äärioikeisto Suomessa 1960- ja 1970-luvuilla. *Politiikka* 56:3 (2014), 175–190.

76. Rami Leskinen, Rockin rappiosta nationalismiin. *Kansallinen Suunta* 2/1992, 9.

77. Tapio Linna, Rock-musiikki: Taistelu sieluista. *Uusi Suunta* 5/1991 (1992), 10–12.

78. Rami Leskinen, Vasemmistoradikaalit ja suomenruotsalaiset suomalaisten kasvattajina. *Kansallinen Suunta* 2/1992, 28.

79. Tapio Linna, Kommunismin juutalaiset juuret. Osa III. Kun valtikka oli Juudalla. *Uusi Suunta* 5/1991 (1992), 21.

80. Thomas Grumke, ”Take this country back!” Die neue Rechte in den USA. Teoksessa Wolfgang Gessenharter & Thomas Pfeiffer (toim.) *Die Neue Rechte. Eine Gefahr für die Demokratie?* VS Verlag 2004, 175–186.

81. George Michael, The revolutionary model of Dr William L. Pierce. *Terrorism and Political Violence* 15:3 (2003), 64.

KRP:n julkaisuissa juutalainen löytyy jokseenkin kaikkien ”rappioliemiöiden” taustalta. *Uuden Suunnan* ”juutalaisnumerossa” korostetaan, että juutalaiset ovat ”yhä keskeisellä tavalla vaikuttamassa monissa länsimaista sivilisaatiota jäytävissä rappioliikkeissä”. Kommunismin ohella näitä olivat ”taiteellinen modernismi, feminismi, pasifismi, liberalismi, rotujen tasa-arvopyrkimykset ja rotusekoituspropaganda, egalitarismin oppi tieteessä, humanitaarinen moralismi jne.”⁸² Syn tipukkina juutalainen oli äärioikeistolle monikäyttöinen: orgaanisen nationalismin viholliset, juureton ja keinotteluun pohjaava globaalikapitalismi sekä perinteiset yhteisöt ja hierarkiat luokkasodallaan tuhoava kommunismi olivat molemmat tätä alkuperää⁸³.

Kyse on lopulta juutalaisvastaisuuden yhdestä klassisesta ilmentymästä, ajatuksesta että juutalaiset ovat kansoja sekoittava ryhmä, ”parasiitti”, jolta puuttuu kyky luoda sivilisaatioita ja kyky muodon antamiseen. Heidät koetaan vaaralliseksi *orgaanisen kansallisvaltion* ja nationalismin näkökulmasta, sillä he hajottavat oleelliseksi koetun kansallisen yhtenäisyyden.⁸⁴ KRP tulkitsi maailmaa tämän tulkintakehyksen puitteissa nähden kansallisen yhtenäisyyden olevan jatkuvasti uhatuna. Steffen Kailitz on jopa todennut homogeenisuuspyrkimyksen olevan kaikkia, niin oikeiston kuin vasemmistonkin piirissä toimivia ääriliikkeitä yhdistävä tekijä:

*Ääriliikkeiden edustajat uskovat homogeenisen yhteisön mahdollisuuteen, jossa vallitsee hallitsijoiden ja hallittujen intressien identtisyys.*⁸⁵

Sairauden ja rappion metaforat toistuvat yhteiskunnallisen kehityksen kuvauksissa ja yhteiskunnan kehitys tulkitaan orgaanisen kehityksen kautta. Myös naisen asemaa käsiteltäessä haetaan esimerkkejä luonnon järjestyksestä, ja tätä taustaa vasten selittyä laajemminkin tasa-arvoajattelun vastustus. Ajattelu kulkee usein abso-

luuttien kautta, ja kompromissit muodostuvat parhaimmillaankin vain haittatekijöiksi. Mitään käytännöllisiä tienviittoja kohti aitoa kansallista kulttuuria kohden ei esitetä, ja sellaisen esittäminen olisi tarpeetonakin: kyse on ihmisten oman tietoisuuden kasvamisesta ja oman kansallisuutensa velvoitteiden tunnistamisesta ja sisäistämisestä. Rotutietoinen eliitti voi toimia korkeintaan esimerkin antajana.

Tulkinnat strategioista ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen tavoista ovat vielä verrattain karkeita ja jalostumattomia. Silti näkemyksiin sisältyi joitain ituja tulevasta kehityksestä kansallismieliseksi itsensä mieltävien keskuudessa – Rami Leskistä lainaten ”paradigman muutoksesta”. Korostaessaan kansallista identiteettiä ja traditioita puolue jätti vähemmälle huomiolle perinteisen poliittisen vaikuttamisen keinot, vaikka se vaaleihin pyrkikin osallistumaan.

Epäilevä suhtautumien puoluepolitiikkaan ja sille luontaisiin vaikuttamiskeinoihin kiteytti näkemyksen kulttuurisella saralla käytävästä taistelusta. Selkeämmin kulttuuriin ja traditioihin painottuva linja näkyi sittemmin Tapio Linnan lehdessä *Näköpiiri* sekä *Sarastus*-lehdessä, johon sekä Linna että Leskinen ovat kirjoittaneet. Molemmissa avoin antisemitismi ja vanhat rotuopit on jätetty jokseenkin kokonaan sivuun. Jossain määrin tämä muutos näkyi myös pääasiassa kulttuuriseen vaikuttamiseen keskittyneen Suomen Sisun perustamisen taustalla, vaikka radikaalipuolueen toimijat eivät siinä vaikuttaneetkaan. Ei liene aivan sattumaa, että Linnan *Näköpiiri*-lehteä jaettiin aikanaan Suomen Sisun toimesta⁸⁶. William Piercen oppeja vallankumouksellisesta eliitistä on sittemmin jatkettu Pohjoismaisen vastarintaliikkeen puitteissa.

Uusi viholliskuva vaati uudenlaista retoriikkaa. Laatiessaan uudelleen viholliskarttaansa äärioikeisto turvautui erityisesti amerikkalaiseen äärioikeistolaiseen retoriikkaan. Ilmaisut *poliit-*

82. Tapio Linna, Juutalaiskysymys. *Uusi Suunta* 4/1991, 5.

83. Richard Saull, Alexander Anievas, Neil Davidson & Adam Fabry, The longue durée of the far-right. An introduction. Teoksessa Richard Saull et al. (toim.) *Longue durée of the far-right. An international historical sociology*. Routledge 2015, 6.

84. Juutalaisvastaisuuden semantiikasta ks. esim. Alexander Bein, ”Der Jüdische Parasit”. *Bemerkungen zur Semantik der Judenfrage. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 13: 2 (1965), 121–149 sekä Bein 1958, 340–360.

85. Steffen Kailitz, *Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland. Auf dem Weg zur „Volksfront“?* Zukunftsforum Politik. Broschürenreihe herausgegeben von der Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. 2005:65, 10.

86. Simo Grönroos, *Suomen Sisun 10-vuotishistoriikki*. Suomen Sisu ry 2008, 16, <http://suomensisu.fi/Sisu-historiikki.pdf> (23.8.2016).

tinen korrektius, kulttuurimarxismi ja monikulttuurisuus alkoivat hiljalleen näkyä tämän myötä keskeisinä puheenparsina, ja sellaisina ne ovat säilyneet tähän päivään asti. Kuten edellä on esitetty, varhaisissa muodoissaan teemat olivat Suomessa hahmotteilla monilta osin jo 1990-luvun alussa KRP:n teksteissä, vaikka esimerkiksi kulttuurimarxismi teki läpimurtonsa suomalaiseen retoriikkaan vasta norjalaisen Anders Behring Breivikin tekojen myötä vuoden 2011 jälkeen. Nämä ilmaisut kytkeytyvät KRP:n vastustamaan kahteen keskeiseen ideologiseen teki- jään, *egalitarismiin* ja *liberalismiin*, jotka nähtiin negatiivisen kehityksen taustalla. Suomalaisessa äärioikeistoretoriikassa lähestymistapaa voi pitää uutena suhteessa muuhun tuolloiseen lii- kehdyntään. Uuden lähestymistavan tarkoituk- sena oli paljastaa syylliset ja menetelmät länsi- maisen ”traditionaalisen yhteiskuntamuodon” alasajoon – omanlaisensa paradoksi on, että syylliseksi löydettiin jälleen se vanhin vihollinen eli juutalaiset.

Abstract: The Extreme Right in Finland at the End of the Cold War. The National Radical Party and Anglo-American influences.

At the end of the Cold War, the Finnish extreme right was at a crossroads. Its former main enemy, communism, had faded almost into oblivion, and in order to justify the existence of the movement, new enemies were desperately needed. Fortunately for them, new enemies were soon “found” to replace the old arch-enemy – refugees arriving from Somalia, leftists promoting tolerance, etc. – and on this process of enemy-building, Anglo-American influences played an important part, as did conspiracy theories of Jewish world dominance and the alleged origins of egalitarianism. This article focuses on the rhetoric of one Finnish party of the extreme right, the National Radical Party. The thematic analysis follows their argumentation against mixing of races, liberal politics and Jewish influences, and it traces the origins of several conspiracy theories they promoted in order to find support for their political goals. Certain aspects of the renewed rhetoric were new for the Finnish extremist milieu, but, when setting the new themes in the international context, it may be argued that the main elements had actually been part of extreme right discourse since the 18th century.

Keywords: extreme right, conspiracy theories, Finnish nationalism, anti-Semitism

Hanna Korsberg

Helsinki kylmän sodan näyttämönä

 INTERNATIONAL THEATRE INSTITUTEN
 MAAILMANKONGRESSI 1959

Helsingissä kesäkuussa 1959 järjestetty International Theatre Instituten (ITI:n) kahdeksas maailmankongressi tarjosi areenan yhteistyölle kylmän sodan jakaantuneessa maailmassa. Valtion huomattavalla taloudellisella tuella järjestetty kongressi toi Suomelle kansainvälistä näkyvyyttä. Erityistä huomiota herätti näytelmäkirjailija Eugène Ionescon pitämä alustus ja sitä seurannut kiivas keskustelu. UNESCON kanssa yhteistyössä toiminut ITI sai Helsingissä uusia jäsenmaita, jotka tasapainottivat järjestön poliittisia valtasuhteita.

Toisen maailmansodan jälkeistä Euroopan jakautumista on kuvattu teatterilähtöisellä metaforalla rautaesirippu, jonka Winston Churchill toi kansainväliseen politiikkaan pääministerikausiensa välissä maaliskuussa 1946.¹ Metafora vakiintui nopeasti ja on yhä aktiivikäytössä, vaikka se ei ole aivan osuva. Teatterissa *iron curtain* (suomen *paloesirippu*) jakaa tilan turvallisuussyistä kahteen osaan, joiden keskinäinen suhde ei ole tasa-arvoinen: toisella puolen esitetään, toisella katsotaan.² Sen sijaan kylmässä sodassa molemmat osapuolet pyrkivät vaikuttamaan toisiinsa. Kulttuuridiplomatiaa, jossa valtiot tukivat taloudellisesti, tai suorastaan järjestivät, myös kiertue-esityksiä ja yksittäisten taiteilijoiden vierailuja alettiin hyödyntää aiempaa sys-

temaattisemmin.³ Esimerkiksi Yhdysvaltain ulkoministeriö piti kulttuurisuhteita liian tärkeinä, jotta ne olisi jätetty vain yksityisten toimijoiden varaan.⁴ Kulttuurilla ja taiteilla oli tärkeä asema kylmän sodan taisteluketillä; yhtäältä retoriikassa ja mielikuvien synnyttämisessä ja toisaalta avaamalla keskusteluyhteyksiä eri osapuolten välille.

Myös suomalaiset näyttämötaiteilijat osallistuivat tähän toimintaan. Tärkein yksittäinen tapahtuma oli kansainvälisen teatteri-instituutin, ITI:n (*International Theatre Institute*), kahdeksas maailmankongressi, joka järjestettiin Helsingissä 1.–7.6.1959. Kongressiin osallistui edustajia ja tarkkailijoita peräti 33 maasta.⁵ Tässä artikkelissa käsitellään sitä, miten teatteri rakensi kansainvälistä yhteisöä, jossa oli jäseniä kylmän sodan molemmilta osapuolilta ja mikä merkitys kongressilla oli Suomelle, ITI:lle ja teatteritaiteelle. Pohdin myös sitä, miten lehdistö ja teatteritaide osaltaan muokkasivat kansainvälistä Suomekuvaa ITI:n Helsingin kongressin avulla. Myös kotimaan lehdet kirjottivat kongressista runsaasti ja välittivät tietoa järjestetystä kongressista ja siellä käsitellyistä asioista.

ITI perustettiin Prahassa vuonna 1948 tukemaan kansainvälistä yhteistyötä teatterin ja esittävien taiteiden alalla. Järjestön perustamisasiakirjassa sen tehtäväksi määriteltiin:

Since theatrical art is a universal expression of mankind [mankind], and possesses the influence and power to link large groups of the world's peoples in the service of peace, an autonomous international organization has been formed, which bears the name of International Theatre Institute. The purpose of the Institute is to promote international exchange of knowledge and practice in theatre arts.⁶

Tehtävänmäärittelyn taustalla on nähtävissä toisen maailmansodan jälkeinen jännittynyt tilanne,

Hanna Korsberg on teatteritieteen professori Helsingin yliopistossa. Hän on teatterintutkijoiden maailmanjärjestön International Federation for Theatre Researchin varapuheenjohtaja 2015–2019. Sähköposti: hanna.korsberg@helsinki.fi.

jossa haurasta rauhaa pyrittiin turvaamaan erilaisten kansainvälisten järjestöjen avulla. Tunnetuin niistä, Yhdistyneet Kansakunnat, perustettiin vuonna 1945. Kulttuurin merkityksestä kansainvälisessä yhteistyössä kertoo se, että samana vuonna perustettiin myös UNESCO, jota Akira Iriyen mukaan suunniteltiin perustamishetkellä jäsenistöltään jopa kattavammaksi kuin YK.⁷ UNESCO:n päämääränä oli lisätä solidaarisuutta ihmiskunnan keskuudessa. Tunnetun ja paljon siteeratun perustamisasiakirjan mukaan tarkoitus oli vaikuttaa ihmisten mieliin:

[S]ince wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed.⁸

Perustamisasiakirjan retoriikassa kuului maailmansotien välisen ajan kulttuurisen kansainvälisyyden kaiku. UNESCO oli tuolloin toimineen *International Committee on Intellectual Cooperationin* seuraaja, vaikka UNESCO:n toimialue olikin paljon laajempi.⁹ ITI toimi yhteistyössä UNESCO:n kanssa vuoteen 1962, jolloin se siirtyi suoraan UNESCO:n alaisuuteen.

ITI:n asema kansainvälisenä järjestönä ei ollut perustamisvaiheessa yksiselitteinen: yhtäältä se oli NGO, (*non governmental organization*) toisaalta yhteistyö UNESCO:n kanssa, myöhemmin

järjestön alaisuus, toi mukanaan aloitteita ja vaatimuksia hyväksyä jäseniksi vain YK:n ja UNESCO:n jäseniä. Joka tapauksessa jäseniksi hyväksyttiin maita, joilla oli velvoite perustaa kansallinen ITI-keskus ja ylläpitää sitä. Charlotte Canningin mukaan erityisen jännitteinen keskustelu jäsenyyskriteereistä koettiin vuonna 1951, kun järjestössä keskusteltiin uusista jäsenmaista. Näytelmäkirjailija André Josset korosti järjestön NGO-luonnetta, mutta niin ikään näytelmäkirjailija Roger Ferdinandin mukaan ITI:lla olisi merkitystä vain, jos kaikki maat kutsuttaisiin sen jäseniksi. Kokoukseen osallistuneen UNESCO:n edustajan mukaan ITI:n tulisi noudattaa UNESCO:n linjaa. Monien maiden jäsenhakemusten hyväksymistä lykättiin siihen asti, kunnes nämä olivat YK:n ja UNESCO:n jäseniä.¹⁰

Poikkeuksiakin oli, kuten esimerkiksi Suomi. Suomi oli osallistunut ITI:n toimintaan alusta lähtien muun muassa lähettämällä tarkkailijajäseniä järjestön kongresseihin. Jo Prahassa järjestettyyn perustamiskokoukseen olivat osallistuneet sekä valtion että kansalaisyhteiskunnan edustajat, valtion näyttämötaidelaotakunnan puheenjohtaja, Kansallisteatterin näyttelijä Jussi Snellman ja Teatterijärjestöjen Keskusliiton toiminnanjohtaja Verner Veistjä.¹¹ ITI:n varsinaiseksi jäseneksi Suomi oli liittynyt jo Pariisin kon-

1. Winston Churchill, "The Sinews of Peace" 5 March 1946, <http://history1900s.about.com/od/churchillwinston/a/Iron-Curtain.htm> (27.10.2016).

2. Metaforan vakiintumisesta Patrick Wright, *Iron Curtain From Stage to Cold War*. Oxford University Press 2007.

3. Charlotte M. Canning, *On the Performance Front. US Theatre and Internationalism*. Palgrave Macmillan 2015, 180.

4. Canning 2015, 15.

5. 10 vuotta kansainvälistä teatterityötä. *Suomen Sosialidemokraatti* 22.12.1958. Käytän tässä artikkelissa järjestöstä sen vakiintunutta lyhennettä ITI. Helsingin kongressin osallistujat on listattu maittain ranskankielistä aakkosjärjestyssä noudattaen kongressin ohjelmassa: Saksan liittotasavalta, Yhdysvallat, Australia, Itävalta, Belgia, Brasilia, Bulgaria, Kanada, Chile, Espanja, Suomi, Ranska, Iso-Britannia, Kreikka, Unkari, Intia, Islanti, Italia, Japani, Meksiko, Norja, Tanska, Alankomaat, Puola, Ruotsi, Tšekkoslovakia, Turkki, Jugoslavia, Saksan demokraattinen tasavalta, Korea, Uusi-Seelanti, Romania, Neuvostoliitto. Kongressin ohjelma. ITI VIII kongressi Helsingissä. Teatterimuseon arkisto, Albert Salorannan kokoelma.

6. "Koska teatteritaide ilmentää universaalista ihmisyyttä, ja koska sillä on vaikuttavuus ja voima tuoda maailman kansoja yhteen palvelemaan rauhaa, on perustettu autonominen järjestö, joka kantaa nimeä ITI. Instituutin tarkoitus on tukea teatteritaiteita koskevan tiedon ja käytäntöjen vaihtoa kansainvälisesti." Teatterimuseon arkisto, ITI VIII kongressi H:ki 1959, Albert Salorannan arkisto, "The Charter of the ITI", *The programme of the Eighth Congress of the ITI 1.-7.VI Helsinki*, 31.

7. Akira Iriye, *Cultural Internationalism and World Order*. John Hopkins University Press 1997, 146–147.

8. "[K]oska sodat alkavat ihmisten mielisä, myös rauha on rakennettava ihmisten mielisä." UNESCO:n perustamisasiakirja, <http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/who-we-are/history/constitution/> (9.5.2016).

9. Iriye 1997, 146–147.

10. Canning 2015, 168–171.

11. Report on the first congress of the International Theatre Institute held in Prague from 28 June to 3 July 1948, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001473/147375eb.pdf> (10.9.2016).

gressissa vuonna 1950, jolloin Suomen edustajana oli ollut Kansallisteatterin pääjohtaja Arvi Kivimaa.¹² Suomi liittyi siis ITI:n jäseneksi huomattavan varhain verrattuna siihen, että Suomi pääsi liittymään Pohjoismaiden neuvoston ja YK:n jäseneksi vasta vuoden 1955 lopulla.¹³ Vaikka kylmä sota käytiin pitkälti retoriikan ja mielikuvien alueella, siihen olennaisesti sisällyntä kulttuuria ei mielletty niin merkittäväksi, että liittyminen teatteritaiteen kansainväliseen järjestöön olisi pitänyt estää tai sitä olisi pitänyt harkita pidempään. Tähän vaikutti todennäköisesti se, ettei kulttuuriin, pehmeän ja kylmän alueelle miellettyyn, kohdistunut samanlaisia jännitteitä kuin esimerkiksi kovaan ja kuumaan politiikkaan tai talouteen.¹⁴

Taide on Suomessa vahvasti valtion tukemaa, mutta varsinaisesta toiminnasta vastaa kansalaisyhteiskunta. Taloudellinen tuki on eri vuosikymmenillä ollut erilaista, teattereiden osalta siihen on esimerkiksi 1930- ja 1940-luvulla liittynyt voimakasta poliittista ohjausta, tai ainakin pyrkimyksiä siihen.¹⁵ Erkki Sevänen on soveltanut suomalaisen yhteiskunnan tarkasteluun Jürgen Habermasin näkemystä modernista yhteiskunnasta, jossa valtio ja kansalaisyhteiskunta ovat eriytyneet toisistaan. Valtiota ja kansalaisyhteiskuntaa välittävää julkisuutta edustavat Seväsen mukaan selvimmin kansanedustuslaitos ja sanomalehdistö. Modernin kulttuurisen julkisuuden edustajia ovat puolestaan olleet muun muassa teatteriesitykset, kirjallinen julkaisu-toiminta ja kulttuurilehdet.¹⁶ Moderniin kulttuuriseen julkisuuteen kuului myös ITI:n kongressi, jonka taustalla valtio ja kansalaisyhteiskuntaa edustava Suomen ITI-keskus, Teatterijärjestöjen keskus-

liitto, yhdistivät voimansa. Ensin mainittu toimi kongressin rahoittajana ja tukijana ja jälkimmäinen sen järjestäjänä. Kongressista kirjoitettiin myös erittäin runsaasti sanoma- ja aikakauslehdissä. Hyödynnän artikkelissani sekä välittävän julkisuuden että modernin kulttuurisen julkisuuden aineistoja.

Ensimmäisen yhdentoista toimintavuotensa aikana ITI:n kongresseja oli järjestetty eri puolilla Eurooppaa; Prahan lisäksi oli kokoonnuttu Zürichissä, Pariisissa, Oslossa, Haagissa, Dubrovnikissa ja Ateenassa. ITI:lle oli tärkeää ylläpitää poliittista tasapainoa, ja kongressien järjestäminen sekä Länsi- että Itä-Euroopassa oli yksi keino tasapainon säilyttämisessä ja vuoropuhelun lisäämisessä. Aiemmassa tutkimuksessa on usein korostettu Euroopan jakaantumista sen sijaan, että Eurooppa olisi nähty kansainvälisen yhteistyön areenana kuten muun muassa Sari Autio-Saresmo ja Katalin Miklóssy ovat huomauttaneet.¹⁷ Huomionarvoista on, että vaikka painopiste sekä jäsenissä että kongressin järjestämissä paikoissa oli Euroopassa, ITI:in kuului jäsenmaita ja kongresseihin saapui runsaasti osallistujia myös Euroopan ulkopuolelta. ITI:n aktiivitoimijoita voidaan luonnehtia Kwame Anthony Appiahin kosmopoliitin käsitteellä. He olivat kansalaisia, jotka kokivat olevansa kotonaan useammassa kuin yhdessä kansallisvaltiossa tai yhteisössä.¹⁸

Kongressin saaminen Suomeen jo 1950-luvun lopulla oli erityisesti Suomen Kansallisteatterin pääjohtajana työskennelleen ITI:n Suomen keskuksen puheenjohtajan ja ITI:n varapresidentin Arvi Kivimaan ansiota. Kivimaan työ kansainvälisten kulttuuri- ja teatterivaikutteiden välittä-

12. Report on the third congress of the International Theatre Institute held in Paris from 22nd June to 29th June 1950, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001473/147376eb.pdf> (10.9.2016).

13. Katso esimerkiksi Jorma Kallenaution, *Suomi kylmän rauhan maailmassa*. SKS 2005, 17 tai Jukka Nevakivi, From the continuation war to the present, 1944–1999. Teoksessa Osmo Jussila, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *From Grand Duchy to a Modern State. A Political History of Finland since 1809*. Hurst & Company 1999, 282–284.

14. Canning 2015, 15.

15. Tuomikoski-Leskelän laskelmaan on otettu mukaan valtionapua saaneet teatterit. Paula Tuomikoski-Leskelä, *Taide ja politiikka. Kansanedustuslaitoksen suhtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 103. SHS 1977, 265–266; Hanna Korsberg, *Vallankumousta lavastamassa. Valtion teatterikomitea 1945–1946* Like 2004.

16. Erkki Sevänen, Ensimmäisen tasavallan poliittinen tilanne ja kirjallisen älymystön toimintastrategiat. Teoksessa Pentti Karkama & Hanne Koivisto (toim.) *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. SKS 1997, 37.

17. Sari Autio-Saresmo & Katalin Miklóssy, Introduction. Teoksessa Sari Autio-Saresmo & Katalin Miklóssy (toim.) *Reassessing Cold War Europe*. Routledge 2011, 6.

18. Kwame Anthony Appiah, *Ethics of Identity*. Princeton University Press 2005, 217.

Kuva 1. ITI:n Helsingin kongressin osanottajia vuodelta 1959. Kuvassa muun muassa näyttelijä ja ohjaaja Michel Saint-Denis, ohjaaja ja Suomen Näyttämöiden liiton toimitusjohtaja Albert Saloranta ja ITI:n pitkäaikainen aktiivi Rosamond Gilder. Kuva: Teatterimuseon arkisto.

jänä oli alkanut jo 1920-luvulla, jolloin hän oli muun muassa tutustunut modernismiin liittyneisiin studionäyttämöihin Pariisissa ja Lontoossa.¹⁹ Hänen omista kaunokirjallisissa teoksissaan näkyneiden vaikutteiden lisäksi matkakohteita esittelivät artikkelit ja matkakirjat, joista ensimmäinen *Helsinki, Parisi, Moskova* julkaistiin vuonna 1929, samana vuonna kuin Olavi Paavolaisen huomattavasti tunnetumpi matkakirja *Nykyaikaa etsimässä*. Siirryttyään Kansallisteatterin johtoon vuonna 1950 Kivimaa keskittyi erityisesti teatterin kansainvälisen toiminnan lisäämiseen. Kansallisteatteri teki hänen pääjohtajakaudellaan 1950–1974 peräti 14 ulkomaanvierailua ja monet merkittävät eurooppalaiset teatterit ja yksittäiset taiteilijat vierailivat Helsingissä. Suomen ja suomalaisen kulttuurin esitleminen kansainvälisissä yhteyksissä oli Kansallisteatterissa suorastaan ”kansalaisvelvollisuus” ja työtä maan hyväksi, kuten Arvi Kivimaa oli teatterin toimintaa linjanneissa uusien näyttökausien avajaispuheissaan todennut.²⁰ Ei

liene sattumaa, että Kansallisteatterin aluksi Länsi-Eurooppaan suuntautuneet ulkomaanvierailut alkoivat 1950-luvun puolivälissä, ajankohdantana, jota Jorma Kallenautio on kutsunut suoraaniseksi vedenjakajavaiheeksi Suomen ulkopolitiikassa. Hän muistuttaa, että vaikka Suomi alkoi toteuttaa omaa kansallista etuaan kansainvälisessä yhteisössä uudenslaisin edellytyksin, sen vaikutuksia pidettiin ennen muuta psykologisina.²¹ Teatteri tarjosi Suomessakin väylän kansainväliseen kulttuurivaihtoon ja diplomatiaan, ja ITI:n toimintaan osallistuminen oli sen ensimmäisiä muotoja.

Näyttämötaide valokiilassa Helsingissä

Tuskin koskaan aiemmin tai sen jälkeen teatteritaide on saanut Suomessa yhtä paljon huomiota valtiovallan taholta kuin ITI:n kahdeksannen maailmankongressin yhteydessä. Kongressin poliittisesta merkityksestä kertoo se, että sen suojelijana oli Tasavallan Presidentti Urho Kekkonen ja muitakin suojelijoita riitti kokonaiseksi komite-

19. Arvi Kivimaa, *Näyttämön lumous*. Otava 1952, 117, 118–119, 140.

20. Arvi Kivimaa, *Teatterin humanismi*. Otava 1972, 59, 72.

21. Kallenautio 2005, 17.

aksi asti: eduskunnan puhemies K.-A. Fagerholm, joka oli myös Suomen ruotsinkielisen teatterijärjestön puheenjohtaja, opetusministeri Heikki Hosia, professori Eino Kalima, joka oli myös valtion näyttämötaidelausutakunnan puheenjohtaja, pääjohtaja R. H. Oittinen, joka oli UNESCON Suomen komitean puheenjohtaja sekä professori T. I. Wuorenrinne, joka oli Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliiton puheenjohtaja.²²

Tasavallan Presidentin Urho Kekkosen lisäksi kongressin avajaisiin osallistui joukko Suomen johtavia poliitikkoja; puhemies K.-A. Fagerholm, pääministeri V. J. Sukselainen ja opetusministeri Heikki Hosia. Ministeri Hosia myös puhui Suomen hallituksen puolesta. Hänen mukaansa ITI:n kautta solmitut suhteet olivat tärkeässä asemassa vanhojen kansainvälisten suhteiden ylläpitämisessä ja uusien solmimisessa.

*We have received great encouragement during the last years from the experience, gained in the main through the International Institute of Theatre, that our geographic position and our language do not form a separating wall between us and the principal countries in the field of dramatic art, but that there are, on the contrary, many possibilities for contacts and mutual understanding. The fact that the VIIIth International Congress of Theatre is organized here is a new proof thereof.*²³

Kongressin tukeminen ei jäänyt pelkästään muodolliseen suojeluun tai läsnäoloon avajaisissa, vaan valtio oli myös kongressin päärahoittaja maksamalla yli 91 % kongressin kaikista kuluista.²⁴ Kuluja syntyi paitsi kongressin ohjel-

masta Helsingissä myös sen yhteydessä järjestettyä ekskursionta Hämeenlinnaan Aulangolle sekä Tampereelle, jossa kohteena oli Pyynikin kesäteatteri ja sen tuolloin uusi pyörivä katsomo.²⁵ Lisäksi kongressivieraiden oli mahdollista tutustua suomalaiseen moderniin arkkitehtuuriin ja osallistua Sibelius-viikon ohjelmaan.²⁶

Kongressin pääjärjestäjä oli Suomen ITI-keskus, Teatterijärjestöjen Keskusliitto, mutta ilman valtion avokätistä taloudellista tukea kongressin järjestäminen ei olisi ollut mahdollista. Kongressi oli tilaisuus esitellä Suomen kansainvälistä toimintaa ja houkutellessa Helsinkiin runsaasti osallistujia eri maista. Kansainvälistä diplomatiikkaa olivat myös eri lähetystöjen, Helsingin kaupungin ja opetusministeri Hosian järjestämät vastaanotot kongressin osallistujille. On mahdollista, ettei vastaavaa tilaisuutta olisi voitu järjestää Suomessa 1950-luvulla politiikan tai talouden alalla. Kiinnostavan vertailukohtana tarjoaa Joni Krekolan tutkimus Helsingin nuorisofestivaali, jonka järjestelyvaiheessa syksyllä 1960 sen valtuuskunta tapasi pääministeri Sukselaisen. Virallisessa lausumassaan pääministeri Sukselainen oli tuonut esiin, ettei ”meidän oloissamme ole tapana, että hallitus puuttuisi tällaisiin yksityisluontoisiin kongresseihin eikä se vakiintunutta käytäntöä noudattaen osallistu niiden järjestämiseen eikä kustannuksiin”.²⁷

ITI:n 1950-luvun aikana kasvanutta merkitystä osoittaa se, että sen jäsenmäärä oli kolminkertais- tunut vuoteen 1959 mennessä, sillä järjestön perustamiskokouksessa oli ollut edustettuna kaksitoista maata. Kongressissa oli edustajia 33

22. Teatterimuseon arkisto, Albert Salorannan kokoelma, Kongressin ohjelma. ITI VIII kongressi Helsingissä.

23. ”Viime vuosina olemme vastaanottaneet paljon rohkaisua, valtaosin ITI:n kautta, siihen, että maantieteellinen sijaintimme ja kieleemme eivät muodosta erottavaa muuria meidän ja draamataiteen eturivin maiden välille, vaan päinvastoin, on olemassa monia mahdollisuuksia yhteydenpitoon ja yhteisymmärrykseen. Se tosiasia, että ITI:n kahdeksas kongressi on järjestetty täällä, on todiste siitä.” Teatterimuseon arkisto, Albert Salorannan kokoelma, Opetusministeri Heikki Hosian puhe ITI:n kahdeksannen maailmankongressin avajaisissa 1.6.1959.

24. Opetusministeriö myönsi 2,45 miljoonan markan avustuksen Teatterijärjestöjen Keskusliitolle kongressia varten. Tämän lisäksi Opetusministeriö korvasi kongressin tappioita 1,5 miljoonalla markalla. Yhteensä valtion tuki oli siis 3,95 miljoonaa markkaa. Kongressin kokonaiskulut olivat 4,33 miljoonaa markkaa. Kansallisarkisto (KA), Opetusministeriön arkisto, Teatterijärjestöjen Keskusliiton raportit ITI:n kahdeksannesta maailmankongressista Opetusministeriölle 21.3.1959 (AD 756/147) ja 11.9.1959 (AD 1485/291).

25. ITI:n kongressin vieraat saivat tutustua Pyynikin kesäteatterin pyörivään katsomoon ensimmäisten joukossa, sillä ekskursion oli 7.7.1959 ja katsomo oli ensimmäistä kertaa käytössä yleisölle vasta *Nummisuutareiden* ensi-illalla 16.6.1959. Pyörivän katsomon poikkeuksellisuutta kuvastaa myös se, että siitä kirjoitettiin *Sunday Times* -lehdessä. A Theatre Audience Caught in a Whirl. *Sunday Times* 27.9.1959.

26. Teatterimuseon arkisto, Albert Salorannan kokoelma, Kongressin ohjelma. ITI VIII kongressi Helsingissä.

27. Joni Krekola, *Maailma kylässä 1962 Helsingin nuorisofestivaali*. Like 2012, 24.

maasta eli lähes kaikki 36 jäsenmaata lähettivät edustuksen Helsinkiin.²⁸ Myös UNESCO lähetti oman edustajansa ITI:n kongresseihin ja Helsingin kongressissa järjestöä edusti Michael Dard ja tiedottajana Roque Laurenza.²⁹ Helsingin kongressin avajaisissa 1.6.1959 ITI:n presidentti, Milan Bogdanović korosti järjestön merkitystä. Teatteri- taide oli yleismaailmallista ja kansallisvaltioiden rajat olivat sille liian ahtaita. Jo yksinomaan ITI:n yksitoista vuotta jatkunut toiminta oli osoitus kansainvälisen yhteistyön tarpeellisuudesta:

*It is almost possible to say that, in our days, a real International has appeared in the field of dramatic art. Theatre is essentially a functional art and its broad nature makes all limitations more and more difficult to support. National frontiers are already growing too narrow for it; international space is what it really needs. In fact, theatre uses a general language, the language which is the living appearance of man, his voice, his gestures, all the visible expressions which make the apprehension of all facts possible even for an audience unable to understand the words spoken on the stage. Theatre makes acquaintances and neighbours, friends and relatives of people of all colours. If, in our days, theatre could no more have an international activity, it would certainly decay and diminish.*³⁰

Bogdanovićin avajaispuhetta, ja ITI:n toimintaa yleisemminkin, voidaan tarkastella Benedict Andersonin *Kuvitellun yhteisön* käsitteellä, vaikka Anderson liittikin sen nationalismiin. Hänen

mukaansa ihmisten käsityksiä johonkin yhteisöön kuulumisesta muokkaavat esimerkiksi kielet, romaanit ja sanomalehdet.³¹ Bogdanovićin mukaan teatterin käyttämä kieli loi kansainvälisen yhteisön, joka työskenteli sosiaalista ja poliittista eriarvoisuutta sekä rasismia vastaan. Nämä olivat myös ITI:n määriteltyjä tavoitteita.³² Taiteen yhteisestä kielestä kirjoitti myös ITI:n perustamiskokoukseen Yhdysvaltain edustajana osallistunut järjestön pitkäaikainen aktiivi Rosamond Gilder:

*The concept has its basis in the conviction that the artists of the world speak a common language and can serve as valuable agents in obtaining mutual understanding and good will among nations.*³³

Taiteilijat, tässä tapauksessa erityisesti teatteritaiteen edustajat, tunsivat pitkälti saman, lähinnä länsimaisen näytelmäkirjallisuuden kaanonin, ja tältä osin heidän voi sanoa puhuneen samaa kieltä, ymmärtäneen toisiaan. Siitä huolimatta on todettava, että teatteritaiteen mahdollisuudet maailmanrauhan vakiinnuttajana olivat utopistisia.³⁴

Helsingin kongressiin osallistui kaiken kaikkiaan 108 edustajaa, mikä kertoo ITI:n jäsenmäärän ja aktiivisuuden voimakkaasta kasvusta 1950-luvulla. Helsingin kongressia edeltäneeseen Ateenan kongressiin oli osallistunut vain 77 edustajaa 28 maasta.³⁵ Osallistujien joukossa oli teatterinjohtajia, ohjaajia ja muita näyttämötaiteilijoita, kriitikkoja ja teattereiden hallinnossa työs-

28. 10 vuotta kansainvälistä teatterityötä. *Suomen Sosialidemokraatti* 22.12.1958.

29. Teatterimuseon arkisto, Albert Salorannan kokoelma, Kongressin ohjelma. ITI VIII kongressi Helsingissä.

30. ”On jo lähes mahdollista sanoa, että meidän aikanamme todellinen Kansainvälisyys on ilmaantunut draamataiteen alalle. Teatteri on pohjimmiltaan toiminnallista taidetta ja sen laaja-alaisen luonteen vuoksi on yhä vaikeempaa kannattaa minkäänlaisia rajoituksia. Kansalliset rajat ovat jo käyneet sille liian ahtaiksi, se tarvitsee kansainvälisen liikkumatilan. Itse asiassa teatteri käyttää yleistä kieltä, joka on elävän ihmisen olemus, hänen äänensä, eleensä, kaikki näkyvä ilmaisu, joka tekee kaiken tiedon ymmärrettäväksi jopa yleisölle, joka ei ymmärrä näyttämöllä puhuttua kieltä. Teatteri tekee tuttuja, naapureita, ystäviä ja sukulaisia kaikenvärisistä ihmisistä. Jos teatterilla ei meidän päivinämme voisi enää olla kansainvälistä toimintaa, se varmuudella näivettyisi ja kutistuisi.” Teatterimuseon arkisto, ITI VIII kongressi H:ki 1959, Albert Salorannan arkisto, *The programme of the Eighth Congress of the ITI 1.–7.VI Helsinki*.

31. Benedict Anderson, *Kuvitellut yhteisöt*. Vastapaino 2007, 61, 111.

32. Ks. ITI:n toiminnan tavoitteet löytyvät esimerkiksi järjestön kotisivuilta, <https://www.iti-worldwide.org/goals.html> (27.8.2017).

33. ”Tämä perustuu vakaumukseen siitä, että maailman taiteilijat puhuvat yhteistä kieltä ja voivat olla arvokkaita toimijoita yhteisymmärryksen ja hyvän tahdon saavuttamisessa kansojen kesken.” Rosamond Gilder, First Congress of the International Theatre Institute. Department of State Bulletin 19:485 (17 October 1948), 488–489.

34. Ks. myös Canning 2015, 156–157.

35. KA, Opetusministeriön arkisto, Suomen Teatterijärjestöjen Keskusliiton raportti ITI:n kahdeksannesta maailmankongressista Opetusministeriölle 11.9.1959. AD 1485/291.

Kuva 2. Kongressin osanottajiin kuuluivat esimerkiksi Islannin Kansallisteatterin johtaja Guðlaugur Rósinkranz, ITI:n pitkäaikainen aktiivi Rosamond Gilder ja ITI:n pääsihteeri Jean Darcante. Kuva: Teatterimuseon arkisto.

kenteleviä. Aiemmissa kongresseissa oli käsitelty hallinnollisia kysymyksiä, esimerkiksi sitä, miten voitaisiin vähentää erilaisia välikäsiä näytelmäkirjailijoiden ja teattereiden väliltä ja miten teatteriryhmien kansainvälistä kiertuetoimintaa voitaisiin helpottaa. Teatteritaiteen kansainvälistymisen kannalta nämä olivat tärkeitä käytännön kysymyksiä, mutta taiteenlajin sisältöihin ne vaikuttivat kuitenkin vain välillisesti. Helsingin kongressi uudisti ITI:n toimintaa, sillä koskaan aiemmin kongressien viralliseen ohjelmaan ei esitetystä toiveista huolimatta ollut sisällytetty keskustelua teatterin taiteellisista ja sisällöllisistä kysymyksistä.³⁶

ITI:n Helsingin kongressin teemana oli toisen maailmansodan jälkeisen modernismin teatteriin ja näytelmäkirjallisuuteen tuoma uusi muoto ja siitä keskusteltiin otsikolla ”Avantgardistiset virtaukset nykyisessä teatterissa”. Käsite ”absurdi” vakiintui kuvaamaan sitä vasta 1960-luvun alussa, Martin Esslinin vuonna 1961 ilmestyneen *The Theatre of the Absurd* -teoksen myötä. Keskuste-

lun alustajaksi oli kutsuttu jo tuolloin useita teoksia julkaissut romanialais-ranskalainen näytelmäkirjailija Eugène Ionesco. Kongressin teemaksi valittu avantgarde, joka tunnetaan absurdiraamana, voidaan rinnastaa merkitykseltään romaaneihin tai sanomalehtiin kuvitellun yhteisön muodostamisessa Benedict Andersonin kuvaamalla tavalla. Absurdiraaman näytelmät ja niiden kirjoittajat tunnettiin teatterin internationalistien keskuudessa ja näytelmiä oli luettu ja esitetty eri teattereissa eri puolella Eurooppaa.

Taidekeskustelun taistelukentällä

Kongressin pääpuheenvuorossaan Eugène Ionesco määritteli avantgarden taiteelliseksi ilmiöksi ja kulttuurin edelläkävijäksi, mielentilaksi, joka saa aikaan muutoksen. Ionescon mukaan avantgarden suhde todellisuuteen oli jännitteinen, sillä se oli jatkuvassa oppositiossa suhteessa olemassa olevaan järjestelmään. Hän piti avantgardea reaktiona realismia vastaan, sillä hänestä realismi oli kyvytön ilmaisemaan todellisuutta.

36. Kivimaa 1952, 157–158.

Avantgardeteatteri oli Ionescon mukaan luonteeltaan epäsuositusta, koska sille tyypillisiä piirteitä olivat vaikeatajuisuus ja vaatavuus. Ionescon mukaan avantgarde oli lähtökohtaisesti vähemmistön teatteria. Mikäli siitä tulisi enemmistön teatteria, siitä tulisi avantgarden sijaan *arriéré-garde*.³⁷

Ionescon mukaan kirjailijan tärkein tehtävä oli löytää totuus ja kirjailijalla tuli olla kykyä sen ilmaistamiseen yllättävänä ja odottamattomana. Taideteoksen tuli olla alkuperäinen ja välitön intuitio, oivallus totuudesta. Ainoana sallittuna rajoituksena Ionesco piti näyttämön teknisiä rajoituksia, muuten kirjailijan tuli hänen mukaansa olla täydellisen vapaa. Taiteilija ei saanut olla demagogi eikä pedagogi.³⁸ Esikuvinaan hän piti Roger Vitracia ja Samuel Beckettia, joista jälkimmäistä hän piti itseään merkittävämpänä näytelmäkirjailijana.³⁹

Esitelmä jakoi kongressiosallistujien mielipiteet jyrkästi. Harold Hobsonin mukaan Ionescosta tuli politiikan pelinappula, joka jäi kylmän sodan rintamalinjojen väliin. Esimerkiksi Bulgarian, Tšekkoslovakian, Romanian ja Neuvostoliiton edustajat suorastaan hyökkäsivät Ionescoa vastaan korostaen, etteivät Ionescon näytelmät edustaneet ”Keski-Euroopan talonpoikien” mielihukemista.⁴⁰ Myös Ionescon toisen kotimaan, Romanian, kongressiedustaja, näytelmäkirjailija Aurel Baranga, joka toimi myös Bukarestissa kansallisteatterin taiteellisena johtajana, piti realismia edelleen elinvoimaisena tyylinä, sillä ympäröivä maailma kehittyi koko ajan. Baranga ei ottanut kantaa tapaan, jolla muuttuvaa todelli-

suutta tulisi kuvata. Hänen mukaansa Ionesco ja Beckett olivat syösseet yleisönsä yksinäisyyteen ja epätoivoon hylkäämällä kirjailijan tärkeimmän tehtävän, opettamisen.⁴¹ Barangan mukaan oli muita avantgardekirjailijoita, jotka kirjoittivat ”jaloista ja rohkeista ajatuksista”, kuten esimerkiksi Federico Garcia Lorca, Bertolt Brecht ja Vladimir Majakovski.⁴² Myös Bulgarian edustaja Bojan Danovsky syytti Ionescoa elämän kieltämisestä ja siitä, että hän teki ihmisistä epätoivoisia. Ionesco puolusti avantgarden edustajien kuulumista vähemmistöön sillä, että hänestä kaikki merkittävät muutokset, poliittiset tapahtumat ja ideologiat mukaan lukien, olivat alkaneet pienten vähemmistöjen keskuudessa.⁴³

Kaikkein jyrkimmän kannan Ionescoa vastaan esitti *Pravdan* teatteriarvostelija N. A. Abalkin. Hänen mukaansa Ionesco oli pelle, jota ei voinut ottaa tosissaan, ja pidetty alustus oli tehnyt arvokkaasta kansainvälisestä kongressista sirkuksen. Keskustelun herättäminen sinällään oli tärkeää, mutta Ionesco ei Abalkinin mukaan yksinkertaisesti ollut riittävän asiantunteva toimimaan kongressin pääpuhujana.⁴⁴ Abalkinin kritiikki vaikutti henkilökohtaiselta eikä edustanut Neuvostoliiton virallista linjaa, sillä NKP:n pääsihteeri Hruštševin tuomittua stalinismin vuonna 1956 myös Ionescon näytelmien esittäminen teattereissa oli sallittu.⁴⁵ Samalla se osoittaa, etteivät kaikki noudattaneet virallista linjaa.

Ionescon alustuksessaan esittämät näkemykset saivat myös paljon tukea muun muassa Iso-Britannian, Ranskan ja Belgian edustajilta. Heidän rintamaansa liittyi myös Suomi.⁴⁶ Suomen

37. Eugène Ionesco, Avant garde on nykyhetken kritiikki I–III. *Teatteri* 12, 13 ja 15/1959; ”Ei suuren yleisön teatteria eikä saisi siksi tullakaan”. *Aamulehti* 4.6.1959.

38. Eugène Ionescon puheenvuoro ITI:n kongressissa. Pekka Piirron käännös ITI:n monisteesta. ”Eugène Ionescon avant garde 2”. *Suomen Sosialidemokraatti* 18.6.1959.

39. M.-a. [Maija Savutie] ”Näytelmät kirjoitetaan ensin, teorit syntyvät sen jälkeen”. Eugène Ionesco Suomessa. *Kansan Uutiset* 3.6.1959.

40. Hobson käyttää artikkelissaan luonnehdintaa ”the football of politics”. Harold Hobson, Heat at Theatre Congress. *Sunday Times* 7.6.1959; Avantgardismi kiivaan hyökkäysten kohteena. *Aamulehti* 5.6.1959.

41. Aurel Baranga, Avantgardismi – sairaaloinen ilmiö. *Päivän Sanomat* 6.6.1959.

42. Avantgardismia kymmenissä erilaisissa muodoissa. *Kansan Uutiset* 5.6.1959.

43. Avantgardismista keskusteltiin Realistit vastustavana puolena. *Suomen Sosialidemokraatti* 6.6.1959.

44. *Pravdan* kritiikki teillään Ionescon ja kiittää ”Reviisoria”. *Helsingin Sanomat* 7.6.1959.

45. Petra Goedde, Global Cultures. Teoksessa Akira Iriye (toim.) *Global Interdependence. The World After 1945*. Harvard University Press & C. H. Beck Verlag 2014, 548–549; Philip B. Zarrilli, Bruce McConachie, G. J. Williams & C. Fisher Sorgenfrei, *Theatre Histories. An Introduction*. Routledge 2006, 345.

46. ITI:n kongressin jälkikaikuja. *Helsingin Sanomat* 12.6.1959; Harold Hobson, Heat at Theatre Congress. *Sunday Times* 7.6.1959.

puheenvuoron käytti Lilla Teaternin johtaja Vivica Bandler, joka ei pitänyt kongressin aihevalintaa hyvänä. Hänen mukaansa keskustelu vain pyrki kesyttämään avantgarden. Hän määritteli avantgarden olemuksen jatkuvaksi taisteluksi. Bandler, joka oli myös Ionescon henkilökohtainen ystävä, varoitti kongressiosallistujia suhtautumasta itseensä liian vakavasti, sillä muuten Ionescon seuraavan näytelmän aihe olisi helppo arvata.⁴⁷

Ionescon käsittelemä avantgarde ei ollut uutta myöskään Suomen kongressiedustajille. Nimenomaan Vivica Bandler, ja hänen lisäksi Jack Witikka tunnettiin suomalaisista teatteriohjaajista ennen muuta absurdin draaman ohjaustöistään. Heidän välillään näyttää vallinneen työnjako, sillä Bandler ohjasi erityisesti Eugène Ionescoa ja Witikka Samuel Beckettii. Työnjakoon vaikutti oletettavasti ohjaajia yhdistänyt seikka, kumpikin oli opiskellut ulkomailla, Bandler Ranskassa ja Witikka Iso-Britanniassa. Arvi Kivimaa oli puolestaan ollut valitsemassa Beckettin näytelmiä johtamansa teatterin ohjelmistoon, ja tutustunut *Huomenna hän tulee* -näytelmään nimenomaan Jack Witikan ehdotuksesta.⁴⁸

Myöskään suomalaiselle teatteriyleisölle absurdi draama ei ollut uutta vuonna 1959. Ensimmäinen Suomessa esitetty absurdi näytelmä oli Ionescon *Lektionen* (*La Leçon, Oppitunti*, 1951). Sen ensi-ilta oli ollut Vivica Bandlerin ohjaamana Helsingissä Kammarteaternissa Handelsgilletissä jo 25.1.1953.⁴⁹ Jack Witikka oli ohjannut Samuel Beckettin *Huomenna hän tulee* vuonna 1954 ja *Leikin lopun* 1957. Molemmat Beckettin näytelmät oli nähty Kansallisteatterin Pienellä näyttämöllä. Pekka Lounela on luonne-

tinut Jack Witikkaa suomalaisista ohjaajista kansainvälisimmäksi, kansainväliseksi jopa epäkansallisuuteen saakka.⁵⁰ Määritelmä sopii myös Vivica Bandleriin. Sekä Bandler että Witikka voidaan liittää 1950-luvun modernisteihin, jotka vaativat taide-elämän avaamista kansainvälisille vaikutteille ja suhtautuivat penseästi taiteen ja kansallisuuspolitiikan liittoon.⁵¹

Kongressin kansainvälisten osallistujien käsitykset siitä, mitä avantgarden käsitteellä tarkoitettiin, poikkesivat toisistaan. Tässäkin mielipiteet jakaantuivat kylmän sodan osapuolten välillä. Itä-blokin edustajat kannattivat sosialistista realismia, johon sisältyi ehdoton ja varma totuuskäsitys, eivätkä he voineet hyväksyä avantgardea tai Ionescon näkemyksiä. Ionescoa luonnehdittiin ”kamarifilosofiksi”, jonka käsityksiä vapaudesta ja riippumattomuudesta ideologisista suuntauksista pidettiin henkilökohtaisiin käsityksiin ja maailmoihin sokeutuvina. Samasta syystä kielteinen suhtautuminen kohdistui myös Beckettiin.⁵²

Kolmipäiväisestä keskustelusta huolimatta kongressin osallistajat eivät päässeet yksimielisyyteen avantgarden määritelmästä. ITI:n pääsihteeri Jean Darcante tiivisti, että vilkas keskustelu oli ainoa loppulausuma, jonka kongressi pystyi aiheesta antamaan.⁵³ Se tuntui olevan ainoa päätelmä, jonka kaikki osallistajat olivat ristiriitaisista mielipiteistä johtuen valmiita hyväksymään. Keskustelun perusteella voidaan kyseenalaistaa moniin teatterin ja näytelmäkirjallisuuden historiaa käsitteleviin tutkimuksiin päätynyt väite, jonka mukaan absurdi draama oli looginen, miltei vääjäämätön seuraus sodan mielettömyydestä Euroopassa.⁵⁴ Kongressin yhteydessä käyty kes-

47. Teatterin nuoria tuettava mielipide-eroista huolimatta. *Helsingin Sanomat* 5.6.1959.

48. Arvi Kivimaa, Absurdi näytelmäkirjallisuus ja eräs sen edustaja. *Valvoja* 2/1963.

49. *Lektionen* esitettiin yhdessä Jacques Prévertin pienoisenäytelmän *En famille, Perhe* kanssa. Molemmat esitykset ohjasi Vivica Bandler. Arne Laurila kuvasi arvostelussaan, että *Le Famille* -esitys kesti vain viisi minuuttia ja oli siis todellinen pienoisenäytelmä. *Lektionen*-esityksen kesto oli tunti. A. L.-la. [Arne Laurila] Mahtoiko olla ajatusta? *Suomen Sosialidemokraatti* 3.2.1953; Lars Hamberg, *Tio år Kammarteatern i Finland 1951–1961*. Svenska teaterklubben 1961, 23–24.

50. Pekka Lounela, *Rautainen nuoruus. Välikysyjien kronikka*. Tammi 1976, 165.

51. Vertaa Erkki Sevänen, *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallissosiologiset mallit* SKS 1998, 338.

52. Avantgardismi kiivaitten hyökkäysten kohteena. *Aamulehti* 5.6.1959.

53. ITI hyväksyi uusia jäseniä. *Uusi Suomi* 5.6.1959.

54. Väite on toistettu monissa teatterihistorian teoksissa, katso esimerkiksi Arnold Aronson, *American Theatre in Context*. Teoksessa D. B. Wilmet & Christopher Bigsby (toim.) *The Cambridge History of American Theatre. Volume III. Post-World War II to the 1990s*. Cambridge University Press 2000, 113.

kustelu tukee tätä väitettä vain, mikäli Euroopaksi ymmärretään ainoastaan Länsi-Eurooppa. Joka tapauksessa Helsingin kongressissa ensimmäistä kertaa kongressin ohjelmaan sisällytetty laajamittainen keskustelu teatteritaiteen sisältökysymyksistä saavutti suurta kiinnostusta teatteripiireissä eri puolilla maailmaa.⁵⁵

ITI:n kongressin merkitys

Kongressia ja sen teemaa käsiteltiin monipuolisesti sekä sanomalehdistössä, kulttuurilehdissä että teatteriesityksissä. Yhteensä eri puolilla Suomea ilmestyneissä sanomalehdissä julkaistiin yli sata artikkelia kongressista ja myös muutamat kansainväliset lehdet kirjoittivat siitä. Artikkeleissa kerrottiin, että Helsinkiin oli kokoontunut teatterialan väkeä yli kolmestakymmenestä maasta. Myös ITI:a ja sen toimintaa esiteltiin laajasti. Kongressin teemaa, avantgardistisia virtauksia teatterissa, esiteltiin ensi kertaa laajalle yleisölle niin, ettei kyse ollut yksittäisten teatteriesitysten arvioista. Tarkastelemalla kongressia on myös mahdollista arvioida sitä, miten 1950-luvulla teattereihin tullut absurdi draama tuolloin ymmärrettiin ja vastaanotettiin ja miten se saavutti Suomessa yksittäisiä näyttämötulkintoja laajempaa tunnettuutta.

ITI:n Helsingin kongressilla oli huomattava merkitys teatteritaiteelle, absurdin draaman teoksille ja ITI:n toiminnalle, mutta myös Suomelle kongressin järjestelymaana. Suomalainen teatteritaide sai kansainvälistä huomiota, helsinkiläiset teatterit ja Kansallisooppera antoivat kongressin aikana yhteensä peräti 35 näytöstä.⁵⁶ Suomen kulttuuri- ja taide-elämän tarkastelun kannalta Helsingin ITI:n kongressi ja sitä seurannut lehdistökeskustelu on kiinnostava tutkimuskohde, sillä harvoin voidaan yhtä tarkoin määrit-

tää ajankohtaa, jolloin joku taiteen tyyliuunta on tullut yhtä laajasti suomalaisten tietoisuuteen. Eugène Ionescon alustusta, jossa hän esitti näkemyksiään avantgardesta, teosten yleisösuhteesta, maailmankuvastaan ja kirjoittamisesta yleensä, referoitiin lehdistössä laajalti. Yksityiskohtaisimmin sitä esitteli ymmärrettävästi *Teatteri*-lehti vuoden 1959 numeroissaan 12, 13 ja 15.⁵⁷

Taiteen vastaanottoa oli 1950-luvulla määrittänyt kansanomainen nationalismi: suomalaisen taiteen odotettiin kiinnittyvän kotoiseen elämämuotoon ja aihepiiriin sekä olevan ilmaisutavaltaan tarpeeksi realistista.⁵⁸ Se heijastui myös absurdin draaman ristiriitaisessa vastaanotossa. Monissa yksittäisten teosten kritiikeissä oli kuvattu yleisön hämmentynyttä vastaanottoa, mutta muutamat asiantuntevat teatterikriitikot tunsivat teoksia jo entuudestaan. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* Sole Uexküll, *Nya Pressenin* Raoul af Hällström ja *Vapaan Sanan* Maija Savutie kykenivät esityksiä arvioidessaan vertaamaan niitä jo aiemmin näkemiinsä ulkomaisiin tulkintoihin.⁵⁹

Ionescon näytelmien tunnettuus suomalaisessa teatterissa lisääntyi merkittävästi ITI:n kongressin vaikutuksesta. Erityisen selvästi se on nähtävissä kesällä 1959 esitettyjen Taskuteatterin Ionesco-tulkintojen kohdalla. *Kalju laulajatar* ja *Oppitunti* nähtiin jo kongressin aikana. Teosten merkitystä ja yhteyttä avantgardeen pohtineessa artikkelissaan Timo Tiusanen, sittemmin Helsingin yliopiston teatteritieteen professori, totesi *Kaljun laulajattaren* humoristisuuden syntyneen Ionescon itsensäkin määrittelemällä tavalla: tavallisista tavallisin kärjistettiin huippuunsa ja vietiin vielä sen yli.⁶⁰ Tiusasen mukaan näytelmien rytmi ja tyylytelysti sommiteltu dialogi rakennettiin sitaateista, fraaseista ja vuoropuhe-

55. ITI:n toimintakertomus 1958 ja 1959. The ITI's report on its activities in 1958 and 1959 to UNESCO, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142938eb.pdf> (29.11.2016).

56. Harold Hobson mainitsi 23 näytöstä, mutta kongressin ohjelmasta ilmenee, että näytöksiä oli 35. Harold Hobson, Heat at Theatre Congress. *Sunday Times* 7.6.1959. Teatterimuseon arkisto, Albert Salorannan kokoelma, Kongressin ohjelma, ITI VIII kongressi Helsingissä.

57. Eugène Ionesco, Avant garde on nykyhetken kritiikki I–III. *Teatteri* 12, 13 ja 15/1959.

58. Sevänen 1998, 341.

59. Esimerkiksi Ionescon *Sarvikuonon* kritiikissään Sole Uexküll referoi lyhyesti teoksen Lontoon, Pariisin ja Göteborgin esitysten saamaa vastaanottoa, mutta totesi nähneensä itse teoksen ensimmäistä kertaa näyttämöllä juuri Kansallisteatterissa. Sole Uexküll, Sarvikuonot valloillaan. *Helsingin Sanomat* 18.10.1960.

60. Timo Tiusanen, Avantgardismi on rytmiä. *Helsingin Sanomat* 7.6.1959.

lusta. Teosten kepeän otteen takaa näkyi kirjailijan maailmankuva:

*Ilminen ei voi koskaan olla varma mistään, kokemuksemme ovat liian rajoittuneita kelvatakseen selityksiksi ja apuneuvoiksi tilanteissa, joihin saatamme joutua.*⁶¹

Tiusasen mukaan Ionescon maailmankuva ilmeni näytelmien kielen ja näyttämötoiminnan yksityiskohtien absurdiutena. Hän piti avantgardistien ansiona sitä, että he olivat tuoneet teatteriin ajatuksen elämän vaikeudesta mielettömässä maailmassa.⁶²

Osa arvostelijoista suhtautui huomattavasti kriittisemmin Ionescon ajatuksiin. Monet heistä olivat vakuuttuneita siitä, ettei absurdilla näytelmämuodolla ollut mitään merkitystä. Esimerkiksi ITI:n kongressia *Kalevaan* referoinut Niilo Partanen piti tällaista avantgardismia mielettömänä. Hänelle hienoimman elämyksen tarjosi Kansallisteatterin Eino Kaliman ohjaus Anton Tšehovin *Kolmesta sisaresta*.⁶³ Taskuteatterin esitykset herättivät kriitikoissa hämmennystä, erityisesti se, etteivät näytelmät opettaneet mitään ja että ne kuvasivat pikemminkin sieluntilaa kuin mitään ideologiaa.⁶⁴ Suomalaiskriitikkojen oli vaikea nähdä esitykset ainoastaan pelinä pelin vuoksi.⁶⁵

Kongressin vaikutuksesta Suomen teatteritaieteeseen kertoo myös se, että teattereiden ohjelmistoihin valittiin kongressin jälkeen enemmän absurdeja näytelmiä kuin sitä ennen. Odotetusti Eugène Ionescon näytelmät saivat suurimman huomion.⁶⁶ Kongressia seuranneina näytäntövuosina *Tuolit* nähtiin Intimiteatterissa ja *Sarvikuonot* esitettiin nimellä *Sarvikuono* Kansallisteatterin Pienellä näyttämöllä. *Uusi vuokralainen*

palasi Lilla Teaternin ohjelmistoon, nyt se nähtiin yhdessä *Oppitunnin* ja Boris Vlanin *Portaat*-näytelmän kanssa.⁶⁷ Myös pääkaupungin ulkopuolella alettiin nähdä absurdin draaman teoksia: syksyllä 1960 myös Jyväskylän Huoneteatteri otti *Oppitunnin* ohjelmistoonsa. Samuel Beckettin näytelmien esittäminen yleistyi niin ikään 1960-luvulla, jolloin nähtiin peräti seitsemäntoista produktiota eri teattereiden ohjelmistoissa. Eniten esitettiin Samuel Beckettin teoksia *Huomenna hän tulee* ja *Viimeinen nauha* (*Krappin viimeinen nauha*).⁶⁸

Taidekäsitteet näyttävät muuttuneen voimakkaasti 1950-luvulta 1960-luvun lopulle. Kun absurdin draaman keskeinen teos *Huomenna hän tulee* palasi Kansallisteatterin ohjelmistoon näytäntökaudella 1966–1967, sitä pidettiin jo modernin näytelmäkirjallisuuden klassikkona. Tuolloin Arvi Kivimaa luonnehti Beckettin näytelmän olleen vuonna 1954 ”vaarallista” kokeilevaa dramatiikkaa.⁶⁹ ”Vaarallisuus” liittyi esityksellä otettuun taiteelliseen riskiin: absurdi draama oli 1950-luvulla kaikille teattereille uutta niin muodoltaan kuin sisällöltäänkin. Se ei kuulunut kaikkien ohjaajien alaan: muun muassa akateemikko Ralf Långbacka on myöhemmin muistellut, ettei hän ryhtyessään ohjaamaan vuonna 1964 Suomen ensi-iltansa saanutta *Kuningas kuolee* -näytelmää tiennyt teoksesta mitään eikä Ionesco kuulunut hänen suosikkeihinsa.⁷⁰

Kongressi tarjosi Suomelle myös kansainvälistä näkyvyyttä ja Helsingin kongressista raportoivat ainakin *Le Monde*, *Theatre World*, *Sunday Times* ja *Times Educational Supplement*.⁷¹ Lisäksi Harold Hobson kirjoitti *Sunday Timesiin* laajan artikkelin suomalaisesta teatterista, joka julkais-

61. Ibid.

62. Ibid.

63. Niilo Partanen, Helsingin kansainvälisen teatterikongressin kaikuja. *Kaleva* 14.6.1959.

64. Aarne Laurila, Oli ennen onnimanni. *Suomen Sosialidemokraatti* 7.6.1959.

65. Nimimerkki Mestari Eerikki [Annikki Vartia], Kolmas vaimo söi kanan ampiaispesässä. *Aamulehti* 11.6.1959.

66. Ilona-esitystietokanta, <http://www.teatteri.org/tietopalvelut/ilona-tietokanta.html> (29.5.2017).

67. Lilla Teatern mainosti syksyn ohjelmistoaan otsikolla ”Den moderna linjen” ja väitti käsittelevänsä Ionescoa tällä kertaa ”revyymäisesti”. Vivica Bandlerin arkisto, SLA 1210.1, Handlingar 1960, Lilla Teatern 7.9.1960.

68. Kaikki esitystiedot Ilona-esitystietokanta (25.7.2017).

69. Kivimaa 1972, 193.

70. Ralf Långbacka, *Tarttua kohtalon tuuliin*. Siltala 2009, 273–274.

71. Eugene Ionesco, The Avant-Garde Theatre. *Le Théâtre dans le Monde/World Theatre* 8.3. Autumn 1959, 176; World Theatre Forum. Congress at Helsinki. *Times Educational Supplement* 12 June 1959; Ossia Trilling, The International Scene

tiin itsenäisyyspäivänä 6.12.1959.⁷² Kongressi oli myös tilaisuus luoda uusia ja ylläpitää vanhoja kulttuurisuhteita. Suomi oli aktiivisesti edustettuna ITI:n toiminnassa myös Helsingin kongressin jälkeen. Arvi Kivimaa oli järjestön toimeenpanevan komitean jäsenenä vuosina 1955–1965 ja järjestön varapresidenttinä vuosina 1957–1965. Hänen ja Suomen ITI-keskuksen Helsingin kongressissa tekemän ja sitä seuranneessa Wienin kongressissa vuonna 1961 uusiman aloitteen pohjalta ryhdyttiin viettämään Maailman teatteripäivää 27.3. Ensimmäisen maailman teatteripäivän julistuksen laati Jean Cocteau vuonna 1962.⁷³

Suomi oli habermasilaisittain moderni yhteiskunta, jossa valtio ja kansalaisyhteiskunta työskentelivät saman poliittisen päämäärän hyväksi. Valtio harjoitti poliittista ohjausta tukemalla teatteritaiteen parissa työskentelevien kansainvälistä toimintaa rahoittaen paitsi kongressia myös myöntämällä tappiotakuita moniin pääasiassa Kansallisteatterin isännöimiin eurooppalaisten teattereiden, kuten esimerkiksi *Piccolo Teatro*, *Théâtre National Populaire* ja *Vieux Colombier* vierailuihin sekä teatterin tekemiin ulkomaanvierailuihin. Vierailut vahvistivat eurooppalaista kulttuuriyhteyttä, kuten Arvi Kivimaa oli painottanut näytäntökauden avajaispuheessaan vuonna 1956.⁷⁴ Erilaiset valtiolta saadut tuen muodot olivat osa sitä kulttuurista julkisuutta, jota modernissa yhteiskunnassa käytettiin valtion ja kansalaisyhteiskunnan välittäjänä.

Kahden poliittisen järjestelmän rajalla sijainnut Suomi oli kylmän sodan kulttuuridiplomatian tärkeä kohdema, sillä esimerkiksi kulttuurivienti

kohdistui myös niihin maihin, jotka eivät olleet sitoutuneita kumpaankaan ideologiaan.⁷⁵ Suomen puolueettomuuden taustalla olivat käytännölliset syyt selviytyä kylmän sodan maailmassa Neuvostoliiton läheisyydessä. Tavoitteena oli pitää Suomi jakolinjan länsipuolella.⁷⁶ Absurdin draaman esittämisellä ja ITI:n toimintaan osallistumisella haluttiin osoittaa, että suomalainen näyttämötaide seurasi valppaasti aikaansa ja osallistui kansainvälisiin taidevirtauksiin.

Helsingin kongressia voidaan pitää erityisenä myös ITI:n toiminnalle. Järjestön merkitys kokeellisen teatterin puolestapuhujana on tunnustettu vasta myöhemmin Off- ja Off-Off-Broadway -tuotantojen ja taiteilijoiden tukemisen kautta.⁷⁷ Kuitenkin jo Helsingin kongressissa järjestö tuki merkittävästi kokeellisen teatterin edustajaa kutsumalla Eugène Ionescon pääpuhujaksi. Tämä tapahtui nimenomaan suomalaisten järjestäjien toimesta. Ionesco oli toisen maailmansodan jälkeisen toisen aallon modernismin keskeinen näytelmäkirjailija. Eriävistä mielipiteistä huolimatta kongressin osallistujat tunsivat Ionescon tuotannon jo entuudestaan.

Helsingissä käynnistyneiden teatteritaiteen sisältökeskustelujen lisäksi ITI sai Helsingin kongressissa merkittäviä uusia jäsenmaita. Esimerkiksi Neuvostoliitto, jonka kansainvälisessä toiminnassa 1950-luvun loppu oli aktivoitumisen aikaa, lähetti ensimmäistä kertaa edustajansa ITI:n kongressiin juuri Helsingissä. Samoin tekivät Romania ja Saksan demokraattinen tasavalta.⁷⁸ Kenties puolueeton Suomi tarjosi kongressille pitopaikan, jonne eri osapuolten oli

– Second Report from Paris, Helsinki and the Theatre of the Nations. *Theatre World*. July 1959, 23–25; Yves Florenne, Au congrès du théâtre à Helsinki. Sept jours sans nuit. *Le Monde* 18.6.1959, 13; Harold Hobson, Heat at Theatre Congress. *Sunday Times* 7.6.1959.

72. Harold Hobson, From Helsinki to Here. *Sunday Times* 6.12.1959.

73. www.world-theatre-day.org/en/theatreday.html (4.6.2017).

74. Kivimaa 1972, 71.

75. Goedde 2014, 542; Riikka Korppi-Tommola on korostanut, että Suomesta tuli Yhdysvaltojen ulkomaanpolitiikan kohdema myös kulttuuridiplomatiassa erityisesti 1960-luvun alussa, jolloin esimerkiksi Martha Graham Dance Company vieraili Helsingissä. Riikka Korppi-Tommola, Politics Promote Dance. Martha Graham in Finland, 1962. *Special Issue of Dance Chronicle* 33 (2010) 82–112.

76. Johanna Rainio-Niemi, *The Ideological Cold War. The Politics of Neutrality in Austria and Finland*. Routledge 2014, 18.

77. Mel Gussow, Off- and Off-Off Broadway. Teoksessa D. B. Wilmet & C. Bigsby (toim.) *The Cambridge History of American Theatre. Volume III. Post-World War II to the 1990s*. Cambridge University Press 2000, 196–223.

78. Neuvostoliiton aktivoitumisesta Eleonory Gilburd, The Revival of Soviet Internationalism in the Mid to Late 1950s. Teoksessa Denis Kozlov & Eleonory Gilburd (toim.) *The Thaw. Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s*. University of Toronto Press 2013, 362–401; Ossia Trilling, The International Scene – Second Report from Paris, Helsinki and the Theatre of the Nations. *Theatre World*. July 1959, 23–25.

helpompi lähettää edustajiaan kuin vahvasti liittoutuneissa maissa järjestettyihin kongresseihin. Keskusteluissa syntyneistä mielipide-eroista huolimatta Helsingin kongressin aikana Kiina, Saksan demokraattinen tasavalta, Romania ja Neuvostoliitto halusivat liittyä ITI:n jäseneksi ja ne myös hyväksyttiin uusiksi jäseniksi. Samassa yhteydessä hyväksyttiin Kanadan jäsenhaku.⁷⁹ Uudet jäsenet tasapainottivat ITI:n poliittisia valtasuhteita, mikä oli tärkeää UNESCO:n kanssa yhteistyössä toimivalle ITI:lle. Helsingin kongressi kesäkuussa 1959 oli merkittävä kansainvälistymisen hetki järjestön historiassa.

Abstract: Helsinki as a scene of the Cold War. The Congress of the International Theatre Institute in 1959.

In this article, I will discuss the Eight Congress of the International Theatre Institute (ITI) organized in Helsinki in June 1959. The congress was financially supported by the state of Finland yet it was organized by the Central Association of Finnish Theatre Organizations, which was also the Finnish branch of the ITI. It was the first time the participants discussed artistic questions and the keynote was given by the playwright Eugène Ionesco. Ionesco's keynote, which topic was avant-garde later known as absurd drama, divided the audience according to the frontlines of the Cold War. Despite of the bruising debate, the congress in Helsinki draw new members to the ITI.

Keywords: International, co-operation, Cold War, Theatre, Finland

---

79. ITI:n toimintakertomus 1958 ja 1959. The ITI's report on its activities in 1958 and 1959 to UNESCO, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142938eb.pdf> (28.8.2017); ITI hyväksyi uusia jäseniä. *Uusi Suomi* 5.6.1959.

KONFERENSSIKUTSU / CFP

12. pohjoismainen nais- ja sukupuolihistorian konferenssi järjestetään Oulun yliopistossa 7.–9.6.2018. Konferenssin teema on KRIISI.

Aikaamme luonnehtii kriisipuhe. Julkisessa keskustelussa vilisevät kansainvälisten suhteiden kriisi, demokratian kriisi, pakolais- ja maahanmuuttajakriisi, ympäristökriisi, talouskriisi sekä sotien ja terrorismin luomat kriisit. Lisäksi on noussut huoli siitä, miten eri kulttuuripiirien arvot kohtaavat ja kriisiytyvät ja millaisia keinoja konfliktien selvittämiseen voidaan löytää.

Sukupuolentutkimuksen viesti on se, että kriisien ymmärtämiseksi ja ratkaisemiseksi on huomioitava sukupuoli yhtenä keskeisenä poliittisena, sosiaalisena ja kulttuurisena tekijänä. Historiantutkijat puolestaan korostavat, että nykyisiä kriisejä on vaikea ymmärtää ja ratkoa ilman historian tuntemusta.

Kriisi ymmärretään yleensä yllättäväksi tapahtumaksi tai ilmiöksi, joka suistaa vallitsevat olosuhteet epätasapainoon ja jonka keskellä on vaikea löytää rationaalisia ratkaisuja. Kriisi voi ilmetä yhteisöjen, ryhmien ja yksilöiden tasolla, kuten myös ympäristön ja luonnon tasolla. Historiantutkimuksen näkökulmasta kiinnostavia ovat eri tasojen väliset yhteydet. Miten esimerkiksi kansainväliset, yhteiskunnalliset tai ympäristökriisit vaikuttavat yksilöihin ja pienyhteisöihin? Millä tavoin kriisit muokkaavat sukupuolijärjestelmiä ja käsityksiä sukupuolesta?

Historiantutkijoille kriisit ovat tuttuja eri aikakausilta sekä maantieteellisiltä ja kulttuurisilta alueilta. Niitä on tutkittu historian eri osa-alueilla runsaasti, koska ne valottavat murroksia ja muutoksia sekä niiden vaikutuksia. Toisaalta kriisien tutkiminen voi osoittaa, mitkä tekijät edustavat kriiseistä huolimatta jatkuvuutta. Ja riippumatta siitä, koskettaako yhteisöä jokin kriisi, yksilöt kokevat henkilökohtaisia kriisejä ja hakevat niihin selviytymiskeinoja.

Konferenssin pääpuhujat ovat

- Dr Ana Carden-Coyne, University of Manchester, Iso-Britannia
- Professori Anu Koivunen, Tukholman yliopisto
- Professori Pamela Scully, Emory University, Yhdysvallat

Kutsumme tutkijoita problematisoimaan kriisejä erityisesti suhteessa sukupuoleen ja sukupuolijärjestelmiin

Laajaa teemaa voi lähestyä esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla, mutta niiden ei tarvitse rajata työryhmä- ja esitelmäehdotuksia:

- Kriisit ja niiden tutkimuksen teoreettiset, metodologiset ja eettiset ulottuvuudet
- Arvojen kriisit (kansalliset, uskonnolliset, ideologiset jne.)
- Henkilökohtaiset kriisit
- Kriisien muistaminen ja yhteisöjen kyky käsitellä hankalia historioita
- Kriisien ehkäisy, ratkaiseminen ja rauhanprosessit
- Kriisistä selviytyminen erilaisissa historiallisissa ja kulttuurisissa yhteyksissä
- Kriisien vaikutus eri ikäryhmien kokemukseen
- Terveyttä ja ympäristöä koettelevat kriisit
- Kriisit ja media

Call for papers / Esitelmäkuutsu sekä sessioille että yksittäisille papereille on avoinna 1.9.–31.10.2017. Konferenssiin voi ehdottaa sekä työryhmiä (esimerkiksi käynnissä olevasta tutkimuksesta, roundtable -keskusteluja ja verkostotaapaamisia) sekä yksittäisiä papereita.

Ohjeet ja alustava ohjelma löytyvät ja abstraktien jättö tapahtuu konferenssin nettisivuilla: www.kvinhist2018.fi

Pohjoismainen nais- ja sukupuolihistorian konferenssi on nais-, sukupuoli- ja seksuaalisuuden historian tutkijoiden säännöllinen foorumi, joka järjestetään kolmen vuoden välein. Konferenssissa eri tieteenalojen tutkijat esittävät ja keskustelevat alan tuoreesta tutkimuksesta. Konferenssikielien ovat pohjoismaiset kielet ja englanti.

Mari Isoaho

Yksityiskohdista kokonaisuuteen

HÄME NOVGORODIN KRONIKOISSA

Tässä katsauksessa Mari Isoaho tarkastelee novgorodilaiskronikoiden kertomuksia ”jäämien päälle” (na Jem) keskiajalla suunnatuista retkistä. Katsaus painottaa venäläisten kronikoiden hallinnan tärkeyttä silloin, kun niitä käytetään Suomen varhais historian lähteenä, korostaen sitä, kuinka tärkeää on ottaa huomioon kulloisenkin lähteen paikallishistoriallinen tausta ja kirjoitusajankohta. Myös varhaisten kronikoiden niukka annalistinen kirjoitustyyli asettaa tietyt raamit lähteen tulkinnalle. Huomionarvoista on, että 1040-luvulta 1300-luvun alkuun saakka Novgorodista ja sen lähialueilta ”Suomen” alueelle tehdyissä ryöstöretkissä oli kyse lähes yksinomaan hämäläiseksi tulkittuun jem-väkeen kohdistuneesta retkeilystä.

Venäläisten kronikoiden perinteisesti käyttämä jäämi-termini on varsin usein ”suomennettu” meille tänä päivänä tutumpaan muotoon, hämäläisiksi.

Termin suomentaminen on tietenkin anakronismi, sillä yksikään keskiaikainen lähde ei sitä käytä eikä myöskään määrittele tarkemmin missä ”jäämien maa” sijaitisi. Se, miten eri ihmisryhmiä nimitetään, on saattanut vaihdella aikojen saatossa. Jäämi/jem/jam-sanana korvaaminen ”omalla”, tämän päivän kieleemme sopivalla ”hämäläisellä” on tehty lähinnä käytännön syistä, sillä tuntemamme ”hämäläisalue” vastaa varsin hyvin tuntemiemme historiallisten lähteiden kerrota.

Tässäkin katsauksessa tunnistetaan hämäläisterminologiaan liittyvä anakronismi, mutta käytän silti paikoitellen mieluummin eksaktia ”Häme”-sanaa kuin epämääräisempiä viitteitä jotka jättävät lukijan tyhjän päälle. Katsauksen eräs tärkeimmistä pyrkimyksistä on nimenomaan alleviivata keskiaikaisten lähteiden 1000-luvulta aina 1200-luvun loppuun saakka jatkunutta tarkkuutta ja mielenkiintoa eri ihmisryhmien kuvauksessa. Hämeen asema Novgorodista tehtyjen retkien kohteena on erityisen ajan-kohtainen viimeaikaisten arkeologisten löytöjen myötä muun muassa Janakkalan Hangastemäen linnavuoren arkeologisten löytöjen tultua päivänvaloon.¹ Uudet löydöt asettavat mäkilinnat ja niiden funktion jälleen suurennuslasin alle. Tässä katsauksessa tarkastelen Novgorodista Hämeeseen 1040-luvulta 1300-luvun alkuun suunnattujen retkien traditiota. Pohdin retkien

---

FT **Mari Isoaho** on yleisen historian dosentti Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella Helsingin yliopistossa. Sähköposti: mari.isoaho@helsinki.fi.

luonnetta, ja esitän huomiota ja haasteita, jotta kokonaiskuva maamme esihistoriasta tarkentuisi.

Häme tunnettiin jo 1000-luvulla sekä Skandinaaviassa, että viikinkien Idäntielle (*Garðaríke*) perustamien kauppapaikkojen, Novgorodin (*Hólmgarðr*) ja Kiovan (*Kønugarðr*), varhaisimmissa kronikoissa. ”Häme” niin slaavilaisessa *jam* (Ямь) tai *jem* (Емь) muodossa kuin skandinaavisisessa *Tavastland*-muodossa nousee kirjallisten lähteiden piiriin 1040-luvulla, jolloin sinne suuntautunut ryöstöretkeily näkyy niin itäisissä kuin läntisissä lähteissä.

Varhaisin jäämi-maininta sijoittuu vuodelle 1042, jolloin Novgorodista lähti retkikunta jäämejä vastaan. On merkillepantavaa, että suurin piirtein samoihin aikoihin pystytetyssä ruotsalaisessa riimukivessä kerrotaan Egil-nimisen miehen kaatuneen Hämeessä (*Tafeistaland*) viikinkipäällikkö Frøgeirin johdolla tehdyllä retkellä.² Kiovan *Povest' vremennyh let* (PVL, suom. Kertomus ajallisista vuosista)³ ja *Novgorodin I kronikka* sen vanhimman käsikirjoituksen mukaan kertovat molemmat vuonna 1042 ruhtinas Vladimir Jaroslavinpojan (eli 1020–1052) Hämeeseen tekemästä retkestä, viitaten Kiovassa Hämeeseen termillä *Jam*, ja Novgorodissa termillä *Jem*. *Novgorodin I kronikan* kertomus kuuluu lyhykäisyydessään seuraavasti: ”Vuonna 6550 (1042). Vladimir Jaroslavinpoika kävi jäämien päälle novgorodilaisten kanssa.”⁴

On erittäin tärkeää huomioida, että 1000- ja 1100-luvun kuvauksissa venäläiset kronikat huomioivat rusien naapurikansoja ja heimoja erittäin tarkasti pyrkien antamaan kullekin ihmisryhmälle omat nimensä. Venäläisistä kroni-

koista varhaisin, Kiovassa 1110-luvulla kirjoitettu *PVL* alleviivaa eri kansojen merkitystä luomishistoriassa aloittamalla kerronnan kansojen hajaannuksesta. 1100-luvun kronikoitsijat kuvasivat siis varsin huolellisesti erilaisia väestöryhmiä, antoihan se erinomaisen kontekstin Rusin kansan omalle historialle. Myös Novgorodin varhaisimmassa kronikassa näemme saman pyrkimyksen aina 1200-luvun lopulle saakka. Kronikoiden lyhyen ja ytimekkään, lähinnä ympäristön konflikteihin perustuneen kerronnan vuoksi oli loogista ja ymmärrettävää pyrkiä nimeämään esimerkiksi sotaretkien kohteena olleet ryhmät.

Novgorodin I kronikan niin kutsuttu synodaalikäsi kirjoitus on säilyneistä venäläisten kronikoiden käsikirjoituksista vanhin. Se on säännönmukaisesti vuosi vuodelta kirjoitettu annaali,⁵ joka sisältää vuosien 1042 ja 1311 väliltä tiedot yhteensä kahdestatoista jäämeihin viittaavasta retkestä. Ne siis kuvaavat joko retkiä jäämien maalle tai vastaavasti jäämien tekemiä retkiä, ja ajoittuvat vuosille 1042, 1123, 1142, 1143, 1149, 1186, 1191, 1227, 1228, 1240, 1256, ja 1311.⁶ Pergamenttikodeksi jakautuu siihen sisältyvien tekstiosien perusteella kolmeen osaan, joista varhaisin on kirjoitettu pian vuoden 1234 jälkeen. Seuraava käsiala on jatkanut kronikkaa vuoteen 1330 saakka, mutta tämän jälkeen siinä on katkos, sillä vuodesta 1273 vuoteen 1298 koodeksista puuttuu sivuja. Kolmas, vuoteen 1352 saakka kirjoitettu osa koostuu enää harvoista ja eri käsialoilla kirjoitetuista merkinnöistä.⁷

Novgorodin I kronikan vanhimman käsikirjoituksen aukkoa paikkaa kuitenkin sitä jatkanut nuorempi, aina 1400-luvulle saakka ylläpidetty

1. Janakkalan Hangastenmäkeä tutkineet arkeologit Jasse Tiilikkala ja Janne Rantanen ovat julkaisseet tutkimushankkeensa etenemisestä tietoa mm. verkko-osoitteessa, <https://www.facebook.com/janakkalanhangastenmaki> (11.4.2016).
2. Riimukiven teksti on julkaistu mm. artikkelissa Henrik Williams, Vittnar runstenen från Söderby (Gs 13) om Sveriges första ledungståg? Runfilologi och konsten att läsa som det står. Årsbok. Kungliga Humanistiska Vetenskaps Samfundet i Uppsala. Annales Societatis Litterarum Humaniorum Regiae Upsaliensis 2004, 39–53.
3. *Polnoe sobranie russkikh letopisej* (PSRL), Tom 1. *Laurent'evskaja letopis'.* Vypusk 1: *Povest' vremennyh let*. Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR 1926, col. 153.
4. Володимєрь иде на Емь съ новгородци, сынъ Ярославль. A. N. Nasonov (toim.) *Novgorodskaja letopis' starshego i mladshego izvodov*. Akademija nauk SSSR 1950, 16.
5. T. V. Gimon, *Istoriopisanie rannesrednevekovoj Anglii i drevnej Rusi. Sravnitel'noe issledovanie*. Universitet Dmitrija Pozharskogo 2012, 497.
6. Nasonov 1950, 16, 21, 26–28, 38, 39, 65, 77, 81, 93.
7. Gimon 2012, 101.

kronikka. Sitä kutsutaan nimeltä *Novgorodin I kronikan* nuorempi laitos, ja siitä löytyy edellä mainittujen jäämi-mainintojen lisäksi vielä kaksi mainintaa, jotka sijoittuvat vuosille 1292 ja 1342.⁸ Kiovan varhaisin kronikka sisältää puolestaan kolme jäämi-mainintaa, joista vain yksi on varsinaisen annalimerkintä.⁹ Näiden lisäksi tietoja 1200-luvulla ”Jäämien päälle” tehdyistä retkistä löytyy myös Vladimir-Suzdalin alueen *Laurentiuskronikasta* silloin, kun retkeen on osallistunut tämän ruhtinaskunnan oman dynastian edustaja.

Se, missä tämä Jäämien maa oikein sijaitsi, onkin ongelmallisempi kysymys, ja virheitä välttämiseksi tutkijat ovat viime aikoina varovaisesti arvioineet hämäläisillä tarkoitettavan väljästi länsisuomalaisia.¹⁰ Kuitenkin Novgorodin kronikoissa on länsisuomalaisille aivan oma terminsä, *sum*, joka ei esiinny kronikassa koskaan itsenäisesti, vaan aina hämäläisten ja ruotsalaisten yhteydessä näiden organisoiduttua suurempiin ponnistuksiin Novgorodia vastaan, kuten kävi vuosina 1240 ja 1256.¹¹ *Sum*-sanana Suomeen ja *jam/jem*-sanana Hämeeseen viittaavan etymologian perusteella on aiheellista olettaa, että Novgorodin kronikan kaksi Suomen nykyiselle alueelle paikantuvaa ihmisryhmää *sum* ja *jem* edustavat lounais- ja hämäläismurteita puhuneiden alueellisia ryhmittymiä.¹² Koska hämäläisten vaikutusalue on ollut ilmeisen laajaa,¹³ ei ehkä ole tarpeellista koettaa piirtää tarkkoja rajoja tälle ”Jäämien maalle”. Vaikka Jouko Vahtola toteaa, että kyse on suhteellisen yhtenäisestä sisämaan

kaskiviljelyyn ja eränkäyntiin perustuneesta kulttuurialueesta,¹⁴ Hämeen ydinalueen muodosti Vanajaveden ja sen lähialueen vesistöjen rannoille jo keskisellä rautakaudella keskittynyt peltoviljelyalue. Täältä syntyi väestönkasvun myötä muuttoliike, joka pohjasi elantonsa sekamuotoiseen erä- ja kaskikulttuuriin ulottuen niin Uudenmaan rannikolle, nykyiseen Keski-Suomeen kuin Päijänteen itäpuolelle.¹⁵

Kiovan varhaisin kronikka liittää jäämit yhdeksi kansaksi niiden kielten ja kansojen joukkoon, jotka Jumala loi hajottaessaan Baabelin tornin: He kuuluvat Nooan Jaafet-pojasta polveutuviin kansoihin, jotka asuttivat maailman pohjoisinta ja läntisintä osaa. Myös heidän suhteensa Rusiin oli määritelty, he ”maksavat Rusille veroa”.¹⁶ Mitä tämä kiovalaisessa kronikassa mainittu verotus oikein on? Voidaanko siitä vetää johtopäätös, että Novgorodin ruhtinaat olivat ”valtiollisella” asialla Hämeessä liikkeessään? Kuten Jukka Korpela osuvasti mainitsee, tuon aikainen vauraus pohjautui hyvin pitkälti ryöstötalouteen, ja orjien ryöstö oli kiinteä osa tätä maailmaa.¹⁷ Tämä Korpelan huomio on tärkeä verrattuna esimerkiksi perinteiseen tulkintaan Novgorodin valtiovallan aktiivisesta roolista Hämeeseen suuntautuneissa ryöstöretkissä. Esimerkiksi Seppo Suvannon mukaan varjagipäälliköiden Hämeeseen suunnatut matkat olivat ”vain” tyypillisiä viikinkiseikkailuja vailla valtiollisia tarkoituksiperiä. Sen sijaan Vladimir Jaroslavinpojan vuoden 1042 retken takana oli koko

8. Nasonov 1950, 327, 355.

9. *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis', Vyp. 1*, cols. 4, 11, 153.

10. Ks. esim. Martti Linna, *Suomen varhaiskeskiajan lähteitä*. Historian aitta 21. Historian ystäväin liitto 1989, 8; Jukka Korpela, *World of Ladoga. Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone c. 1000–1555*. Nordische Geschichte, Band 7. Lit Verlag 2008, 20.

11. Nasonov 1950, 77, 81.

12. Ks. Seppo Suvanto, *Keskiaika*. Teoksessa *Suomen historia 2*. Weilin+Göös 1985, 13; Jouko Vahtola, *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Studia historica septentrionalia 3. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1980, 97.

13. Hämäläisvaikutuksesta Pohjois-Suomessa ja Karjalassa ks. Vahtola 1980, passim; Kyösti Julku, *Suomen itärajan synty*. Studia historica septentrionalia 10. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1987, 50–54.

14. Vahtola 1980, 96.

15. Eljas Orrman, *Suomen keskiajan asutus*. Teoksessa *Suomen maatalouden historia, osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS 2003, 67–80. Ks. myös J.-P. Taavitsainen, Janne Vilku & Henry Forsell, *Suojoki at Keuruu. A mid 14th-century site of the wilderness culture in the light of settlement historical process in Central Finland*. Suomalaisen tiedeakatemia toimituksia. Humaniora 346. Suomalainen tiedeakatemia 2007, 89–102.

16. *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis', Vyp. 1*, col. 11.

17. Korpela 2008, 14–15.

Novgorodin ruhtinasvalta, ja siitä lähtien Novgorod pyrki Hämeen verottamiseen.¹⁸ Novgorodilaisten Hämeen retkeilyn taustalla onkin usein nähty sen takana ollut järjestäytyneen valtiollinen organisaatio. Näin tuskin kuitenkaan oli vielä 1000-luvulla, enkä usko tradition merkittävästi politisoituneen myöskään 1100- ja 1200-luvulla. Seuraavaksi tarkastelen muutamia seikkoja, jotka antavat aiheetta uskoa, ettei Novgorodin varhaisen Hämeeseen suuntautuneiden retkien voi katsoa oleelliselta osaltaan poikenneen ruotsalaisten viikinkien vastaavista suhteellisen vapaasti muodostetuista itsenäisten miesten ryöstöretkistä.

Katse lähteisiin

Vuonna 2014 ilmestynyt Jukka Korpelan teos *Idän orjakauppa keskiajalla: Ihmisryöstöt Suomesta ja Karjalasta* sai ansaittua huomiota ajankohtaisella orjuus-tematiikan päivityksellään.¹⁹ Tutkimuksessaan Korpela seurasi Skandinavian orjuutta tutkineen Ruth Mazo Karrasin ajatusta, jonka mukaan Skandinavia vaurastui viikinkiaikana orjakaupalla.²⁰ Vaikka Korpela ei onnistu alkuperäisessä tavoitteessaan osoittaa kirjallisen näytön perusteella kuinka ”Suomen” alueelta kaapatut ihmiset päätyivät idän orjamarkkinoille, hänen kattava tarkastelunsa osoittaa, kuinka laaja ilmiö orjien hankinta ja välitys keskiajalla oli. Saadaksemme paremmin selkoa maamme varhaisesta historiasta, on kuitenkin syytä tarkastella huolellisemmin eri ajanjaksoille tyypillisiä kehityskulkuja. Lavea Suomi-suti kaippaa rinnalleen katseen tarkempaa terävöittämistä,²¹ tarkentavaa tietoa aiheesta itäisten kronikkälähteiden valossa.

Jukka Korpelan kirjan *Historiallisessa Aikakauskirjassa* arvioinut Ulla Moilanen totesi Kor-

pelan tarkastelevan systemaattisesti orjakaupan merkitystä Suomen historiassa.²² Korpela kuitenkin tarkastelee aihetta ainoastaan siltä osin, kun kysymys on nykyisen Suomen alueelle tehtyjen ryöstöretkien mahdollisesta kontaktista idän orjamarkkinoille, mikä on seikka jonka Korpela itse toteaa kirjansa johdannossa.²³ Näkökulmaa vaihtamalla tulemme kuitenkin erikoiseen loppupäätelmään. Jos novgorodilaisten ihmiskaappaukset Hämeeseen suuntautuneilla sotaretkillä todistavat orjien hankinnasta, niin silloinhan loogisesti ajatellen hämäläisten retket Karjalaan todistavat tätä samaa käytäntöä. *Novgorodin I kronikka* kertoo nimittäin 1100-luvun puolivälistä aina 1200-luvun loppuun sakka aktiivisesti Laatokalla ja Vatjassa liikkuneiden hämäläisten liikehdinnästä, ja vuoden 1228 annaalisissa kerrotaan aivan suoraan jäämien ottaneen Laatokalla vankeja.²⁴

Korpelan teesiinhan kuului oleellisesti se, että vankien pitäminen vähätuottoisessa agraarikulttuurissa ei ollut taloudellisesti kannattavaa, vaan ainoa järkevä syy vankien ottoon oli eteenpäin myynti. Ongelmaksi kuitenkin jää, minne hämäläisten, eli jäämien sieppaamat karjalaisorjat olisi kaupattu; tuskinpa kuitenkaan samoille välittäjille, joille novgorodilaiset kauppasivat jäämejä. Novgorodin kautta karjalaisten myynti siis tuskin olisi onnistunut, eikä välityksestä läntiseen Eurooppaan tuskin olisi ollut mitään mieltä aikakaudella, jolloin orjuus alkoi olla jo väistyvä ilmiö. Vaihtoehto, että orjia olisi sittenkin siepattu omiin talouksiin jää väistämättä yhdeksi relevantiksi vaihtoehdoksi.

Novgorodin suhde orjakauppaan ei ole mitenkään yksiselitteinen, ja Korpelan kirjaa onkin pidettävä hypoteesina. Korpelahan pyrkii vakuuttamaan lukijansa siitä, että novgorodilaisten ret-

18. Suvanto 1985, 14.

19. Jukka Korpela, *Idän orjakauppa keskiajalla. Ihmisryöstöt Suomesta ja Karjalasta*. Historiallisia tutkimuksia 266. SKS 2014a. Korpela julkaisi aiheesta myös kaksi kansainvälisissä julkaisuissa toimitettua artikkelia: Jukka Korpela, The Baltic Finnic People in the Medieval and Pre-Modern European Slave Trade. *Russian History* 41:1 (2014b); Jukka Korpela, ”...And they took countless captives”. Finnic captives and the East European slave trade during the Middle Ages. Teoksessa Christoph Witzenrath (toim.) *Eurasian Slavery, Ransom and Abolition in World History, 1200–1860*. Ashgate 2015.

20. Ruth Mazo Karras, *Slavery and Society in Medieval Scandinavia*. Yale University Press 1988, 46.

21. Vrt. Korpela 2008, 71.

22. Ulla Moilanen, Orjakauppa Suomen historiassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 113:3 (2015), 317.

23. Korpela 2014a, 17.

24. Nasonov 1950, 270.

ket Suomeen olivat nimenomaan orjien hankintaan suuntautuneita matkoja siksi, etteivät ne yksinkertaisesti voineet olla mitään muuta. Syynä siihen, miksi venäläiset lähteet eivät kerro selvemmin näiden retkien luonteesta, on hänen mukaansa orjakaupan arkipäiväisyys Novgorodissa, orjavälityksen perinteisessä solmukohdassa.²⁵ Novgorodin kronikat eivät kuitenkaan kerro yksityiskohtia orjakaupasta, mistään orjatoreista puhumattakaan. Viitattaessa vuonna 1342 Vienassa ryöstöretkeilleen Luka Valfromejevin valloituksiin *Novgorodin I kronikan* nuorempi versio kuvaa ilmiön jopa vastenmielisenä, mainiten että sille ei ollut Novgorodin eikä sen arkkipiispan siunausta.²⁶ Novgorodin suhde orjakauppaan ei siis ole aivan yksiselitteinen.

Jukka Korpelan laveaa tutkimusotetta vaivaa maamme alueilla asuneiden ihmisryhmien erittelemättömyys ja ylimalkainen maantieteellinen ote. Suurin puute kuitenkin on se, että hän puhuu varsin laveasti ”Suomeen” ja ”Karjalaan” suuntautuneesta ryöstöretkeilystä ilman riittäviä lähdeviittauksia. Monografiassaan hän toteaa, että ”kaikkiaan keskiajan venäläiskronikat mainitsevat vajaan sata retkeä Etelä-Lappiin, Keski-Suomeen, Hämeeseen ja Karjalaan”.²⁷ Lähdeviittauksena tähän väitteeseen toimi hänen tuolloin vielä julkaisematon artikkelinsa, joka lopulta julkaistiin vuotta myöhemmin, vuonna 2015. Kyseinen artikkeli ei kuitenkaan tarjoa lähdeviitteitä Suomen alueelle suuntautuneiden ryöstöretkien lukeman selvittämiseksi. Siinä todetaan venäläisissä lähteissä mainittavan 90 orjanhankintaretkeä lähdemateriaalia sen kummemmin erittelemättä.²⁸ Sama maininta 90 retkestä on tehty hänen aikaisemmin vuonna 2014 julkaistussa artikkelissaan, jossa kerrotaan 90:stä venäläisten ”Etelä-Lappiin” (millä Korpela viittaa Tornioon), ”Keski-Suomeen” (millä Korpela itseasiassa viittaa Kainuuseen), Hämeeseen, Karjalan kannakselle, Karjalaan, sekä

Äänisjärven pohjoispuolelle suorittamasta retkestä – mutta jälleen ilman lähdeviitteitä.²⁹

Lisäksi molemmat edellä mainitut artikkelit sisältävät taulukon, johon on sijoitettu yhteensä 62 ryöstöretkeä niiden tekijöiden ja kohteena olleen ryhmän mukaan. Ryhmät ovat venäläiset, suomalaiset, karjalaiset, vienalaiset, ja vuoden 2014 artikkelissa ryhmä nimeltä tarkemmin määrittelmättömät suomalaiset, jotka vuoden 2015 artikkelissa on nimetty tshuudeiksi. Se, että tshuudit esiintyvät Korpelalle ”tarkemmin määrittelmättöminä suomalaisina”, kasvattaa tietenkin ”Suomeen” tehtyjen retkien määrää huomattavasti, etenkin kun Novgorodin vanhimmissa kronikoissa tshuudit olivat selkeästi virolaisia. Korpelan taulukot pitävät sisällään myös ”suomalaisten” ”suomalaisia” vastaan tekemiä retkiä (2 kpl), ja ”karjalaisten” ”karjalaisia” vastaan tekemiä retkiä (2 kpl). Taulukoista ilmeisesti myös puuttuu retkiä, sillä sen mukaan ”suomalaiset” tekivät Karjalaan kaksi retkeä, joista kummassakaan ei otettu vankeja. Vuonna 1228 hämäläiset ottivat kuitenkin Novgorodin vanhimman kronikan mukaan vankeja Laatokalla, joten nähtävästi tämä esimerkitapaus ei edes kuulu hänen käyttämäänsä lähdeaineistoon.³⁰

Ongelmallisen taulukoinnin ja lähteiden puuttumisen vuoksi on aiheellista kysyä, mistä Korpelan mainitsemat lukemat ”orjienhankintaretkestä” ovat peräisin. Korpelan kirjan arvioineet tutkijat ovat napanneet Korpelan antamat määrät orjien saalistusretkistä täysin varauksetta, Antti Ruotsala jopa hämmästelee sitä, kuinka toistasataa kronikoiden mainintaa venäläisten ”Suomeen” suuntautuneesta ihmisryöstöstä on jättänyt tähän saakka tutkijat kylmiksi.³¹ Koska Korpelan käyttämä lähdepohja ei käy ilmi, herättää se muitakin epäilyjä retkien laskuperusteista. Eri aikoina ja eri paikoissa kirjoitetut kronikat kuvaavat samoja tapahtumia, joten mahdollisella

25. Korpela 2014b, 87.

26. Того же лѣта Лука Валфромѣвъ, не послушавъ Новаграда, митрополища благословенниа и владычня, скопивъ съ собою холоповъ збоевъ и поѣха за Волокъ на Двину. Nasonov 1950, 355.

27. Korpela 2014b, 54.

28. Korpela, 2015, 171–190, tarkemmin s. 175.

29. Korpela 2014b, 86.

30. Nasonov 1950, 270.

31. Antti Ruotsala, Aluevaltaus idän orjakaupan tutkimuksessa. *Tieteessä tapahtuu* 2 (2016), 65. Ks. myös Moilanen 2015, 317.

mekaanisella laskutavalla saadaan vääristynyt ja virheellinen lukema Suomeen suunnattujen retkien todellisesta määrästä. Tätä meidän ei tarvitsisi spekuloida, mikäli Korpela olisi ilmoittanut lähteet selvästi.

Novgorodista vesitse Hämeeseen

Kaiken kaikkiaan vankien sieppaaminen on monimuotoinen ilmiö, johon liittyy vaurauden tavoittelun lisäksi myös kulttuurisia ilmiöitä, kuten esimerkiksi kaapattujen vankien kautta saavutettu sosiaalisen statuksen nousu. Se on ilmiönä sängen yleismaailmallinen,³² ja tunnettiin myös viikinkiajan Skandinaviassa. Skandinaavisen ryöstöretkeilyn vanha traditio on mielestäni ensiarvoisen tärkeä tunnustaa myös Hämeeseen suuntautuneen retkeilyn taustalla. Koko Itämeren alueella sodankäynti perustui paitsi valloituksiin, ennen kaikkea ryöstöretkeilyyn. Tällaisen retkeilyn tarkoitus oli nopeilla iskuilla tuottaa itselle voittoa ja naapuri-yhteisölle tappiota, eli heikentää samoista resursseista kilpailevia naapureita iskemällä sen hyvinvointiin. Tämä oli paitsi psykologista sodankäyntiä, myös kilpailevien yhteisöjen populaatioiden heikentämistä.³³

Snorrin *Heimskringla* kertoo vanhasta käytännöstä, jonka mukaan huomattavat päälliköiden pojat varustivat itselleen kesäisin laivan ja lähtivät ryöstelemään.³⁴ Varhaisimmat *Novgorodin I kronikan* maininnat viittaavat tällaisen skandinaavisen nuorten miesten ryöstelytradition olleen mahdollisesti myös Hämeen retkeilyn taustalla, sillä näiden johdossa kunnostautuivat Novgorodin hallitsevien ruhtinain nuoret pojat; vuonna 1042 Vladimir Jaroslavinpoika, ja vuonna 1123 Vsevolod Mstislavinpoika. Novgorodin tuon aikaiset ruhtinaat voidaan nähdä

Rusin viikinkipopulaation jatkajina. Molempien isillä oli vankat suhteet Skandinavian kuningas-huoneisiin. Vladimirin isä Jaroslav, saagojen Jarisleifr, pohjasi oman valtansa nimenomaan pohjoisten varjagien tukeen, joten tuossa vaiheessa Hämeeseen suuntautunut ryöstöretkeily liittyi luontevasti viikinkiretkeilyyn vanhaan traditioon. Vladimirin äiti oli Ruotsin kuningas Olavi Sylikuninkaan (hall. 993–1030) tytär Ingigerd, joten on selvää että Vladimir slaavinkielen lisäksi puhui myös ruotsia kasvetuuaan Rusin skandinaavitaustaisessa ympäristössä. Kävihän Vladimirin isän, Jaroslavin (eli n. 978–1054) hovissa Novgorodissa vieraina muun muassa sellaisia norjalaisylimyksisiä kuin Olavi Pyhä (Norjan kuningas 1015–1030), jonka Magnus-poikaa kasvatettiin siellä useita vuosia, sekä Bysantin keisarin varjagikaartissa palvelleet Harald Hardrada (Norjan kuningas 1046–1066).³⁵

Kaikesta päätellen Novgorodin miesten Hämeen matkat eivät olleet mitään vähäpätöisiä tapahtumia. *Novgorodin I kronikan* ensimmäinen, vuoden 1042 Hämeen retki pistää silmiin sillä, että se on mainittu hyvin harvassaan kohdassa, jossa ei ole juurikaan vuosittaisia merkintöjä. Se mainitaan samalla tavalla ja samalla yhden lauseen palstatilalla kuin seuraavana vuonna tapahtunut Vladimirin matka kreikkalaisia vastaan,³⁶ joka mahdollisesti liittyi Harald Hardradan poliittiseen konfliktiin Konstantinopolissa. On lisäksi täysin mahdollista, että Vladimirilla oli mukanaan molemmilla retkillään skandinaavi-kumppaninsa Harald.

Myös seuraavalla Hämeen kävijällä oli vankka skandinaavinen tausta. Vuonna 1123 Hämeessä käyneen Vsevolodin äiti oli Ruotsin kuningas Inge I:n tytär Kristiina, ja hänen isänsä Mstislav Vladimirinpoika tunnettiin Skandinaviassa nimellä

32. Ks. esim. Richard J. Chacon & Rubén G. Mendoza (toim.) *The Ethics of Anthropology and American Research. Reporting on Environmental Degradation and Warfare*. Springer 2012, 466, ja erityisesti Bruce Trigger, *Early Civilizations. Ancient Egypt in Context*. The American University in Cairo Press 2001, 61.

33. Gareth Williams, "Raiding and Warfare". Teoksessa *The Viking World*. Toim. Stefan Brink. Routledge 2008, 198–199. Ks. myös Korpela 2008, 14–15; J-P. Taavitsainen, *Ancient Hillforts of Finland. Problems of Analysis, Chronology and Interpretation with Special Reference to the Hillfort of Kuhmoinen*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja, Vol. 94. Suomen muinaismuistoyhdistys 1990, 133–134.

34. *Heimskringla*, Ólafs saga helga, 192, <http://norse.ulver.com/src/konung/heimskringla/olaf-helg/is.html> (11.1.2016).

35. Haraldin seikkailuista Rusissa ks. *Heimskringla*, Haralds saga harðráða, kohdat 2 ja 17, <http://norse.ulver.com/src/konung/heimskringla/harald-hard/is.html> (7.1.2016).

36. Nasonov 1950, 16.

Harald Valdemarsson. Hänen kaksi sisartaan, skandinaavisilta nimiltään Malmfred ja Ingeborg, oli naitu Norjan ja Tanskan kuningashuoneisiin.³⁷ Kronikka kertoo, kuinka nuori Vsevolod suuntasi Hämeeseen heti Novgorodissa vietettyjen häitensä jälkeen.³⁸ Nuorista miehistä puhutaan myös Novgorodin vuoden 1186 Hämeen retken osallistujina,³⁹ samoin kuin vuonna 1377, jolloin karjalaiset tekivät retken Oulujoelle.⁴⁰

Skandinaavinen aspekti oli siis vahvasti taustalla Novgorodin ruhtinaiden retkissä Hämeeseen. Rusin Skandinaviasta alkuperää oleva varjageliitti sulautui paikalliseen slaavilaisväestöön 1000-luvun jälkipuoliskolta lähtien kadottaen suhteellisen nopeasti skandinaavisen kielensä.⁴¹ Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Novgorodin ja Skandinavian välillä olisi hyvin pitkään säilynyt vahva side. Haakon Haakoninpojan saagan mukaan Aleksanteri Nevski lähetti vuoden 1251 tienoilla Norjan kuninkaan luo lähetystön, jonka oli tarkoitus neuvotella Aleksanterin pojan ja kuningas Haakonin tyttären avioliitosta.⁴² Vaikka liitto ei tiettävästi toteutunutkaan, on se selvä osoitus siitä, että Novgorodin ruhtinaat pitivät yllä siteitään Skandinaaviisiin kuningashuoneisiin vielä pitkään, huolimatta idän ja lännen kirkkokuntien vihamielisestä retoriikasta, ja Ruotsin ja Novgorodin keskinäisistä valtataisteluista Idäntien varrella. Vielä niinkin myöhään kuin 1200-luvun lopulla Novgorodin ja Vladimirin ruhtinaat hankkivat alakynteen joutuessaan Skandinaviasta lisävahvistusta vanhan varjagitradiation mukaisesti. *Novgorodin I kronikan* nuorempi ver-

sio kertoo kuinka Andrei Jaroslavinpoika pakeni vuonna 1251 ”meren yli Svean maalle”.⁴³ Todennäköisesti samoin teki Aleksanteri Nevskin poika Dimitri vuonna 1282 mongoleja ja veljeään pae-
tessaan.⁴⁴

Toisin sanoen Novgorodista meren yli ”jäämien päälle” tehdyt retket liittyvät varsin luontevasti vanhaan viikinkitradiioon spontaaneista nuorten miesten retkistä, joilla kasvatettiin sekä henkilökohtaista omaisuutta että mainetta ja kunniaa. Kronikoiden tietojen perusteella näyttää siltä, että Hämeeseen kuljettiin viikinkien tapaan perinteisesti vesitse, vaikka Suvanto spekuloiakin kesällä ratsain tehdyistä retkistä.⁴⁵ Tämä pohdiskelu liittyy Kiovan varhaisimman kronikan vuoden 1042 mainintaan: ”Vladimir Jaroslavinpoika lähti Hämettä vastaan ja voitti heidät”,⁴⁶ jonka jälkeen kronikka jatkaa: ”Ja Vladimirin satureiden ratsut menehtyivät; niiltä lähti nahka niiden vielä hengittäessä, niin paha oli hevusrutto.”⁴⁷ Maininta hevusrutosta on liitetty nimenomaan Hämeen retkeen, ja sitä on sen vuoksi pidetty todisteena siitä, että Vladimir teki retkensä ratsuilla. Mikään ei kuitenkaan sano spesifisti, että kiovalaisen kronikan hevusruttomaininta liittyisi juuri Hämeen retkeen, ja maininta puuttuukin *Novgorodin I kronikasta* tyystin. Itse asiassa yksikään kronikkamaininta ei mainitse ratsuja käytetyn Hämeen retkillä. Sen sijaan yhteensä kuudessa annalikertomuksessa – vuosien 1143, 1191, 1127, 1128, 1240 ja 1311 kohdalla – kerrotaan kuinka Hämeestä tultiin tai Hämeeseen mentiin joko laivoilla tai

37. Suvanto 1985, 23.

38. Nasonov 1950, 21.

39. Nasonov 1950, 38.

40. Nasonov 1950, 374.

41. Elena Mel'nikova, The cultural assimilation of the Varangians in Eastern Europe from the point of view of language and literacy. Teoksessa Elena Mel'nikova, *Drevnjaja Rus' in Skandinavija. Izbrannye study*. Universitet Dmitrija Pozharskogo 2011, 257–268.

42. *Hákonar saga Hákonarsonar*. Saagan kyseinen kohta löytyy venäjäksi käännettynä teoksesta *Svjatoj i blagovernnyj velikij knjaz' Aleksandr Nevskij*. Zhizneopisanija, fakty i gipotezy, portrety i dokumenty v 30 knigah rossiskie sud'by 2. Novator 1998, 19–20. Ks. Mari Isoaho, *The Image of Aleksandr Nevskij in Medieval Russia. Warrior and Saint*. The Northern World 21. Brill 2006, 95, 141.

43. ...и бѣжа князь Андрѣи Ярославичъ за море въ Свиискую семлю. Nasonov 1950, 304.

44. Ks. John Fennell, *The Crisis of Medieval Russia, 1200–1304*. Longman History of Russia. Longman 1983, 146.

45. Suvanto 1985, 14.

46. Иде Володимиръ, сынъ Ярославъ, на Ямь, и побѣви я. *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis'*, Vyp. 1, col. 153.

47. *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis'*, Vyp. 1, cols. 153–154.

”meren yli”.⁴⁸ Myös hämäläisten mainittiin liikkuneen vesitse.⁴⁹

Puhuessaan Hämeen retkiin liittyvistä retkistä, *Novgorodin I kronikka* viittaa kolmenlaisiin aluksiin: karjalaiset ja novgorodilaiset käyttivät vuosina 1143 ja 1191 Hämeeseen matkatessaan laivoja (*loiva*),⁵⁰ kun taas hämäläiset vuonna 1228 Laatokalla liikkeessään lotjia (*lodka*),⁵¹ ja vuonna 1240 ruotsalaisten kanssa liikkeessään suurempia aluksia (*korabl*).⁵² On myös itsestään selvää että vuonna 1256 hämäläiset, suomalaiset ja ruotsalaiset menivät laivoilla Narvaan, vaikkei kronikka mitään laivoista puhukaan.⁵³ Se, että *Novgorodin I kronikan* vanhin käsikirjoitus usein yksinkertaisesti jätti laivan kulkuvälineen mainitsematta, käy ilmi muiden kronikoiden kuvauksia vertailemalla, kuten *Laurentiuskronikan* vuoden 6734 (1226)⁵⁴ ja *Novgorodin I kronikan* nuoremman laitoksen vuoden 1191 annaalin osalta.⁵⁵

Toisinaan on spekuloitu sillä mahdollisuudella, että Novgorodin retket ulottuivat jo varhain Lappiin saakka. Myös Korpela päätyy tähän viitattaessaan *Laurentiuskronikan* kuvaukseen ruhtinas Jaroslavin vuoden 1226 (vastaa Novgorodin kronikan vuotta 1227)⁵⁶ Hämeen matkasta.⁵⁷ Kronikassa kerrotaan, kuinka ”Sinä talvena Jaroslav, Vsevolodin poika, lähti meren yli jäämien päälle, missä kukaan Rusin ruhtinaista ei ollut pystynyt käymään, ja hän vangitsi koko maan.”⁵⁸ Korpela puhuu Jaroslavin matkan yhteydessä kuvauksesta keskikesän auringosta, mikä hänen mieles-

tään voisi viitata Etelä-Lappiin.⁵⁹ Kronikka ei kuitenkaan pidä sisällään tällaista informaatiota, vaan päinvastoin, siinä kerrotaan, kuinka Jaroslav lähti jäämejä vastaan ”samana talvena” (тоже зимы). Korpela on todennäköisesti sotkenut ajatuksen keskikesän auringosta vuoden 1256 *Novgorodin I kronikan* passukseen, missä todetaan Aleksanteri Nevskin jäämien maalle tekemästä matkasta: ”matka oli vaikea, sillä yötä ja päivää ei voinut erottaa toisistaan”.⁶⁰ Tässäkään kysymys ei ole kesäisestä keskiyön auringosta vaan päinvastaisesta ilmiöstä, sillä kronikka kertoo kuinka Aleksanteri aloitti retkensä ”talvea vasten” (на зиму),⁶¹ joten yöttömän yön ihailun sijaan joukkoihin lienee iskenyt pikemminkin alkutalven masentava pimeys. Mainintaa ei kuitenkaan voi pitää todisteena siitä, että novgorodilaiset olisivat edenneet napapiirin tienoille.

Edellä mainittu *Laurentiuskronikan* maininta siitä, kuinka Jaroslav kävi kauempana kuin kukaan Rusin ruhtinaista häntä ennen, ei tarkemmin luettuna tarkoita, että hän olisi käynyt yhtään sen kauempana kuin häntä edeltäneet Hämeen kävijät. *Laurentiuskronikkahan* on Vladimirin alueen oma paikallinen kronikka, joka ei kuvannut Hämeen retkiä lainkaan, ellei retken johtajana ollut sen oman dynastian edustaja – sellainen kuin Jaroslav tai hänen poikansa Aleksanteri. *Laurentiuskronikan* toteamus siitä, ettei yksikään Rusin ruhtinas häntä ennen ollut vielä käynyt niin kaukana, pitää epäilemättä paik-

48. Nasonov 1950, 27, 39, 65, 77, 93.

49. Jäämit tulivat ”lotjilla” – в лодкахъ (v *lodkah*) – Laatokalle vuonna 1228, ja ruotsalaisten kanssa liikkeessään vuonna 1240 kronikat mainitsevat näiden olleen liikkeellä aluksillaan – в кораблехъ (v *korablih*). Nasonov 1950, 65, 77.

50. Nasonov 1950, 27, 230.

51. Nasonov 1950, 65.

52. Nasonov 1950, 77.

53. Nasonov 1950, 81.

54. *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis'. Vypusk 2. Suzdal'skaja letopis'. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1927, col. 449.*

55. Nasonov 1950, 230.

56. Eri kronikoitsijat saattoivat käyttää kaupungista riippuen hieman tosistaan poikkeavia ajanlaskuperiaatteita, mistä johtuu myös Novgorodin ja Vladimirin alueen kronikoiden kronologinen yhteensopimattomuus tässä kohtaa. Vuosi 6734 *Laurentiuskronikassa* vastaa siis Novgorodin vuotta 6735. Aiheesta on tehnyt seikkaperäisen tutkimuksen N. K. Berezikov teoksessaan *Hronologija russkogo letopisanija*. Izdatel'stvo akademii nauk SSSR, 1963.

57. Korpela 2014a, 119–120.

58. Тоже зимы Ярославъ, сынъ Всеволожь, ходи из Новагорода за море на Емь, гдѣ же ни единый отъ князь Рускихъ не возможе бывати, и всю землю ихъ плѣни, *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis', Vyp. 2, col. 449.*

59. Korpela 2014a, 120.

60. ...и бысть золь путь, якуже не видали ни дни, ни ночи... Nasonov 1950, 81.

61. Nasonov 1950, 81.

kansa, muttei suinkaan tarkoita sitä, etteivätkö Novgorodin miehet olisi näin tehneet. Hämeeseen vuosina 1042 ja 1123 matkanneet Vladimir Jaroslavinpoika ja Vsevolod Mstislavinpoika olivat nimittäin selkeästi Novgorodin ruhtinaan poikia. Kumpikaan heistä ei ollut Rusin ruhtinas, sillä tuon aikaisessa terminologiassa sanalla Rus' viitattiin ainoastaan Kiovan ruhtinaskuntaan.⁶² Vasta myöhemmin termiä Rus' alettiin käyttää laajemmin viitaten Moskovan alaisuudessa tapahtuneeseen yhtenäistämisen prosessiin, minkä ideologista oikeutusta haettiin historiallisten Kiovaan viittaavien vanhojen termien käytöllä. Sen sijaan Jaroslav oli kiistaton Rusin ruhtinas vuodesta 1243, kaani Batun nimitettyä hänet venäläisten ruhtinaiden johtoasemaan, старей всем князем в Русском языке, eli ”Rusin ruhtinaiden vanhimaksi,”⁶³ kuten *Laurentiuskronikassa* todetaan.

Novgorodin kronikka kuvaa varsin selkeästi Novgorodista jäämien maalle tehtyjä retkiä aina Pähkinäsaaren rauhan solmimiseen saakka 1300-luvun alussa. Onkin tehtävä selvä ero varhaisten 1000–1200-luvun Novgorodin ruhtinaiden tekemien matkojen ja myöhempien 1300-luvulta lähtien Pohjanrannalle, eli Pohjanlahden perukkaan Oulun ja Tornion tienoille suuntautuneiden karjalaisretkien osalle. Pähkinäsaaren rajalinjan veto ja rajan määrittelymättömälle alueelle jäänyt Pohjanranta aiheutti kilpailun alueen omistuksesta, kun sekä Ruotsi että Novgorod yrittivät vakiinnuttaa oman valtansa tänne Pähkinäsaaren rajalinjan ulkopuolelle jääneelle alueelle. Arkeologisen aineiston perusteella karjalaiset liikkivat aktiivisesti Lapissa ja Pohjanrannalla jo rautakaudella,⁶⁴ mutta se, mil-

lainen rooli Novgorodilla tässä liikehdinnässä oli, jää lähteiden perusteella täysin auki. Novgorodin kaupungin asujaimistoon karjalaisia kuului arkeologisen aineiston valossa joka tapauksessa suhteellisen paljon.⁶⁵

Hämeen katoaminen kronikoista

Novgorodin vanhin kronikka mainitsee hämäläisten lisäksi useita pohjoisen kansoja. 1300-luvulle tultaessa tämä pohjoisten kansojen moninaisuuden kuvaus loppuu. Ruotsalaisten eli kronikassa mainittujen svealaisten tilalle tulee epämääräisempi *nemtsi*-termi, ja samalla katoavat myös jäämit. Vuonna 1311 Vanain kaupunkiin vesitse tehty retki on kuitenkin suunnattu ”*nemtsien maalle, jäämejä vastaan*.”⁶⁶ Tämä viimeinen selkeästi Hämeeseen suunnatusta retkestä kertova annaali kertoo poikkeuksellisen yksityiskohtaisessa kuvauksessaan vesitse tehdystä retkestä, jonka aikana jäämien maata ryösteltiin ja hävitettiin, ja jonka puolustajat, *nemtsit*, vetäytyivät korkealle ja vaikeapääsyisellä vuorella sijaitsevaan linnakkeeseensa. Keitä olivat nämä *nemtsit*?

Novgorodilaiskronikat ovat aikaisemmin kuvanneet jäämien kanssa liikkuneita ruotsalaisia termillä svealaiset, *svei* (Свен). Svealaisten lisäksi Kiovan varhaisimman kronikan alkukertomuksen kansojen luettelo sisälsi näiden lisäksi myös norjalaiset (Урмане), gotlantilaiset/gootit/göötanmaalaiset (Гьте), rusit (Русь) ja varjaagit (Варязи);⁶⁷ toisin sanoen yhteensä viisi eri nimitystä Skandinaavisille ihmisryhmille. Vielä 1240 ja 1252 Novgorodin varhaisin kronikka kuvasi svealaisten liikkeitä yhdessä jäämien, sumien ja norjalaisten kanssa.⁶⁸ 1200-luvun lopulla svealaiset sulautuvat epämääräisemmäksi germaanis-

62. A. N. Robinson, ”Russkaja zemlja” v ”Slove o polku Igoreve”. *Trudy otdela drevnerusskoj literatury* 31 (1976), 123–136.

63. *PSRL 1, Lavrent'evskaja letopis', Vyp. 2*, col. 470.

64. Gunnar Westin, Övre Norrlands forntid. Teoksessa Gunnar Westin (toim.) *Övre Norrlands historia. Del I. Tiden till 1600*. Norrbottens och Västerbottens läns landsting 1962, 96–104.

65. Pirjo Uino, The background of the early Medieval Finnic population in the region of Volkhov River. Archaeological aspects. Juhani Nuorluoto (toim.) *Slavica Helsingensia* 27. *The Slavification of the Russian North. Mechanisms and Chronology* (2006), 368. Pohjanrannan karjalaisasutuksesta ks. Kyösti Julku, Tuohikirjeen 286 ajoitus. *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen yhdistyksen vuosikirja* 6 (1986), 117–120; Kyösti Julku, Pohjanranta. *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen yhdistyksen vuosikirja* 9 (1985), 49–53; Kyösti Julku, Oulunjokilaakson keskiaika, *Faravid. Pohjois-Suomen Historiallisen yhdistyksen vuosikirja* 13 (1989), 35–42.

66. Nasonov 1950, 93.

67. PVL, 4,11–4,12.

68. Nasonov 1950, 81.

kieliä puhuvaan katolisten kansojen joukkoon.⁶⁹ 1200-luvulla Vladimirissa kirjoitettu *Slovo o pogibelii Russkoj zemli* ei enää Rusin naapurimaita listatessaan maininnut hämäläisiä eikä ruotsalaisia vaan ainoastaan *nemtsit* ja karjalaiset.⁷⁰

Se, että suomensukuisia ja skandinaavisia väestöryhmiä ei enää tunnettu, heijastui myös 1400- ja 1500-luvulla kirjoitettuihin kronikoihin niiden kuvatessa kaukaisimpia aikoja. Jo aikaisemmin mainittu Aleksanteri Nevskin johtama vuoden 1256 kaamoksesta kärsineiden novgorodilaisten retki esitettiin 1400-luvun *Sofian I kronikassa* aivan eri tavalla, ja viittaus Hämeeseen puuttui siitä kokonaan. Tämä kuvastaa Hämeen ja Novgorodin suhteissa tapahtunutta muutosta 1400-luvulle tultaessa: lähikontaktit olivat loppuneet ja tieto hämäläisistä muuttunut epäoleelliseksi. Niinpä Aleksanteri Nevskin matka Hämeeseen vaihtui tarunomaiseksi matkaksi, jossa sankariruhtinas valloitti Ruotsin ja Viron, ja vielä lopulta ”ylitettyään ylitsepääsemättömät vuoret” myös koko rannikkoseudun (*Pomorje*).⁷¹ Tämä tarunhohtoinen kuvaus kaukaisten maiden valloituksesta näkyy myös muualla tuon aikaisessa ruhtinaita ihailevassa kirjallisuudessa, sillä samaa kielikuvaa käytettiin myös 1300–1400-luvulla kirjoitetussa Pihkovan ruhtinas Dovmontin (Daumantas) elämäkerrassa.⁷² Mahdollisesti juuri edellä mainittu *Sofian I kronikan* viittaus rannikkoseutuun sai myöhemmät historian kirjoittajat hämilleen, sillä myöhemmin sana

”rannikkoseutu”, *Pomorje*, identifioitiin nimenomaan Jäämeren rannikoksi.

1300-luvulta lähtien jäämit ja heidän maansa jäivät Novgorodin kiinnostuksen ulkopuolelle, joten muisto hämäläisistä pyyhkiytyi pikkuhiljaa pois. Viimeinen *Novgorodin I kronikan nuoremman laitoksen* jäämi-viittaus vuodelta 1342 onkin jo arvoituksellisempi, ja siinä myös jäämeistä käytetty sanamuoto *jemtsan* on aikaisemmista poikkeava. Passuksessa kerrotaan kuinka Luka Valfromejev kokosi joukon sotureita ja lähti Volokin/Taipaleen taakse Vienanjoelle (за Волось на Двину),⁷³ jossa hän kasvatti joukkonsa mieslukua ”jäämeillä” vallaten sen jälkeen koko Volokin/Taipaleen takaisen maan ja Vienanjoen varren pogostat.⁷⁴

Missä siis onkaan Jäämien maa? Nasonovin *Novgorodin I kronikan* editiossa kommentoidaan tätä passusta siten, että jossain tapauksessa *Jemtsan*lla viitataan Äänisen jäämeihin (при-онежская Емь).⁷⁵ Jo Venäjän historiankirjoituksen isäksi tituleerattu Vasili N. Tatishtshev (1686–1750) puhui jäämeistä, joiden maa ulottui Laatokan pohjoispuolelta Vienanjoelle saakka.⁷⁶ Hän puhui myös ”Zavolotsjen (Taipaleentakaisista) jäämeistä”, tosin viitaten lähteeseen joka ei ole meidän aikoihimme asti säilynyt ja myöntäen itsekin, ettei ollut loppujen lopuksi lainkaan varma siitä, mihin termillä Zavolotsje oikein viitattiin, Viroon vai Venaan.⁷⁷ Myös Julius Ailio esitteli *Hämeen linnan esi- ja rakennushistoriassaan* erilaisia tutki-

69. *Nemtsy*-termistä ks. tarkemmin Anti Selart, *Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*. Brill 2015, 30–31 sekä John Lind, *Scandinavian Nemtsy and repaganized Russians. The expansion of the Latin West during the Baltic Crusades and its Confessional Repercussions*. Teoksessa Zsolt Hunyadi & Józef Laszlovszky (toim.) *Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers in Medieval Latin Christianity*. Central European University Press 2001, 481–493.

70. *Slovo o pogibelii russkoj zemli*. Teoksessa *Pamjatniki literatury drevnej Rusi. XIII vek*. Hudozhestvennaja literatura 1981, 130.

71. И поиде великий князь съ своею силою и с новгородьци на Свѣискую землю и на чюдь, и бысть золь путь, яко же не видѣли ни дни, ни нощи, и проидоша горы непроходимыя, и повоева Поморье все. *Sofijskaja pervaja letopis'*. *Starshego izvoda*. PSRL 6:1 Jazyki russkoj kul'tury 2000, 334.

72. Isoaho 2006, 201.

73. Того же лѣта Лука Валфромѣвъ, не послушавъ Новаграда, митрополища благословенниа и владычня, скопивъ съ собою холоповъ збоевъ и поѣха за Волось на Двину... Nasonov 1950, 355.

74. ...и скопивши Емцань, и взя семлю Заволочкую по Двинѣ, всѣ погосты на шитѣ. Nasonov 1950, 355.

75. Nasonov 1950, 601.

76. V. N. Tatishtshev, *Istorija rossijskaja*. Tshast' I, glava 21. Sarmaty po russkoj i pol'skoj istorijam. Kirjat 1–5 on julkaistu alun perin Moskovassa vuosina 1768–1848, <http://www.spsl.nsc.ru/history/tatisch/tatis021.htm> (12.1.2016).

77. Ks. Tatishtshev V. N. *Rus' Domongolskaja. Istorija Rossijskaja vo vsej ee polnote, Tshast' I*. DirektMedia 2015, 226. Termi *Zavolotshje* viittaa sanamukaisesti käännettynä taipaleen takana olevaan maahan, ja lukuisten jokireitistöjen Venäjällähän näitä taipaleita riitti. Toisaalta Novgorodista pohjoiseen, Msta-joen varrella oli ainoiaan myös Volok (Taipale) -niminen tärkeä kylä, ja kronikastakin näkyy, että taipale (*Volok*) on kirjoitettu suurella etukirjaimella, joten tässä viitattaneen juuri kyseisen Volokin kylän takaiseen alueeseen.

joiden teorioita varhaisen Hämeen sijainnista, toki itse sijoittaen sen vankkumattomasti länteen, nykyisen Suomen alueelle.⁷⁸

Näin siis jäämien jäädessä Novgorodin ulottumattomiin 1300-luvulta lähtien, tiedot sen sijainnista ja sen asukkaista loppuivat ja muuttuivat epämääräisemmiksi. Voisi hyvinkin olettaa, että Jäämien maan sekavaan tuntemukseen on osaltaan vaikuttanut *Softan I kronikan* kuvaama Aleksanteri Nevskin *Pomorjeen* – meren rannikolle – suuntautunut retki, jonka aikaisempi aikalaisannaali kuvasi retkeksi Jäämien maahan, mutta joka myöhemmässä tulkinnassa rinnastettiin Vienanmeren rannikkoon. Vastaavalla tavalla ruotsalaiset asiakirjalähteet vaikenevat pikkuhiljaa karjalaisista itsenäisinä toimijoina Pähkinäsaaren rauhan rajan vakiintumisen jälkeen.⁷⁹ Samalla tavalla ja samoihin aikoihin hämäläiset katoavat novgorodilaisten näkövinkkelistä.

Häme-maininnat venäläisissä kronikoissa katavat siis yhteensä noin 300-vuoden ajanjakson 1040-luvulta 1300-luvun alkupuoliskolle. Hämeen liittyminen Ruotsin valtapäiriin on luonnollinen selitys sille, miksi Häme-maininnat loppuvat Pähkinäsaaren rajan solmimisen jälkeen. 1000-luvulta aina 1300-luvun alkuun saakka tehdyt Hämeen retket liittyvät luontevasti pitkään Skandinaaviseen ryöstöretkitraditioon, mutta lähteiden vähäpuheisuuden vuoksi niiden tarkempi luonne jää täysin auki.

1300-luvulta 1500-luvulle saakka jatkunut karjalaisten kiinnostus Pohjanrantaan, mikä tässä katsauksessa on tilan puutteen vuoksi sivuutettu, ansaitsisi sekä ajallisen että maantieteellisen eroavuutensa takia tarkastelun omana ilmiö-

nään. Saattaakin hyvin olla, että Novgorodin Hämeen käynti poikkesi karjalaisten Lapin ja Pohjanrannan retkeilystä, liittyihän jälkimmäiseen oleellisesti myös kaupankäyntiä ja asutus-toimintaa. Se, missä määrin ja miten tämä nykyisen Suomen alueelle keskiajalla kohdistunut liikehdintä liittyi idän orjamarkkinoille suunnattuun kauppaan, jää vielä yksityiskohdiltaan toistaiseksi auki.

Abstract: From the details to the larger historical perception. Häme in early history in Finland.

In recent years, Professor Jukka Korpela has done great work in showing how early Finnish history was linked to global history, especially in his latest research concerning Russian slave traders' movements in medieval Finland and Karelia. As much as the coherent larger picture of historical tendencies is welcomed, one should not seek this at the expense of accuracy when it comes to the use of historical sources. This article points out the nature of the early contacts between Novgorodians and the Finnic group of Häme people that the Russian chronicles refer to as *Yem* in the light of the *Novgorod I Chronicle*. It presents how the Novgorod contacts with *Yem* grew elementary on the basis of Scandinavian tradition, where the young elite men set sail to rob and win fame. It further points out how the nature of the raiding changed after the establishment of the Treaty of Nöteborg (Pähkinäsaari) in 1323, after which awareness of the history of the *Yem* people changes, distorting the actual memory of their being and whereabouts in the 15th century chronicles.

Keywords: Novgorod, Häme, medieval Russian chronicles

---

78. Julius Ailio, *Hämeenlinnan kaupungin historia, osa I. Hämeen linnan esi- ja rakennushistoria*. Karisto 1917, 2–4.

79. Mari Mäki-Petäys (nyk. Isoaho), *Karjala-käsité keskiajan Suomea koskevissa asiakirjalähteissä*. Painamaton Suomen ja Skandinavian historian pro-seminaaritutkielma, Oulun yliopisto 23.4.1996.

HISTORIAN YSTÄVÄ

HISTORIAN YSTÄVÄIN LIITON TIEDOTUSPALSTA 3 / 2017

Historian Ystävien Liiton kotisivut <http://www.historianyst.fi>

Syyskausi on jo alkanut, ja sen mukana avautuvat Historian Ystävien Liiton uudistuneet nettisivut. Toki www.historianyst.fi osoite on edelleen sama. Ilmeen lisäksi sisältöjäkin on uudistettu ja Facebook-sivu on myös julkaistu. Käykääpä katsomassa ja tykkäämässä sekä jakamassa! Vinkejä ja toiveita niin sivuihin kuin Historian Ystävien Liiton toimintaan liittyen saa lähettää sihteerille (toimisto@historianyst.fi), sillä jäsenten mielipiteet ja terveiset ovat sitä käyttövoimaa, jolla Historian Ystävien Liitto voi kehittyä entistä paremmaksi toimijaksi. Pyrimme jatkuvasti saamaan toimintaamme avoimemmaksi ja kiinnostavamaksi, sekä lisäämään tiedotusta niin netin kuin sähköpostinkin kautta. Jos et ole vielä saanut toimistosta sähköpostia, ilmoitapa sähköpostiosoitteesi sihteerille, niin jäsentiedotteet tulevat perille. Sihteeriltä saat myös *HAikin* digiversion lukemiseen tarvittavat tunnukset, *Historiallisen Aikakauskirjan* näköispainos netissä on *HAikin* palvelu kaikille historian ystäville, joille tulee *HAik* myös kotiin kannettuna.

Minkä uuden kiinnostavan historiaa käsittelevän kirjan olet viime aikoina lukenut? Historian Ystävien Liiton hallitus on päättänyt uudistaa Vuoden historiatego -palkinnon valintaprosessia. Jäsenistö saa ehdottaa historia-alan tutkimusta tai tutkimukseen perustuvaa tietokirjaa Vuoden Historiateoskilpailuun. Kirjan tulee olla julkaistu v 2017. Ehdotuksia voi tehdä 15.10 asti. Tätä varten avataan nettisivuillemme oma Vuoden historiatego -ehdokassivu, mutta toki teosta voi ehdottaa myös perinteisen postin välityksellä sekä sähköpostilla (Vuoden historiatego -ehdotus, Historian Ystävien Liitto, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki.) Saaduista ehdotuksista liiton hallitus valitsee kilpailun ehdokkaat. Vuoden Historiateos -palkintolautakunta valitsee sitten näiden joukosta voittajan ja kunniamaininnan saaneet sekä julkistaa tulokset Suomalaisilla Historiapäivillä Lahdessa helmikuun alussa per-

jantaina 9.2.2018. Ilmianna siis hyvä kirja ja osallistu samalla Vuoden historiatego ehdokasasetteluun!

Syksyn aikana Historian ystäville järjestetään seuraavat jäsentilaisuudet: Palkittujen kirjojen esittelytilaisuus tiistaina 24.10. klo 17.30 Tieteiden talolla Helsingissä ja lauanain 9.12 Vuosijuhla Helsingin Suomalaisella klubilla. Palkituista kirjoista dosentti **Maijastina Kahlos** kertoo teoksestaan *Rooman viimeiset päivät* ja professori **Yrjö Kaukiainen** kirjastaan *Punaiset pilarit: Suomalaisen graniitti tsaarien Pietarissa*. Molemmat kirjat edustavat uutta kiinnostavaa tutkimusta aiheestaan. Tilaisuuteen on vapaa pääsy, tervetuloa!

Vuosijuhlaan alkaa ilmoittautuminen 15.10 nettisivuillamme ja siihen mennessä on ohjelma sekä illallisen hinta varmistunut (n. 77 euroa). Vuosijuhla järjestetään jo la 9.12. Suomalaisella Klubilla. Paikat täytetään ilmoittautumisjärjestyksessä, tervetuloa tähänkin suosittuun tapahtumaamme!

Historia- ja kulttuurimatkailu on edelleen ollut toivottua jäsenistön keskuudessa. Keväinen Slovakian matka sai osallistuneilta positiivista palautetta, sillä se avasi uusia näkökulmia paikalliseen historiaan ja Bratislava, Banská Štiavnica sekä vuoristomaisemat linnoineen hurmasivat kauneudellaan. Omakohtainen kokemus paikoista elävöittää aiemmin luettua, ja on hauska huomata jotain uusia yksityiskohtia. Historian ystävien seurassa on mukavaa matkustaa kiinnostaviin kohteisiin asiantuntevien oppaiden johdolla. Syyskuun 23.–24. retki Tarttoon ja siellä avattuun Viron kansallismuseoon on jo täynnä. Kiertomatka Japaniin marraskuun lopussa toteutuu myös suunnitelmien mukaan. Lisätietoja on nettisivuillamme.

Mielenkiintoista ja historiantäyteistä syyskautta!

KARI SALMI
PUHEENJOHTAJA

Historiallinen fiktio

Henna Karppinen-Kummunmäki

Taistelu tuulimyllyjä vastaan?

HISTORIAALLINEN ROMAANI
JA MENNEISYYSKUVA

Suomalainen historiallinen romaani elää ja voi hyvin. Tarkoitin tällä käsitteellä kaikkea kaunokirjallisessa muodossa esitettyä historiallista fiktiota, olkoonkin sen viihteellisyyden tai historiallisen faktan aste mikä tahansa. Viime vuosina useita 1200–1500-luvuille sijoittuneita romaaneita julkaisseen Kristiina Vuoren lisäksi vastaanlaisia myyntimenestyksiä ovat kirjoittaneet muun muassa Milja Kaunisto, Paula Havaste ja Enni Mustonen unohtamatta tietenkään alan grand old ladyja Kaari Utriota, Raija Orasta, Laila Hirvisaarea ja Pirjo Tuomista.

Historiantutkijana tartun näihin kirjoihin usein ristiriitaisin tunnelmin. Lukijana suhtaudun avoimin mielin uusiin lukukokemuksiin. Jokaisen kirjan kohdalla ainakin lupaan itselleni, etten takerru liiaksi yksityiskohtiin ja ryhdy miettimään, mikä kohta on uskottava tai totta. Kunhan tarina on hyvä. Useimmiten juuri huono tarina, puuduttava kerronta ja epäaidot henkilöhahmot ovat syynä siihen, että kirja jää kesken.

Mutta silti pilkunviilaukseen sortuu kerta toisensa jälkeen. Mitä lähempänä kirjan maailma on

omaa tutkimusaluettani eli vanhojen aikojen historiaa sitä vaikeampaa on olla valittamatta mielessään pienistä puutteista yksityiskohdissa. Joskus näistä puutteista nousee suorastaan tuskan hiki. Miten tällaista roskaa on kukaan voinut julkaista? Joistain teoksista nimittäin huokuu täydellinen ymmärtämättömyys menneisyyttä ja niiden ihmisiä kohtaan. Ei henkilöhahmo voi käyttäytyä kuin 2010-luvulla, jos tarina sijoittuu 1400-luvulle!

Historiallinen romaani on epäilemättä erittäin vaikea laji. Kirjoittajan on luotava menneisyyden maailma ilman, että siitä tulee puuduttavaa historian oppituntia. Sillä mikään ei ole niin ärsyttävää kuin se, että kirjoittaja yrittää opettaa lukijaa tai päteä historiatiedoillaan. Samalla tarinan juonen ja sen henkilöiden tulee olla mukaansatempaavia. Joidenkin mielestä se on mahdollon yhdistelmä: on valittava joko hyvä tarina tai historiallinen uskottavuus. Mutta onko se vain henkistä laiskuutta? Kuvittelevatko kirjoittajat, että lukijat eivät pysty samaistumaan tarinan henkilöhahmoihin, jos he käyttäytyvät historiallisesti ”oikein”. Se olisi nimittäin karkeaa lukijoiden aliarviointia. En myöskään voi olla vertaamatta suomalaisten kirjailijoiden tuotantoa kansainvälisiin menestyjiin, kuten Hilary Manteliin, Jan Guillouhon tai Ken Follettiin. Erityisesti Mantel on onnistunut historiallisten faktojen kärsimättä luomaan hengästyttävän upean tarinan, menneisyyden maailman, johon lukija uppoutuu täysin.

Historiantutkijan on helppo unohtaa norsunluutornistaan käsin, millainen merkitys viihteellä

FM **Henna Karppinen-Kummunmäki** on tohtorikoulutettavana Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa. Sähköposti: hkarpp@utu.fi.

on tavallisen suomalaisen historiakuvalle. Ikävä tosiasia kuitenkin on, että peruslukija todennäköisemmin tarttuu historialliseen romaaniin kuin yhteenkään aihetta käsittelevään tutkimukseen. Väittäisin, että mielikuvat rakentuvat usein huomaamatta. Ihmiset ryhtyvät pitämään totena viihteen kautta saatuja tulkintoja menneestä. Vai minkä luulette olevan syynä siihen, että käsitys ”pimeästä” keskiajasta elää niin sitkeästi? Ja kiitos *Game of Thronesin* siellä seikkailevat nyt myös oikeat lohikäärmeet. Olettaisin, että tällaiset mielikuvat syntyvät entistä herkemmin mikäli lukijalla on vain kouluhistoriapohja. Saman ilmiön ovat todenneet myös jotkut yliopiston historian peruskurssien vetäjät. Yliopisto-opinnot ovat olleet opiskelijoille silmiäavaavia. Voisi toki väittää, että viihde on viihdettä. Fiktio ei tarvitse olla totuudenmukaista, ja fiktion kuluttajan tulisi tiedostaa se. Mutta eikö historiallisen fiktion lukijalla ole tietty ”autentikoivuushorisontti” etenkin, jos romaania, tai mitä tahansa viihteen tuotetta, mainostetaan tutkimustiedolla?

Mikä on siis ammattitutkijoiden vastuu populaarin menneisyyskuvan rakentamisessa? Voimmeko me oikeastaan vaikuttaa siihen mitenkään? Yhtäältä emme voi mennä neuvomaan kirjailijoita, miten heidän tulee työtänsä tehdä. Toisaalta voimme olla osana romaanin taustoitustyötä. Kristiina Vuoren tapauksessa konsultatiota on tarjonnut jo useamman kirjan kohdalla historiantutkija, dosentti Anu Lahtinen. Hän on toiminut kirjojen teknisten yksityiskohtien tarkastajana ja jättänyt juonelliset ratkaisut kirjailijan päätettäväksi.

Tällainen yhteistyö on hyvin tärkeää historiallisen menneisyyskuvan luomisessa. Olisi toivotavaa, että vastaavaa toimintamallia voisi laajentaa. Historiantutkijoilla riittäisi paljon tietoa ja ideoita historiallisten romaanien aiheiksi. Täytyisi vain sinnikkäästi luoda kontakteja, jotta kirjailijat osaisivat ottaa yhteyttä oikeisiin henkilöihin. Vaikka emme voikaan määrätä, mitä romaania

niin lopulta päätyy, voisimme yksinkertaisesti tarjota paremman tarinan kuten kollegani Reima Välimäki ehdotti. Ei mitään faktat ja mutkat suoriaksi -versiota, jossa hahmot muka käyttäytyvät jännittävämmän, koska he käyttäytyvät kuin modernit ihmiset. Jokainen historiantutkija tietää, että todellisesta menneisyydestä löytyy aivan uskomattoman jännittäviä tarinoita, jotka kelpaisivat minkä tahansa romaanin juoneksi. 1700-luvun tutkijana osaisin esimerkiksi tarjota monia tositarinoita, skandaaleja ja juonitteluja, joiden rinnalla nykyisten saippuaopperoiden juonikuviot jäisivät kirkkaasti kakkoseksi.

Haluan esittää kiitokseni aihetta koskevista inspiroivista keskusteluista erityisesti Anu Lahtiselle, Susanna Niiraselle, Elviira Pullille, Kirsi Vainio-Korhoselle, Tiina Miettiselle sekä kollegoilleni kulttuurihistorian oppiaineessa.

Historian käyttö

Katri Vuola

Pyhät ja pakanat – ihmisyden kuvia

HÄMEEN LINNA 28.4.–17.12.2017

Kuraattori: Sanna Teittinen

Näyttelysuunnittelu: Arkkitehtitoimisto Lamusuo & Lamminen

Valo- ja äänisuunnittelu: Peetu Pietikäinen

Näyttelykirja: toim. Sari Häkkinen, kirjoittajat Sanna Teittinen, Katri Vuola, Elina Räsänen

Hämeen linnassa huhtikuun lopulla avattu Pyhät ja pakanat – ihmisyden kuvia -näyttely on monessakin mielessä tapaus. Näyttely yhdistelee rohkeasti nykykuvanveistoa ja keskiaikaista, kirkollista veistotaidetta ja tulkitsee tätä kokonaisuutta inhimillisten tarpeiden ja tunteiden näkökulmasta. Esillä on viitisenkymmentä teosta, joista kolmisenkymmentä keskiaikaista. Näistä vanhimpiin kuuluu 1200-luvun puoliväliin ajoitettu krusifiksi, uusimmat veistoksista tuoksuvat vielä vastaleikatulta puulta: Tapani Kokon linnan suojaisalle sisäpihalle rakennettu värikäs ja verevä Pakanakirkko sekä Maija Helasvuon monumentaalinen versio Pyhästä Yrjöstä valmistuivat aivan avajaisten kynnyksellä. Kolmas näyttelyn nykykuvanveistäjästä on Mia Hamari.

Kansallismuseon intendentti Sanna Teittisen kuratoiman näyttelyn tavoitteena on tuoda esiin kuvanveistoperinteen jatkumoa keskiajalta tähän päivään. Näyttelyn teoksia yhdistää puun käyttö päämateriaalina sekä aihepiiri – abstrahoidut ja etäännyttetyt, mutta toisaalta myös ruumiillisuutta ja lihallisuutta korostavat ihmishahmot, ”pyhät ja pakanat”. Veistokset on jaoteltu huone-tiloissa eri tunnetiloja ja ominaisuuksia kuvaavien, yleisinhimilliseksi katsottujen teemojen alle. Näitä teemoja ovat muun muassa rakkaus, kärsimys, suru, toivo ja voitto.

Toimin näyttelyn suunnittelutyössä keskiaikaisen kuvanveiston asiantuntijana, joten taustoitin tässä tekstissäni lähinnä näyttelyn keskiaikaisten veistosten valintaa ja esillepanoa sekä pohdin näyttelyn merkitystä keskiajan taiteen tunnettuuden edistämisessä.

Keskiajan taide ei ole taidetta nykymerkityksessä vaan sen merkitys oli ensisijaisesti uskonnollinen ja symbolinen. Taiteen sisältöihin vaikuttivat keskiajalla katolisen kirkon teologisten linjausten lisäksi vauraiden tilaajien ja lahjoittajien toiveet sekä erilaiset alueelliset ja paikalliset uskonnolliset perinteet. Myöhäiskeskiajalla veistoksia ja alttarikaappeja tuotettiin suurissa kaupungeissa pitkälle erikoistuneiden käsityöläisten työhuoneissa. Suomen alueelle tuotiin näitä kulttiesineitä erityisesti Itämeren alueen rannikko-alueilta, joihin oli muodostunut kaupallisia ja kirkollisia yhteyksiä. Muualla kuin silloisen Suomen alueella valmistetut teokset näyttäisivät toi-

---

FM **Katri Vuola** on museoalan ammattilainen ja tohtorikoulutettavana Helsingin yliopiston Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella. Sähköposti: katrivuola@gmail.com.

Kuva 1. Pyhät ja Pakanat -näyttelyn teemahuone Rakkaus. Kuva: Soile Tirilä, Museovirasto.

mineen myös ”kotimaisten” työhuoneiden valmistamien veistosten tyyllisinä esikuvina.

Taiteen kuva-aiheet liittyivät pääasiassa Kristuksen pelastustyöhön, Neitsyt Mariaan sekä pyhimyksiin. Kuvia ei tehty vain katsottaviksi, vaan ne toimivat kirkkotilassa vuorovaikutuksessa muiden kuvien ja katsojan kanssa. Kuvia liikuteltiin, puettiin ja suudeltiin, jopa rangaistiin ja häväistiin. Veistoksiin kätketyt pyhänjäännökset vahvistivat veistoksen merkitystä pyhän ja pyhimysten ruumiillisen läsnäolon paikkoina. Kirkkotilassa tapahtuvien rituaalien tai yksityisen hartauden harjoittamisen tärkeänä toimijana kuvat vaikuttivat seurakuntalaisten käsityksiin pyhydestä, pelastuksesta ja tuonpuoleisesta, mutta olivat myös tärkeässä roolissa yhteisöllisyyden kokemuksen luojina.

Museot ovat perinteisesti suosineet pitkäkestoisia ja didaktisia perusnäyttelyitä, joissa keskiaikaiset veistokset ja alttarikaapit on asetettu esille hämääriin huoneisiin kronologisessa järjestyksessä, taustapuoli seinää vasten, vierä vierä. Itse veistoksiin liittyvä informaatio on usein vähäistä tai veistokset on ylläastattu niihin löyhästi liittyvällä historiallisella kontekstualisoinnilla. Pyhät ja pakanat -näyttelyssä on pyritty

uudenlaiseen esillepanoon: näyttelyarkkitehtuurilla on korostettu veistosten visuaalista näyttävyyttä ja mahdollistettu veistosten lähitarkastelu (pääosin) ilman vitriinejä. Katsoja voi havaita muun muassa veistoksen tai reliefin taustapuolen kovertamisessa käytettyjen työkalujen jäljet sekä alttarikaappien avattujen ovien taakse usein piiloon jääviä maalattuja kuva-aiheita. Nykyteokset on sijoitettu hyvin vapaasti keskiaikaisten veistosten lomaan linnan korkeita huonetiloja luovasti hyödyntäen. Tapani Kokon Kipunaista voi koskea, koota ja purkaa. Tällainen osallistuva ”heittäytyminen” kosketteluun ei tietenkään ole mahdollista museoitujen keskiaikaisten veistosten kohdalla. Näyttelyssä esillä olevien nykyteosten tapaan vanhat veistokset ovat usein olleet monimateriaalisia ja jopa räikeän värikkäitä.

Pyhät ja pakanat -näyttely sallii aistivaraisen eläytymisen, mutta myös yleisön tiedolliset tarpeet on pyritty tyydyttämään: veistoskohtaiset kuvailut voi lukea ja kuunnella lainattavilta minitabeleilta. Kuvailujen tavoitteena on tukea katsojan havaintoja ohjaamalla katsetta mielenkiintosiin yksityiskohtiin. Lisäksi on haluttu tuoda esiin veistoksen erityiseen käyttötarkoitukseen tai vaiheisiin liittyviä tietoja ja näin korostaa veistoksen

Kuva 2. Apokalyptinen Maria -alttarikaappi, Someron vanhan kirkon sakaristo, Pohjois-Saksa/Pohjois-Puola (Stralsund/Rostock), tammi (veistokset, kaappi). Kuva: Jukkapekka Etäsalo, Suomen kansallismuseo.

ainutkertaisuutta. Teoskohtaisten tietojen ohessa tarjotaan perustietoja kuva-aiheen merkityksestä ja liittymisestä roomalaiskatoliseen perinteeseen, erityisesti pyhimyslegenda-aineistoon.

Haasteena objektikeskeiselle lähestymistavalle ovat hyvin niukat veistoksiin liittyvät historialliset tiedot, Suomessa säilyneitä veistoksia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden vähäisyys sekä veistosten valmistustekniikkaan liittyvän kotimaisen, systemaattisen tutkimuksen puuttuminen. Toisaalta yleisölle on tässä näyttelyssä voitu tarjota näyttelyn edellä toteutetun mittavan konservointiprojektin aikana esiin tullutta tuoretta tietoa esimerkiksi veistoksessa käytetyistä tekniikoista tai veistoksen vaiheista, joita veistoksessa havaitut vauriot ja muutokset ilmentävät.

Pyhät ja pakanat -näyttely pyrkii ”ravistelemaan pölyjä” myös aivan kirjaimellisesti tavalla: pitkään esillä olleiden tai kokoelmatiloissa säilytettyjen teosten säilyminen ei ole itsestäänselvyys, vaan edellyttää ylläpitävää ja vaurioiden ennaltaehkäisyyn keskittyvää jatkuvaa konservointia. Viime vuonna käynnistyneen *Kulttuurikummi*-hankkeen kautta Kansallismuseo pyrkii takaamaan Someron Apokalyptinen Maria-aiheisen alttarikaapin konservoinnin jatkamisen näyttelyn jälkeenkin. Tämä reformaation kynnyksellä mahdollisesti Stralsundissa valmistettu kaappi koostuu näyttävästä keskusaiheesta sekä suljetuista ovista monine kuva-aiheineen ja veistettyine figureineen.

Erityisinä helminä keskiaikaisten teosten joukosta mainittakoon joitakin teoksia, jotka eivät

ole olleet vuosikymmeniin esillä. Someron alttarikaapin lisäksi nähtävillä on Houtskarın alttarikaappi, jonka runsain kuva-aihein koristelluista ovista löytyy edelleen sekä alttarikaapin tilaajan nimi että tilauksen vuosiluku 1508. Kalannin 1300-luvun taitteeseen ajoitettu Pyhän Olavin veistos taas on kiinnostava esimerkki aikanaan merkittävästä kulttikuvasta, jonka koverrettuihin onkaloihin on kätkeyty reliikkejä tai reliikkeihin vertautuvaa siunattua ehtoollisleipää. Sauvo-Karunan seurakunta on lainannut näyttelyyn Pyhä Yrjö ja lohikäärme -veistoskokonaisuuden, jonka esikuvana on ollut mahdollisesti Tukholman suurkirkossa oleva monumentaalinen teos. Monet näyttelyyn valituista yksittäisistä pyhimysveistoksista ja Marioista ovat Hämeen alueen kirkkoista ja niin ikään harvoin esillä olleita. Toisaalta myös monet jo Kansallismuseon perusnäyttelystä tutut pyöröveistokset tai reliefit näyttävät aivan uudessa valossa, kun myös niiden taustapuolta pääsee tarkastelemaan.

Pyhät ja pakanat -näyttely tuo siis tuoreella tavalla ja nykytaiteella virvoitettuna esiin Kansallismuseon keskiaikaisten veistosten merkittävää, yli kahdestasadasta veistoksesta ja alttarikaapista koostuvaa kokoelmaa. Tämä kokoelma on myös ollut viime vuosina kasvavan kansainvälisen kiinnostuksen kohteena. Kokoelman viime vuoden lopulla aloitettu digitointi on edennyt puoleenväliin: Finna-hakupalvelusta (<https://www.finna.fi>) voi löytää veistoksiin liittyvää perustietoa sekä tuoreet, *Creative Commons*-lisenssillä (CC BY 4.0) varustetut kuvat. Finnasta löytyvät myös kaikki näyttelyssä esillä olevat keskiaikaiset veistokset. Digitoinnin yhteydessä otettuja uusia teoskuvia on hyödynnetty myös näyttelyyn liittyvässä julkaisussa. Sen artikkelit käsittelevät niin näyttelyyn osallistuneiden nykytaiteilijoiden tuotannon lähtökohtia (Sanna Teittinen) kuin keskiajan taiteen vastaanottamiseen ja merkityksiin (Elina Räsänen) sekä puuveistosten valmistamiseen liittyviä kysymyksiä (Katri Vuola).

Satu Lidman

Eettistä historiaa moninaisille yleisöille

Viime vuosina olen usein puhunut historiasta yleisöille, joilla on erilainen suhde historiatietoon kuin alan tutkijalla. Luennoilla olen pohtinut yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rakenteita, jotka tuottavat, ylläpitävät ja piilottavat erilaisia väkivaltailmiöitä.¹ Historioitsijalle tämä on tärkeä mahdollisuus olla aktiivinen yhteiskunnallinen toimija – kenties hieman siihen tapaan, johon Jorma Kalela on tuotannossaan rohkaissut.²

Kohdeyleisöni ovat olleet monenlaisia. Sosiaalialan työntekijöiden kanssa on erityisesti virinnyt keskusteluja perheväkivallan ylisukupolvisuudesta sekä siitä, millainen vaikutus sukupuolella on väkivaltailmiöiden esiintyvyyteen ja ilmoitusherkkyyteen. Kulttuurihistoria on auttanut ymmärtämään esimerkiksi sitä, miksi raiskatun tai puolisonsa pahoinpitelemän miehen kynnys hakea apua on edelleen erityisen korkea.

Avioliittokäsitysten ja -ohjeiden sekä rikos oikeuden historia on antanut aihetta pohtia, miten hitaita ja epävarmoja suuret muutokset ovat niin asenteiden kuin käytäntöjen tasolla. Tällöin on ollut luontevaa muistuttaa menneisyyden toimijoiden kunnioittamisesta. Sen sijaan, että kauhistelisimme aiempien toimintatapojen julmuutta, ne on asetettava ajalliseen kontekstiinsa. Esimerkiksi menneen oikeusjärjestelmän toiminta voi näyttäytyä loogisena, vaikka se ei vastaisi nykystandardia.

Väkivallan vastaista työtä tekevien on tärkeä ymmärtää niitä kulttuurisia elementtejä, joiden valossa esimerkiksi lasten kurittaminen koettiin pitkään oikeutetuksi. Tämä toisin tekemisen hahmottaminen antaa välineitä lähestyä väkivaltakysymyksiä omassa ajassamme, kunhan sitä ei sekoiteta väkivallan hyväksymiseen. Tieto väki-

vallan mekanismeista on keskeistä sekä ennaltaehkäisyyn että oikeudenmukaisen rankaisemisen kannalta, mutta se ei tarkoita rikosvastuun kaventumista.

Historiallinen perspektiivi taustoittaa ajankohdaisia yhteiskunnallisia epäkohtia, mutta se voi myös vahvistaa halua vaikuttaa niihin. Oikeustieteen kansainväliset vaihto-opiskelijat, joille olen opettanut sukupuolittuneen väkivallan historiaa, ovat suhtautuneet asiaan haasteena, joka motivoi tarkastelemaan ajantasaista lainsäädäntöä ja oikeudenkäyttöä entistä kriittisemmin.

Opiskelijoille oivallus siitä, ettei oikeus koskaan ole syntynyt eikä sitä ole sovellettu kuplassa vaan se on aina ollut kiinteässä yhteydessä asenteisiin ja arvoihin, auttaa peilaamaan nykyistä oikeusjärjestystä historiaansa. Suomessa tämä konkretisoituu esimerkiksi seksuaalirikoksia koskevissa keskusteluissa, jotka edelsivät 1990-luvun lakimuutoksia.

1970-luvulla esiintyi samaan aikaan sekä ajatus avioliitosta eräänlaisena lupana puolison kehoon että ihmisoikeusperustainen vaatimus itsemääräämisoikeuden ulottamisesta yhtäläisesti kaikkiin ihmisten väliin suhteisiin. Ennen vuotta 1994 laki ei tunnistanut avioliitossa tapahtunutta raiskausta ja vuoteen 1998 saakka raiskauksen uhri saattoi juridisesti olla vain nainen.

2010-luvun opiskelijoille on hyödyllistä hahmottaa vallitsevaa lainsäädäntöä historiallista taustaansa vasten. Samalla tämä auttaa ymmärtämään sitä, miten sukupuolittuneisuuden ja vallankäytön pitkä historia edelleen vaikuttaa yhteiskunnallisiin käytänteisiin. Sekä historian syys-seuraussuhteiden että sattumanvaraisuuden analyysi kehottaa suhtautumaan kriittisesti myös nykyisten kehitystrendien vakauteen. Muutos suuntaan tai toiseen on aina mahdollinen.

Olen ollut iloinen ja hieman hämmästynytkin siitä, miten arvokkaana historian tutkimuksen mahdollisuudet on nähty tiedeyhteisön ulkopuolella. Tällä havainnolla on kuitenkin seurauksensa: historioitsijan tehtävä muuttuu entistä selvemmin vaikuttamistyöksi, jonka menestyk-

---

Dosentti **Satu Lidman** on tietokirjailija ja Historioitsijat ilman rajoja -yhdistyksen hallituksen jäsen. Sähköposti: satu@lidman.fi.

sellisen hoitamisen edellytyksenä on eettisyyteen panostaminen³.

Kulttuuritaustan mahdolliset vaikutukset väkivallan hyväksymiseen ja sille uhriutumiseen ovat lähtökohtaisesti jännitteisiä lisääntyneen maahanmuuton vuoksi. Siksi keskustelut poliisin kanssa ovat olleet avartavia myös minulle. Niin sanottu kunniaan liittyvä väkivalta on Suomessa heikosti tunnettu ilmiö eikä oikeusjärjestelmämme kaikilta osin sovellu sen käsittelyyn. Rikosprosessin keskiössä on syytekynnyksen ylittänyt yksittäinen teko ja sen tekijä, jolloin taustalla vaikuttava yhteisödynamiikka ja väkivallan historia rajautuvat tarkastelun ulkopuolelle.

Koska poliisin toiminta on suurelta osin myös ennaltaehkäisevää, on väkivallan uhan syvemälle ymmärtämiselle tarvetta. Esimerkiksi EU:n tuore uhridirektiivi velvoittaa huolehtimaan esitutkintavaiheen tulkauksesta entistä paremmin, mutta kielitaito ei yksin riitä takaamaan oikeudenmukaista lopputulosta. Kyse on myös kulttuurin ja erilaisten oikeuskäsityksien tulkaamisesta.

Oppilaitoksien kuraattorit ja opettajat ovat kertoneet näkevänsä tilanteita, joissa he aavistavat vaaran esimerkiksi nuorta uhkaavasta pakkoavioituksesta. Puuttumisen välineet ovat kuitenkin vähissä. Koulutusta kunniaan liittyvän väkivallan ja lainsäädännön katvealueista ei tällä hetkellä anneta järjestelmällisesti millekään taholle.

Historialliset esimerkit siitä, miten häpeänpelko ja sukupuolittunut hierarkia vaikuttavat yhteisöllisessä kulttuurissa elävien yksilöiden toimintaan laajentavat näkemystä väkivallan dynamikasta. Tämä auttaa ymmärtämään, miksi tietäntyyppisten väkivaltarikoksien uhreilla on erityisen vaikeaa puhua kokemuksistaan. Samalla voidaan tarkastella toimijuuden rajoja.

Yhtä lailla menneisyyden ihminen kuin nykypäivän yhteisöllisessä kulttuurissa kasvatettu henkilö on nähtävä yksilönä, jonka suhteesta väkivaltaan ei voida ympäröivien normien perusteella päätellä mitään varmaa. Näistä kysymyksistä on ollut kiinnostavaa keskustella muun muassa ihmisoikeusjärjestöissä ja lukioiden tie-

tokirjailijavierailuilla. Tuolloin, kuten kaikkia yleisöjä puhutellessa, on muistettava tutkimusaiheiden mukanaan tuoma vastuu.

Sekä menneisyyden tutkimusobjektit että nykypäivän kuulijat on kohdattava tilannetajuisella sensitiivisyydellä. Myös kaukaiseen menneisyyteen sijoittuva väkivalta herättää kuulijoissa empatiaa. Se saattaa lisäksi nostaa pintaan ahdistusta, etenkin jos henkilöllä on ilmiöstä omakohtaista kokemusta.

Erityisesti kuritusväkivallasta ja seksuaalirikoksista luennoidessani olen huomannut yleisössä tunnereaktioita. En lue tätä merkinä vääristä aihevalinnasta vaan tilaisuutena pohtia entistä syvällisemmin historian tutkimuksen etiikkaa. Toisinaan väkivaltaa kokeneet ovat ottaneet minuun henkilökohtaisesti yhteyttä, mutta historioitsijana en voi hypätä psykologin saappaisiin. Sen sijaan olen koettanut kantaa vastuun tutkimukseni herättämistä tunteista esimerkiksi ohjaamalla heidät avun äärelle.

Kun historioitsija luennoi kollegoilleen nämä ehkä poistuvat inspiroituneina kukin kammioihinsa – elleivät sitten esitä kommentteja tai vastaväitteitä. Kun yleisössä on muita yhteiskunnallisia toimijoita, kuten sosiaalityöntekijöitä, saattaa luennolla välitetty historiakuva vaikuttaa suoraan siihen tapaan, jolla he kohtaavat asiakkaansa. Parhaassa tapauksessa tämä voi esimerkiksi auttaa heitä näkemään, millaiset tekijät altistavat asiakkaita väkivallalle.

Toki tutkijan tarjoamaa historiatietoa voidaan aina käyttää myös väärin, esimerkiksi rasis-tisesti. Vaarana on, että kuulijat vetävät liian suoria yhtäläisyysmerkkejä menneen ja nykyisen välille – tai tuomitsevat menneisyyden toimijoiden ratkaisut yksioikoisesti. Jälkiviisastelu ei ole rakentavaa, kuten ei naiivi usko historiasta oppimiseenkaan, menneisyyden demonisoinnista puhumatta. Näiden riskien ei silti tule vaietaa tutkijaa. Koska monenlaiset toimijat ovat joka tapauksessa kiinnostuneet historiasta ja käyttävät sitä, on historioitsijoiden pidettävä huolta äänensä kuuluvuudesta.

1. Ks. Satu Lidman, *Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia*. Gaudeamus 2015.

2. Esim. Jorma Kalela, *Making History. The Historian and the Uses of the Past*. Palgrave Macmillan 2012, 18–23, 146–164.

3. Ks. aiheesta lisää Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017.

Alex Snellman

Esinekeskeisyys ja toimijuus vakiintumassa

Historiallisen Aikakauskirjan esineteemanumeroa (2/2016) seuranneessa keskustelupuheenvuorossani (3/2016) esitin huoleni siitä, kuinka esineitä tarkasteleva historiantutkimus tutkii kovin usein esineitä esittäviä representaatioita itse fyysisten esineiden sijasta. Silloinkin kun tutkimus perustuu todellisiin esineisiin, ei tätä välttämättä tuoda lähdeviiteillä selvästi esiin. Selkeästi esiteltyjä useamman esineen tutkimusaineistoja näkee suomalaisessa historiantutkimuksessa ani harvoin.

Kun esineet ovat konkreettisin mahdollinen tutkimuskohde, on tällainen konkretian puute tuntunut minusta jo pitkään varsin paradoksaaliselta. Kenties se vielä heijastelee 1990-luvun epäilystä siitä, voiko representaatioiden takaa mitään historiallista todellisuutta tavoittaakaan. On epistemologisesti turvallisempaa tarkastella sitä, miten asioita kuvataan, kuin tehdä päätelmiä näiden kuvausten – representaatioiden – ja menneisyyden suhteesta. Kuten Visa Immosen artikkeli esineteemanumerossa (2/2016) kuitenkin toi esiin, säilyneissä esineissä on koko ajan läsnä niiden menneisyys ja niiden aineellisuus.

della on myös ei-representatiivinen ulottuvuus. Siksikin niiden tulisi olla historiallisen esinetutkimuksen keskiössä.

Kiitän Leila Koivusta, Majja Mäkikallia, Tiina Männistö-Funkia ja Taina Syrjämaata heidän vastauksestaan (4/2016) puheenvuorooni. Haluan tarkentaa, että ehdotus esineviittauskäytäntöjen parantamisesta on itse asiassa peräisin Johanna Ilmakunnaan ansiokkaasta artikkelista esineteemanumerossa (2/2016). Samoin on tarpeen korjata käsitys, että olisin vaatinut keskittymistä pelkästään esineisiin. Esineiden ottaminen historiallisen esinetutkimuksen keskiöön ei tarkoita muiden lähderyhmien ja kontekstien poissulkemista.

Kirjoittajat tuovat hyvin esiin sen, miten Turun ja Lapin yliopistot ovat olleet aineellisen näkökulman edelläkävijöitä. Minulla on sittemmin ollut ilo keskustella Maija Mäkikallin kanssa. Hän osoitti hyvin, kuinka muotoilussa esine ei ole koskaan menettänyt keskeistä asemaansa. Samoin minulla on ollut ilo debatoida Tiina Männistö-Funkin kanssa molempien mielenkiinnon kohteena olevasta toimijuudesta. Hänen lanseeraamansa rykelmän käsite kiinnittää huomiota esinetoimijoiden funktionaaliseen kokonaisuuteen tavalla, joka olisi hyvä ottaa huomioon myös museoissa. Esineen eristäminen muista esineistä esteettiseen tyhjiöön on varsin keinotekoista. Totesimme, että pitkään epämuodikkaaksi koetut interiöörit ovat itse asiassa rykelmien näkökulmasta hyvinkin perusteltuja ja luontevia. Minun on helppo olla samaa mieltä keskustelukumppanieni Koivusen, Mäkikallin, Männistö-

---

FT **Alex Snellman** on Esinetutkimusverkosto Artefactan koordinaattori ja Emil Aaltosen säätiön tutkijatohtori (2017–2018). Sähköposti: alex.snellman@outlook.com.

Aatelisunivormun kauluksesta voi tulkita oliivinlehväkirjonnan merkityksiä, mutta pystykauluksella on myös itsenäistä toimijuutta, koska se ohjaa pään ryhdikkääseen asentoon ja tukee siten kurinalaista yhteiskuntaihannetta. Valokuvasta ei ole helppo erottaa kangaslaatua, vaikka verka ja sametti erottelivat eri univormuja toisistaan. Myös kauluksen koko, taustapuolen merkinnät, kankaan tuntu ja tuoksu jäävät saavuttamatta. Kuva: Alex Snellman. Kansallismuseon kokoelmat.

Funkin ja Syrjämaan kanssa, kun he toivovat lisää alan tutkimusta mahdollisimman monista näkökulmista!

Kuten eräs kollegani totesi, ruotsalaiset ovat aina vähän meitä edellä. Se kävi ilmi, kun luin pian puheenvuoroni kirjoittamisen jälkeen ruotsalaisten historian tutkijoiden Anna Maria Forssbergin ja Karin Sennefeltin toimittaman oppikirjan *Fråga föremålen: Handbok till historiska studier av materiell kultur*, joka ilmestyi vuonna 2014. Sen virikkeenä oli sama huomio kuin puheenvuorollani: vaikka monet ovat kiinnostuneita aineellisesta kulttuurista, vain harvat tutkivat fyysisiä esineitä. Kirjan lähtökohtana on, ettei esineitä voi tutkia välillisesti, vaan niiden materiaalisuuteen täytyy tutustua paikan päällä. Karin Tetteris toteaa kirjan lopussa kategorisesti: ”Vill man använda föremål som källmaterial duger det inte med enbart fotografier av dem.”¹

Teoksen toimittajat esittävät lisäksi, että aineellisuuden tutkimuksessa voidaan erottaa

kolme vaihetta, joista nykyistä leimaa juuri esineiden toimijuuden käsite. Itse arvelisin, että toimijuuskäänte (agential turn) olisi luontevaa asettaa vuoteen 2010, jolloin ilmestyi peräti neljä keskeistä teosta: antropologi Daniel Millerin *Stuff*, yhteiskuntatieteilijöiden toimittama *New Materialisms: Ontology, Agency and Politics*, arkeologi Bjørnar Olsenin *In Defense of Things* sekä antropologien ja arkeologien toimittama *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Kaikkien taustalla vaikuttaa Bruno Latourin toimijaverkostoteoria (esim. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, 2005). Toimijuuskäänte on tehnyt aiemmasta kirjallisuudesta teoreettisesti vanhentunutta, mistä johtuen suosittelenkin lämpimästi Forssbergin ja Sennefeltin toimittamaa teosta oppikirjaksi suomalaisiin yliopistoihin. *Fråga föremålen* on kirjoitettu selkeästi, se antaa erinomaisia käytännön vinkkejä sekä kuvaa museo- ja esinemaailmaa, joka on monin osin samankaltainen kuin Suomessa.

1. Karin Tetteris, Att forska på föremål. En kort handledning. Teoksessa Anna Maria Forsberg & Karin Sennefelt (toim.) *Fråga föremålen. Handbok till historiska studier av materiell kultur*. Studentlitteratur 2014, 219.

Suomeksi kirjoittamisen varhaishistoriaa

Carl Oliver Blomqvist: Flerspråkighet eller språkförbistring? Finska segment i svenska medeltidsbrev 1350–1526. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 100. Uppsala universitet 2017. 320 s. ISBN 978-91-506-2620-9 / URN: urn:nbn:se:uu:diva-316613.

Suomen kirjakieli syntyi 1500-luvulla, mutta suomen kieltä käytettiin kirjoituksissa jo kauan sitä ennen. Papeilla oli todennäköisesti suomenkielisiä käännöksiä keskeisistä uskonnollisista teksteistä samoin kuin tuomioistuimissa oli oletettavasti myös suomeksi kirjoitettuja versioita valankaavoista. Sellaisia ei kuitenkaan ole säilynyt keskialjalta. Konkreettisimmat osoitukset suomeksi kirjoittamisesta ovat yksittäisiä sanoja, tavallisimmin henkilö- tai paikannimiä, muutoin kokonaan ruotsin- tai latinankielisissä kirjoituksissa.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on jo todettu joidenkin nimien ja sanojen olevan joskus suomen kielen rakenteiden mukaisissa taivutusmuodoissa, joten ne näyttävät kantavan kaikuja tilanteista, joissa suomenkieliset ovat voineet esittää asiansa suomeksi virkamiesten ja tuomarien edessä, vaikka valtionhallinnon ja oikeuslaitoksen pääkieli oli ruotsi. Muiden muassa "Laurens Kodialasta" mainitaan – juuri tässä muodossa – niiden miesten joukossa, jotka selvittivät kahden tilan välistä rajaa Hämeessä vuonna 1383. Toisessa rajankäyntiselvityksessä, vuodelta 1455, sanat *kangahan oyia mōthæ* kätkevät taakseen suomenkielisen ilmauksen *Kankahanojaa myöten* (tai *kanka(h)an oja myöten*). Suomeakin siis voitiin käyttää, mutta toisaalta tällaiset tapaukset johtavat kysymykseen, ymmärsivätkö muistiinmerkintöjen tekijät kuulemaansa ja kirjoittamaansa, varsinkin kun monet suo-

men kielen sanat ovat jääneet taivuttamatta tai niiden kirjoitusasu näyttää joskus hyvinkin kummalliselta.

Carl Oliver Blomqvist käsittelee väitöskirjassaan juuri näitä kysymyksiä ruotsinkielisistä asiakirjoista tavattavien suomenkielisten elementtien pohjalta. Väitöskirjan ala on kielitiede. Vaikka tutkimus vilisee kielitieteellisiä termejä ja tutkittavasta ilmiöstä puhutaan tieteenalalle tyypillisesti koodinvaihtona, väitöskirjalla on paljon annettavaa kaikille Suomen varhaisesta yhteiskuntahistoriasta kiinnostuneille, sillä se tarjoaa arvokasta lisätietoa keskiajan Suomen monikielisyydestä ja suomen kielen käytön laajuudesta. Blomqvist myös piirtää tutkimukselleen laajaa kehikkoa hakiessaan vertailupohjaa niin monikielisistä nyky-yhteiskunnista kuin muista keskiajan Euroopan osista, joissa eri kieliryhmät elivät sekoittuneina. Näin Suomen monikielisyys asettuu yleiseurooppalaisiin ja jopa globaaleihin puitteisiin.

Keskiajan todellisuudessa ei vielä ollut normatiivisia kirjakieliä, vaan Blomqvistin analysoimat asiakirjat heijastavat suomen ja ruotsin eri murteita puhuvien ihmisten välistä vuorovaikutusta. Tutkimuksen ensisijainen lähdemateriaali koostuu 153 asiakirjasta, jotka laadittiin Suomessa vuosien 1353 ja 1519 välisenä aikana. Aineisto on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta peräisin Varsinais-Suomesta ja Hämeestä. Asiakirjat kertovat enimmäkseen maan omistamisesta, sen myymisestä tai sen lahjoittamisesta; joukossa on myös rajariitoja koskevia selvityksiä ja tuomioita. Täydentävinä lähteinä käytetään muun muassa Ivar Flemingin maakirjaa, Kallialan kirkon tilikirjaa, Lounais-Hämeen tuomiokirjaa ja Turun tuomiokirkon Mustaakirjaa.

Blomqvist on hyödyntänyt lähteitä etsiessään ja lukiessaan sähköisiä tietokantoja kuten *Diplomatarium Fennicumia*. Kysymyksenasettelu on kuitenkin vaatinut tutustumista myös alkuperäisiin asiakirjoihin tai ainakin niistä valmistettuihin kuvaversioihin.

Blomqvistin tulkintojen mukaan osa keskiajan Suomessa toimineista kirjureista selvästikin ymmärsi suomea ja käytti suomenkielisiä elementtejä oman tyylitajunsa ja ilmeisesti myös jo tuolloin olemassa olleiden kirjoitettua suomea koskevien konventioiden mukaisesti. Jo aikaisemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, miten paikannimissä esiintyvä päätte *-joki* ja patronyymeissä esiintyvä päätte *-poika* on usein lyhennetty – keskiajan kirjoituskulttuurin pyrki sääntämään niin kirjoitustarpeita kuin aikaa, ja siksi useat sanat lyhennettiin. Suomalaistenkin nimien lyhentäminen edellytti, että kirjoittaja samoin kuin odotettu lukija ymmärsivät, mistä lyhennyksessä sanassa oli kysymys.

Tulkinta kirjuriensa suomen taidoista saa vahvistusta esimerkiksi vuodelta 1511 peräisin olevasta kirjeestä, jossa pyydetään valtionhoitajaa lähettämään Turkuun kirjuri, ”joka ymmärtää [suomen] kieltä ja tuntee maan tilanteen”. Hallinnon ja oikeuslaitoksen toimivuuden sekä yhteiskuntarauhan säilymisen kannalta oli tärkeää, että suomenkieliset saattoivat hoitaa asioitaan esivallan kanssa ja edessä. Toisaalta jotkut teksteissä vastaan tulevat ilmiselvät kirjoitusvirheet osoittavat, että kaikki kirjurit eivät todellakaan hallinneet suomea tai että suomea osattiin vaihtelevasti. Väitöskirjan otsikossa esitettyihin kysymysvaihtoehtoihin voi siis kumpaankin vastata myöntävästi, joskin yleiskuvassa painottuu Suomessa toimineiden kirjuriensa monikielisyys ja edes välttävä suomen hallinta.

Blomqvist on rajannut aineistonsa Turun hiippakuntaan eli Ruotsin valtakuntaan kuuluneisiin Suomen alueisiin. Koska meillä ei juuri koskaan ole ennakkotietoa, ketkä ovat kirjoittaneet säilyneet asiakirjat ja mikä heidän kielitaitonsa on ollut, vaan suomen osaamisen taito pitää päätellä erikseen lähteistä ja niiden kieliasusta, Blomqvistin analyysiä ja tuloksia olisi vahvistanut, jos tarkasteluun olisi sisällytetty lähdeaineistoja myös Pohjanlahden länsipuolelta. Varsinkin Arbogan ja Tukholman kaupunginraatien pöytäkirjat mainitsevat aika ajoin suomalaisia erisnimiä. Koska niiden kirjoittajat tunnetaan paremmin ja tiedämme, että he mitkä ilmeisimmin eivät puhuneet eivätkä ymmärtäneet suomea, mahdollisesti yksittäisiä sanoja tai nimiä lukuun ottamatta, heidän käyttämistään kielimuodoista ja ratkaisuksista olisi saanut kätevästi vertailuaineiston, jota olisi voinut peilata Suomesta säilyneisiin kirjoituksiin. Mutta tässä on mahdollisuus jatkotutkimukseen.

Väitöskirja perustuu tarkkaan ja pohtivaan lähdetyöskentelyyn, ja sen kirjallisuusluettelo on mittava. Esitystä tukevat havainnolliset tilastot, kaaviot ja liitteet, joissa on lueteltu muun muassa tutkimuksessa

käytetyt asiakirjat. Verkossakin luettavissa olevassa väitöskirjassa on tiivistelmä myös suomeksi.

MARKO LAMBERG, DOSENTTI, FT
TAMPEREEN YLIOPISTO

Elämää Turussa 1600-luvun puolivälissä

Riitta Laitinen: Order, Materiality and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden. Amsterdam University Press 2017. 273 s. ISBN 978-946-298-135-5.

Kulttuurihistorian dosentti Riitta Laitisen uusi teos käsittelee esiteollisen ajan kaupunkitilaa arkisissa ympyröissä. Teoksen otsikko on rohkea, sillä teos käsittelee 1640- ja 1650-luvun Turku. Turkulaista todellisuutta verrataan vain satunnaisesti muihin Ruotsin valtakunnan kaupunkeihin ja vauhtia otetaan keskieuropalaisista havainnoista silloinkin, kun lähempää olisi löytynyt aivan relevanttia tutkimusta. Sinänsä noin 5 000 asukkaan Turku on Ruotsin valtakunnan pääosien (Sveanmaa, Götanmaa, Norlanti, Suomen suuriruhtinaskunta) toiseksi suurimpana kaupunkina oiva tarkastelukohta.

Suomalaista 1600-lukua koskevaa kaupunkihistoriaa ei ole kovin paljon julkaistu englanniksi, joten Laitisen teos on tervetullut ja virkistävä lisä aihepiiriin julkaisuihin. Laitinen näkee paljon vaivaa selittäessään pohjoismaisia kieliä hallitsemattomille lukijoilleen ruotsinkielisiä käsitteitä englanniksi. Osin tarkastelua voi kutsua käsitehistorialliseksi; *Svenska Akademiens Ordbok* on ollut perustellusti ahkerassa käytössä. Käsitteiden selvittäminen on usein välttämätöntä. Silti osa selvitystyöstä näyttää olleen tarkoitettu kirjoittajalle itselleen. Teoksessa on myös hakemisto, mutta se on puutteellinen ja luetteloon kelpuutettujenkin osalta vajavainen.

Kirjassa pääosaan nousevat otsikon mukaisesti järjestöjen luonti, spatiaalisuus sekä arkielämän valitut ilmiöt. Laitista kiinnostaa erityisesti se, kuinka yhteisö organisoitui elinympäristönsä: käsitteet *spatial rules* ja *spatial practices* osoittautuvat tärkeiksi. Vuorovaikutus valtiovalan edustajien ja asukkaiden välillä on kiintoisa teema sekin, mutta tässä tekijä olisi voinut hyödyntää systemaattisemmin myös esimerkiksi kaupunkien valituksia, sillä niissä näkyvät (ainakin eliittien) toiveet

elinympäristön järjestämiseksi. Tavallisesti kaupunkilaisten toiveissa oli saada lisää tilaa – erityisesti maanviljelystä varten. Teoksessa ei oteta laajemmin kantaa kaupunkialueen ja ympäröivän maaseudun väliseen suhteeseen, mutta esimerkiksi tulliaitojen kautta 1620-luvulta alkaen muodostuneita rajoja käsitellään perusteellisesti (ks. esim. s. 62–63). Åke Sandströmin tärkeässä teoksessa käsitellään kaupungin ja maalaisyhteisön välistä ”harmaavyöhykettä”.¹

Suuri osa teoksessa käsiteltävistä porvariston alapuolella eläneistä sosiaaliryhmistä ja yksilöistä saapui muualta kaupunkiin, joka suuren kuolleisuuden vuoksi kärsi kroonisesta työvoimapulasta. On hyvä ajatus tutkia yhdessä sekä täydet poliittiset ja taloudelliset toimintamahdollisuudet omanneita porvareita, että palvelusväkeä ja irtainta väkeä. Tosin ratkaisu liudentaa melkoisesti sääty-yhteiskunnalle luonteenomaisia ryhmien välisiä eroja, erontekoja ja sitä kautta muodostuvia ”järjestyksiä”. Tämän tyyppisestä ja kenties vertailukohdaksi kelpaavasta tutkimuksesta voi mainita vaikkapa Gudrun Anderssonin teoksen *Stadens dignitärer* (2009).²

Tutkimuksen pääaineistona ovat kaupungin omaan käyttöön laaditut puhtaaksi kirjoitetut raastuvanoikeuden tuomiokirjat. Tekijä on käynyt ne huolellisesti lävitse, mutta olisi voinut korostaa enemmänkin aineistonsa erinomaisuutta, sillä materiaali on laadultaan tunnetusti monipuolisempaa ja enemmän tapauksia sisältävää kuin näissä yhteyksissä tavallisesti käytetyt hovioikeudelle laaditut puhtaaksikirjoitetut eli renovoidut pöytäkirjat. Laitinen on käyttänyt myös kaupungin alioikeuden eli kämnerinoikeuden pöytäkirjoja. Aineiston luennan lähtökohtana ovat olleet tapaukset, joissa on yhteys ”materiaaliseen kulttuuriin”. Olisi ollut kiinnostavaa lukea lisää juttujen valinnasta, sillä esimerkiksi hakemistojen avulla niitä on mahdotonta erotella. Joka tapauksessa tällaista tuomiokirjatutkimusta on Pohjoismaissa tehty jo aiemmin runsaasti. Silti teoksessa ei ole ainuttakaan viitettä edes aihepiiriin tutkimuksen perusteisiin, joten ulkomaalaisille lukijoille saattaa jäädä vaikutelma, että aineiston kimpussa ollaan nyt ensimmäistä kertaa.

Hyvistä aineksista huolimatta teos ei ole kovin teoreettinen tai metodisesti uutta luova. Turkuä koske-

vassa tutkimuksessa perinne on vielä paljon pidempi ja on suoranainen ihme, että tekijä pystyy kirjoittamaan 1600-luvun Turun historiaa viittaamatta lainkaan Carl von Bonsdorffin kulttuuri- ja hallintohistoriallisesti merkittävään tuotantoon. Sen sijaan kirjassa viitataan tajaan hiljattain edesmenneen Raimo Rannan kaupunkihistoriaan, joka perustuu oleellisilta osiltaan von Bonsdorffin suurtyöhön.

Ylipäätään aiemman tutkimuksen huomioimisessa on puutteita. Aivan kaikkea aihepiiriin (tai edes kyseistä paikallisyhteisöä koskevaa) kirjallisuutta ei tietenkään aina voida hyödyntää, mutta juuri siksi aiemman tutkimuksen arvostelussa olisi syytä olla varovainen. Esimerkiksi tekijän mukaan karkotusrangaistuksia ei ole Pohjoismaissa juuri tutkittu (s. 123) tai jos on, niin ei ainakaan erityisen laadukkaasti. Laitiselta on tässä kohtaa ilmeisesti jäänyt huomaamatta ainakin allekirjoittaneen artikkeli (1998), jossa vertaillaan kattavasti Götan, Svean ja Turun hovioikeuden langettamia tuomioita vuosilta 1635–1651.³ Tarkastelu käsittää yhteensä 46 valtakunnan kaupunkia. Tosin Turun hovioikeuden tuomiopiiriä koskevat luotettavat tiedot koskevat yksinomaan Turun kaupunkia. Artikkelin useat esimerkkeinä käsitellyt karkotukset ovat vieläpä samoja kuin mitä Laitinen nyt esittelee uusina löytöinä.

Teoksen parhaisiin osuuksiin kuuluvat II osan tulliaitojen turmelemista koskevat jaksot. Tekijä toteaa tulliaidan muuttaneen kaupunkia spatiaalisena kokonaisuutena. Kiintoisia ovat myös havainnot erilaisista muukalaisryhmistä ja vierailijoista sekä erityisesti irtolaisista. Täsmällinen on huomio, jonka mukaan irtolaisia ei etsittäessä juuri löytynyt: omien tutkimusteni ja Laitisenkin usein siteeraaman maisteri Anni Kallion pro gradu -tutkielman (2000) perusteella näyttää vahvasti siltä, että tämä ”lööstpartij” -nimityksellä kutsuttu joukko oli kaupungin asukkaille ennen muuta tarpeellista työvoimareserviä, jota voitiin käyttää monenlaisiin tehtäviin.

Teoksen III osassa keskitytään kaupunkilaisten asuttamiin taloihin eikä kotitalouksiin. Luvussa tarkastellaan seikkaperäisesti porttien, lukittujen ovien ja ikkunoiden merkitystä kaupunkilaisten arjessa. Kiintoisa on havainto, ettei Turussa valtoporvaristo pitänyt liikeneuvotteluja avoimen taivaan alla – kenties tässä yhtey-

1. Åke Sandström, *Plöjande borgare och handlande bönder. Mötet mellan den europeiska urbana ekonomin och vasatidens Sverige*. Stads- och kommunhistoriska institutet 1996, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:208399/FULLTEXT01.pdf> (20.8.2017).

2. Gudrun Andersson, *Stadens dignitärer. Den lokala elitens status- och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Atlantis 2009.

3. Petri Karonen, The Worst Offenders in the Provincial Towns. Serious Urban Crime and its Perpetrators in the Early Years of Sweden's Period as a Great Power. *Scandinavian Journal of History* 23:3–4 (1998), 215–237.

dessä olisi voitu pohtia kapakoiden ja erityisesti kaikissa kaupungeissa vallasväen suosiossa olleen kaupunginkellarin roolia fasilitteettina. Selostaessaan erinäisiä oikeustapauksia ja esimerkiksi todistajien lausuntoja ei tekijä myöskään pohdi riittävästi aineistoista helposti nousevia ajanmäärityksiä ja toisinaan hyvinkin täsmällisesti ilmaistuja kellonaikoja – poikkeuksena tosin sivulla 231 mainittu yöllä juopotelleiden miekkosten edesottamuksien tarkastelu. Teema saattaisi silti olla kiinnostava juuri valtiovallan vaatimusten ja paikallisyhteisöjen käytäntöjen vuorovaikutuksen näkökulmasta, sillä lineaarisen aikakäsityksen vaatimus toi mukanaan entistä tiukemman järjestyksen myös kaupunkilaisten arkeen – vai toiko?

Order, Materiality and Urban Space in the Early Modern Kingdom of Sweden on kompakti esitys merkittävän ruotsalaisen kaupungin historiasta. Teoksen paikallinen näkökulma antaa kiintoisan kuvan varhaismodernin yhteisön toimintaan. Vaikka käsittely on monin paikoin varsin perinteistä sosiaalishistoriallisesti painottunutta rikoshistoriaa (mikäli oikeustapausten analyysiin perustuvaa tutkimusta voidaan yleisesti nimittää rikoshistoriaksi), niin kiistatta tekijä pystyy myös muuttamaan aiempaa kuvaa. Johtopäätösluvussa tekijä toteaa, että oman kaupungin asukkaita (*medborgare*) kohtaan oltiin tuomion hetkellä armeliaampia kuin vieraille. Tätä normien ja käytännön eroavaisuutta on toki varhaismodernin ajan Ruotsin ja Suomen kaupungeissa tutkittu jo 1990-luvulta alkaen: kyseessä on oleellinen osa oikeus- ja hallintokulttuurien tutkimuksen problematiikkaa.

PETRI KARONEN, PROFESSORI
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Lakihistoriaa 1600-luvun Liivinmaalta

Heikki Pihlajamäki: Conquest and the Law in Swedish Livonia (ca. 1630–1710). The Northern World 77. Brill 2017. 288 s. ISBN 978-90-04-33152-5.

Ruotsin valloittaessa Liivinmaan 1620-luvulla sai se haltuunsa pirstaleisen ja sodan runteleman maakunnan, joka erosi merkittävästi uudesta emomaastaan niin yhteiskunnallisesti, hallinnollisesti kuin lainsäädännöllisestikin. Alue oli saatava pikaisesti vakaaksi, tuotoksiksi ja luotettavaksi osaksi Ruotsin orastavaa suurvaltaa. Oikeusjärjestelmän elvyttämisellä ja uudistami-

sella oli keskeinen merkitys tässä prosessissa. Heikki Pihlajamäen tuore kirja käsittelee tätä assimilaatiota sekä sen jälkeistä kehitystä vertailevan oikeushistorian näkökulmasta.

Kirjan kantavana teemana on vastakkainasettelu ruotsalaisen ja liivinmaalaisen lakijärjestelmän välillä. Siinä missä Ruotsissa oli arkaainen mutta erittäin keskittetty oikeuslaitos ja yhdenmukaistettu lainsäädäntö, oli Liivinmaan saksalaispohjainen lakijärjestelmä huomattavasti oppineempi, mutta hajanaisempi kokonaisuus. Kirja pyrkii selvittämään Liivinmaan lakihistoriallista kehitystä 1600-luvulla lakijärjestelmän kolmen keskeisen komponentin kautta: oikeuslaitoksen, oikeusprosessin, sekä sovellettavien lakien näkökulmasta. Näille on kullekin omistettu oma lukunsa, jotka yhdessä muodostavat kirjan rungon.

Ensimmäiseksi Pihlajamäki esittää Liivinmaan oikeuslaitoksen rakenteen ja sen kehityksen ruotsalaiskauden aikana. Ruotsalaistamisyrittämisistä huolimatta Liivinmaan lainsäädäntö ja tuomioistuimet säilyivät melko itsenäisinä ja Ruotsin laista irrallisena kokonaisuutena. Tähän vaikuttivat etenkin yhteiskunnalliset erot, sillä Liivinmaan kartanoyhteiskuntaan ei sopinut ruotsalaismallinen järjestelmä, jossa talonpojilla oli verrattain vahva asema lain edessä sekä keskeinen rooli alempien tuomioistuinten kokoonpanossa.

Seuraava luku käy yksityiskohtaisesti läpi Liivinmaan lukuisten tuomioistuinten proseduureja ja toimintaa, tuoden esiin eron käytännön ja teorian välillä. Esimerkkitapauksiin nojaten Pihlajamäki kuvaa miten keskieu-rooppalainen, oppinut *ius commune* yhtenäisoikeus ja siihen liittyvät menetelmät juurtuivat Liivinmaalle, mutta eivät saaneet mainittavaa jalansijaa Ruotsissa. Tuomioistuimet ammattimaistuivat ja ottivat julkisten syyttäjien toimesta aktiivisemmän roolin rikosten selvittelystä. Etenkin talonpoikien yhteiskuntarauhaa rikkovia rikoksia pyrittiin aktiivisesti selvittämään Keski-Euroopasta rantautuneella *inkvisitorisella* menetelmällä.

Viimeinen luku, joka on huomattavasti muita lyhempi, pyrkii kartoittamaan Liivinmaan lukuisten limittäisten lainsäädäntöjen välistä hierarkiaa ja vuorovaikutusta seuraamalla mihin lainopillisiin lähteisiin tuomioistuinten pöytäkirjoissa on viitattu. Vaikka Ruotsin laki iskostettiin maakuntaan, säilyi tämän vaikutus vähäisenä. *Ius commune* tuli käytännössä Liivinmaan ylin laki, joka yhdisti maakunnan hajanaisia tuomioistuinta ja kytki lakijärjestelmän keskieu-rooppalaiseen lakiperinteeseen.

Toisin kuin useimmat aikaisemmat tutkimukset, nojaa tämä työ todellisiin oikeustapauksiin lainopillis-

ten teorioiden ja asetusten sijasta. Pihlajämäki on tehnyt ison työn käydessään läpi valtaisan määrän Tarton ja Riian arkistoissa olevia, verrattain hyvin säilyneitä oikeuden asiakirjoja. Esimerkkejä hyödynnetään kirjassa vuolaasti valottamaan tuomioistuinten toimintaa käytännössä. Oikeustapaukset tarjoavat samalla elävällisen kuvan varhaismodernin yhteiskunnan sielunmaisemasta ja arjesta.

Aihepiiri on rikas ja monipuolinen. Tiukkaan rajatun lakihistorian diskursseissa Pihlajämäki ottaa kantaa etenkin tuomioistuimen johtaman tutkivan inkvisitorisen menetelmän leviämiseen Liivinmaalle. Kirja kyseenalaistaa vallitsevan käsityksen siitä, että menetelmä olisi korvannut perinteisen, syyttäjän ja syytetyn todistuksiin nojaavan *akkusatorisen* menetelmän varhain. Molemmat menetelmät säilyivät Liivinmaalla käytössä, minkä lisäksi näitä saatettiin käyttää joustavasti ristiin tilanteesta riippuen. Pihlajämäki myös käsittelee kattavasti varhaismoderneille lakijärjestelmille tyypillistä lainsäädäntöjen päällekkäisyyttä, tarkentaen ja monipuolistuen käsitystämme siitä miten näiden välinen hierarkia käytännössä toimi.

Lakihistorian ohella kirja sivuaa myös muita aihepiirejä, kuten valtiokemitystä ja sosiaalishistoriaa. Liivimaan assimilaatio Ruotsin osaksi oli eurooppalaisittain tyyppillinen prosessi, jossa valloittajan oli neuvoteltava antautumisen ehoista paikallisten eliittien kanssa. Lakihistoriallinen kehitys heijasteli Ruotsin sisäpolitiikkaa, jonka mukaisesti suuria maa-alueita läänitettiin valloituspolitiikan tärkeimmille tukijoille.

Kirjan tavoitteet ovat kunnianhimoiset. Pihlajämäki pyrkii vastaamaan laajaan kirjaan erilaisia kysymyksiä, esittämään Liivimaan lakijärjestelmän toimintaa pikukutarkasti kahdeksankymmenen vuoden ajanjaksolta, sekä vielä vertaamaan tätä ruotsalaiseen järjestelmään. Kirjan punainen lanka hieman kärsii tästä laaja-alaisuudesta, sekä vuoropuhelun puutteesta päälukujen välillä. Vahva ja kattava yhteenveto olisi punonut hajanaisia lankoja yhteen, mutta nyt tämä jää valitettavan pitkälti lukijan hartioille. Pirstaleisuudesta huolimatta Pihlajämäki kuitenkin onnistuu kytkemään Liivimaan lakijärjestelmän rakenteen ja kehityksen osaksi Ruotsin valtakunnan 1600-luvun historiaa. Kokonaisuutena kirja on arvokas lisäys niin lakihistorian kuin poliittisen historian saralla, ja etenkin tarkka ja analyttinen lukija löytää teoksesta paljon kullannarvoista uutta tietoa.

JAAKKO A. BJÖRKLUND, FM, DI
HELSINGIN YLIOPISTO

Uskosta, uskonnosta ja pyhäpäivistä

Miia Kuha: Pyhäpäivien vietto varhaismodernin ajan Savossa (vuoteen 1710). Jyväskylä Studies in Humanities 286, Jyväskylän yliopisto 2016. 189s. ISBN 978-951-39-6597-6.

Miia Kuha tutkii väitöskirjassaan varhaismodernin ajan savolaisen rahvaan pyhäpäivien viettoon liittyneitä käytäntöjä, normeja ja merkityksiä sekä niissä ilmennyt jatkuvuutta ja muutoksia, sekä kirkon piirissä että sen ulkopuolella. Kysymyksenasettelu kohdistuu erityisesti rahvaan oikeanlaista pyhäpäivänviettoa ja uskonnonharjoitusta koskevien käsitysten ja papiston opetuksen väliin eroihin, sekä siihen, missä määrin ja missä muodossa rahvas ”omaksui kirkon opettaman maailmankuvan” (s. 22). Kuha kysyy myös, mitä mahdollisuuksia rahvaalla oli harjoittaa uskoa haluamallaan tavalla ja vastustaa esivallan vaatimuksia. Hän lähestyy kysymysään rahvaan ja esivallan välillä (ja osin myös rahvaan edustajien välillä) syntyneiden konfliktien kautta. Hänen tavoitteenaan on luoda kokonaiskuva pyhäpäivänvietosta sekä esivallan/papiston opetukset että rahvaan käsitykset huomioiden.

Aihe on tutkimuskohteena erinomainen. Se tarjoaa vähän käytettyä lähdemateriaalia maantieteelliseltä alueelta, jolla on selviä kulttuurisia erityispiirteitä. Toisaalta se tangeeraa tutkimuksessa pitkään käytyjä keskusteluja ja tarjoaa näin mahdollisuuden esittää uusia näkökulmia tutkimusyhteisöä kiinnostaviin kysymyksiin. Kuha onnistuu tämän aselman hyödyntämisessä hyvin. Tutkimus liittyy onnistuneesti varsinkin brittiläisestä tutkimusmaailmasta 1990-luvulta lähtien levinneeseen, antropologiasta ja uskontoantropologiasta ammentavaan ”scribneriläiseen” viitekehukseen¹ ja kansanuskon (engl. *popular religion*) tutkimuksen keskusteluihin. Toisaalta tutkimus kytkeytyy myös samaan aikaan suosituksi tulleeseen mikrohistoriaan ja sille läheiseen mentaliteettihistorian perinteeseen. Kuhan oma tapa ammentaa suomalaisesta etnografiasta sopii tähän hienosti. Näistä muodostuu leikkauspiste, jossa Kuhan empiirinen materiaali antaa tilaisuuden kertoa uusia vastauksia kestokysymyksiin.

Leikkauspiste näkyy myös Kuhan soveltamassa käsitteistössä, kuten hänen eri tutkimustraditioita yhdiste-

1. Robert William Scribner (1941–1998) oli sukupolvensa johtavia brittiläisiä saksalaisen reformaation historioitsijoita. Scribnerin tuotannosta, ks. Lyndal Roper (toim.) *Religion and Culture in Germany* (1400–1800). Brill 2001.

levässä tavassaan määritellä 'pyhän' käsite. Uskonnon Kuha määrittelee Pirjo Markkolaa mukaillen "ajatteluksi, johon sisältyy oletus 'toisen todellisuuden' läsnäolosta" (s. 36). Uskonnon määrittely "ajatteluksi" tosin väistää kysymyksen siitä, mikä osuus ajattelussa on ohjaavalla järjestelmällä tai rakenteella ja toisaalta tunteilla tai kokemuksella. Toisin sanoen, miten uskonto eroaa uskosta tai uskonnollisuudesta? Suomen kieli ei tässä noudata samaa käsitteellistä logiikkaa kuin englanti. Kuha täsmentää uskontoa "eletyn uskonnon" käsitteellä (Ibid.). Käytännössä tutkimusasetelmaa luonnehtii scribneriläisestä perinteestä tuttu kansanuskon käsite ja siihen sisältyvä hierarkkinen vastakkainasettelu populaarin ja eliitin välillä. Tekstissä toistuvat kansa, kansanusko, kansankulttuuri ja kansanomainen. Tästä seuraa vaikutelma, että kansanuskon ja eletyn uskon(non) käsitteitä käytetään melko synonyymisinä. Tämä taas johtaa siihen, että termin koko tutkimuksellinen voima ei tule käyttöön. Loppuluvussa Kuha päätyy kuitenkin tuloksiin, joissa vastakkainasettelua hälvennetään.

Kuhan tutkimus perustuu pääasiassa maallisen oikeuden lähteisiin (renovoituihin tuomiokirjoihin), joita täydennetään läänintileillä, ja piispan ja rovastintarkastusten pöytäkirjoilla (visitaatiomateriaalilla). Sivulla 28 esitetyn taulukon mukaan materiaali painottuu pahenuksen aiheuttamiseen, juopotteluun ja väkivaltaan kirkonmässä, jumalanpalvelusten, ehtoollisen ja katekismuskoulustelun laiminlyönteihin sekä kirkon rakentamisvelvollisuuksien laiminlyönteihin. Kuhan väitöskirjan viidestä käsittelyluvusta kolme sen sijaan painottaa epäjumalanpalvelua, jumalanpilkkua ja uhraamista koskenutta materiaalia. Mikrohistoriallisen periaatteen mukaisesti Kuha lähteekin siitä, että mahdollisimman monien tavanomaisten tapausten sijasta on tärkeää saavuttaa poikkeukselliset, laajasti käsitellyt tapaukset, joiden avulla on mahdollista päästä käsiksi ihmisten ajatusmaailmaan. Valikoiva menettely on siis sallittua, koska sillä keinoin saa materiaalista enemmän irti. Toisaalta mikrohistorian peruslähtökohta on tärkeä suhteuttaa siihen tosiseikkaan, että vaikka poikkeuksellisissa tapauksissa syntyy paljon laveasanaista aineistoa, sen merkitys aikalaisille on voinut olla pienempi kuin jokapäiväisten, itsestäänselvyytensä vuoksi lyhytsanaisten juttujen.

Lähdesarjat kattavat ajanjakson 1639–1712, mutta Kuha tarkastelee myös aiempaa kautta. Tämän hän tekee muutosten ja jatkuvuuksien hahmottamiseksi ja viittaakin työn edetessä toistuvasti "vanhempaan" tai esikristilliseen perinteeseen. Hän tekee näin myöhemmän lähdemateriaalin perusteella, esittäen että "myö-

hemmistä lähteistä voidaan lukea ihmisten kertomuksia siitä, miten ennen elettiin ja millaisesta tilanteesta nykyhetkeen oli tultu" (s. 23). Tämä on varmasti totta. On kuitenkin toinen asia, voiko näiden aikalaiskertomusten perusteella saada sellaisen kokonaiskuvan, jota voisi oikeasti verrata historian tutkijan jostain aikakaudesta sen omien lähteiden perusteella luomaan kuvaan. Toisin sanoen: voidaanko esimerkiksi 1600-luvun jälkipuoliskolla lähteisiin päätyneet irregulaareihin juhliin liittyvä ei-kristillinen tai ei-luterilainen perinne todella ajoittaa esikristilliseksi – vai voiko kenties olla niin, että 1600-luvulla levisi tai peräti syntyi luterilaisuuden kanssa rinnan muita tarpeita ja vaikutteita, jotka näkyvät savolaisessa kulttuurissa?

Käsittely on jaettu viiteen käsittelylukuun sekä niiden lisäksi johdantoon ja yhteenvedoon. Ensimmäisessä käsittelyluvussa (luku 2) Kuha tarkastelee tutkimuksen kohteena olevan alueen "rakennetta", väestöä ja kirkollisia olosuhteita vielä varsin johdannon-omaisesti. Tässä Kuha korostaa maantieteellisesti suuria seurakuntia, pitkiä välimatkoja ja papiston vaikeaa asemaa. Toinen käsittelyluku eli disposition kolmas luku etenee kirkossakäynnin käytäntöihin ja kontrolliin. Neljäs luku koskee uhrirkkoperinnettä ja sen käytänteitä. Sisällysluettelon viides luku pohtii pyhäpäivän viettoa ennen ja jälkeen jumalanpalveluksen kirkonmässä ja kotona. Kuudes luku koskee irregulaareja pyhäpäiviä, joita vietettiin kirkon ja esivallan ulottumattomissa. Kuha tulkitsee näitä perinteisen uskomisen tapoja (osin esikristillisen) vuodenvieron ja jatkuvuuden varmistamisen kontekstissa. Työn rakenne ja jakautuminen luvuittain temaattisiin alakysymyksiin palvelee tarkoitustaan selkeästi. Argumentaatiota on helppo seurata.

Yllä esittämästäni kritiikistä riippumatta tutkimuksen tulokset ovat sekä tutkimuksellisesti että yhteiskunnallisesti mielenkiintoisia: uskonnon sekä uskonnollisten konfliktien ymmärrys on tällä hetkellä äärimmäisen tärkeää. Kuha pohtii ansiokkaasti rahvaan ja papiston/esivallan uskonkäsitysten eroja ja rahvaan mahdollisuuksia vaikuttaa uskonharjoitukseensa. Hän esittää tietoja niin ihmisistä, jotka tuskin koskaan astuivat jalallaan kirkkoon, kuin aikakauden myötä lisääntyneistä kristinopintaidoista ja väentungoksessa pullistelevista kirkoista. Kirkkoherrat valittivat poissaoloista, mutta tulokset eivät kuitenkaan anna olettaa, että he olisivat jatkuvasti saarnanneet tyhille seinille. Ristiriitaa Kuha selittää ihmisten yksilöllisillä elinolosuhteilla ja erilaisilla välimatkoilla kotoa kirkolle – erilaisilla sosiaalisilla ja taloudellisilla asemilla. Aivan työnsä lopussa Kuha aloittaa myös tulevalle tutkimukselle tärkeän

keskustelun siitä, mihin rahvaan ajattelua ja käyttäytymistä oikeastaan pitäisi verrata, kun pohditaan missä määrin rahvaan käsitykset vastasivat luterilaisen kirkon oppeja ja papiston opetusta.

RAISA MARIA TOIVO, DOSENTTI, FT
TAMPEREEN YLIOPISTO

Kirkonrakennus politiikan pyörteissä

Ella Viitaniemi: Yksimielisyydestä yhteiseen sopimiseen. Paikallisyhteisön poliittinen kulttuuri ja Kokemäen kivikirkon rakennusprosessi 1730–1886. Acta Universitatis Tamperensis 2158. Tampereen yliopisto 2016. 443 s. ISBN 978-952-03-0095-1.

Ella Viitaniemi kuvaa väitöskirjassaan, kuinka Kokemäelle rakennettiin 1700-luvulla entisen yli sata vuotta vanhan puukirkon tilalle uusi kivikirkko. Aihe vaikuttaa hyvin paikalliselta, ja sitä se onkin. Kirkonrakennukseen liittyvä tapahtumien sarja, joka kesti lopulta yli viisikymmentä vuotta, osoittautuu kuitenkin erinomaiseksi esimerkiksi siitä, kuinka paikallista ilmiötä kuvaamalla voi paljastaa suuria yhteiskunnan ilmiöitä ja niissä tapahtuvia muutoksia. Ja täytyypä heti sanoa, että kirkonrakennushanke osoittautuu yllättävän jännittäväksi tapahtumasarjaksi. Kun Viitaniemi vielä kirjoittaa hyvin, on hänen väitöskirjansa monin osin myös mainio lukukokemus.

Viitaniemen tutkimuksessa on kaksi kärkeä. Toisaalta tutkimus tarkastelee kirkon rakentamista fyysisenä toimintana: kuinka rakennusmateriaalit hankittiin, kuinka rakennustyö käytännössä tapahtui muuraimestarien, heidän apulaistensa ja pitäjäläisten päivätöiden avulla ja mitä tämä kaikki tuli maksamaan. Viitaniemen tutkimuksen toinen ja mielestäni se olennainen fokus on pikkutarkka analyysi siitä, millaisia ristivetoja ja jännitteitä kirkonrakennus Kokemäellä nosti esiin rakennushankkeeseen osallistuneiden eri toimijoiden välillä.

Kun Viitaniemi kuvaa sitä, kuinka kokemäkeläinen paikallisyhteisö yritti ajaa omia näkemyksiään yli keskushallinnon sääätely-yrityksien, hän samalla joutuu pohtimaan, kuinka kirkonrakennushankkeen paikallistasolla nostattamat kiistat kuvastavat 1700-luvun jälkipuoliskon poliittista kulttuuria. Tällöin hän tekee perustavanlaatuisia havaintoja päätöksenteon perus-

teiden muutoksista kohti laajempien kansanosien halua ja mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon yhteisissä asioissa. Viimeksi mainittu teema onkin koko väitöskirjan ydin ja sen merkittävin anti historiantutkimukselle. Itse kirkonrakennusprojekti on lopulta poliittisen kulttuurin muutoksen tutkimuksen paikallinen laboratorio.

Viitaniemen keskeinen käsitteistö on tuttua jo 1990-luvulla käydyistä rahvaan vastarintaa ja organisoitumista koskevista keskusteluista ja kirjoituksista, mutta sopii hyvin käsillä olevan aiheen analysointiin. Keskeisenä teoreettisena johtolankana työssä kulkevat James C. Scottin kirjoitukset kätkeytyistä ja julkisista vastarinnan esityksistä. Scottin tutkimusten keskeisiä käsitteitä *hidden transcript* ja *public transcript* on hankala suomentaa, sillä ne viittaavat enemmän esityksen muotoon kuin sen vastarintasisältöön. Viitaniemi onkin väistänyt tämän hankaluuden näppärästi kuvaamalla ensin ilmiön ja ilmoittamalla sen jälkeen suluisa alkuperäisen käsitteen: kuinka esimerkiksi kätkeyty vastarinta (*hidden transcript*) näyttäytyi siinä, että usein kun oli kirkkoherran vuoropäivä saada osuutensa kalastamon tuotosta, sattui kalastamo juuri silloin olemaan puhdistettavana eikä kalaa ollut antaa.

Viitaniemen tutkimus perustuu laajaan arkistoainekseen, jota on kerätty kiitettävästi niin Ruotsin valtionarkistosta, Suomen Kansallisarkistosta, Hämeenlinnan ja Turun maakunta-arkistoista, eri seurakuntien arkistoista ja Maanmittauslaitoksen arkistosta. Suuri osa aikanaan syntyneestä aiheen kannalta relevantista asiakirja-aineistosta on vuosisatojen mittaan tuhoutunut, mutta Viitaniemi on onnistunut paikkaamaan näitä puutteita toisista lähteistä ja lukemalla saatavilla olevat asiakirjat tarkkaan.

Tutkimuksen metodina vaikuttaa päällisin puolin olevan historiantutkimuksen perinteinen lähdekritiikki, vaikka sitä ei työssä mainitakaan. Näin voinee ainakin päätellä siitä, että alaluvussa ”Lähdeaineisto ja metodi” kerrotaan yksityiskohtaisesti mitä aineistoja on käytetty ja millaisia lähdekriittisiä ongelmia niihin liittyy, mutta ei niinkään pohdita metodeja yleisellä tasolla. Tarkkaan Viitaniemen tekstiä lukemalla menetelmälliseksi ohjenuoraksi löytyy kuitenkin perinteisen sosiaalishistoriallisen lähestymistavan yhdistäminen toimijalähtöiseen esitys- ja analysointitapaan, jota kehiteltiin erityisesti 1990-luvulla. Toimijalähtöinen lähdeaineoksen analyysi tapahtuu Viitaniemen tutkimuksessa siten, että välillä kirkonrakennusprojektiin osallistuneiden toiminnan pikkutarkan kuvauksen annetaan viedä tutkimusta eteenpäin pitkän matkaa. Toimijalähtöisiä jaksuja Viitaniemi kommentoi ja kontekstualisoi osin

tapatumakuvauksen keskellä, osin jälkikäteen erillisissä analyysiluvuissa, joissa avataan lukijalle perin pohjin se, mistä kunkin osapuolen toiminnassa oli kysymys.

Olisi suonut, että edellä kuvattua menetelmää olisi työssä pohdittu vielä nykyistä laajemmin. Tällaisen metodisen ratkaisun perusteiden pohdinnalla olisi annettavaa monille, jotka työskentelevät etenkin varhaismodernin ajan laadullisten lähdeaineistojen parissa. Muutoinkin olisi toiveeni, että historiantutkijat ryhtyisivät kuvaamaan tutkimuksissaan menetelmällisiä valintojaan ja kehitelmiään nykyistä laajemmin ja abstraktimmalla tasolla. Mielestäni historiantutkimuksen piirissä käydään ylipäättään liian vähän keskustelua laadullisiin aineistoihin liittyvistä menetelmällisistä kysymyksistä, joskin myös tuorein suomalainen historioitsijoille tarkoitettu kvantitatiivisten aineistojen käytön opas lienee Viljo Rasilan ”Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa” vuodelta 1977. Olisikohan aika päivittää menetelmäoppaat ajan tasalle?

Kirjaesittelyn alussa kuvasin Viitaniemen tutkimuksella olevan ikään kuin kaksi ”kärkeä”: kirkonrakennus ja poliittisen kulttuurin muutos valtakunnan- ja paikallistasoilla. Nämä kaksi ensi alkuun erillisiltä näyttävää elementtiä kietoutuvat tutkimuksen edetessä erinomaisesti toisiinsa. Kirkonrakennuksen konkreettisten rasitusten jakautumisen tarkastelun kautta päästään käsiksi siihen, miksi kukakin paikallisyhteisössä asemoitui kirkonrakennushankkeeseen siten, kuten tapahtui. Toki tutkimuksen jälkipuoliskolle sijoituvassa kirkonrakennusta käytännössä käsittelevässä osuudessa tulee lukijalle tunne, että hieman vähemmällä tiliaineiston vyöryttämisellä olisi sama tarpeellinen asia voitu osoittaa.

Tarkastellessaan Kokemäen kirkonrakennushankkeen puolivuosisataisia käännteitä, Viitaniemi saa tutkimuksessaan esiin olennaisia seikkoja 1700-luvun poliittisesta kulttuurista. Poliittisen elämän vilkastuminen ja laajeneminen ns. säätyjen tai vapauden aikana synnytti Ruotsin valtakuntaan uudenlaisen poliittisen julkisuuden, joka säteili vuosisadan jälkipuoliskolla myös paikallistasolle. Viitaniemi kirjoittaa jopa demokratian ensiaskeleista, jota pidän kylläkin hieman löysänä demokratia-käsitteen käyttönä. Viitaniemen analyysi Kokemäen kirkonrakennusprosessista ja siinä esiintyneistä paikallispoliittisista manöövereistä on kuitenkin erinomainen esimerkki siitä, kuinka tarkalla paikallisen tapahtumisen kuvauksella ja analyysillä oivaltava tutkija voi tuoda esiin suuria yhteiskunnassa vallitsevien ajattelutapojen muutoksia. Viitaniemen väitöskirjaan esittämä löydös 1700-luvun poliittisen kulttuurin muutoksesta ja sen ilmenemismuodoista paikallista-

solla on mielestäni vähintään Suomen ja Ruotsin historiankirjoituksen näkökulmasta merkittävä.

KIMMO KATAJALA, PROFESSORI
ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Suomalaisen fasismin kokonaisesitys

Oula Silvennoinen, Marko Tikka & Aapo Roselius: Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet. WSOY 2016. 510 s. ISBN 978-951-040-132-3.

Sotien välisen ajan historian tutkijat joutuvat aina ottamaan kantaa sisällissodan jakolinjan syvyyteen ja keston. Samaten jokainen tuota aikakautta tarkasteleva historioitsija joutuu pohtimaan 1920–30-lukujen yhteiskunnan jakautuneisuutta ja parlamentarismen toimivuutta. Voiko tuon ajan suomalaista poliittista järjestelmää luonnehtia parlamentaariseksi vai pitäisikö sitä pikemmin luonnehtia parlamentarismen ja autoritääristen poliittisten voimien sekoitukseksi? Niiden välinen kamppailu lienee selvää. Mikä lopulta oli demokratiaa avoimesti halveksineen fasismin merkitys ja poliittinen voima ajan yhteiskunnassa suhteessa parlamentarismen puitteissa tapahtuneelle vuoden 1918 jakolinjojen lieventymiselle?

Oula Silvennoinen, Marko Tikka ja Aapo Roselius ottavat teoksessaan *Suomalaiset fasistit: Mustan sarastuksen airuet* (2016) kannan, joka viittaa selvästi vuoden 1918 jälkeisen yhteiskunnan oikeistolaiseen hegemoniaan, jonka puitteista ponnistaen ja oikealta ohi ajaen yleiseurooppalaisen fasismin kotimaiset edustajat pyrkivät tavalla tai toisella samaan vallan anastamisen päämäärään kuin Italian, Espanjan tai Keski-Euroopan tunnetut vastineet. Fasismin määritelmä on ytimekäs: se on väkivaltaan valmista kansallismielisyyttä. Kirjoittajakolmikko ei myöskään epäoi esittävä yksiselitteisesti, mistä suunnasta todellinen vaara Suomea 1920–40-luvuilla uhkasi. Heidän mukaansa se oli fasismi, jota Suomessa pitkään vain vasemmisto kutsui sillä nimityksellä. Ajallisesti teos kattaa sotien välisen ajan ja toisen maailmansodan sekä viittoo vielä toisen maailmansodan jälkeiseen yhteiskuntaan kaihtamatta loppuluvun vertailuja tämän päivän väkivaltaan valmiiseen kansallismielisyyteen.

Fasismin poliittisen järjestäytymisen juuret ovat ensimmäisessä maailmansodassa ja suomalaisittain

vuodessa 1918. Maailmansodan eurooppalaisella kokemuksella ja suomalaisella sisällissodan kokemuksella on paljon eroja, mutta niiden äärioikeat yhtäläisyydet liittyvät bolsevismin, vallankumouksen ja liberaalisiin intohimoiseen vastustamiseen. *Suomalaiset fasistit* pyrkii tietoisesti liittämään kotoisen fasismin osaksi laajaa ylirajaista viitekehystä, mitä ei ole suomalaisessa keskustelussa aiemmin riittävästi huomioitu. Empiirinen näkökulma teoksessa on kuitenkin suomalainen – konkreettisia vertailuja olisi voinut olla enemmänkin.

Pelimerkit ovat selvät heti kirjan alusta saakka: nyt kirjoitetaan aiemmin puuttumaan jäänyttä synteesiä suomalaisesta fasismista kaihtamatta tai kaunistelematta mitään osa-aluetta. Pyrkimys kattavaan kokonaiskuvaan tuottaa myös tuloksia. Esimerkiksi Vapaussodan Rintamamiesten Liiton johtajien ja paikallisaktiivien merkitys fasismin johdonmukaisena *primus motorina* asetetaan selvästi yhteyteensä. Heidän verkostonsa ja aatteellinen vannoutuneisuutensa takasi fasistisen liikkeen jatkuvuuden aina jatkosodan jälkeiseen maanpetokellisuuteen saakka, vaikka julkinen huomio kohdistui 1930-luvulta lähtien vielä yleisporvarillista suosiota saaneeseen, mutta nopeasti hiipuneeseen kansanliikkeeseen, sen raunioille perustettuun *de facto* fasistipuolueeseen ja osin myös lukuisiin natsi-pienryhmiin. Eräiden nimekkäiden 1930-luvun lopulla marginalisoituneiden, mutta toisen maailmansodan aikana uudelleen toimijoiksi nousseiden fasistien vaiheiden seuraaminen toisen maailmansodan jälkeiseen tietoiseen unohtukseen saakka ansaitsee myös kiitoksen. Tämä analyysi valottaa suomalaisen yhteiskunnan tiettyjen rakenteiden jatkuvuutta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka.

Kirjoittajat puolustavat oikeuttaan tutkia fasismia ilman jatkuvaa vertailua kommunismin, jonka uhan kirjoittajat näkevät etupäässä kuvitteluksi. Tosin kuviteltukin on todellista, nimittäin mielikuvissa, ja näiden polarisoituneiden, väkivaltaan saakka johtaneiden mielikuvien varaanhan sitkeästi elävä käsitys sotien välisen yhteiskunnan kahtiajaosta edelleenkin perustuu. Tasa-puolisempi käsitys sotien välisen yhteiskunnan kahtiajaoista lienee nyansoituneempi: kahtiajaon ohessa ja osin sijasta yhteiskunta oli poliittinen tilkkutäkki, jossa jokainen sanomalehti tunnusti väriä ja yhteiskunnassa vaikutti monia, limittäisiä jakolinkoja – puoluepolitiikan ja ryhmänmuodostuksen kulta-aikaa siis. Ja kuitenkin: suurimman osan aikaa vasemmistososialistit ja kommunistit toimivat kiellettyinä maan alla – ehdoton jakolinja piirtyi ensin kommunismin ja porvarien väliin (ei-kommunistista työväkeä vieroksuivat niin porvarit kuin

kommunistit), myöhemmin 1930-luvun edetessä yhtäältä fasismin ja kommunismin sekä toisaalta näitä vastustavien muiden ryhmien väliin, mukaan lukien sosialidemokraatit. Tällöin ääripää torjunut yhteiskunta jo asteittain tunnisti ja tunnusteli harmaan sävyjä. Sen sijaan suomalaisfasistien piirissä kommunismin vastustus ja sen pelko kasvoivat edelleen sen jälkeen, kun laitavasemmiston toiminta oli täysin lamaautettu 1930-luvun alussa. Kun vihollinen oli tuhottu, se piti luoda uudestaan, sillä se oli fasismin eilinehto. Kyse näyttäisi olleen kykenemättömyydestä kompromisseihin yhteiskunnassa, joka perustui niiden tekemiseen. Tämä johti siihen, että fasisti tunnisti kommunistin myös siellä, missä muut eivät.

Kirjan lopussa kirjailijat toteavat lyhyesti, että yleensä poliittiset ääripää viedävät tutkijoita, vaikka lopulta Suomen historian olennainen linja on tasavaltaisen perustuslain hyväksymisen jälkeen avautunut parlamentaarisen demokratian ja ääriilikkeiden torjumisen tie. Yhteiskunnallista integraatiota edustavasta näkökulmasta on nimittäin tutkijoiden mukaan vaikea kirjoittaa toimivaa tarinaa, jollaiseksi Silvennoinen, Tikka ja Roselius ovat kirjansa laatineet, vaikka kielikuvat välillä karkaavat omaan makuuni turhan maalaileviksi. Samalla on harmillista, että poliittisten jakolinjojen sovittelua ja hämärtymistä korostaneiden tutkijoiden ääni ei ole löytänyt tietänsä edes kirjan viitteisiin. On tietenkin selvää, että fasismia käsittelevä kirja korostaa vastakkainasettelua ja väkivaltaan valmiiden ääriilikkeiden vaarallisuutta. Sitä se oli 1930-luvulla ja sitä se on potentiaalisesti myös tänään. Kirjoittajat eivät ylikorosta marginaaliin matkalla olleen fasismin uhkaa 1930-luvun lopulla, mutta missä määrin fasismin muodostama vaara ja autoritäärinen tendenssi määrittivät suomalaista sotien välistä yhteiskuntaa kokonaisuudessaan, jää vielä tulevaisuudessakin pohdittavaksi. "Vaara" on myös näkökulmakysymys, niin 1930-luvulla kuin tänäänkin, ilman mitään fasismin vähättelyä.

Kirjoittajien kritiikki kohdistuu suomalaisen fasismin vaaraa ja olemusta aiemmassa tutkimuksessa *relativisoineiden* historioitsijoiden, kuten Mikko Uolan ja Jussi Niinistön töihin. Sen sijaan jo yli kolmekymmentä vuotta sitten aiheesta sitä lainkaan vähättelemättä kirjoittaneet Martti Ahti ja Juha Siltala eivät saa montakaan viittausta osakseen. Suurta yleisöä edustavaa lukijaa tämä ei ehkä haittaa, mutta akateeminen lukija hieman ihmettelee aikaisemman kriittisen tutkimuksen jäämistä paitsioon. Joidenkin suomalaiskansallissosialististen pienryhmien toiminnan esittelyn kohdalla tiivistäminen olisi parantanut luettavuutta. Kenties

aiempi ”vaikeneminen” ei ole aina välttämättä johtunut vähättelystä. Toisaalta teos laajenee eräänlaiseksi suomalaisen fasismien *Kuka kukin on* -teokseksi. Nimet vilisevät eikä ääriilikeille ominaista sirpaloituneisuutta ja keskenään kilpailevia johtajia ole lukijan aina helppo hallita. Kolmen kirjoittajan yhteistyö toimii silti hyvin, mutta joitakin tyylieroja luettavuus ja tarina edellä etenevästä teoksesta väistämättä löytyy. Esimerkiksi joissakin kohdissa tyyli lähentelee jylhää julistavuutta. Eipä sinänsä, poleemisuus takaa huomion ja suurelle yleisölle suunnatun tietokirjan täytyy siitä kilpailla.

1900-luvun ensi puoliskon fasismi on tutkimusaiheena myös sukupolvikysymys eli aihe, jota toisiaan seuraavat tutkijapolvet tulkitsevat omasta näkökulmasta ja kasvavan ajallisen etäisyyden tuomasta perspektiivistä käsin. *Suomalaiset fasistit* on 1970-luvulla syntyneiden eturivin historioitsijoiden kokonaisuus suomalaisesta fasismista osana eurooppalaista poliittisen väkivallan ja vastavallankumouksen aatevirtausta. Se ei ole ensimmäinen kriittinen esitys ilmiöstä, mutta kokoaa yhteen aikaisempaa ja uutta tutkimusta ja kiteyttää oivaltavasti tuoreita tulkintoja. Siinä on teoksen eittämätön arvo.

TUOMAS TEPORA, DOSENTTI, FT
HELSINGIN YLIOPISTON TUTKIJAKOLLEGIUM

Tirkistelyä sota-ajan sukupuolielämään

Sari Näre: Sota ja seksi. Rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan ajalta. Tammi 2016. 391 s. ISBN 978-951-31-8201-4.

Sotien ja seksuaalisuuden yhteys on historiassa tiivis. Seksuaalinen väkivalta on ollut vuosisatoja sodankäynnin väline, mutta modernina aikana taisteluiden tuottama epävarmuus on myös vapauttanut normaalia seksuaalista käyttäytymistä. Sari Näre on kirjoittanut provokatiivisen ja raflaavastikin kirjoitetun tietokirjan, jossa tätä yhteyttä käsitellään toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa.

Sota ja seksi on teos, jonka esittely on luontevaa aloittaa sen aineistosta. Teos on tutkimus, mutta myös antologiamainen kokoelma tarinoita, jotka pyrkivät viihdyttämään ja kenties kohahduttamaan. Keskeisenä inspiraation lähteenä ja perustana ovat sotilaiden seksiseikkailuja ja sukupuolten välisiä suhteita käsittelevät tarinat, joita Näre on kerännyt Suomalaisen Kirjallisu-

den Seuran kansanrunousarkistoon 1970-luvulla kootun Korsuperinnekeräyksen muistitietoaaineistosta. Näreen löydöt kertovat seksuaalisuuden merkityksestä rintamalla. Vaikka keräyskutsussa ei seksiä varta vasten mainittu, muistelivat kymmenet veteraanit kaihoa, jota naisia kohtaan tunnettiin, ja mitä moninaisimpia poikkeuksellisia seksuaalisia kohtaamisia. Intohimon hetkiä kuvataan niin etulinjan poteroissa, lomajunan vessoissa kuin sankarihautajaisissa.

Näre ottaa tarinoista kaiken irti. Kertomukset eivät toimi vain esimerkinomaisina viitteinä, vaan monessa luvussa suorat sitaatit valtaavat suuremman osan tekstimassasta kuin itse tulkinta. Kolmelle sivulle venyviä lainauksia on monia, yksi tarina kurottuu jopa seitsemälle peräkkäiselle sivulle. Tutkimukselliselta kannalta seksijutuilla mässäilyn arvo ei ole suuri, mutta en epäile, etteivätkö ne suurta yleisöä kiinnostaisi. Sotilaiden omin sanoin kirjoitetut kuvaukset ovat harvinaisen avoimia ja mehukkaita silmäyksiä elämänalueeseen, joka yleensä pysyy katseilta piilossa. Näreen teosta voi ja ehkä kannattaakin ensisijaisesti lukea sotilaiden seksuaalikerronnan antologiana. Teoksen keskeinen ansio on, että se tuo esille korsujen kulttuuria, jota ei perinteisiin historiikkeihin ole painettu.

Mitä sotilaiden seksimuistelut sitten kertovat sotavuosien seksuaalikulttuurista? Ainakin sen, että puutteesta oli puhetta. Teoksessa on johdannon lisäksi viisi lukua, jotka käsittelevät sotilaiden seksuaalisuutta etulinjassa ja kotirintamalla, naisten asemaa, seksuaalista väkivaltaa ja vierasmaalaisten kanssa luotuja suhteita. Korsuperinneaineiston vahvuudet tulevat esille parhaiten juuri ensimmäisessä luvussa, jonka keskiössä on seksin merkitys naisettomassa eturintaman miesyhteisössä. Vaikka kirjasta nousevat otsikoihin sotilaiden naisseikkailut, oli heidän toistuvien seksuaalinen kokemuksensa kuitenkin puute. Tätä kompensoitiin puheella: etulinjan korsuissa nainen oli kaihottu ja kaivattu, loputon unelmoinin ja tarinankerronnan kohde, keskeisin puheenaihe. Näre tulkitsee miesten välisen seksuaalikerronnan olleen tärkeä osa yksilöllistä selviytymistä ja yhteisön rakentamista. Naisesta puhuminen lievensi seksuaalista turhautumista ja loi viihdykettä rintamaelämän arkeen. Seksitarinoiden jakaminen lisäsi myös miesten yhteenkuuluvuutta, jopa taiselutahtoa.

Teoksen jälkimmäinen puoli käsittelee sotavuosien poikkeuksellisia seksuaalisia kohtaamisia ja niiden seurauksia. Lomalle lähtiessä sotilaan päällimmäisenä ajatuksena oli nainen, jota etsittiin kiivaasti tyydyttämään patoutuneita haluja. Kohtaamisia oli kirjeiden välityksellä usein pyritty valmistelemaan jo rintamalla. Omissa

alaluissaan käsitellään tarinoita myös sotasairaala- ja rintamaseksistä.

Seksin vaaroja käydään kirjassa laajasti läpi erityisesti naisten osalta. Kaksinaismoraali oli vallalla, ja samalla kun sotilaat etsivät kiivaasti suhteita, edellytettiin naisilta pidättyväisyyttä. Lihanhimoille alistunut nainen sai huoran maineen, erotettiin Lotta-järjestöstä, lähetettiin työleirille tai joutui vähintään miehen huijaamaksi. Sotilaiden ja tuntemattomien naisten kirjeenvaihdon Näre esittää lähinnä ”vilunkipeliksi”, jossa miesten pyrkimyksenä oli vedättää naisilta paketteja ja loma-seksiä. Jos näitä ei saatu, lopetettiin yhteydenpito. Omissa alaluissaan käydään läpi lisäksi niin sukupuolitaudit, seksuaalinen häirintä, pedofilia, eläimiin sekaantuminen kuin raiskaukset. Viimeisessä luvussa käsitellään suomalaisten suhteita sota-aikana kohdatuihin ulkomaalaisiin. Kotirintamalla naiset tekivät läheistä tuttavuutta saksalaisten sotilaiden ja neuvostosotavankien kanssa. Sotilaat taas kohtasivat valloitetussa Itä-Karjalassa paikallisia naisia ja taistelukentällä toisinaan myös puna-armeijan naissoilaita.

Kuten edellä olevista teemoista voi päätellä, Närettä ei voi syyttää sota-ajan sukupuolikulttuurin romanti-soimisesta. Poikkeukselliset seksuaalisuuteen liittyvät tapaukset on käyty läpi yksityiskohtaisesti, vähemmän — jos ollenkaan — tarkastellaan perheitä tai vakiintuneita parisuhteita. Sukupuolten välisistä suhteista teos ei anna ruusuista kuvaa. Rakkaudesta ei muutamia sivuhuomautuksia lukuun ottamatta puhuta, sitä enemmän miesten viekkaudesta ja naisten riistämisestä. Asetelmaa voi kuvata kriittiseksi. Teos tuo esille sukupuolten valta-asemien välisiä ongelmia ja naisten kokemia vääryyksiä. Toinen kysymys on, tuottaako se Näreen johdannossa lupaamaa uudenlaista inhimilliseen kokemukseen keskittyvää historiaa. Ihmiset ja heidän tunteensa jäävät teoksessa pääsääntöisesti etäisiksi, kun heitä lähestytään kerta toisensa jälkeen lähinnä sukupuoltensa edustajina.

Sodan kipupisteisiin keskittyminen ei sinällään ole teoksen ongelma. Sotavuosien ihmissuhteita on entuudestaan jo romantisoitu tarpeeksi. Teoksen mustavalkoinen ja paikoin moralisoiva tyyli kuitenkin herättää kysymään, mitä sotilaiden villit seksimuistelut kertovat sotavuosien seksuaalikulttuurin todellisuudesta. Näreen mukaan paljonkin. Teoksen pääteesi on, että toinen maailmansota oli käänteentekevä tapahtuma suomalaisessa seksuaalikulttuurissa. Sodan olosuhteet, liikkuvuus ja sosiaalista kontrollia säätelevien yhteisöjen rikkoutuminen loivat seksuaalisia mahdollisuuksia, joita ei ennen ollut. Myös seksuaalisen väkivallan vaarat kasvoivat.

Näre perustelee väitteitään pääosin sotilaiden tarinoilla, mutta viittaa myös tilastoihin ja muuhun tutkimukseen. Niiden käyttö on kuitenkin usein kriittikitöntä tai valikoitua. Toisin kuin Näre väittää, esimerkiksi aviottomien lasten syntyvyydessä ei ainakaan virallisten tilastojen mukaan tapahtunut sotavuosina mitään muutosta. Aborttien ja seksuaalirikosten määrästä taas ei ole kuin arvailuja, vaikka Näre niiden vakuuttaa lisääntyneen. Siviili- ja kenttäoikeuksissa seksuaalirikostapauksia käsiteltiin sota-aikana itseasiassa vähemmän kuin sitä edeltävinä vuosina. Sukupuolitautiltapaukset taas lisääntyivät viimeisinä sotavuosina, mutta tuntuvasti vasta miesten kotiuduttua syksyllä 1944. Näihinkin tilastoihin on syytä suhtautua hyvin varauksella. Itse en sota-ajan seksuaalielämän muutoksia samalla varmuudella kuin Näre esittäisi, koska sen ilmiöistä, erityisesti seksuaalirikoksista, on vain pienestä osasta luotettavaa tilastollista tietoa.

Hyvin todennäköisesti voimme sen sijaan kuitenkin sanoa, että puhetta näistä muutoksista oli enemmän kuin todellisuus olisi antanut aihetta. On varsin tutkittu asia, että maailmansotien aikana seksi ja siveyskysymykset nousivat laajasti keskusteluihin myös muissa maissa. Yhtenäisyyden ja uhratumisen ilmapiiriin sopi huonosti ajatus yksilöllisistä nautinnoista, jotka horjuttivat vallitsevia moraalikäsityksiä. Tämä herätti närkästystä, huhuja ja epäluuloja. Miehisissä sotilasyhteisöissä seksijutuilla rehenteillä taas kasvatettiin omaa potentssia.

Seksuaalimoraalin hölymistä koskevien huhujen totuudellisuutta on pohtinut osuvasti omien rintamkokemustensa pohjalta Aake Jermo teoksessaan *Kun kansa eli kortilla*. Eräs korsujen tunnetuimmista tarinoista koski pesulajunia, joiden vapaamielisistä naisista jokainen mies oli kuullut. Jermo toteaa, että ”En vain ole onnistunut tapaamaan ainuttakaan sodanaikaista rintamamiestä, joka olisi siinä junassa asioinut”. Kor-superinneaineiston kohdalla tätä puheiden ja todellisuuden suhdetta olisi ollut erityisen mielenkiintoista ja tarpeellista painottaa. Näreen teoksen keskeinen heikkous on, että kyseenalaistamisen sijaan se pikemminkin vahvistaa aineiston väritynyttä maisemaa.

Näreen kirjan vahvuus on sen poikkeuksellinen aineisto, joka kuvaa niin sota-aikaa kuin laajemminkin miesyhteisöjen kulttuuria suoraan ja kaunistelematta. Viihdyttävänä tietokirjana ja yhtenäistä sotakuvaa purkavana avauksena se on onnistunut. Toisaalta kirjan esitystyyli ja argumentointi on usein niin suoraviivaista ja mustavalkoista, että sen tulkintoja on syytä lukea kriittisesti. Vaikka sukupuolten väliset suhteet eivät olleet sotavuosina vain harmonista toveruutta, eivät ne

todennäköisesti olleet myöskään niin estottomia kuin Näreän keräämät tarinat antavat olettaa.

ILARI TASKINEN, FM
TAMPEREEN YLIOPISTO

Rakennemuutosten, koulutuksen ja sukupuolen leikkauskohdassa

Sinikka Selin: Mikä sinusta tulee isona? Koulutus- ja ammattisuunnitelmat 1950–60-luvun Helsingissä. Nuorisotutkimusverkoston julkaisu- ja 191. Nuorisotutkimusseura 2017. 463 s. ISBN 978-952-7175-31-6.

Sinikka Selinin väitöskirja pureutuu koulunsa päättövaiheessa olleiden nuorten koulutus- ja ammattihaaveisiin isojen muutosten ajanjaksona. Tuolloin, 1950- ja 1960-luvulla, uusien ammatti- ja toimialojen syntyminen, naisten aseman muuttuminen ja koulutuksen merkityksen kasvu haastoivat ja kyseenalaistivat perinteisiä ammatinvalintaan ja ammattiin kouluttautumisen käsityksiä. Vähittäinen siirtyminen valintojen yhteiskuntaan vanhensi aikaisempien sukupolvien neuvoja, mutta avasi nuorille samalla aivan uusia mahdollisuuksia rakentaa tulevaisuuttaan. Tämä nuorten koulutus- ja ammattisuunnitelmassa näkyvä odotushorisontin muutos on Selinin tutkimuksen keskiössä ja sitä hän peilaa laajoja yhteiskunnallisia rakennetekijöitä, kuten ammattirakennetta ja ammattiasemaa, sekä nuorten perhetaustaa ja sukupuolta vasten.

Tästä lähtökohdasta syntyy usean eri tieteenalan ja lähestymistavan leikkauskohtaan sijoittuva tutkimus. Tällä kertaa tieteidenvälisyys tarkoittaa, että työssä hyödynnetään konkreettisesti analyysin ja tulkintojen tasolla lähitieteiden lähestymistapoja ja menetelmiä. Tutkimusperinteeseen sijoitettuna väitöskirja on yhtäältä jatkoa koulutuksen yhteiskuntahistorian pitkään traditioon, mutta vielä painavammin se on uusi avaus kouluttautumisen, ammattisuunnitelmien ja yhteiskunnallisen muutoksen limittymiseen ja vuorovaikutukseen.

Väitöskirjan avainasia on kokonaisvaltainen tarkastelutapa. Selinin tavoitteena on kytkeä nuorten ammatti- ja koulutussuunnitelmassa tapahtuneet muutokset yhteiskunnan nopeaan ja monitasoiseen modernisaatioon. Tämä kasvattaa epäilemättä työn sivumäärää, mutta samalla se tuo hedelmällisellä tavalla esiin

eri tekijöiden painoarvon muutoksen ja kytkeytymisen toisiinsa. Tutkimusasetelma on siis haastava, mutta perusteltu. Lisäksi tekijä rajaa tarkastelun Helsinkiin, mikä on järkevää paitsi puhtaasti työekonomisista syistä, myös siksi, että pääkaupunki oli monessa suhteessa edelläkävijä muuhun maahan verrattuna.

Laajuudestaan ja moniulotteisuudestaan huolimatta Sinikka Selinin tutkimus on selkeä ja jäsentynyt kokonaisuus. Tärkeimpinä teoreettisina lähtökohtina ovat nuoren suunnitelmiin kytkeytyvä odotusarvoteoria, ranskalaissosiologi Pierre Bourdieu (1930–2002) lanseeraamat ja paljon hyödynnetyt taloudellinen, kulttuurinen, sosiaalinen sekä symbolinen pääoma sekä sukupuolta koskevia kulttuurillisia käsityksiä havainnollistava sukupuolitapaisuus. Kirjoittaja pitää muutamaa poikkeuskohtaa lukuun ottamatta esittelemänsä teoreettiset lähtökohdat hyvin mukana koko tarkastelun ajan. Tämä tarkoittaa, että hän nuorten suunnitelmia analysoidessaan siivilöi havaintonsa myös teoriaverkon läpi.

Väitöskirjan ehdottomia vahvuuksia ovat aineisto ja sen analyysi. Keskeistä aineistoa eli ammatinvalinnanohjauksessa syntyneitä henkilöakteja on otoksissa poimittu käyttöön yhteensä runsaat 1 300 kolmelta poikkileikkausajankohdalta. Kirjoittaja on perusteellisesti selvittänyt aineiston kokoamisen periaatteet, nostanut kiitettävästi esiin aineiston rajoituksia ja huomionnut tietosuojaan liittyvät elementit. Aivan erityisen ansiokas on liitteestä löytyvä aineistoanalyttinen selvitys, jossa tekijä käy juurta jaksan läpi keskeisen lähdeaineiston syntymistä ja kokoamista sekä osoittaa, ettei aineisto monista epävarmuustekijöistä huolimatta ole vinoutunut.

Toinen iso aineistokokonaisuus on informaatio Helsingin ammatissa toimivan väestön rakenteesta vuosien 1950 ja 1980 välisenä aikana. Se perustuu Tilastotarkiston ja Helsingin kaupungin tilastotoimiston (keskuksen) aineistoihin. Tällä massiivisella tiedostolla kirjoittaja yhtäältä osoittaa pääkaupungin ammattirakenteen muutokset ja toisaalta peilaa nuorten suunnitelmia näitä vasten. Ammattirakenneluokituksiin sisältyy – ainakin nykypäivän näkökulmasta – epäohdonmukaisuuksia, jotka eivät kuitenkaan ole varsinaisesti tekijän vastuulla. Hän on tältä osin ymmärrettävästi ”aineistonsa vanki”, mutta olisi voinut luokituksia esitellessään tuoda tämän asian vielä painokkaammin esille. Esimerkiksi jotkut nykypäivänä palvelusektorille sijoittuvat ammatit paikantuvat käytetyssä luokittelussa tieteenalopohjaisesti tai niin sanotuksi hallinnolliseksi työksi.

Kirjoittaja on käyttänyt runsaasti muuta joko Helsingin kaupungin tai Tilastokeskuksen tuottamaa nume-

rotietoa, mutta myös ”pehmeämpää” aineistoa kuten ammatinvalintaoppaita ja -kirjallisuutta, viranomaisaineistoa sekä lehdistöä. Lähdeluettelosta löytyy myös audiovisuaalista aineistoa eli nuorille tarkoitettuja lyhytelokuvia sekä radio- tai televisio-ohjelmia. Sinikka Selinin käyttämä aineisto on poikkeuksellisen laaja ja monipuolinen, mikä isolta osin johtuu työn kokonaisvaltaisesta tarkastelutavasta. Keskeisen aineiston takia tilastollinen analyysi on tutkimuksen keskiössä. Sillä hahmottuu tutkittavien ilmiöiden kokonaiskuva. Tätä kuvaa tekijä on laventanut ja syventänyt kvalitatiivisella lähestymistavalla, esimerkiksi henkilöaktien sanallisen aineiston läpikäynnillä. Menetelmällisesti työ on sekä kvalitatiivisen että kvantitatiivisen analyysin osalta vankkaa ja osaavaa tekemistä.

Analyyseissä tekijä päätyy kategorisoimaan neljä läh-
tökohdiltaan ja tavoitteiltaan erilaista nuorisoryhmää eli kansakoulutyöt ja -pojat sekä oppikoulutyöt ja -pojat. Se on yksi työn kiinnostavia tuloksia, mutta esiin nousee muutakin. Nopea yhteiskunnallinen muutos avasi sekä koulutus- että ammattisuunnitelmien osalta nuorille uutta horisonttia tulevaisuuteen. Silti yksi tutkimusjakson myllerryksessä pienen muutoksen selvinnyt instituutio eli rinnakkaiskoulujärjestelmä raa-
mitti ainakin jossain määrin, ja perhetaustaan kytkey-
tyen, nuorten mahdollisena, toivottavana ja todennä-
köisenä pitämiä koulutus- ja ammattisuunnitelmia. Kiinnostus ja tarve muodollisen koulutuksen hankki-
miseen lisääntyivät tutkimusjaksolla, mutta silti esimer-
kiksi perheiden erilaiset pääomat näkyivät vielä 1960-
luvun lopussakin selvästi koulutusta ja ammattia suun-
niteltaessa. Taustan lisäksi kouluaste näyttää määrittä-
neen paljon sitä, miten kauaskantoisesti nuoret tule-
vaisuuttaan suunnittelivat. Sinikka Selin tiivistääkin
eroja osuvasti sanoessaan, että odotushorisonttien
yleisestä laajentumisesta huolimatta ammatinvalinta
saattoi monessa tapauksessa olla tosiasiaa ammattiin
tyytymistä. Tähän vaikutti vielä vahvasti sukupuoli,
vaikka sen merkitys 1960-luvun edetessä alkoi heiken-
tyä. Silti sukupuolitapaisuus säilyi vahvana ja kesti
aikansa, ennen kuin siitä irrottautuminen siirtyi koulu-
tus- ja ammattihaaveista konkreettisten valintojen
tasolle.

Lisääntyneet koulutus- ja työmahdollisuudet näkyi-
vät nuorisoryhmien suunnitelmissa eri tavalla. Vaikut-
taa siltä, että oppikoulupojat olivat suunnitelmiaan
kunnianhimoisimpia ja hyödynsivät parhaiten laajen-
tunutta odotushorisonttia. Kansakoulutyöt taas sijoit-
tuivat akselin toiseen päähän, vaikka heidänkin suun-
nitelmiensa taso kohosi tarkasteluajana. Myös kansa-
koulupojille oppivelvollisuuden jälkeinen kouluttau-

minen alkoi näyttäytyä hyvänä vaihtoehtona, kun
mahdollisuudet siirtyä suoraan työmarkkinoille heik-
kenivät vaatimustason kohotessa. Oppikoulutyöt puo-
lestaan olivat poikia varovaisempia suunnitelmissaan,
eivätkä kaikesta päätellen vielä 1960-luvun loppuun
mennessä hyödyntäneet täysimääräisesti lisääntyneitä
koulutusmahdollisuuksia tai rakentumassa olevaa
hyvinvointivaltiota. Sukupuolten välisen eron voi tiivistää
toteamukseen, että pojat perustelivat suunnitelmiaan
välineellisemmin ja ammattiin tukeutuen, kun taas
tytöt pohtivat asiaa ensisijaisesti ammatin ja omien
ominaisuuksiensa kohtaamisen näkökulmasta.

Sinikka Selinin väitöskirja on monessa suhteessa
erinomainen, perusteellinen, analyttinen ja tutkimus-
traditioon uuden näkökulman tuova. Se on kyllä mas-
siivinen, eikä ehkä ihan ensimmäisiä valintoja iltaluke-
miseksi. Pitkälle tämä johtuu kokonaisvaltaisesta tar-
kastelutavasta, mutta toki esimerkkien määrässä ja
tarkasteltavien ilmiöiden kontekstoinnissa olisi ollut
tiivistämisen varaa. Tutkimuksen läpiluettuaan huomaa
kuitenkin, että sen anti ei välttämättä rajoitu vain
1950–60-lukujen Helsinkiin vaan työn voi nähdä myös
ajankohtaisena puheenvuorona koulutuksen ja työelä-
män entisestään monimutkaistuneiden suhteiden ana-
lysoinnissa.

ARTO NEVALA, DOSENTTI
ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Che Simojoki!

Miika Siironen: Mustan lipun alla. Elias Simojoen elämä ja utopia. Atena kustannus 2017. 328 s. ISBN 978-952-300-316-3.

Jos ihmiselämä on kuin näyttävä hulluuskohtaus ja se
vieläpä päättyy dramaattisesti, on elämäkerran tekijä
haastavassa tilanteessa: kirjoittaako myytin mukaan
vai etsiikö kaikelle tapahtuneelle selittävän epikriisin?
Lähteekö liikkeelle kaiken selittävästä lopusta vai
rakentaako kaaren, jonka päässä on dramaattinen
loppu? Miika Siironen tutkimuksen kohde, Elias Simojoki,
antaa mahdollisuuden moneen tutkimuksen
sudenkuoppaan, mutta työ ei astu niistä onneksi
yhteenkään.

Elias Simojoen (1899–1940) elämässä, sanoissa ja
teoissa oli vimmainen hehku. Vapaus- ja heimosotien
rintamilla, AKS:n nuoruuden innolla toteutetussa
miekkalähetyksessä, körttiläisten keskuudessa, sekaan-
tumisessa Viron vallankaappaukseen ja lopulta talviso-
dan rintamalla Simojoki oli joukkonsa kärjessä, vaikka

kaikki eivät hänen joukkoonsa olisi halunneet ehkä aina kuuluakaan. Simojoesta on kirjoitettu jo aikaisemmin elämäkerta ja häntä on sivuttu monessa muussa teoksessa. Siironen työssä Simojokea katsotaan kuitenkin ensi kertaa osana laajempaa eurooppalaista kehystä: ensimmäisen maailmansodan sotakokemus oli Simojoellekin keskeisiä toiminnan lähtökohtia, vaikka hänen sotansa käytiinkin Satakunnassa ja Itä-Karjalan metsissä.

Elämäkerta rakentuu kronologisesti, mutta sen sisään mahtuu laajoja jaksoja, joiden kautta Siironen etsii ja selittää Simojoen maailmankuvaa. Hän ei epäoii asettaa Simojokea aikakauden kansallisradikaalien eurooppalaisten taistelijoiden seuraan. Vertailu tuntuu toimivan ja osoittavan yhden aikakautensa ilmiön toistumista yhtä lailla Suomessa, Romaniassa kuin Italiasakin. Siironen puhuu ”äärivalikoisista”; saa nähdä, jääkö tämä vai termi ”kansallisradikaali” pysyvämmiin käyttöön. Fasismi kun tunnetusti on paha sana kuvaamaan meillä niin monimuotoista ilmiötä kuin 1920- ja 1930-lukujen valkoinen radikalismi. Perusteltavissa olevia ilmaisuja ovat kuitenkin kumpikin, Simojoen kohdalla se f-sanakin.

Siironen sitoo Simojoen ajattelun syvällisen pohdinnan kautta herännäisyyteen, jonka äidinsyli ja isän vitsa toimivat Simojoelle sekä sisäänpäinkääntymisen että julistajan roolin taustavoimana. Avain Simojoen persoonaan on herännäisyydessä, johon Siironen tarttuu rohkean analyttisesti. Siironen myös riisuu hienosti uskolta sen hurskastelun viitan, johon se usein tutkimuksessa on kätketty. Usko on Siironen työssä Simojoelle yhtä aikaa rakennelma keskustella Jumalan kanssa, oman maailmankuvan selittäjä sekä poliittisen ideologian taustavoima.

Papiston poliittiset tasot 1930-luvun Suomessa on Simojoen elämäkerrassa kuvattu myös harvinaisen avoimesti. Papisto ei ollut pelkästään valkoisen Suomen uskonnollinen äänitorvi, vaan siinä oli sävyjä joka (porvarilliseen) suuntaan. Se myös näkyi Simojoen kohdalla: kuten politiikassa, kirkon sisällä Simojoki oli toisille esikuvallinen taistelija, toisille hiertävä kivi kengässä.

Siironen ei ole antautunut myöskään kohteensa verevien puheiden vietäväksi; ennemmin kuin monesti käytettyjä latteiksi hautuneita sitaatteja, Siironen antaa meille tarkalla silmällä piirretyn kuvauksen Simojoen esiintymisestä ja analysoi uskonnollista ja poliittista julistamista.

Siironen kieli ansaitsee erityismaininnan; välillä huolitellusti, teoreettisesti rakentuva teksti toimii suvanona hienoihin virtapaikkoihin, joissa on niin hieno

nyanssien kirjo, että lukija kokee riemastuvansa: vielä joku osaa kirjoittaa näin hyvää tutkimustekstiä!

Miika Siironen on rakentanut Elias Simojoesta pala palalta, kirjeistä, teoista ja sanoista rakentuvan, ymmärtävän ja oudolla tavalla armollisen elämäkerran. Elias Simojoki asettuu paitsi aikakautensa suomalaiseen, myös eurooppalaiseen mielenmaisemaan. Hän ei ole aikansa kuva eikä aikansa irvikuva, vaan yksi mahdollisuus siitä, mihin maailmansotien välinen aika-kausi kaikessa ehdottomuudessaan saattoi eurooppalaista ihmistä viedä.

MARKO TIKKA, DOSENTTI, FT
TAMPEREEN YLIOPISTO

Modernin naisen muotokuva

Laura Kolbe: Nykyajan nainen. Pirkko ”Pii” Kolbe – äiti ja toimittaja. Kirjapaja 2016. 252 s. ISBN 978-952-288-487-9.

Pirkko ”Pii” Kolbe oli omana aikanaan yksi Suomen arvostetuimmista toimittajista, joka tunnettiin ennen kaikkea pakinatuotannostaan. Niissä Pii otti persoonalliseen tapaansa kantaa aikansa keskeisimpiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, usein hieman kärjistäen. Pii esiintyi myös muiden lehtien palstoilla, mutta toimittajaroolinsa ulkopuolella hän piti matalaa profiilia eikä koskaan kirjoittanut muistelmia.

Viime vuonna julkaistussa elämäkerrassa Pirkko Kolben tytär Laura Kolbe on avannut äitinsä elämän jälleen lukijoille. Teos ei ole tavallinen elämäkerta, sillä kirjoittajan vahva autobiografinen ote kietoutuu siinä äidin elämäntarinaa. Kerronnassa onkin monta ulottuvuutta, jotka avautuvat paitsi Pirkko Kolben elämän eri puoliin myös äidin ja tyttären välisiin suhteisiin sekä suomalaisen mediamaiseman kehitykseen. Pirkko Kolben perhe-elämä ja toimittajan työ muodostavat kuitenkin kerronnan punaisen langan.

Kirjassa yhdistyvät Laura Kolben monista tutkimushankkeista tutut teemat: modernisaatio ja luokka. Etenkin Kolben valinta kirjoittaa äidistään moderniuden näkökulmasta on onnistunut. Modernia elämää tavoitellut Pirkko Kolbe valitsi ammatin, joka jo itsessään tuki tätä tavoitetta. Ovathan mediat Jukka Kortin sanoin keskeisesti nivoutuneet modernin muotoutumiseen¹.

1. Jukka Kortti, *Mediahistoria. Viestinnän merkityksiä ja muodonmuutoksia puheesta bitteihin*. SKS 2016, 143–148.

Laura Kolben hahmottama moderni elämä kiinnittyi kuitenkin myös laajempaan suomalaiseen kertomukseen, jossa modernilla elämänasenteella irtauduttiin monissa kodeissa aiemmasta sukuhistoriasta toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Siten teos tarjoaa erinomaisen kuvauksen suomalaisten häivytettyyn luokkatarinaan, joka Kolben mukaan on johtanut juurettomuuteen ja heikkoon sosiaaliseen omakuvaan. Teos ei olekaan yksinomaan kertomus omana aikanaan tunnetusta toimittajasta, vaan Pirkko Kolben kautta lukijalle avautuu tarkkanäköinen kuvaus laajemminkin suomalaisten lähihistoriaan.

Pirkko Kolben uran varhaisvuosista kirjoittaessaan Kolbe tukeutuu toistuvasti Maija Dahlgrenin muistelmiin. Tämä on ymmärrettävä valinta, koska ajanjakso sijoittuu aikaan, josta Laura Kolbella ei ole juurikaan omia muistikuvia. Pirkko Kolben jälkeensä jättämät aineistotkin paljastavat uran varhaisvuosista ainoastaan sirpalemaista tietoa. Paikoin Dahlgrenin muistelmien suora siteeraus kuitenkin häiritsee, vaikka Kolbe käyttää katkelmia taustana omille pohdinnoilleen äitinsä mahdollisista kokemuksista opiskeluaajasta ja työskentelystä *Suomen Kuvalehdessä*. Dahlgrenin muistelmat ovat toki oiva verrokki tällaisille pohdinnoille, sillä hän oli Pirkko Kolben tavoin opiskellut toimittajatutkintoa Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa. Lisäksi molemmat naiset työskentelivät yhtä aikaa *Suomen Kuvalehdessä* 1950- ja 1960-lukujen taitteessa.

Pirkko Kolben toimittajaidentiteetti vahvistui 1960-luvulla, ja vuosikymmen muodostui myös muuten ratkaisevaksi. Vaikka Kolbe oli hieman vanhempi kuin 60-lukulaiset yleensä, hän omaksui vahvan 60-lukulaisen identiteetin. Tuolloin tapahtui myös siirtyminen maan johtavan sanomalehden palvelukseen, jonka perheosastolla Kolbe teki suurimman osan elämäntyöstään. Vuonna 1994 tapahtuneeseen eläkkeelle jäämiseensä mennessä Kolbe ehti kirjoittaa vajaan 1 000 pakinaa. Lisäksi syntyi muita tekstejä. Kirjoituksissaan Kolbe pyrki rikkomaan epäsovinnaisuuksien rajoja. Myös huumori oli osa Piin tavaramerkkiä, josta syntyivät *Helsingin Sanomien* perhesivuille olennaisena osana vuodesta 1971 lähtien kuuluneet Kymppin huulet.

Pirkko Kolben toimittajan uran ohella teos värittää kokonaisen perheen historiaa ja ennen kaikkea äidin ja tyttären välistä suhdetta. Kolbe kirjoittaa avoimesti myös perheen kipukohdista: vanhempien suhteen hajoamisesta ja äidin runsaasta alkoholinkäytöstä. Tarastelu ei jää henkilökohtaisen muistelun tasolla vaan Kolbe etsii äidin alkoholinkäyttöön selitystä niin suo-

malaisten juomakulttuurin muutoksesta kuin toimittajan ammatin boheemiudestakin. Samanaikaisesti Pirkko Kolben mittavan lehtitekstiaineiston läpikäyminen osoittaa henkilökohtaisessa elämässä tapahtuneiden vaiheiden vaikuttaneen kirjoittamiseen. Monet Piin pakinoiden aiheet nousivat oman elämän kipupisteistä tai olivat muuten lähipiiriin innoittamia. Kolben teos tuokin erinomaisesti esiin toimittajien roolin lehtitekstien takana, mikä lehtiaineistoihin pohjautuvissa analyysissä jää usein huomiotta.

Mittavan lehtiaineiston avulla Kolbe tarjoaa mielenkiintoisen panoksen myös suomalaisen journalismin historiaan. Kolbe tarkastelee tarkkanäköisesti ennen kaikkea äitinsä pakinatuohtantoa kiinnittäen huomiota tämän tapaan uudistaa journalismia. Samanaikaisesti hän muistuttaa lukijoita aiheellisesti siitä, ettei tämä uudistyö ole saanut osakseen sitä arvostusta, jota se olisi ansainnut. Pirkko Kolben kirjoitustyylillä sai vaikutteita aikakauslehtimäisestä kirjoittamisesta, joka yhä edelleen jää journalistien tekstien analyysissä vähemmälle huomiolle. Myös historiantutkijoilla sanomalehdet ja ennen kaikkea niiden kovaan ytimeen perinteisesti ajatellut osastot kuten pääkirjoitus, ulkomaan- ja talousuutiset muodostavat yleisimmin käytettävän lähdeaineiston kun taas harvempi tarttuu feature-osastojen kirjoituksiin aikakauslehdistä puhumattakaan.

Kokonaisuutena Laura Kolben teos on erinomainen kertomus suomalaisen yhteiskunnan modernisaatiokehityksestä yhden perheen näkökulmasta. Joitakin yksittäisiä virheitä tekstiin on jäänyt kuten Matti Jämsän nimittäminen *Seuran* reporteriksi, vaikka työnantajana oli *Apu*. Ne eivät lukukokemusta kuitenkaan haittaa, koska päähenkilö ja tämän työn analyysi on vivahteikasta ja ajatuksia herättävää. Myös kustantamon toimitustyö on onnistunut, mikä ei nykyään ole aina itsestään selvyyttä.

HEIDI KURVINEN, FT
OULUN YLIOPISTO

Helsingin Diakonissalaitos osana suomalaisen yhteiskunnan historiaa

Jyrki Paaskoski: Ihmisen arvo. Helsingin Diakonissalaitos 150 vuotta. Edita 2017. 453 s. ISBN 978-951-37-7121-8.

Helsingin Diakonissalaitos aloitti toimintansa nälkävuonna 1867 pienenä kulkutautisairaalana ja sisarko-

tina, jossa nuorten naisten oli mahdollista kouluttautua hätää kärsivien auttajiksi, diakonissoiksi. Kuluneiden 150 vuoden aikana laitos on kulkenut pitkän matkan luterilaisesta sisaryhteisöstä monikulttuuriseksi ja -uskontoiseksi yhteiskunnalliseksi konserniksi, joka tuottaa monipuolisia sosiaali- ja terveyspalveluita. Vaikka diakonissalaitoksen toiminta on siten laajentunut, sen arvopohjana on edelleen kristillinen lähimmäisenrakkaus, joka kiteytyy kreikan kielen sanassa *diakonia*, palveleminen.

Dosentti Jyrki Paaskoski on saanut tehtäväkseen Helsingin Diakonissalaitoksen historian kirjoittamisen. Hänen teoksensa *Ihmisen arvo: Helsingin Diakonissalaitos 150 vuotta* lähtee rohkeasti liikkeelle: Paaskosken pyrkimyksenä on tarjota uusi, yhteiskuntahistoriallinen näkökulma diakonissalaitoksen historiaan. Tältä osin kirja siis poikkeaa professori ja piispa Erkki Kansanahon kirjoittamasta laitoksen 100-vuotishistoriasta, jossa diakoniatyötä tarkasteltiin kirkon ja sisälähetyksen näkökulmasta. Paaskosken tavoitteena on sitoa Helsingin Diakonissalaitoksen tarina osaksi laajempaa suomalaisen yhteiskunnan tarinaa ja tutkia, miten diakonissalaitos on omista arvolähtökohdistaan reagoanut yhteiskunnassa tapahtuneisiin muutoksiin. Hän ottaa myös kantaa professori Kansanahon ja myöhemmin dosentti Mikko Malkavaaran ryhmittelemiin suomalaisen diakoniatyön käännekohtiin ja niiden merkitykseen. Aineistonaan Paaskoski on käyttänyt pääasiassa Helsingin Diakonissalaitoksen oman arkiston materiaalia.

Kirjoittajan kunnianhimoinen tavoite täyttyy komeasti. Jyrki Paaskoski sijoittaa Helsingin Diakonissalaitoksen syntyvaiheet osaksi 1800-luvun lopun aatteellista, sosiaalista ja poliittista miljöötä ja kartoittaa tämän jälkeen kiinnostavasti diakonissalaitoksen ja sen sisarten roolia muuttuvassa suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirjoittaja nostaa esiin niin laitoksen sisäisiä kuin sen ulkopuolisiakin tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet diakonissalaitoksen kehitykseen.

Esimerkkinä mainittakoon haaste, jonka modernisoitua palkkatyöyhteiskunta ja naisten asemassa tapahtuneet muutokset asettivat Helsingin Diakonissalaitoksen edustamalle patriarkaliselle sisarkotijärjestelmälle. Sisarkodin diakonissat eivät nimittäin saaneet itse päättää sijoituspaikkaansa. Lisäksi suurin osa heidän palkastaan meni laitoksen kassaan. Nämä tekijät heikensivät Helsingin Diakonissalaitoksen kiinnostavuutta nuorten naisten silmissä ja synnyttivät laitoksen sisällä jatkuvia muutospaineita. Toisaalta sisarkoti saattoi edustaa diakonissoille turvaa ja pysyvyyttä esimerkiksi sotavuosien kaltaisina vaikeina aikoina. Paaskoski seuraa pitkän linjan kädenvääntöä sisarkotijärjestel-

män vastustajien ja sen puolustajien välillä aina 1950-luvun viimeisiin vuosiin, jolloin järjestelmä viimein lakkautettiin. Tässä yhteydessä olisi voinut olla hedelmällistä tarjota lukijoille vielä hieman enemmän taustatietoa sukupuolittuneen työnjaon problematiikasta ja naisten ammatillisten mahdollisuuksien kehittymisestä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa.

Kirjan arvoa lisää se, että Paaskoski ei tyydy ainoastaan sijoittamaan Helsingin Diakonissalaitosta Suomen kontekstiin, vaan käsittelee diakoniaa ylijarajaisena pohjoiseurooppalaisena ilmiönä, joka sai eri maissa hieman toisistaan poikkeavia käytännön sovelluksia. Tähän liittyen kirjoittaja nostaa esiin Helsingin Diakonissalaitoksen yhteydet muihin Pohjoismaihin, Saksaan ja Venäjään niin instituution kuin yksittäisten henkilökontaktienkin tasolla. Hän huomioi myös muutokset, joita poliittisten tilanteiden vaihtelut aiheuttivat näihin suhteisiin.

Aiemmassa tutkimuksessa suomalaisen diakoniatyön historiassa on nähty neljä päävaihetta, joita erottavat toisistaan tietyt käännekohtat: ensinnäkin vuonna 1944 voimaan astunut kirkkolain lisäys, jonka seurauksena laitosdiakoniasta siirryttiin lopullisesti seurakuntadiakoniaan, toiseksi vuoden 1972 kansanterveyslaki, joka siirsi diakonissojen sairaanhoidolliset tehtävät yhteiskunnalle ja pakotti diakonissalaitokset määrittelemään toimintakenttensä uudelleen, sekä kolmanneksi 1990-luvun alun lamavuodet, jotka avasivat diakoniatyölle uusia näköaloja.

Yhtäältä Jyrki Paaskoski huomioi nämä saranakohdat, jotka ovat jossain määrin myös ohjanneet teoksen rakennetta, vaikkakin esimerkiksi vuoden 1918 sotaa ja toista maailmansotaa käsitellään erillisinä alalukuihin. Toisaalta kirjoittajan yhteiskuntahistoriallinen tutkimusote mahdollistaa kehityskulkujen pitkien juurten esiin tuomisen, jolloin käännekohtat eivät välttämättä näyttäydy äkillisinä muutoksina vaan liukumina, mikä lieneekin luontevampi lähestymistapa. Paaskoski osoittaa vakuuttavasti, että laitosdiakonian kritiikki oli alkanut jo vuosikymmeniä ennen vuotta 1944. Vastavasti 1990-luvun alun lama hänen mukaansa ei suinkaan toiminut lähtölaukauksena Helsingin Diakonissalaitoksen uusille diakoniaprojekteille, vaan pelkästään vauhditti jo 1980-luvulla alkanutta työtä mm. päihdeongelmaisten ja asunnottomien parissa.

Paaskosken kirja osoittaa, että Helsingin Diakonissalaitoksen taipaleella on kausia, joina se on kulkenut sosiaalisen työn eturintamassa, mutta myös jaksoja, joina se on jäänyt tai jättäytynyt syrjään kehityksestä. Pitkän aikavälin tarkastelu paljastaa myös sulkeutuvia ympyröitä: Paaskoski nostaa esiin näkemyksen, jonka

mukaan 1990-luvun alun laman seurauksena osa ihmisistä putosi yhteiskunnan turvaverkkojen ulkopuolelle niin, että tilanne vastasi tässä mielessä 1800-luvun lopun oloja. Kummassakin tilanteessa diakonia-työ löysi nopeasti oman paikkansa kaikkein hädänalaisympien auttajana. Tällaisia havaintoja lukuun ottamatta kirjan lähihistoriaan sijoittuva osuus on muun sisällön rinnalla näköalaton, minkä kirjoittaja mainitseekin johdannossa. Ajallinen etäisyys esimerkiksi 2000-luvun vaihteen tapahtumiin on vielä niin lyhyt, että syiden ja seurausten analysoimiselle ei juuri jää tilaa, vaan esitys jää helposti nimien ja tapahtumien luetteloksi.

Helsingin Diakonissalaitoksen historiaan liittyvät keskeiset toimijat ja taustavoimat – rahoittajat, johtajat ja johtajattaret – saavat Jyrki Paaskosken kirjassa paljon tilaa. Heidän taustojaan, elämäntulkuaan, motiivejaan ja persoonallisuuttaan koskevat kuvaukset tekevät omalta osaltaan diakonissalaitoksen historiasta elämäntarkuuden. Toisaalta tavalliset rivisisaret saavat luvan pysytellä suurimmaksi osaksi varjoissa. Paaskoski toteaa, että vastoin laitoksen perustajien toiveita diakonissan ammatista ei koskaan tullut säätyläisammattia ja että valtaosa diakonissalaitokselle hakeutuneista oppilaista oli suomenkielisten talonpoikien ja torpparien tyttäriä. Esimerkiksi 1930-luvun lopussa diakonissalaitoksen oppilaiden pohjakoulutustaso oli keskimäärin heikompi kuin Helsingin kaupungin sairaanhoitajakoulun oppilailta, joista suurin osa oli ylioppilaita tai vähintään keskikoulun käyneitä. Tässä valossa olisi ollut erittäin mielenkiintoista nähdä tarkempi tilastollinen analyysi diakonissalaitoksen sisarten taustoista – olisihan se palvellut laajemmin myös varhaisia naisammattaje koskevaa tutkimusta.

Kirjoittaja mainitsee johdannossa olevansa kiinnostunut diakonissojen kutsumuksesta eli tekijöistä, joiden perusteella naiset hakeutuivat opiskelemaan ja työskentelemään diakonissalaitokselle. Tässä kirjoittaja ovat inspiroineet erityisesti professori Pirjo Markkolan (*Synti ja siveys*, 2002) ja kuraattori Eeva Hurskaisen (*Sisar Linan tyttäret*, 1992) tutkimukset. Jyrki Paaskoski pyrkii myös analysoimaan diakonissojen kutsumuksen ja diakonissalaitoksen välistä suhdetta eri aikoina, erityisesti sotien aiheuttamissa kriisitilanteissa. Vaikka itse kutsumuksen käsitteen problematisointi jää tässä kirjassa hieman ohueksi, yksittäisten sisarten kokemukset tarjoavat kiehtovan ruohonjuuritason näkökulman niin suuriin kriiseihin kuin arjen auttamistyöhönkin. Ne antavat lukijalle mahdollisuuden todeta itse ne ristiriitaisuudet, joita ilmeni ajoittain sisarten ja heidän edustamansa instituution välillä.

Kaiken kaikkiaan *Ihmisen arvo: Helsingin Diakonissalaitos 150 vuotta* on muhkea teos, jonka raikas ulkoasu ja runsas kuvitus tekevät siitä houkuttelevan. Esimerkiksi diakonissalaitoksesta vuosikymmenten varrella otetut ilmakuvat havainnollistavat hyvin laitoksen kasvua ja muutosta. Parasta on kuitenkin Jyrki Paaskosken kirjan tuore sisältö: diakonissalaitoksen historia todella toimii vaihtoehtoisena tapana tutustua suomalaisen yhteiskunnan historiaan.

JOHANNA ANNOLA, FT
TAMPEREEN YLIOPISTO

Asiantuntevasti Vantaan, Uudenmaan ja Suomen keskiajasta

Tapio Salminen: Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika. Vantaan kaupunki 2014. 648 s. ISBN 978-952-443-455-3.

Tapio Salminen: Medeltiden i Vanda och Helsinga socken. Käännös Eva Ahl-Waris. Vanda stad 2015. 648 s. ISBN 978-952-443-489-8.

Helsingin pitäjä, sittemmin Vantaa, on vuosikymmenten aikana teettänyt useita ansiokkaita teoksia menneisyydestään. Keskiaikaa tarkasteleva osa saatiin viimein vuonna 2014 suomeksi ja seuraavana vuonna ruotsiksi. Tutkimus- ja kirjoitustyö on ollut Tampereen yliopiston keskiajantutkijan, FT Tapio Salmisen harteilla. Salmisella on vuosikymmenten asiantuntemus keskiajan lähteistä, kauppayhteyksistä ja ihmisten liikkuvuudesta Suomenlahden tuntumassa. Vantaan ja Helsingin pitäjien, tai keskiaikaisen Helsingin pitäjän historia saa painoarvoa tekijänsä laajasta asiantuntemuksesta ja kyvystä hahmottaa yhteyksiä keskiaikaisen asiakirjatietojen ja henkilöiden välillä. Arkeologisia osuuksia teokseen on kirjoittanut arkeologi Andreas Koivisto. Ruotsinkielisen laitoksen on kääntänyt historioitsija, FT Eva Ahl-Waris.

Nyky-Vantaan ja Helsingin lisäksi keskiaikainen Helsingin hallinto- ja kirkkopitäjä ulottui nykyisten Sipoon ja Nurmijärven alueille asti, pohjoisessa siis Hämeen rajoille. Uudenmaan keskiajan historiassa on usein korostettu ruotsalaissiirtolaisten merkitystä – juuri heille seutu oli ”Nyland”, uusi maa. On myös oletettu, että muuttajat tulivat Hälsinglannista. Salminen korostaa kuitenkin, että Uudenmaan alueella oli jo hämä-

läisasutusta, josta on jäänyt jälkiä paikalliseen nimistöön. Ruotsalaissiirtolaiset puolestaan olivat ennen kaikkea kotoisin Uplannista, Mälaren-järven ympäristöstä. Asutushistoriaan tuovat valoa niin nimistöhistoria, verotuksen historia kuin viime vuosikymmenten runsas arkeologinen tutkimus, joka tarjoaa paljon uutta tietoa juuri Uudenmaan kyläasutuksesta ja sen arveltua suuremmasta vauraudesta.

Helsingan pitäjän kaupalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset yhteydet ulottuivat joki- ja maantieyhteyksiä pitkin sekä Hämeeseen että Itämeren suurkaupunkeihin. Nykyään aluetta hallitsee Helsingin kaupunki ja pääkaupunkiseutu, joka muodostaa valtakunnan keskeisen asutus- ja työssäkäyntialueen. Keskiajalla kaupunkikeskus sijaitsi meren takana, joskin Vantaanjoen suusta sisämaahan vieneet liikenneyhteydet ja rannikon reitit muodostivat tärkeän kohtauspisteen. Lohijokena Vantaanjoki oli myös arvokas kalapaikka, sillä vaelluslohi kuului tärkeisiin Suomen alueelta keskiajalla vietyihin myyntituotteisiin. Salminen on koonnut teokseensa tietoja keskiaikaisista aluksista ja niiden omistajista, erilaisista kauppatuotteista ja niiden myyjistä, ja havainnollistaa löytöjään kartoin ja taulukoin.

Kaupankäynnin ja yhteyksien merkityksestä kertovat paitsi asiakirjalähteet, myös arkeologiset löydöt. Jälkimmäisiin kuuluu niin virolaisia rahoja, tuontiesineitä kuin asuinpaikkajäänteitä, vaikkapa Lillaksen tilalla säilyneet merkit silakoiden varastoimisesta myyntiä varten. Seutu oli Tallinnan pohjoista hankinta-aluetta, ja yhteyksistä etelään kertovat myös Padisen sisterssiläisluostarin lohiapajat Helsingin Vanhankaupunginkoskella.

Salmisen teos kertoo siitä, miten historialliset tapahtumat, sotaretket ja hallintomuutokset pyyhkivät Helsingan pitäjän yli. Samalla se kertoo myös pitäjäläisten arjesta ja elämisen ehdoista. Salmisen ansioihin kuuluu, että hän pystyy yhdistämään asiakirjojen henkilötietoja laajasti. Hajanaisten lähteiden johtolangat yhdistyvät toisiinsa, perhe- ja sukulaisyhteyksiä kootaan yhteen ja syntyy monipuolinen kuva ihmisten elämästä ja heidän vaihtuvista asuinsijoistaan Uplannin, Tukholman, Uudenmaan ja Tallinnan seudulla. Teoksessa käsitellään niin arkista vuodenkulkua kuin kirkollista kalenteria ja katolisen maailmankuvan mer-

kitystä keskiajan ihmisille. Etunimianalyysi osoittaa esimerkiksi, että kristillinen pyhimysnimistö hallitsi Uudenmaan henkilönimistöä – pitäjän oman kirkon nimikkopyhimyksellä Laurentiuksella oli merkittävä määrä kaimoja keskiajan Helsingan asukkaiden keskuudessa.

Liikenteen, kaupan ja kulttuurin yhteyksiä tutkiva kirja valottaa monin tavoin Suomenlahden pohjoisrantojen ja sen lähialueiden keskiaikaista kehitystä. Helsingan asukkaat, myös vuraat talonpojat, kävivät kauppaa Tallinnan suuntaan, ja pitäjän alueelta muutettiin työn ja parempien palkkojen perässä Tallinnaan. Tästä muuttoliikkeestä kertovat muun muassa monet meren yli selvitelty perintökiistat.

Esitystä täydentävät yksityiskohtaiset ja tasokkaat kartat sekä korkealaatuiset kuvat; arkisen elämänneon kuvausta on myös tavoiteltu Tom Björklundin piirroksilla, joissa on pyritty havainnollistamaan Helsingan pitäjän elämää pelloilla, rannoilla ja pihapiirissä. Teoksessa on myös tarkat liiteosuudet, joissa on käännöksiä keskeisistä pitäjän historian liittyvistä asiakirjoista, pitäjän rajamerkeistä, Tallinnan- ja Tukholmanperinnöistä, henkilönimistä, verotiedoista sekä keskiaikaisista kylänimistä ja nykyisistä kaavanimistöistä. Olipa kyse sitten novgorodilaisretkien suunnista, pitäjän maaseutukylien ravinnonsaannista tai verotuksen ja hallinnon periaatteista, Tapio Salmisen työlle on leimallista laajojen kokonaisuuksien tuntemus. Tämä paikallishistoria ei kärsi kunnallisille historioille toisinaan tyyppillisestä oman pitäjän rajojen tuijottelusta. Tiedon määrä on runsas, mutta kirjoittaja on kuitenkin onnistunut selittämään hyvin vaikeaselkoisia asiakirjoja ja epäselviä tapahtumasarjoja varsin selkokielisesti.

Uudeltamaalta puuttuu edelleen maakuntahistoriansa, joka ehdottomasti pitäisi saada. Sitä odotellessa Tapio Salmisen teos paikkaa keskiajan osalta tätä pulaa. Se tarjoaa monipuolisen ja ansiokkaan analyysin nykyisten Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiajasta, mutta on myös laaja yleisesitys Uudenmaan rannikkoseudun ja sisämaankin kehityksestä ennen Helsingin kaupungin perustamista vuonna 1550. Samalla se punoo yhteen monia keskiajantutkimuksen ajantasaisia kokonaistulokintoja asutuksen, arkisen elämän, kirkkojen rakennushistorian ja kauppayhteyksien näkökulmasta.

ANU LAHTINEN, PROFESSORI
HELSINGIN YLIOPISTO

Konferenssiraportteja

Jan Kuhanen ja Kalle Kananoja

Afrikan historian tutkijatapaaminen

Helsingin yliopiston Tutkijakollegiumissa 16.12.2016 järjestetty tutkijatapaaminen keräsi yhteen pienen joukon Afrikan historiaan perehtyneitä tutkijoita ympäri Suomen ja aina ulkomaita myöten. Tapaamisen tarkoituksena oli kartoittaa Afrikan historian tutkimuksen kehitystä Suomessa sekä hahmottaa nykypäivän tilannetta.

Tapaamisen aluksi professorit Juhani Koponen (HY) ja Harri Siiskonen (UEF) muistelivat puheenvuoroissaan Afrikan historian tutkimuksen alkuvaiheita. Mittavan uran Helsingin yliopiston Kehityskaatutkimuksen laitoksella tehnyt Koponen, joka afrikanistin sijaan määrittelee itsensä ”historiantutkijaksi, joka tutkii Tansanian historiaa”, katsoi Afrikka-kiinnostuksen Suomessa heränneen 1960-luvulla dekolonisaation ja yleisen kehitysajattelun nousun myötä. Suomen kehitysavun käynnistyminen samalla vuosikymmenellä lisäsi tiedon tarvetta kolmannen maailman maista. Koponen työskentelikin journalistina ennen ryhtymistään akateemiselle uralle. Koposen tärkeimmät julkaisut Afrikan historian saralla olivat kansainväliselle tutkijayhteisölle suunnattuja – ja edelleen erittäin arvostettuja ja

siteerattuja – syväluotauksia saksalaiseen kolonialismiin ja kehityskäsityksiin Itä-Afrikassa.¹

Koposen mukaan yhtenä alkusysäyksenä Afrikan historian tutkimukselle Suomessa toimi Matti Peltolan *Suomen Lähetysseuran Afrikan lähetystyön historia* (1958), mutta varsinainen Afrikkaa koskeva akateeminen historiantutkimus pääsi vauhtiin vasta 1970-luvulla muutamien innokkaiden tutkijoiden toimesta. Koponen aloitti oman Afrikan tutkijan uransa vuonna 1974, samoihin aikoihin Eero Kuparisen (Turku), Martti Eirolan (Oulu) sekä Olli Kaikkosen, Seppo Rytkösen, ja Seppo Sivosen (Joensuu) kanssa. Seuraavalla vuosikymmenellä Afrikan historian tutkimus laajeni Olli Kaikkosen mukana myös Jyväskylään. Alueellisesti tutkimus painottui vahvasti Itä-Afrikkaan ja Namibiaan, kunnes Tuomo Melasuo (Tampere) ja sittemmin Pekka Masonen (Tampere) laajensivat 1980-luvulla tutkimusta myös Pohjois-Afrikan ja islamilaisen Afrikan suuntaan. 1990-luvulta lähtien Länsi-Afrikan historian tutkimusta on tehty kasvavassa määrin Helsingin yliopistossa ja Åbo Akademiassa Risto Marjomaan ja Holger Weissin johdolla.²

Suomalaisen akateemisen Afrikan historian tutkimuksen alkukoti sijaitsee Joensuussa. Professori Harri Siiskonen keskittyi puheenvuorossaan muistelemaan tutkimuksen alkuvaiheita kyseisessä opinahjossa 1970-luvun alusta lähtien. Afrikan historia otettiin tuolloin uutena ja mielenkiintoisena aihealueena yhdeksi historian laitoksen ”painoalaksi.” Taustalla vaikuttivat Joen-

---

FT **Jan Kuhanen** on Afrikan historian dosentti Itä-Suomen yliopistossa. Sähköposti: jan.kuhanen@uef.fi.

FT **Kalle Kananoja** on vapaa historiantutkija. Sähköposti: kalle.kananoja@helsinki.fi.

suun yliopiston silloisen rehtorin Heikki Kirkisen sekä Risto Kainulaisen, alias Isä Ambrosiuksen, ennakkoluulottomuus, tuki ja into uuden kokeilemiseen. Erityisesti Oxfordissa opiskelleen Ambrosiuksen vaikutus oli tässä suhteessa merkittävä. Ambrosiuksen omistauduttua uskonnolliselle elämälle Afrikan historian tutkimuksen tulevaisuus Joensuussa jäi 1970-luvun loppupuolella Olli Kaikkosen, Seppo Rytkösen ja Seppo Sivosen harteille. Toistaiseksi ainoa suomenkielinen Afrikan historian yleisesitys vuodelta 1989 on näiden herrojen nimissä.³ Vuosikymmen sitä ennen oli kuitenkin ilmestynyt Seppo Rytkösen toimittama kirjanen Afrikan historiaa, jonka seitsemässä luvussa tarkasteltiin muun muassa kolonialismia, taloudellisia muutoksia, koulutuskysymyksiä ja lähetystyötä. Julkaisun kunnianhimoisena tavoitteena oli palvella Afrikan historian opetusta peruskoulussa ja lukiossa. Taustalla oli valtioneuvoston asettaman kehitysyhteistyökomitean mietintö, jossa painotettiin kehitysmaatietouden jakamisen tärkeyttä Suomen koululaitoksessa. Yliopistojen tehtäväksi puolestaan asetettiin opettajien täydennyskoulutuksen järjestäminen tältä osin.⁴

Joensuuhun hankittiin mittava Itä-Afrikan siirtoma-aikaa käsittelevä mikrofilmiaineisto, joka on toiminut useiden, myös väitöskirjatasoisten, opinnäytteiden lähdemateriaalina.⁵ Itä-Afrikan ohella toiseksi maantieteelliseksi painopiste-

alueeksi muodostui Namibia, jonka 1980-luvun itsenäistymistaistelu Etelä-Afrikasta sai paljon huomiota myös Suomessa. Rytkösen, Eirolan ja Siiskosen aloitteesta aloitettiin 1980-luvun puolivälissä Suomen Lähetysseuran asiakirjojen ja arkistojen mikrofilmaus, jolle rahoitusta saatiin Ulkoasiainministeriöstä. Toinen mittava aineistoprojekti käynnistyi 1990-luvulla Pohjois-Namibiassa, jonka aikana Ambomaan luterilaisten seurakuntien kirkonkirjat mikrofilmattiin tutkimuskäyttöön. Suomen Lähetysseuran arkiston ja seurakuntien kirkonkirja-aineiston pohjalta on tehty useita väitöskirjoja sekä muita kansainvälisiä julkaisuja.⁶

Sekä Koponen että Siiskonen korostivat Pohjoismaisen Afrikkainstituutin (*Nordiska Afrikainstitutet*) merkitystä suomalaisen Afrikan historian tutkimuksen kehityksessä. Uppsalassa sijaitseva instituutti tarjosi suomalaisille tutkijoille ja opiskelijoille pohjoismaalaisia ja kansainvälisiä kontakteja, sekä mittavan kirjaston erinäisine kokoelmineen. Instituutin tutkimusstipendejä on hyödynnetty vuosikymmenten varrella ahkerasti.

Menneiden muistelun jälkeen ohjelmassa oli pienimuotoinen katsaus Afrikan historian moninaiseen tutkimuskenttään suomalaisen nykytutkimuksen kautta. Ääneen pääsivät Antti Erkkilä (UEF), Kari Miettinen (UEF), Stefan Norrgård (ÅA), Kaarle Wirta (Leiden), Emil Kaukonen (ÅA) ja Kaisa Harju (OY). Esitelmien aihepiirit vaihteli-

1. Juhani Koponen, *People and Production in Late Precolonial Tanzania. History and Structures*. SHS 1988; Juhani Koponen, *Development for exploitation. German colonial policies in Mainland Tanzania, 1884–1914*. SHS 1994.

2. Martti Eirola, *The Cultural and Social Change in Ovamboland 1870–1915*. Joensuun korkeakoulu 1983; Martti Eirola, *The Ovambogefahr. The Ovamboland Reservation in the Making. Political Responses of the Kingdom of Ondonga to the German Colonial Power 1884–1910*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1992; Eero Kuparinen, *An African Alternative. Nordic Migration to South Africa, 1815–1914*. SHS 1991; Seppo Sivonen, *White-Collar or Hoe Handle? African education under British colonial policy 1920–1945*. SHS 1995; Tuomo Melasuo, *Algerian poliittinen kehitys 1800-luvulta vapautussotaan 1954*. Rauhan- ja konfliktitutkimuskeskus 1999; Pekka Masonen, *The Negroland Revisited. Discovery and Invention of the Sudanese Middle Ages*. Suomalainen tiedeakatemia 2000; Risto Marjomaa, *War on the Savannah. The Military Collapse of the Sokoto Caliphate under the Invasion of the British Empire 1897–1903*. Suomalainen tiedeakatemia 1998; Holger Weiss, *Banga-Banga. Stress and Krisen im Hausaland (Nord-Nigeria) im 19. Jahrhundert*. Lit Verlag 1995; Holger Weiss, *Babban yunwa. Hunger und Gesellschaft in Nord-Nigeria und den Nachbarregionen in der frühen Kolonialzeit: unter besonderer Berücksichtigung der späten vorkolonialen Verhältnisse und der Einwirkung der Kolonialmächte*. SHS 1997.

3. Olli Kaikkonen, Seppo Rytkönen & Seppo Sivonen, *Afrikan historia*. Gaudeamus 1989.

4. Seppo Rytkönen (toim.) *Afrikan historiaa*. Joensuun korkeakoulu 1989, 3.

5. Jan Kuhanen, *Poverty, Health and Reproduction in Early Colonial Uganda*. Joensuun yliopisto 2005.

6. Harri Siiskonen, *Trade and Socioeconomic Change in Ovamboland, 1850–1906*. SHS 1990; Minna Saarelma-Maunumaa, *Edhina ekogidho – Names as Links. The Encounter between African and European Anthroponymic Systems among the Ambo People in Namibia*. Helsingin yliopisto 2003; Kari Miettinen, *On the Way to Whiteness. Christianization, Conflict and Change in Colonial Ovamboland, 1910–1965*. SKS 2005; Riikka Shemeikka, *Fertility in Namibia. Changes in Fertility Levels in North-Central Namibia 1960–2001. Including an Assessment of the Impact of HIV*. Population Research Institute 2006.

vat ympäristön- ja ilmastonmuutoksesta miehiisyyteen ja maanpakolaisuuteen, eurooppalaisesta yrittäjyydestä ja Länsi-Afrikan 1600-luvun kaudelta ruotsalaisten edesottamuksiin Marokossa 1700- ja 1800-luvuilla aina Suomen ja Somalian väliseen kehitysyhteistyöhankkeeseen 1980-luvulla. Esitelmien pohjalta oli havaittavissa, että Afrikan historian tutkimus Suomessa on tänä päivänä aihepiireiltään rikasta ja moniulotteista, kansainväliset kriteerit täyttävää tutkimusta.

Tapahtuman loppukeskustelussa, jossa paneleista olivat Oswald Masebo (Dar es Salaamin yliopisto, Tansania), Markku Hokkanen (OY), Leila Koivunen (TY) ja Holger Weiss (ÅA), pohdittiin Afrikan historian tulevaisuutta Suomessa. Vaikka Afrikan historian tutkijoita on useammassa yliopistossa, käynnissä olevat tutkimushankkeet ovat pitkälti henkilökohtaisia ja yksittäisten tutkijoiden sitoutumisen varassa. Pienessä maassa temaattisesti tai maantieteellisesti keskittyneiden hankkeiden toteuttaminen luo kuitenkin synergiaetuja, joita henkilökohtaisissa projekteissa ei aina saavuteta. Laajempi kysymys kuitenkin lienee, onko pienessä maassa järkevää tai edes mahdollista ylläpitää historian tutkimuksen marginaaleihin sijoitettavaa Afrikan historiaa. Panelistien näkemys oli, että Afrikan historian kytkeminen laajempaan globaaliin historiaan kent-

tään tekee tutkimussuuntauksen laajemmin ymmärrettäväksi ja perusteltavaksi.

Suomalaisten tutkijoiden on myös ylläpidettävä ja luotava aktiivisesti tutkimusverkostoja Afrikassa ja afrikkalaisten tutkijoiden kanssa. Oswald Masebo korosti afrikkalaisten oikeutta omaan historiaansa ja heidän huomioimistaan historiankirjoituksen kohdeyleisönä. Tätä tavoitetta esimerkiksi *Nordic Journal of African Studies* on palvellut jo yli vuosikymmenen ajan ilmestymällä vapaana verkkojulkaisuna. Lisäksi loppukeskustelussa sivuttiin potentiaalisia tutkimusaiheita, joiden esiin nostamisessa suomalaisilla tutkijoilla voisi olla merkittävä rooli. Tärkeää, vähälle huomiolle jäänyt aihe on esimerkiksi eikoloniaalisten toimijoiden rooli siirtomaa-ajan Afrikassa. Maantieteellisen sijaintimme puolesta suomalaisilla tutkijoilla voisi olla paljon annettavaa myös Neuvostoliiton toimien valottamisessa Afrikassa kylmän sodan aikana. Yhtä tärkeää on kuitenkin ylläpitää ja vahvistaa osaamista, joita historianlaitoksilla on jo luotu esimerkiksi Afrikan terveys- ja ilmastohistorian sekä atlanttisen Afrikan historian aloilla. Muussa tapauksessa heitämmekään hukkaan suurella vaivalla hankittua tietotaitoa ja osaamista, millä olisi paljon annettavaa Afrikan menneisyyden arvoitusten selvittämisessä.

Petri Paju

Tarjolla digitaalisia työvälineitä humanisteille

Digitaalisen humanistisen tutkimuksen pohjoismainen DHN-konferenssi (*Digital Humanities in the Nordic Countries*) järjestettiin Göteborgissa maaliskuun puolivälissä 2017. Tapaaminen oli järjestyksessä toinen lajiaan. Sarjan ensimmäinen konferenssi oli pidetty vuonna 2016 Oslolla. Kumpikin kokous on tarjonnut varsin edustavan läpileikkauksen digi-humanistien ja aiheeseen liittyvien instituutioiden kuten kansalliskirjastojen hankkeisiin ja kiinnostuksenkohteisiin Pohjoismaissa. Mukana on ollut laaja kirjo niin kielten ja historian tutkijoita kuin sovellusten kehittäjiä sekä arkistojen ja kirjastojen edustajia. Göteborgissa nähtiin joitakin esiintyjä myös niin Baltiasta kuin kauempaa Britanniaista, Saksasta ja Venäjältä. Seuraavaksi konferenssi saadaan Helsinkiin.

Pääpuhujia oli neljä. Ensin esiintyivät kirjallisuudentutkijat Peter Leonard (Yale) ja Tim Tangherlini (UCLA) Yhdysvalloista. He puhuivat ”makroskoopin” (*developing a “macroscope”*) kehittämisestä ja soveltamisesta Pohjoismaiden kirjallisuuksien tarkasteluun. Kaksikko hahmotti eri tapoja käyttää ja navigoida suuria tekstikokonaisuuksia *distant reading* -menetelmän keinoin ja näytti kuinka ohjelmistotyökalujen avulla oli ollut mahdollista löytää yllättäviä, kauan siten unohduneita kirjallisia yhteyksiä ja yhtäläisyyksiä valtavasta digitoidusta tekstimassasta. Dolly Jørgensen (Uumajan yliopisto) puhui siitä, kuinka digitaaliset keinot ovat muuttamassa tapojamme nähdä, tietää ja täydentää (*augment*, kuten *augmented reality* -sovellukset) luontoa, ja kehotti tutkimaan digitaalisuutta tästäkin näkökulmasta. Katja Kwastek (Vrije University Amsterdam) esitti katsauksen keskusteluihin taidehistoriasta, taiteilijoista, visuaalisuudesta ja digitaalisuudesta.

Historiantutkijoiden kannalta kiinnostavia uutisia saatiin digitaalisista sanomalehtikokeelmista eri Pohjoismaissa ja niiden automaattisesta nimentunnistuksesta Suomessa. Kimmo Kettunen Kansalliskirjastosta kertoi, että esikuvana on italialaisen *La Stampa*-sanomalehden NER-toiminnot (*Named Entity Recognition*), joihin voi tutustua verkossa.¹ Sen vasen sivupalkki kertoo esimerkiksi, mitä kaupunkeja tai maita jollakin haulla tuloksina saaduissa artikkeleissa on mainittu. Suomalaisella sanomalehtiaineistolla tehdyt NER-kokeet vaativat vielä kehittämistä tuottaakseen riittävän luotettavia tuloksia. Tämä johtuu erityisesti aineiston OCR-(epä)tarkkuudesta, joka vaikeuttaa nimien tunnistamista. Sen sijaan EU-hanke READ, jossa kehitetään vanhoja käsinkirjoitettuja tekstejä koneellisesti tunnistavaa, oppivaa ohjelmaa, on tuottanut erinomaisen lupaavia alustavia tuloksia. Hyvien tulosten edellytyksenä on, että analyysin pohjana on riittävästi tarkastettua aineistoa, jonka avulla opettaa ohjelmalle tietty käsiä.² Maria Kallio Kansallisarkistosta esitteli osaltaan näitä uutisia konferenssia välittömästi edeltäneessä työpajassa.

Yleisemmän katsauksen suomalaiseen digitaaliseen historian tutkimukseen tarjosi yhdessä professori Mats Fridlundin kanssa pitämäni esitelmä, joka perustui Koneen Säätiön rahoittamaan hankkeeseen kartoittaa digitaalisen historian tutkimuksen kehitystä Suomessa.³ Kerroimme myös hankkeen jatkosta, jossa syvennytään esimerkiksi digitaalisen humanistisen tutkimuksen laboratorioiden toimintaan. Suomessa tätä kehitystyötä vie eteenpäin erityisesti Helsingin yliopiston HELDIG, Helsinki Centre for Digital Humanities, joka perustettiin vuonna 2016.

Suurimman vaikutuksen tekivät kokeet, joita oli tehty Ruotsissa Tukholman Tekniikan museon tilauksesta. Professori Pelle Snickarsin (Uumajan yliopisto) johdolla oli digitoitu erilaisia aineistoja jatkotyöskentelyn pohjaksi. Näistä varmasti futuristisin kokeilu oli kolmiulotteisesti mallinnetut

1. Lehden sivut, <http://www.archiviola stampa.it/> (25.8.2017).

2. Ohjelman alustava versio on jo saatavilla, <https://transkribus.eu/Transkribus/> (25.8.2017).

3. Ks. <https://digihistfinlandroadmapblog.wordpress.com/> (25.8.2017).

Dosentti **Petri Paju** työskentelee projektitutkijana Aalto-yliopistossa. Sähköposti: petri.paju@aalto.fi.

puiset, mekaaniset mallit 1700-luvulta. Ne muodostivat Christopher Polhemin, ”ruotsalaisen tekniikan isän”, *Laboratorium mechanicumin* ytimen. Malleilla oli ja on tarkoitus opetella erilaisen liikkeiden aikaansaamista esimerkiksi hammaspyörästöjen avulla. Ammattimainen animaattori oli taituroinut Polhemin ”mekaanisista aakkosista” näyttävät 3D-mallit. Niiden käyttöä oli projektissa kokeiltu virtuaalimallisuudessa, jossa 3D-laite saattoi (yllättäen?) myös rikkoutua eli vaikkapa pudottaa jonkin liikkuvan osansa. Sama *Digitala Modeller* -projekti on myös digitoinut Tekniikan museon *Dædalus* -vuosikirjat (*Tekniska museets årsbok*) vuodesta 1931 vuoteen 2015 verkkoon kaikkien saataville.⁴ Julkaisun sisältö kiinnostaa ainakin tekniikan ja teollisuuden historiaa tutkivia.

Kokonaisuudessaan esitysten aihekirjoa voi sanoa laajaksi. Jatko-opiskelija ja egyptologi Kölnistä (Lena Tambs) esimerkiksi kertoi tutkimuksesta, jossa hän hahmottaa tietyn sotilasleirin elämää ja erityisesti kaksikielisyyden kehitystä tutkimalla paikalta kaivettuja teksti- ja arkistolöydöksiä verkostoanalyysin työkaluin. Venäläisten osallistujien posterit esitteli Prozhito-projektin ja sivuston, johon tutkimusryhmä kerää yksityisten päiväkirjoja verkkoarkistoon kaikkien luettaviksi ja avaa näin arkielämän näkökulmia Venäjän historiaan.

Pohjoismainen paneeli www-sivujen arkistoinnista suorastaan pakotti ajattelemaan sitä, millaisen käsityksen eri maiden kansallisarkistojen aineistot mahtavat tulevaisuudessa antaa nykypäivän verkkomaailmasta. Ainakaan toistaiseksi kuva ei liene kovin edustava, niin monia kysymyksiä ja hidasteita tuli esille alkaen lainsäädännöstä ja aineiston keräämisestä sen esittämiseen. Automatisoitua sekä ohjattua keruuta tehdään joka maassa lähinnä kansallisten verkkotunnusten (kuten .fi Suomessa, .dk Tanskassa)

rajoissa. Nykyiset kokoelmat ovat selattavissa (jos ovat) tietyillä tietokoneilla arkistojen tiloissa, mikä on sinänsä mahtava paradoksi suhteessa internetin kaikkialle ulottuvuuteen. Toisin kuin aiemmin arveltiin ja joskus edelleen esitetään, tietoverkot eivät säilö kaikkea, vaan osalla verkkosivuista ja -aineistoista on hyvinkin lyhyt elinkaari. Yksi johtopäätös esitelmistä olikin se, että omalle tutkimukselle erityisen tärkeät verkkosivut kannattaa pyrkiä arkistomaan itse, sillä muuten ne voivat jokin päivä olla saavuttamattomissa.

Monipuolisesta konferenssista ei välttämättä syntynyt selkeää yleiskuvaa, mutta sen verkkosivujen abstraktit antavat lisätietoa runsaasta tarjonnasta ja ajankohtaisista kysymyksistä. Kuulun perusteella on selvää, että Pohjoismaiden muisti-instituutioilla ja tutkijoilla on jatkuvasti opittavaa toistensa ratkaisuihin ja on eduksi, että arkisto- ja kirjasto-alan asiantuntijat sekä (muut) tutkijat kokoontuvat vaihtamaan ajatuksia kokoelmiensa ja alojensa tulevaisuutta muovaavista digitaalisista järjestelmistä. Kaiken kaikkiaan on perusteltua odottaa suurella mielenkiinnolla seuraavan pohjoismaisen digitaalisen humanistisen tutkimuksen konferenssia Helsingissä 7–9. maaliskuuta 2018. Yksi konferenssikutsun teemoista on historiantutkimus.

Lähteet ja linkit

Yllä mainitut projektit ja lehtiarkisto:

<http://www.archiviolastampa.it/>
<https://dijihistfinlandroadmapblog.wordpress.com/>
<http://digitalamodeller.se/>
<http://prozhito.org/>
<https://transkribus.eu/Transkribus/>

Vuoden 2017 DHN-konferenssin abstraktit:

<http://dhn2017.eu/abstracts/>

4. Hankkeen verkkosivut, <http://digitalamodeller.se/> (25.8.2017).

Tiina Lintunen ja Hanne Koivisto

Sisällissodan jäljet

Tampereen Työväenmuseo Werstaan Bertel-sali täyttyi kuulijoista 21.–22.8.2017, kun 19 esitelmöitsijää ja työryhmää pohti Suomen sisällissodan jälkeensä jättämiä jälkiä ja niiden pitkäkantoisia merkityksiä. Puhujat edustivat tuoreilla näkökulmillaan monipuolisesti eri aloja, odotetusti historiaa, mutta myös arkeologiaa, folklorea, kirjallisuutta, kulttuurin- ja maisemantutkimusta sekä teatteritiedettä. Seminaarin järjesti Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Sisällissodan jälkiä tarkasteltiin muun muassa muistamisessa, koulutuksessa, maisemassa ja yhteiskunnallisissa päätöksenteossa. Eri esitelmii yhdistivät selkeästi teemat historiapolitiikka, kasvatus ja muistijälkien istuttaminen, sodan kokemus, paikallisuus sekä institutionaaliset ja ylisukupolviset seuraukset.

Historiapolitiikkaa ja kipeitä muistoja

Sisällissodan historiapolitiikka ja muistamisen poliittiset funktiot nousivat esiin heti seminaarin alussa, kun keynote-esitysmöitsijä Seppo Hentilä (HY) totesi sisällissodan muistamisen olevan jatkuvasti esillä julkisessa keskustelussa. Viimeksi huhtikuussa sen osoitti Itsenäisen Suomen juhlarahan teloituskuvan nostattama kohu. Hentilä pohti, mihin sisällissodan voittajat tarvitsivat vapaussotaa ja miten ajatus vapaussodasta syntyi. Hänen argumenttinsa oli, että sota, jonka valkoinen Suomi kuvasi, ei ollut vapaussota eikä sitä käyty Venäjää vastaan. Se oli sisällissota, jota käytiin punaisten hyökkäyksen pysäyttämiseksi. Vapaussotaa voikin Hentilän mukaan pitää lähinnä historiapolitiisena artefaktina, joka muotoiltiin lähdekritiikistä piittaamatta sen luo- jien omaa intressiä palvelevaksi. Vapaussodan tarinat liioittelivat punaisten puolella taistelleiden venäläisten määrää. Todelliseksi viholliseksi nousivat ”punaryssiksi” saastuneet punaiset, jotka olivat menettäneet oikeutensa olla osa Suomen kansaa. Mutta mihin tätä artefaktia tarvit-

tiin, Hentilä kysyi. Sitä tarvittiin itse sodan ja sen laittomuuksien oikeuttamiseen. Artefaktia luji- tettiin koko sotienvälisen ajan vuosittaisin muis- tojuhlin ja pystyttämällä vapaudenpatsaita. Vapaussota-tulkinnan hegemonia murtui lopul- lisesti vasta 1990-luvulla, jolloin Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993) aloitti uuden vaiheen tutki- muksessa. 1990-luvulta lähtien tutkimus tarttui sotaan ja sen kokemuksiin uudella otteella ja koko tulkinta sodan luonteesta uudistui.

Aapo Roseliuksen (HY) keynote-esitysmä ”Sisällissota ja demobilisaation vaikeus” käsitteli sotaisan ilmapiirin jatkumista. Euroopan laajui- nen demobilisaatio onnistui vaihtelevasti ja vai- kutti maiden yhteiskunnallisiin oloihin. Suomessa sota ei henkisesti päättynyt vihollisen kukistami- seen. Suojeluskuntien uudelleen perustaminen ja tulo vahvaksi kansalaisjärjestyksi jatkoi militaris- tista henkeä. Poliittisesti epävakana aikana suo- jeluskunta oli helppo mobilisoida erilaisia uhkaku- via vastaan. Ampumaharjoitukset ja sotatilantei- den jäljittelyt kuuluivat arkeen. Myös tavoitteis- saan pettyneet jääkärit olivat valmiita uuteen taisteluun. Vapaussodan muisto kiinnitettiin tuke- vasti sodan kulttuuriin. Samalla hävinnyt puoli marginalisoitiin niin, ettei se päässyt keskuste- lemaan omasta identiteettipolitiikastaan. Roselius kutsuu valkoisten asennetta fundamentalistiseksi ja pohtii, johtuiko se heidän tuntemastaan häpe- ästä. Punaisille vaikeneminen aiheutti trauman.

Historiapolitiikan kysymyksiä käsitteli myös Sture Lindholm (ÅA) analysoidessaan Dragsvikin ja Västankvarnin tapahtumien muistamisen poli- tiikkaa ruotsinkielisellä seudulla. Tammisaaren Dragsvikin leirillä kuoli yli 3 000 vankia, jotka haudattiin sisällissodan suurimpaan joukkohau- taan. Leiri toimi suomenkielisten viranomaisten ylläpitämänä ruotsinkielisellä alueella eikä pai- kallisella väestöllä ollut suoraa kontaktia asiaan. Synkän leirin muistaminen oli pitkään tukahdu- tettua, vasta 1990-luvulla vankileirin muistosta tuli hyväksytyt osa alueen historiaa.

Sodan kipeistä muistoista ja muistamisesta puhuivat keynote-esitysmöitsijöistä sekä Sirpa Kähkönen että Ulla-Maija Peltonen. Kähkönen

VTT **Tiina Lintunen** on poliittisen historian yliopisto-opettaja Turun yliopistossa. Sähköposti: tiina.lintunen@utu.fi.

FL **Hanne Koivisto** on lehtorina (avoin yliopisto) kulttuurihistorian oppiaineessa Turun yliopistossa.

Sähköposti: hannele.koivisto@utu.fi.

lähestyi teemaa henkilökohtaisella tasolla kertoen oman isoisänsä kokemuksista Tammisaaren vankileirillä 1930-luvulla, mitä aikaa hän nimitti sisällissodan toiseksi näytökseksi. Hänen esityksessään korostui seurausten pitkäkestoisuus ja tapahtumien synnyttämä viha, joka purkautui väkivallantekoina vielä pitkään sisällissodan jälkeen. Peltonen käsitteli sitä, miten vuoden 1918 kipujäljet ilmenevät vielä 100 vuotta myöhemmin yhteiskunnassa. Valtiovalta on esittänyt sovinnoneleitä erilaisten korvausten ja muistomerkkien muodossa ja pyrkinyt lisäämään tasapuolista tietoa sodasta rahoittamalla erilaisia tutkimushankkeita kuten Suomen sotasurmat -projektia. Peltonen korosti, että menneisyyden tulkinnat ovat kertomuksia hyvästä ja pahasta ja niissä otetaan kantaa ajan moraaliarvoihin ja -normeihin. Tapahtumien ymmärtäminen edellyttää vuorovaikutusta ihmisten välillä. Peltosen mukaan tiettyjä rajoja ei kuitenkaan vielä voida ylittää.

Tästä on osoituksena taiteilija Kaisa Salmen performanssiesityksen kieltäminen vuonna 2012. Performanssissa Mannerheimin ratsastajapatsas olisi kukitettu punaisin neilikoin. Vuotta myöhemmin saman taiteilijan performanssiteos Fellmanin pelto – 22 000 ihmisen elävä monumentti kuitenkin sai toteutua. Kiinnostavasti Hanna Korsbergin työryhmän esitelmä seminaarissa koski juuri tämän performanssin merkitystä siihen osallistuneille henkilöille. Performanssissa noin 10 000 ihmistä toteutti kollektiivisesti koreografoituja liikkeitä, joiden tarkoitus oli toimia kokemusta välittävinä tekoina. Näitä olivat esimerkiksi leipäpalojen etsiminen ja käsien kohottaminen avunpyyntöön. Esitelmässään työryhmä pohti, millainen vaikutus tämän kaltaisella osallistuvalla esityksellä voi olla menneisyyden tapahtumien käsittelyssä. Työryhmä analysoi performanssiin osallistuneiden henkilöiden kokemuksia ja totesi esityksen vaikuttaneen osallistujiin vahvasti lisäämällä heidän ymmärrystään menneisyyden traumaattisia tapahtumia ja sen osapuolia kohtaan.

Sisällissodan jälkiä myös istutettiin aktiivisilla toimilla lasten ja nuorten mieliin. Marianne Junila (OY) puhui tamperelaisten koulutyttyjen aineista, joissa heitä pyydettiin kuvaamaan näkemäänsä väkivaltaa sodan aikana. Tekstejä oli tarkoitus käyttää todistusaineistona. Tytöt näkivät ampumisia, haavoittuneita ja kuolleita. Tek-

teistä välittyi järkytystä, mutta myös turtumista väkivaltaan. Enimmäkseen keskiluokkaiset tytöt eivät pohtineet punaisten osaa vaan kirjoittivat valkoisille ominaisin ilmaisuin. Ulla Aatsinki (TaY) puolestaan käänsi katseen vasemmistolaisen lasten kasvattamiseen vallankumoukselliseksi 1920-luvulla. Vastapainoksi porvarillisen puolen suosituille partioliikkeelle vasemmistolainen Työväen Järjestönuorten Liitto organisoiti toimintaa, jossa opetettiin sosialismin periaatteita, toveruutta, solidaarisuutta ja kansainvälisyyttä, mikä oli harvinaista nationalismin aikakaudella. Solidaarisuutta osoitettiin erityisesti punaorpoja kohtaan. Anna Warsell (TaY) jatkoi punaorpotemasta ja nosti esiin tilanteen Ruovedellä. Orpoja sijoitettiin lastenkoteihin ja perheisiin. Olot ja kokemukset vaihtelivat kaltoin kohtelun ja lastenkodissa viihtymisen välillä. Muistoissa nousivat kuitenkin esille köyhyyden kokemukset, katkeruus ja menetetty isä.

Sisällissodan jäljet näkyivät myös kirjoissa ja lehdissä kuten Suojeluskuntien ylipääällikkö Lauri Malmbergin laatimissa kuvateoksissa *Suomen vapaussota kuvissa I–II* (1934) ja *Vapaussodan kuvahistoria* (1938). Olli Kleemola (TY) analysoi kuvia laajemmassa sotakuvien kontekstissa ja osoitti niiden uusintavan sodan propagandaa. Poikkeuksellista niissä oli raakojen kuvien käyttö. Kyseiset kuvateokset toivat esille valkoisen totuuden sodasta ja tukivat valkoisen Suomen kanonisaatioprosessia. Anna Laakkonen (ISY) toi puolestaan esiin punaisen totuuden Neuvosto-Karjalan suomalaislehdistä. Sitä pidettiin yllä koko 1920-luvun ajan vahvan viholliskuvan luomiseksi valkoisesta Suomesta, mutta ajan mittaan myös sosialidemokraatit alettiin lukea vihollisiin, kun haluttiin keskittyä neuvostovallan lujittamiseen, huolimatta yhä tukalammasta poliittisesta ilmapiiristä.

Paikallisuuden vaikutus tulkintoihin

Eräs seminaarin kantavista teemoista oli paikallisuus ja sen tarjoamat erilaiset menneisyyden tulkintatavat. Mielenkiintoisia olivat erityisesti odotuksenvastaiset ja ajassa muuttuvat tulkinnat. Totutusta kahtiajakautuneesta Suomesta poikkeava oli Henrik Talan (HY) piirtämä kuva Tervakosken tehdasyhdyskunnasta. Siellä ei ryhdytty vallankumoukseen eikä harjoitettu väkivaltaa. Selitykseksi Tala esitti vanhakantaista henkeä, jolloin patruuna huolehti palkollisistaan ja työläiset oli tiiviisti sidottu tehtaaseen asunnon, terveyden-

Tammisaaren vankileiri kesäkuussa 1921. Työväen Arkiston kuvakokoelma.

huollon, päivähoidon ja eläkkeiden muodossa. Hannu Itkonen (JY) tarkasteli esitelmässään Varkauden tapahtumia ja niistä esitetyjä eri aikakausien tulkintoja. Hän toi esille, ketkä tulkintoja ovat milloinkin saaneet olla tekemässä ja millaiset intressit ovat olleet tulkintoja sävyttämässä. Kiintoisan uuden näkökulman paikalliseen tutkimukseen toi Hannu Takala (Lahden kaupunginmuseo) kertoen niistä konkreettisista jäljistä, joita arkeologisissa maastotutkimuksissa on löydetty taistelupaikoilta ja siitä, miten ne täydentävät historian tutkimuksen ja arkistolähteiden luomaa kuvaa sisällissodan tapahtumista. Riina Haanpää (TY) puolestaan pohti sitä, millä tavalla asukkaat ovat kokeneet vuoden 1918 sodan tapahtumapaikat ja mikä merkitys niille muodostuu paikallisessa kerronnassa. Petteri Systä (TY) tarkasteli omassa esityksessään sisällissodasta selviämisen prosessia Tampereella ja sitä, millaiseksi demokraattinen vallankäyttö muodostui paikallistasolla. Nimenomaan Tampere tarjosi mielenkiintoisen tutkimuskohteen, koska se oli suurista kaupungeista ainoa, jossa kaupunginvaltuustossa oli vasemmistoenemmistö sisällissodan jälkeen ja sodan hävinneet pääsivät käyttämään kunnallista valtaa.

Paikallisen tutkimuksen vastapainona sisällissodan jälkiä käsiteltiin myös institutionaalisella

tasolla. Jukka Kekkonen (HY) arvioi poliittista väkivaltaa ja oikeuden roolia Suomen sisällissodassa. Joni Krekola (eduskunnan kirjasto) pohti, millaisia jälkiä vasemmiston sivuuttaminen eduskuntatyöstä aiheutti sekä vuonna 1918 että myöhemmin 1920-luvulla. Krekolan mukaan kansanedustajien koskemattomuudesta ja kansalaisoikeuksista joustettiin, kun hallitus, etsivä keskuspoliisi, tuomioistuimet ja eduskunnan enemmistö niin halusivat.

Sisällissodan pitkäaikaiset ja ylisukupolviset vaikutukset olivat Ilkka Jokipiin ja Virva Liskin (HY) aiheena. He esittelivät tutkimusaineistoaan, joka koostuu sisällissodan kokoneiden ja heidän jälkeläistensä terveys- ja sosiaalisista taustatiedoista sekä näiden asenteiden ja historiatietoisuuden periytyvyydestä sukupolvelta toiselle. Tutkimus aikoo hyödyntää laajaa henkilötason tietokantaa, mutta oman haasteensa tutkimukselle tulevat aiheuttamaan ne lukuisat suvut, joissa punaisuus ja valkoisuus ovat sekoittuneet.

Seminaarin loppukeskustelussa todettiin sisällissodatutkimuksen tarvitsevan jatkossa erityisesti oppiainerajoja ylittäviä monitieteisiä projekteja, jolloin voidaan tehdä uusia, rohkeita avauksia. Lisäksi toivottiin enemmän vertailevaa tutkimusta, jossa huomioitaisiin erityisesti kansainvälinen viitekehys.

Jenni Merovuo

Pohjoismaiset historiantutkijat kokoontuivat Aalborgiin

Pohjoismaisten historiantutkijoiden konferenssi Nordisk Historikermøde 2017 järjestettiin Tanskassa, Aalborgissa 15.–18.8. yli 500 osallistujan voimin. Teemana oli Luther-juhluvuoden kunniaksi reformaatio. Uskonpuhdistus, Luther ja luterilaisuus olivat esillä konferenssin akateemisessa ohjelmassa, mutta ihastuttavan monessa sessiossa reformaatiota käsiteltiin laajemmassa merkityksessään uudistamisena, murrosprosessina tai käänteenä sekä kumouksena. Temaattisesti konferenssin kirjo oli laaja ja käsitti ajanjakson antiikista 2000-luvulle. Pohjoismaat olivat tarkastelun keskiössä, mutta joitakin maantieteellisiä kurkotuksia tehtiin kauemminkin.

Neljä keynote-esitelmää oli ripoteltu rytmittämään konferenssiohjelmaa siten, että ohjelma alkoi ja päättyi konferenssikansan koolle kutsuvaan esitelmään. Professori Lyndal Roper Oxfordista toi keynote-luennossaan *Luther and pugilism* viihdyttävästi esiin Lutherin ja hänen haastamansa tahojen keskustelukulttuurin. Ottamatta kantaa kuumaan kysymykseen, naulasiko Luther todella teesinsä esille vai käyttikö hän kenties eräänlaista liimaa, Roper paneutui tapahtuman taustoihin, vallan verkostoihin ja kärjistyneeseen ilmapiiriin. Reformaation lisäksi keynote-luennot pureutuivat toiseen ajankohtaiseen kysymykseen, historiantutkijoiden yhteiskunnalliseen tehtävään valeutisten ja kärjistyvän nationalismin ilmapiirissä.

Ensimmäisenä puheenvuoron sai Islannin presidentti Guðni Th. Jóhannesson kommentaattorinaan entinen *Politiken*-lehden päätoimittaja Bo Lidegaard. Jóhannesson kävi läpi uraansa kunnianhimoisesta jatko-opiskelijasta professoriksi ja edelleen presidentiksi reflektoiden suhdettaan

islantilaiseen nationalismiin. Hän pohti tieteellisen tutkimuksen ja populaarin viihteen yhteensovittamisen suuria haasteita. Kuinka rakentaa siltaa tieteen ja viihdeteollisuuden välille vaikuttavuuden nimissä? Toisaalta historiantutkijoiden tehtävä on uudelleenarvioida ja tutkia kriittisesti, mutta yhteiskunnallisessa keskustelussa nationalismi on osattava ottaa vastaan tinkimättä kuitenkaan moninaisuuden esiintuomisesta. Jóhannesson on kunnostautunut erityisesti medianäkyvydessä, mutta toki vaikutuskanavia on muitakin, kuten koulutus.

Professori Sverker Sorlin Ruotsin kuninkaallisesta teknillisestä korkeakoulusta jatkoi pohdintaa yhteiskunnallisesta vuoropuhelusta omalla luennollaan puolustamalla pluralismin keskeistä asemaa niin akatemiassa kuin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tiedeviestintä saattaa törmätä epäluuloihin akateemista maailmaa kohtaan, mutta samalla yhteiskunnassa kaivataan auktoriteetteja. Tutkijan on siis päätettävä jättääkö työnsä toimittajien, taiteilijoiden, poliitikkojen ja viihdeteollisuuden käyttöön luottaen heidät viestinsä välittäjiksi, vai pyrkiikö hän tuomaan tuloksiaan yhteiskunnalliseen keskusteluun oma-aloitteisesti. Auktoriteetit eivät istu tiedemaailman arvoihin, jonka tulisi alati kyseenalaistaa itseään ja uudistua, mutta vertaisarvioituun tutkimustietoon perustuva tulkinta on silti enemmän kuin mielipide.

Professori David Armitage Harvardin yliopistosta oli saanut epäkiitollisen paikan viimeisenä puhujana ennen siirtymistä konferenssi-illalliselle Hotelli Hvide Husiin. Tietoisena vaativasta tehtävästään vangita bankettia odottavan yleisönsä huomio Armitage käytti tilansa hyvin käsittelemällä reformaation, vallankumouksen ja sisällissodan yhteen kietoutuvia juuria. Luento sopi erinomaisesti akateemisen ohjelman loppuun, sillä Armitage palasi puheessaan päättymässä olevaan konferenssiin sekä aikaisempiin keynote-luontoihin, mikä sitoi konferenssipäivät vielä kerran yhteen. Armitage houkutteli paikalle lukuisan joukon kuulijoita, mutta luennon jälkeen keskittyminen selvästi herpaantui eikä muu-

---

FM Jenni Merovuo työskentelee tutkijakoulutettavana Itä-Suomen yliopiston historian oppiaineessa. Sähköposti: jenni.merovuo@uef.fi.

ten aktiivisesti keskustelevalta pohjoismaisten historiantutkijoiden joukolta tahtonut löytyä kysyttävää keynote-luennoitsijalta.

Valtaosa sessioista keskittyi moderniin historiaan 1800-luvulta nykypäivään, mutta varhaisen uuden ajan tutkijat olivat myös näkyvästi edustettuna. Kun samanaikaisia sessioita oli parhaimmillaan 13, paljon mielenkiintoista jäi kuulematta. Ohjelman tiiviys näkyi lisäksi siinä, että useimmissa sessiossa myös puheenjohtaja piti esitelmän, mikä tuo haastatte keskustelun ylläpitämiseen. Onneksi keskustelu yleensä avautui luontevasti aktiivisen yleisön ansioista. Sessiossaan *Reformation of Habitation and Spatial Practices in Sweden and Finland* tamperelaiset olivat keksineet kutsua paikalle teemaan perehtyneen kommentaattorin, jonka ansiosta keskustelu sai uutta syvyyttä. Yllättäen myös sää aiheutti oman haasteensa sessioiden sujuvuuteen. Ensimmäisenä päivänä ukkosta enteilevä painostava ilma teki konferenssikeskuksesta niin raskaan hiostavan, että iltapäivän luentoja seurasi kalvakkaa kansaa.

Suurin osa sessioista noudatti totuttuja esittämisen ja keskustelun kaavoja. Tällä kertaa konferenssiohjelmaan oli onnistuttu kokoamaan myös kaksi posterisessiota, joissa esiteltiin yhteensä yhdeksän paperia. Pohjoismaisten historioitsijoiden vielä melko vähän hyödyntämä posterin on tieteellisen esittämisen muoto, joka vaatii sanoman tiivistämistä ja visualisointia. Posterin

kuvallisen ilmaisun ja tiiviin tekstin on tarkoitus herättää kiinnostus tai miksei jopa provosoida keskusteluun. Tämän vuoksi posterisessiot tarvitsevat keskeisen paikan ja yleisöä, jotta potentiaali vilkkaille matalan kynnyksen keskusteluille saadaan hyödynnettyä. Tärkeää on vaeltelun mahdollisuus. Valitettavasti Aalborg ei pystynyt tätä tarjoamaan. Posterit oli asetettu esille syrjään ja sessiot järjestettiin kellarikerroksessa pienessä huoneessa, jonne löysi paikalle vain kourallinen ihmisiä. Myönnettäköön, että posterisessiolle ihanteellisen ajan ja tilan järjestäminen on täydessä ohjelmassa todella haasteellista, mutta tilaisuutta ei kannata heittää hukkaan.

Nuorempi tutkija lähti joka tapauksessa Tanskasta inspiroituneena. Konferenssin tunnelma oli välitön ja kotoisa, jolloin saattoi helposti etsiä keskusteluihin vierustoverinsa tai entuudestaan tuntemattomien kollegoiden kanssa. Lounaat, keynote-luennot sekä iltaohjelma kokosivat tutkijat luontevasti yhteen useaan kertaan. Keskustelu soljui pohjoismaisten kielten ja englannin suloisena sekoituksena avoimin mielin. Verkkosivut toimivat erinomaisesti ja konferenssiin pääsi osalliseksi etänä seuraamalla keynote-luentoja reaaliajassa ja esittämällä kysymyksiä Twitterin kautta. Historia on ajankohtainen tiede ja pohjoismainen historiantutkijakenttä hetkessä mukana. Seuraavan kerran päivät kokoontuvat Göteborgissa vuonna 2021.

Hallinnon paperiaineistot jäämässä historiaan

Suomessa julkinen hallinto on siirtynyt sähköisiin tietojärjestelmiin ja organisaatiot ovat kiihtyvällä nopeudella digitalisoineet toimintaprosessejaan. Digitaalisuudesta huolimatta julkisen hallinnon organisaatiot tarvitsevat ja käyttävät toiminnassaan edelleen runsaasti paperimuodossa olevia tietoja.

Nyt Kansallisarkisto on aloittamassa julkisen hallinnon aineistojen massadigitoinnin suunnitteluprojektin. Tavoitteena on laatia toteutussuunnitelma, jonka perusteella valtionhallinnon ja tulevien maakuntien paperiaineistot muutetaan pelkästään digitaaliseen muotoon säilytettäviksi.

Projektissa kartoitetaan valtionhallinnon organisaatioiden hallussa olevien sekä valtionhallinnosta ja kunnilta maakunnille siirtyvien aineistojen määrät ja ominaisuudet. Lisäksi suunnitellaan massadigitoinnin toteuttaminen ja käytettävät teknologiat.

Massadigitoinnin tavoitteena on nopeuttaa valtionhallinnon ja uusien maakuntien siirtymistä täysin digitaaliseen toimintaympäristöön ja samalla digitaaliseen arkistointiin. Aineistojen digitointi ei pelkästään muuta aineistoja toiseen säilytysmuotoon, vaan parantaa oleellisesti aineistojen käytettävyyttä ja tuottaa merkittävää lisäarvoa, kun aineistot saatetaan digitoinnin myötä verkkoon saataville niiden käyttöehtojen mukaisesti. Digitaalinen säilytysmuoto mahdollistaa myös aiempaa monipuolisemman tiedon haun ja analysoinnin.

Kansallisarkiston ohella projektin toteuttamiseen osallistuu Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Xamk. Projektin rahoitukseen sekä ohjausryhmän työskentelyyn osallistuu myös Mikkelin kaupunki. Projektia tukee Euroopan unioni.

HEIDI KURVINEN

Kotimaista tunnetutkimusta kootaan bibliografiaksi

Syksyllä 2016 käynnistynyt suomalainen tunnehistorian tutkijaverkosto *Finnish Network for the History of Emotions* on kokoamassa tunteiden historian suomalaista bibliografiaa. Tutkijoita pyydetäänkin nyt lähettämään listalle omia tunnehistorian julkaisujaan.

Listalle otetaan Suomessa tehtyä, Suomea käsittelevää tai suomalaisten tutkijoiden tekemää tutkimusta. Julkaisujen julkaisupaikalla tai -kielellä ei ole merkitystä, eikä julkaisujen tarvitse käsitellä Suomen historiaa.

Julkaisut toivotaan luokiteltavan kolmeen kategoriaan: 1. Tunteiden historian teoriaa, metodologia ja historiografiaa, 2. Tunteiden historian empiriaa ja tapaustutkimuksia, 3. Tunteiden historiaan liittyvät opinnäytteet. Luokittelun tarkoituksena on parantaa bibliografian käytettävyyttä.

Julkaisutiedot pyydetään lähettämään yliopistonlehtori **Heini Hakosalolle** (heini.hakosaloulu.fi). Pyyntö liittymisestä tunnehistorian tutkijoiden sähköpostilistalle voi lähettää tutkijatohtori **Ville Kivimäelle** (ville.j.kivimaki@uta.fi).

Bibliografia tullaan julkaisemaan myöhemmin avattavilla verkoston kotisivuilla.

Konferenssi biografiatutkimuksen rajoista

Suomen Historiallinen Seura ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran biografiakeskus järjestävät Biografian rajat ja rajattomuus / Testing the Boundaries of Biography -konferenssin Helsingissä 12.–13.12.2017. Konferenssin teema on elämäkerrallisten lähestymistapojen moninaisuus sekä historiallisen elämäkertatutkimuksen suhde lähitieteisiin. Kuinka biografia voi hyötyä rajojen ylityksistä ja lähitieteidensä teorioista ja metodeista? Voiko biografia toimia mikro- ja makrotason analyysiä yhdistävänä tutkijan työkaluna? Kuinka digitaaliset ihmistieteet ja laskennalliset menetelmät tukevat elämäkerrallista tutkimusta?

Konferenssissa keskusteluun nostetaan kansainvälisesti ajankohtaisia kysymyksiä, kuten biografian demokratisoituminen, ”tavallisten” ihmisten historia ja kollektiivibiografia; identiteettien moninaisuus ja relationaalisuus; eettinen käänne ja elämäkerturin vastuu. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu, SHS:n ja SKS:n yhteinen suurhanke, täyttää 20 vuotta. Sen kunniaksi keskustellaan myös kansallisten biografiakokoelmien merkityksestä.

Konferenssin kansainvälisinä pääpuhujina ovat professori Mineke Bosch (University of Groningen) otsikolla *Rewriting Lives: Experiments with biography* ja professori Sigurður Gylfi Magnússon (University of Iceland) otsikolla *Farmer Jón and His Cultural Existence: Biography, Ego-documents and Microhistory*. Kotimaiset keynote-puheenvuorot kuullaan professori Hanna Suutelalta (Tampereen yliopisto) otsikolla *Esiintyjien esittämä elämä? Havainnoja näyttelijöiden omaelämäkertoista ja biografioista* ja professori Eero Hyvöselältä (Helsinki Centre for Digital Humanities HELDIG) otsikolla *Biographies on the Semantic Web: Experiences in Creating and Enriching People's Life Stories Using Linked Data*.

Keynote-puheenvuorojen lisäksi konferenssi koostuu työryhmistä ja round table -keskusteluista. Abstraktien jättöaika on jo umpeutunut, mutta konferenssiin voi edelleen ilmoittautua kuuntelijaksi. Konferenssin osallistumismaksu tulee olemaan noin 30 euroa.

Lisätietoja konferenssista voi kysyä SKS:n biografiakeskuksesta **Kirsi Keravuorelta** (040 564 0264) ja **Risto Valjukselta** (040 538 5406). Konferenssiin hyväksytyjen esitelmien abstraktit löytyvät osoitteesta www.finlit.fi/biografia2017.

Elokuinen Sthlm–Suomi tapahtuma keräsi Kungsträdgårdeniin etenkin ruotsinsuomalaisia. Kuva: Heidi Kurvinen.

Suomi 100 -vuosi näkyy myös Ruotsissa

Monet historiantutkijat ovat kuluneen vuoden aikana antaneet ansiokkaasti oman panoksensa Suomi 100 -vuoden juhlintaan. Juhlavuosi on tuottanut myös monia kiinnostavia muistiorganisaatiohankkeita, joissa satavuotiasta Suomea on tarkasteltu historiankirjoituksessa usein marginaaliin jääneiden ryhmien kuten seksuaalivähemmistöjen kautta.

Juhlinta ei ole kuitenkaan katsonut yksinomaan menneeseen eikä pitäytynyt Suomen rajojen sisäpuolella. Suomalaiset organisaatiot ja eri maiden Suomi-instituutit ovat nimittäin vieneet juhlintaa myös ulkomaille. Syyskuun alussa suomalaisuuteen pääsi tutustumaan esimerkiksi New Yorkissa, jossa Manhattanin katumarkkinoilla tarjottiin suomalaisia ruokia, pelattiin mölkkyä ja kuunneltiin suomalaisia artisteja.

Varmasti näkyvimät juhlat vietettiin Tukholmassa, jossa Suomen suurlähetystö järjesti kolmepäivää kestäneen Sthlm–Suomi tapahtuman aivan kaupungin ydinkeskustassa Kungsträdgårdenissa 24.–26.8.2017. Ohjelman ytimen muodostivat suomalaisten artistien esiintymiset, mutta mukana oli myös paneelikeskusteluita, muotinäytöksiä ja lapsille suunnattua ohjelmaa.

Suurin osa tapahtuman vierailijoista oli epäilemättä ruotsinsuomalaisia, jotka tulivat paikalle syömään karjalanpiirakoita ja tapaamaan tuttuja. Sen sijaan ruotsia alueella ei juuri kuullut, ja voikin mieltä oliko tapahtuman markkinointi epäonnistunut. Jos tarkoituksena oli yksinomaan järjestää juhlat ulkosuomalaisille, siinä varmasti onnistuttiin. Suomi-kuvan kirkastaminen Ruotsissa jäi sen sijaan puolitehen.

Tom of Finland foundation esitteli Touko Laaksosen elämää Sthlm–Suomi tapahtumassa. Lavalla nähtiin myös katkelma Turun kaupunginteatterin Tom of Finland -musikaalista. Aho & Soldanin -näyttely tarjosi nostalgiatripin vasta itsenäistyneen Suomen historiaan. Kuvat: Heidi Kurvinen.

Paikalle tulleet suomalaisyritykset edustivat isoja toimijoita kuten Kone, Stora Enso ja Finlayson. Pehmeämmästä Suomi-kuvasta vastasivat tutut muumit, joiden ohella Suomea brändättiin Angry Birds -hahmoilla ja Tom of Finlandilla.

Yleisötapahtumille luonteenomaisesti juhlinnan painopiste oli nykypäivässä. Suomen historiasta tietämättömälle ei olisikaan varmasti selvinnyt, mistä oikeastaan on kyse. Ainoa historia-aiheinen paneelikeskustelu Suomen ja Ruotsin vertailevasta kehityksestä olisikin kaivannut rinnalleen esimerkiksi Suomen historiaa esittelevän valokuvanäyttelyn. Historiantutkijoista mukaan oli pyydetty ainoastaan Helsingin yliopiston professori Laura Kolbe, joka osallistui paneelikeskusteluun ”Sisu meets lagom? Hur svenskt är Finland, hur finskt är Sverige?”.

Onneksi Tukholman muissa Suomi 100 -vuoden tapahtumissa menneisyys on ollut näkyvämmän läsnä. Suomalaisen muotoilun satavuotiseen kehitykseen on voinut perehtyä Kulturhusetin näyttelytilassa. Liljevalschin taidehallissa on puolestaan ollut koko kesän esillä *Fokus Finland – 3 x Aho & Soldan* -valokuvanäyttely. Etenkin jälkimmäinen tarjosi nostalgisen katsauksen itsenäisen Suomen historiaan 1920-luvulta 1960-luvulle Heikki Ahon, Björn Soldanin ja Claire Ahon kuvaamien katunäkymien, henkilökuviin ja mainosvalokuvien muodossa.

Tukholman ohella satavuotiaista Suomea on juhlittu Ruotsissa ainakin Gävlessä ja Karlstadissa. Göteborgissa Suomi 100 -teemaan liittyviä tapahtumia on järjestetty koko vuoden.

HEIDI KURVINEN

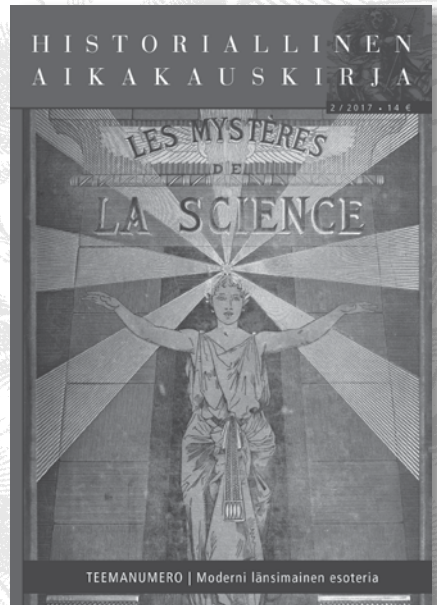

TILAA HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Historiallinen Aikakauskirja on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tiedelehti, jossa käsitellään laajasti ja monipuolisesti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa.

Itsenäisyyden juhluvuonna 2017 luodetaan muun muassa kansallisen historian merkitystä. Lisäksi lehdessä julkaistaan yksittäisiä artikkeleita, katsauksia, keskustelupuheen- vuoroja ja kirja-arvioita.

Vuoden 2017 vuosikerta maksaa entiseen tapaan **45 €**, ja sillä pääsee myös **Historian Ystävien Liiton** jäseneksi. Korkeakouluopiskelijoille vuosikerta maksaa vain **30 €**. Suomen Historiallisen Seuran jäsenille hinta on **33 €** (+ seuran jäsenmaksu).

- Liityn Historian Ystävien Liittoon (45 € = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävien Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (30 € = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna (33 € ja seuran jäsenmaksu)
- Tilaan lehden ilman jäsenyyksiä (50 €)

Nimi .....

Lähiosoite .....

Postitoimipaikka .....

Lipuke lähetetään kirjekuoressa osoitteella:

Historiallinen Aikakauskirja/Julia Burman
Historian Ystävien Liitto
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Lähetettäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

Tilauksen voi tehdä myös verkossa:
www.historiallinenaikakauskirja.fi

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja muut muistutukset voi tehdä sähköpostitse os. shs@histseura.fi, puh. 09 228 69351 tai osoitteeseen: Julia Burman, Suomen Historiallinen Seura, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki

Taloudenhoitaja: Historiallinen Aikakauskirja c/o Kansan Arkisto / Raimo Parikka, Vetehisenkuja 1, 00530 Helsinki
puh. 050 538 9476, sähköposti: raimoparikka@gmail.com

Toimitussihteeri: Heidi Kurvinen, heidi.kurvinen@oulu.fi. Kirjoittajalla on oikeus julkaista Historiallisessa Aikakauskirjassa julkaisemansa kirjoitus viimeisenä, julkaisuluvan saaneena versiona omatoimisesti ja ilman erillistä sopimusta vuoden viiveellä yliopistollisissa rinnakkaisjulkaisuarkistoissa. Tämä koskee myös niitä tieteellisiä julkaisutietokantoja, joiden kanssa Historiallinen Aikakauskirja on tehnyt erillisen asiaa koskevan sopimuksen. Elektra-sopimuksesta johtuen kirjoittajalla ei ole lupaa julkaista kirjoituksen taitettua versiota.

Käsitteily: Käsitteilytoimet pyydetään lähettämään Open Journals System -alustan kautta os. <http://journal.fi/haik/> login tai päätoimittajalle osoitteeseen anu.lahtinen@utu.fi tai anu.z.lahtinen@helsinki.fi

Tilaaminen: Lehden voi tilata verkossa lehden kotisivuilla osoitteessa: www.historiallinenaikakauskirja.fi.

Tilaajat saavat maksutta käyttöönsä Historiallisen Aikakauskirjan digilehden, joka on luettavissa osoitteessa: <http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/digilehti>.

Hinnat 2017: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 45 €, korkeakouluopiskelijoilta 30 €, yhteisöiltä 55 €.

Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 33 €. Vuosikertatilauksessa kirjakaupassa yms. 55 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 14 €.

Pankkiyhteys: Danske Bank, IBAN FI70 8000 1700 0750 48. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, www.tiedekirja.fi, avoimma ma–pe klo 10–16, puh. 09 635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 2000 4 €/kpl kpl, vuodet 2001–2010 8 €/kpl ja vuodet 2011–2016 14 €/kpl.

Painatus: Forssa Print, Esko Aaltosen katu 2, 30100 Forssa.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: Kari Salmi

Sihteeri ja rahastonhoitaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351, toimisto@historianyst.fi, www.historianyst.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Pankkiyhteys: Nordea IBAN FI51 1572 3000 3631 19

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaalikokeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 45 €, opiskelijoilta 30 € vuodessa.

Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoittaudutaan sähköpostitse, puhelimitse tai postittamalla viereisen sivun palvelulipuke. Yhteystiedot ovat yllä.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Puheenjohtaja: professori Tiina Kinnunen

Varapuheenjohtaja: dosentti Marja Jalava

Toiminnanjohtaja: Julia Burman, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09 228 69351, shs@histseura.fi, www.histseura.fi, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 lukukausien aikana.

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 25 €, opiskelijat 23 €) voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta.

Tiedekirja, Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09 635 177, tiedekirja@tsv.fi.

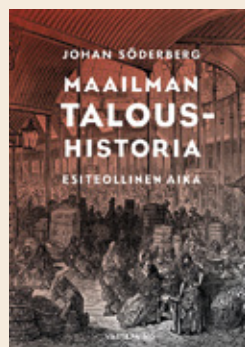
Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa ja Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

HISTORIAA KÄYTÄNNÖSSÄ JA TEORIASSA

Henry Oinas-Kukkonen
FINALASKA
Unelma suomalaisesta
osavaltiosta
250 s. | lokakuu

Kaikki
Vastapainon
kirjat osoitteesta
kauppa.vastapaino.fi
Tervetuloa!

Johan Söderberg
**MAAILMAN
TALOUS-HISTORIA**
Esiteollinen aika
448 s.

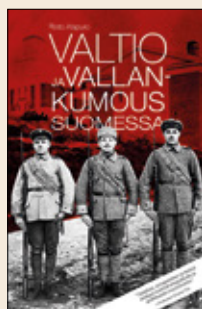
Lennart Schön
**MAAILMAN
TALOUS-HISTORIA**
Teollinen aika
542 s. | syyskuu

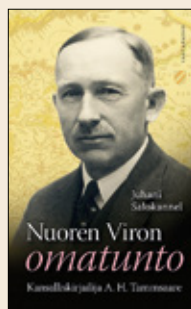
POKKARI
Tommaso Campanella,
Francis Bacon & David Hume
MATKOJA UTOPIAAN
350 s. | syyskuu

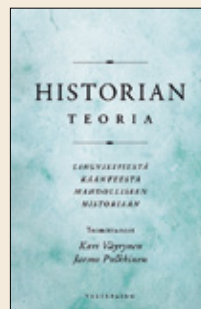
POKKARI
Juha Koivisto, Markku Mäki &
Timo Uusitupa (toim.)
MITÄ ON VALISTUS?
268 s.

Risto Alapuro
**VALTIO JA VALLANKUMOUS
SUOMESSA**
370 s. | lokakuu

Juhani Salokannel
NUOREN VIRON OMATUNTO
Kansalliskirjailija
A. H. Tammsaare
349 s.

Kari Väyrynen &
Jarmo Pulkkinen (toim.)
HISTORIAN TEORIA
Lingvistikisestä käännteestä
mahdolliseen historiaan
366 s.